

การศึกษาชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวงเพื่อกำหนด
แนวคิดในการอนุรักษ์โดยใช้พื้นฐานทางวัฒนธรรม

นายสุชล มัลลิกะมาลย์

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต

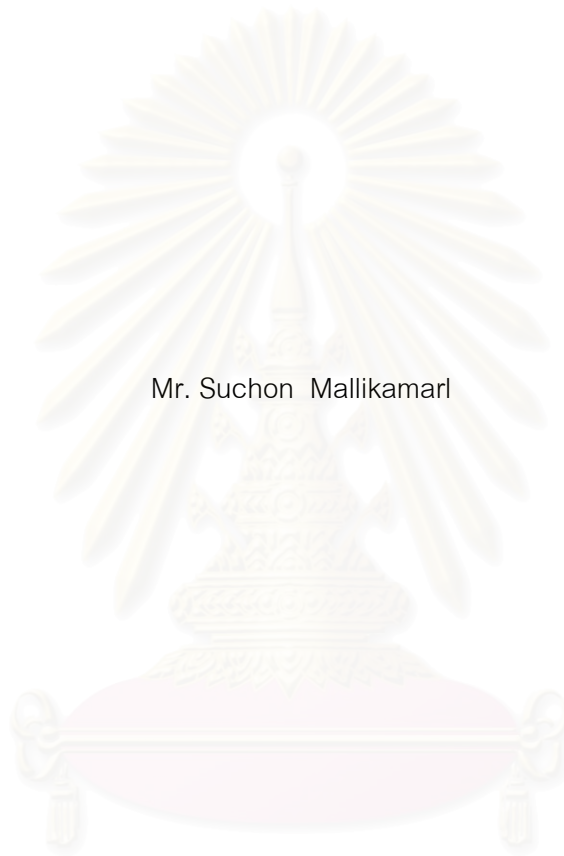
สาขาวิชาสถาปัตยกรรม ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2549

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

THE STUDY OF VIENG PHRA DHATU LUMPANG LUANG FOR ESTABLISHING TRADITION BASED
CONSERVATION CONCEPTS

Mr. Suchon Mallikamarl

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Architecture Program in Architecture

Department of Architecture

Faculty of Architecture

Chulalongkorn University

Academic Year 2006

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

การศึกษาชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวงเพื่อกำหนด
แนวคิดในการอนุรักษ์โดยใช้พื้นฐานทางวัฒนธรรม

โดย

นาย สุชล มัลลิกะมาลย์

สาขาวิชา

สถาปัตยกรรม

อาจารย์ที่ปรึกษา

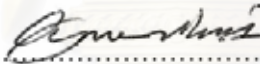
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ปิ่นรัชฎ์ กาญจนันชฐิติ

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยานิพนธ์ฉบับนี้
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทมหาบัณฑิต

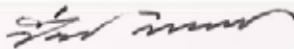

..... คณบดีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ เลอสม สถาปิตานนท์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

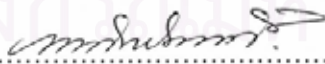
..... ประธานกรรมการ
(ศาสตราจารย์ ผุสดี ทิพทัส)

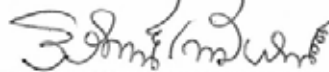
..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปิ่นรัชฎ์ กาญจนันชฐิติ)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.สันติ ฉันทวิลาสวงศ์)

..... กรรมการ
(อาจารย์ พงศกร ยิ้มสวัสดิ์)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ วิวัฒน์ เตมียพันธ์)

สุชล มัลลิกะมาลย์ : การศึกษาชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวงเพื่อกำหนดแนวคิดในการอนุรักษ์โดยใช้พื้นฐานทางวัฒนธรรม. (THE STUDY OF VIENG PHRA DHATU LUMPANG LUANG FOR ESTABLISHING TRADITION BASED CONSERVATION CONCEPTS)อ. ที่ปรึกษา : ผศ. ดร. ปิ่นรัชฎ์ กาญจนันธุ์จิติ, 163 หน้า.

อาณาจักรล้านนาก่อกำเนิดขึ้นในปี พ.ศ. 1839 และเสื่อมลงใน พ.ศ. 2101 อาณาจักรล้านนาเจริญรุ่งเรืองสูงสุดในสมัยที่พระเจ้าติโลกราชปกครองอาณาจักร พระองค์ทรงมีความศรัทธาในพระพุทธศาสนา ดังนั้นพระองค์จึงได้ได้ทำการสร้างและ ปฏิสังขรณ์วัดเก่าที่ทรุดโทรมในอาณาจักรล้านนาขึ้นมาในสมัยของพระองค์นั้น ซึ่งวัดพระธาตุลำปางหลวงเองก็ได้ถูกบูรณะขึ้นมาในช่วงเวลานั้นด้วยเช่นกัน วัดพระธาตุลำปางหลวงเป็นสถาปัตยกรรมอันเนื่องมาจากศาสนา และเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญที่ได้รับความเคารพและความศรัทธาจากคนโดยรอบจึงทำให้ วัดพระธาตุลำปางหลวงมีระบบโครงสร้างทางวัฒนธรรมของล้านนารองรับอยู่ เช่น ระบบเวียงทางศาสนาซึ่งเป็นที่ตั้งของชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง, ระบบการดูแลรักษาวัด เป็นต้น แต่แนวทางการอนุรักษ์ในปัจจุบันสนใจเฉพาะแต่การอนุรักษ์ในเชิงกายภาพของวัดพระธาตุลำปางหลวงเท่านั้นโดยขาดการคำนึงถึงบริบททางวัฒนธรรม อันเป็นปัจจัยการในการก่อกำเนิดและเกื้อหนุนวัดพระธาตุลำปางหลวง

การประชุมที่เมืองนาราเกี่ยวกับความแท้ในปี ค.ศ. 1994 ได้ข้อสรุปเป็น “เอกสารประกอบการประชุมนาราว่าด้วยความแท้” (Nara Document on Authenticity) เสนอให้พิจารณา มรดกทางวัฒนธรรมเป็นสองส่วนคือ การแสดงออกทางวัฒนธรรมที่มองเห็น และการแสดงออกทางวัฒนธรรมที่มองไม่เห็น ซึ่งทั้งสององค์ประกอบนี้เป็นปัจจัยของกันและกันเป็นโครงสร้างทางวัฒนธรรม การวิจัยเพื่ออนุรักษ์ชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวงโดยใช้พื้นฐานทางวัฒนธรรมนำแนวคิดดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์พบว่าชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวงประกอบด้วยโครงสร้างของมรดกทางวัฒนธรรมจำนวน 6 ชุดคือ รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน กับ วัฒนธรรมการอยู่อาศัย, ภูมิทัศน์เชิงวัฒนธรรม กับ วัฒนธรรมในการทำเกษตร, ที่นา วัฒนธรรมในการกัลปนา กับ กรรมสิทธิ์ที่นา, องค์พระธาตุลำปางหลวง กับ วัฒนธรรมการนับถือพุทธศาสนา, สถาปัตยกรรมในเขตพุทธาวาสวัดพระธาตุลำปางหลวง กับ การสร้างสรรคงานของสกุลช่างลำปาง, สถาปัตยกรรมเรือนพักอาศัย กับ ภูมิปัญญาในการสร้างเรือนพักอาศัยแบบประเพณี

บทสรุปวิทยานิพนธ์ได้เสนอแนวคิดในการอนุรักษ์ผ่านทางการฟื้นฟูโครงสร้างความสัมพันธ์ของมรดกทางวัฒนธรรม ทั้ง 6 ประเด็นดังกล่าว เพื่อให้มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวงคงดำรงอยู่ต่อไปอย่างสมบูรณ์ทั้งในแง่ของการแสดงออกทางวัฒนธรรมที่มองเห็น และการแสดงออกทางวัฒนธรรมที่มองไม่เห็น

ภาควิชา สถาปัตยกรรมศาสตร์
สาขาวิชา สถาปัตยกรรม
ปีการศึกษา 2549

ลายมือชื่อนิสิต... *สุชล มัลลิกะมาลย์*
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา... *ปิ่นรัชฎ์ กาญจนันธุ์จิติ*

4674187625 : MAJOR ARCHITECTURE

KEY WORD: CONSERVATION / CULTURAL HERITAGE / LUMPANG LUANG

SUCHON MALLIKAMARL : THE STUDY OF VIENG PHRA DHATU LUMPANG LUANG
HISTORIC CITY FOR ESTABLISHING TRADITION BASED CONSERVATION CONCEPTS.

THESIS ADVISOR : ASST.PROF PINRAJ KHANJANUSTHITI Ph.D., 163 pp.

Lanna kingdom was formed in 1296 and declined in 1558. In the reign of King Tilokaraj, Lanna reached the golden age. His majesty, Tilokaraj had a faith in Buddhism thus he had built and restored several monasteries in his kingdom for example Wat Phra Dhatu Lumpang Luang. Wat Phra Dhatu Lumpang Luang was a religious based architecture which played a significant role in Lanna context. According to its significance, the Lanna had created a systematic approach to support the monastery and monastic community. For example, The Religious Based City, Vieng Phra Dhatu Lumpang Luang and endowment system which supported the maintenance and conservation of the monastery. But the contemporary conservation practice in Thailand has only focused on the physical conservation of Wat Phra Dhatu Lumpang Luang without mentioning their cultural context.

In Nara 1994, there was a conference concerning authenticity. From the conference "Nara Document on Authenticity" was adopted. The text suggests that cultural heritage can be divided into 2 categories, a tangible expression, an intangible expression and both categories are closely related. From the concept of Nara Document on Authenticity, the relationship of cultural heritage in Vieng Phra Dhatu Lumpang Luang Historic City can be considered into 6 pairs of related elements: the settlement pattern and traditional lifestyle; the cultural landscape and the agricultural system; the rice fields and the monastic land endowment; Phra Dhatu Lumpang Luang and the Buddhism belief; the architectures in monastic area and the creativity of Lumpang craftsmen family; the traditional house and the traditional building skill.

In conclusion the research has established the concepts of tradition based conservation of Vieng Phra Dhatu Lumpang Luang Historic City in accordance with the 6 aspects described above. The conservation concept aims for the reviving of the structural relationship of the cultural heritage to maintain their richness of tangible expression and intangible expression.

Department of Architecture

Field of study Architecture

Academic year 2006

Student's signature.....

Advisor's signature.....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงลงได้ด้วยความช่วยเหลือและช่วยเหลือจากหลายท่าน ผู้วิจัยจึงขอขอบพระคุณมา ณ ที่นี้

ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ปิ่นรัชฎ์ กาญจนนัฐิธิ ในการที่ท่านกรุณาเป็นที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์พร้อมทั้งให้คำแนะนำแก่ข้าพเจ้ามาโดยตลอด และศาสตราจารย์ ผุสดี ทิพทัส ในการที่ท่านกรุณาเป็นประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร. สันติ ฉันทวิลาสวงศ์ และ อาจารย์ พงศกร ยัมสวัสดิ์ ที่ท่านกรุณาเป็นกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ และ ให้คำแนะนำแก่ข้าพเจ้าในรายละเอียดของข้อบกพร่องต่างๆ อีกทั้งท่านยังได้แนะแนวทางแก้ไขอันมีประโยชน์แก่ข้าพเจ้าอย่างสูง

ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ วิวัฒน์ เตมีพันธ์ ที่ท่านอาจารย์ได้กรุณาสอนและให้คำแนะนำข้าพเจ้าด้วยความเมตตาโดยตลอด ตั้งแต่การที่ท่านเป็นที่ปรึกษาข้าพเจ้าในสมัย การศึกษาระดับสถาปัตยกรรมศาสตรบัณฑิต ที่คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ พระจอมเกล้าฯ ตลอดจนการที่ท่านกรุณาเป็นกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ในระดับสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิตครั้งนี้ มุมมองทางด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่ท่านได้แนะนำแก่ข้าพเจ้ามีค่าจนหาประมาณมิได้

ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณ คุณพ่อ คุณแม่ คุณย่า คุณอา น้อง และ คุณครูณายชัยอรุณ ตลอดจนทุกคนในครอบครัว ที่ได้ให้การสนับสนุนการศึกษาของข้าพเจ้าเป็นอย่างดี

ข้าพเจ้าขอขอบคุณ เพื่อนๆ และ รุ่นพี่ รุ่นน้อง จากคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าฯ คุณสุกิจ มุสิกนิลพันธุ์, คุณพรธรรณิภา ปิณฑวนิช, คุณกนกวรรณ ตระกูลยิ่งเจริญ, คุณมนสิณี อรรธวานิช, คุณกฤษฎา พลทรัพย์, ดร. ทวงเกียรติ เทียธิทรัพย์, คุณปรีชานัน สายสาครเศศ, คุณเอกราช อติประเสริฐสกุล ที่ให้คำปรึกษาข้าพเจ้าด้วยดีตลอดมา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

บทที่	หน้า
บทคัดย่อวิทยานิพนธ์ภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อวิทยานิพนธ์ภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฐ
สารบัญรูป.....	ฑ
สารบัญแผนผัง.....	ด
สารบัญแผนภาพ.....	ต
1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	3
1.3 ขอบเขตของการศึกษา.....	3
1.4 วิธีดำเนินการวิจัย.....	5
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	6
2 แนวคิดและทฤษฎี ในการอนุรักษ์โดยใช้พื้นฐานทางวัฒนธรรม.....	7
2.1 ลำดับและพัฒนาการของแนวความคิดการอนุรักษ์แบบตะวันตก.....	7
2.2 แนวคิดการอนุรักษ์โดยมีความคิดแบบตะวันตกเป็นศูนย์กลาง และข้อโต้แย้งกรณีศึกษา เจดีย์สุลิมา (Sulima Pagoda) จากประเทศเนปาล.....	13
2.2.1 ประวัติของเจดีย์สุลิมาและการอนุรักษ์.....	13
2.2.2 การจัดทำแผนอนุรักษ์เจดีย์สุลิมาและข้อโต้แย้งแนวคิดในการอนุรักษ์.....	14
2.2.3 แนวคิดที่มีอิทธิพลต่อการอนุรักษ์และข้อโต้แย้ง.....	17
2.2.3.1 ความแท้ (Authenticity).....	17
2.2.3.2 ระดับในการอนุรักษ์ (Level of Intervention).....	19

2.2.3.3 ข้อโต้แย้งของการให้นิยามแบบมีตะวันตกเป็นศูนย์กลาง ของกฎบัตรเวนิส.....	20
2.2.4 ความเสื่อมของภูมิปัญญาช่างและความจำเป็นในการรักษา.....	20
2.3 แนวคิดของการอนุรักษ์โดยใช้พื้นฐานทางวัฒนธรรม.....	22
2.3.1 แนวคิดการอนุรักษ์โดยใช้โครงสร้างทางวัฒนธรรม LEAP Project.....	23
2.3.1.1 จุดมุ่งหมายของโครงการ.....	24
2.3.1.2 โครงการสาธิตหลวงพระบางประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตย ประชาชนลาว.....	25
2.3.1.3 โครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม ของหลวงพระบาง และ ชุมชน ประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง.....	27
2.3.2 แนวคิดการอนุรักษ์โดยใช้โครงสร้างทางวัฒนธรรมของ Sophia.....	29
2.4 การกำเนิดเวียงพระธาตุลำปางหลวงและพื้นฐานทางวัฒนธรรมในการดูแลรักษา.....	32
2.4.1 พุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์.....	32
2.4.2 การขยายตัวของอาณาจักรล้านนาและการสร้างสถาปัตยกรรม อันเนื่องมาจากพุทธศาสนา.....	33
2.4.3 การกัลปนา.....	34
2.4.3.1 ความหมายของการกัลปนา.....	34
2.4.3.2 ประเภทของวัดที่ได้รับการกัลปนา.....	34
2.4.3.3 รูปแบบของการกัลปนา.....	35
2.5 โลกทัศน์ คติความเชื่อ และแบบแผนการตั้งถิ่นฐานของชาวล้านนา ซึ่งส่งผลกระทบต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนลำปางหลวง.....	39
2.5.1 โลกทัศน์ของสังคมล้านนา.....	39
2.5.2 แบบแผนชุมชนล้านนา (ในเชิงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบชุมชน).....	40
2.5.3 รูปแบบของเวียงและกำแพงเมือง และเวียงทางศาสนา.....	41
2.5.4 คติความเชื่อเกี่ยวกับประตูดุ๊ยและเส้นทางสัญจร.....	41
2.5.5 ระบบลำเหมืองในชุมชนล้านนา.....	42

บทที่	ณ หน้า
2.5.6 รูปแบบเรือนล้านนา.....	44
2.6 สรุปแนวคิดในการอนุรักษ์.....	45
3 การวิเคราะห์ชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง.....	47
3.1 แนวคิดในการวิเคราะห์ชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง.....	47
3.2 การวิเคราะห์ความหมายของชุมชนชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง.....	47
3.2.1 การวิเคราะห์ลักษณะการตั้งถิ่นฐานและความหมาย ในเชิงกายภาพของชุมชน.....	52
3.2.1.1 คลองคูเวียง ห้วยแม่แก้ว และระบบชลประทาน (ลำเหมือง).....	52
3.2.1.2 ทิศทางการวางตำแหน่ง เวียง และองค์ประกอบของเวียง.....	53
3.2.1.3 รูปแบบการวางตำแหน่งอาคาร และ ระบบที่ว่าง ภายในเวียงลำปางหลวง.....	55
3.2.2 การวิเคราะห์ความหมายในเชิงจินตภาพของชุมชนประวัติศาสตร์ เวียงพระธาตุลำปางหลวง.....	58
3.2.2.1 พื้นที่ซึ่งเป็นศูนย์รวม (Node) ของชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุ ลำปางหลวง.....	58
3.2.2.2 เส้นทางสัญจร (Path) ของชุมชนประวัติศาสตร์ เวียงพระธาตุลำปางหลวง.....	59
3.2.2.3 ขอบเขต (Edge) ของชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง..	60
3.2.2.4 พื้นที่ย่าน (District) ของชุมชนประวัติศาสตร์เวียง พระธาตุลำปางหลวง.....	62
3.2.2.5 จุดหมายตา(Landmark) ของชุมชนประวัติศาสตร์ เวียงพระธาตุลำปางหลวง.....	63
3.2.3 การวิเคราะห์ความหมายทางสถาปัตยกรรมเรือนพักอาศัยของชุมชน.....	65
3.2.3.1 ลักษณะสถาปัตยกรรมอาคารพักอาศัยที่พบในชุมชนลำปางหลวง.....	66
3.2.3.2 สถาปัตยกรรมยุงข้าว.....	68

3.2.3.3	เรือนพักอาศัยแบบประเพณีในบริเวณ การตั้งถิ่นฐานทางประวัติศาสตร์.....	69
3.2.3.4	ลักษณะทางกายภาพที่สำคัญของเรือนพักอาศัย ในชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง.....	70
3.2.4	ผังวัดพระธาตุลำปางหลวง และ กลุ่มสถาปัตยกรรมในเขตพุทธาวาส.....	75
3.2.4.1	ผังเขตพุทธาวาสวัดพระธาตุลำปางหลวง.....	76
3.2.4.2	สถาปัตยกรรมในเขตพุทธาวาสวัดพระธาตุลำปางหลวง.....	81
3.2.4.3	สรุปแบบแผนการใช้รูปสัญลักษณ์ในเขตพุทธาวาส วัดพระธาตุลำปางหลวง.....	92
3.2.4.4	สรุปแบบแผนของงานศิลปกรรมในเขตพุทธาวาส วัดพระธาตุลำปางหลวง.....	92
3.2.4.5	สรุปลักษณะทางโครงสร้างที่สำคัญของสถาปัตยกรรมในเขตพุทธาวาส วัดพระธาตุลำปางหลวง.....	94
3.2.5	สรุปความหมายและคุณค่าขององค์ประกอบที่สำคัญใน ชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง.....	96
4	ศักยภาพและปัญหาของโครงสร้างมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนประวัติศาสตร์ เวียงพระธาตุลำปางหลวง.....	100
4.1	แนวคิดเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรม.....	100
4.2	โครงสร้างของมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง.....	101
4.2.1	รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน และ วัฒนธรรมการอยู่อาศัย.....	101
4.2.1.1	องค์ประกอบทางของโครงสร้างมรดกทางวัฒนธรรม.....	101
4.2.1.2	โครงสร้างของมรดกทางวัฒนธรรม.....	103
4.2.1.3	ปัญหา.....	105
4.2.2	ภูมิทัศน์เชิงวัฒนธรรม และ วัฒนธรรมในการทำการเกษตร.....	106
4.2.2.1	แม่น้ำวัง ห้วยแม่แก้ว และการทำการเกษตร.....	106
4.2.2.2	โครงสร้างของมรดกทางวัฒนธรรม.....	108
4.2.2.3	ปัญหา.....	109

4.2.3	วัฒนธรรมการกัลปนาและกรรมสิทธิ์ที่นา.....	111
4.2.4	องค์พระธาตุลำปางหลวง และ วัฒนธรรมการนับถือพุทธศาสนา.....	114
4.2.4.1	การสร้าง บูรณะองค์พระธาตุลำปางหลวง และ มูลเหตุแห่งศรัทธาทาง พุทธศาสนา.....	114
4.2.4.2	ความสัมพันธ์ระหว่างองค์พระธาตุลำปางหลวง และ วัฒนธรรมการนับ ถือพุทธศาสนาในเชิงมรดกทางวัฒนธรรม.....	119
4.2.4.3	ปัญหา.....	120
4.2.5	สถาปัตยกรรมในเขตพุทธาวาส และ การสร้างสรรค์งานของสกุลช่างลำปาง.....	121
4.2.5.1	กรรมวิธีทางศิลปกรรมในเขตพุทธาวาสวัดพระธาตุลำปางหลวง และภูมิปัญญาสร้าง สรรค์ของสกุลช่างลำปาง.....	123
4.2.5.2	ลักษณะทางสถาปัตยกรรมวิหาร และ อุโบสถในเขตพุทธาวาส, ภูมิ ปัญญาสร้างสรรค์ของสกุลช่างลำปาง และ อิทธิพลที่มีผลต่องานสร้างสรรค์..	125
4.2.5.3	การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมในเขตพุทธาวาส.....	129
4.2.5.4	ความสัมพันธ์สถาปัตยกรรมในเขตพุทธาวาส กับ การสร้างสรรค์งานของ สกุลช่างลำปางในเชิงมรดกทางวัฒนธรรม.....	130
4.2.6	วัฒนธรรมการอยู่อาศัย และสถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัยในชุมชนประวัติศาสตร์ เวียงพระธาตุลำปางหลวง.....	130
4.2.6.1	ความหมายทางวัฒนธรรมของ องค์ประกอบในเรือนพักอาศัย ในชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง.....	130
4.2.6.2	สรุปความหมายทางวัฒนธรรมขอเรือนพักอาศัยของ ชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง.....	133
4.2.6.3	ปัญหาที่เกิดขึ้นกับเรือนพักอาศัยแบบประเพณีของ ชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง.....	133
4.3	สภาพในปัจจุบันของระบบโครงสร้างมรดกทางวัฒนธรรม.....	135

บทที่

5 แนวคิดในการอนุรักษ์ชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง โดยใช้พื้นฐานทางวัฒนธรรม.....	137
5.1 แนวคิดในการฟื้นฟูองค์ประกอบของโครงสร้างทางวัฒนธรรม.....	137
5.1.1 แนวคิดในการฟื้นฟูความรู้ทางประวัติศาสตร์ และโลกทัศน์.....	137
5.1.2 พระ ข้าวัด กลุ่มในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม.....	138
5.2 แนวคิดในการฟื้นฟูโครงสร้างทางวัฒนธรรม.....	140
5.2.1 รูปแบบการตั้งถิ่นฐานและ วัฒนธรรมในการอยู่อาศัยของชุมชนทางประวัติศาสตร์ เวียงพระธาตุลำปางหลวง.....	140
5.2.1.1 การฟื้นฟูความสัมพันธ์ขององค์ประกอบทางกายภาพของ รูปแบบการตั้ง ถิ่นฐานและพื้นฐานทางวัฒนธรรมของการอยู่.....	142
5.2.1.2 การฟื้นฟูความสัมพันธ์ของระบบทางจิตภาพและพื้นฐานทาง วัฒนธรรมของการอยู่อาศัย.....	143
5.2.2 วัฒนธรรมในการทำการเกษตรและ ภูมิทัศน์เชิงวัฒนธรรม.....	146
5.2.3 ที่นา วัฒนธรรมการกัลปนาและกรรมสิทธิ์ที่นา.....	147
5.2.4 วัฒนธรรมการนับถือพุทธศาสนาและ พระธาตุลำปางหลวง สถาปัตยกรรมอัน เนื่องมาจากศาสนา.....	149
5.2.5 วัฒนธรรมการสร้างวัดในล้านนา สล่า(กลุ่มช่าง) และ สถาปัตยกรรมวัดพระธาตุ ลำปางหลวง.....	150
5.2.6 สถาปัตยกรรมเรือนพักอาศัย กับ ภูมิปัญญาในการสร้างสรวงค์เรือนพักอาศัยแบบ ประเพณี.....	154
5.3 บทสรุป.....	156
5.4 ข้อเสนอแนะในการศึกษาและวิจัยต่อ.....	157
รายการอ้างอิง.....	158
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	162

สารบัญตาราง

ตาราง	หน้า
1	ตารางแสดงการเปรียบเทียบแนวคิดระหว่างกฎบัตรเวนิสกับการประชุมนารา.....12
2	ตารางแสดงจำนวนประชากร.....49
3	ตารางแสดงความหมายและคุณค่าขององค์ประกอบ.....96
4	ตารางแสดงความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมและโลกทัศน์ และ ลักษณะทางกายภาพของรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน.....104
5	ตารางแสดงความสัมพันธ์ระหว่างภูมิทัศน์เชิงวัฒนธรรมและภูมิปัญญาในการทำเกษตร.....108
6	ตารางแสดงความสัมพันธ์ระหว่าง วัฒนธรรมในการทำนา และ กรรมสิทธิ์ในที่นา.....113
7	ตารางแสดงความสัมพันธ์ระหว่าง สมัย, มูลเหตุแห่งความศรัทธา และ การสร้าง องค์พระธาตุลำปางหลวง114
8	ตารางแสดงความสัมพันธ์ระหว่าง สมัย, มูลเหตุแห่งความศรัทธา และ การวิธีการรักษาองค์พระธาตุลำปางหลวง.....117
9	ตารางแสดงความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างทางวัฒนธรรมระหว่างมรดกทางวัฒนธรรมที่มองไม่เห็น, มรดกทางวัฒนธรรมที่มองเห็น และ กิจกรรมทางวัฒนธรรม.....120
10	ตารางแสดงความสัมพันธ์ของกรรมวิธีทางศิลปกรรม และ ภูมิปัญญาของสกุลช่างลำปาง.....124
11	ตารางแสดงความสัมพันธ์ระหว่าง ลักษณะทางสถาปัตยกรรมวิหาร และ อุโบสถในเขตพุทธาวาส กับ ภูมิปัญญาสร้างสรรค์ และ อิทธิพลที่ผลต่องานสร้างสรรค์.....126

สารบัญรูป

รูปประกอบ	หน้า
1	ค้ายันที่ได้รับการแกะสลัก..... 16
2	ค้ายันที่ไม่ได้รับการแกะสลัก ตามแนวคิดของกฏบัตรเวนิส..... 16
3	น้ำเหมือง และสะพานข้ามห้วย..... 43
4	ท้องนาและลำห้วย..... 43
5	ภาพถ่ายทางอากาศแสดงถึงชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง..... 50
6	การตั้งถิ่นฐานประวัติศาสตร์ และ องค์ประกอบ..... 51
7	ผังเมืองเชียงใหม่และลำน้ำธรรมชาติข้างเคียง..... 52
8	ผังเมืองสุโขทัยและลำน้ำธรรมชาติข้างเคียง..... 52
9	รูปถ่ายคลองคูเมืองที่ 1..... 53
10	รูปถ่ายคลองคูเมืองที่ 2..... 53
11	ช่วงหน้าวัดพระธาตุลำปางหลวง..... 54
12	บ่อน้ำพระนางจามเทวี..... 57
13	ลานบริเวณบ่อน้ำพระนางจามเทวี..... 57
14	คลองคูเมืองและภูมิทัศน์บริเวณคูเมือง..... 61
15	ทุ่งนา..... 61
16	พื้นที่ส่วนพักอาศัยเก่าและภูมิทัศน์..... 63
17	พื้นที่ส่วนพักอาศัยใหม่และภูมิทัศน์..... 63
18	มุมมองพระธาตุลำปางหลวงจากหน้าวัด..... 65
19	มุมมองพระธาตุลำปางหลวงจากชุมชน..... 66
18	รูปเรือนไม้จริงที่วิวัฒนาการไปจากเรือนล้านนา..... 67
19	รูปของเรือนของนางสวย คำไทรลือ..... 67
20	รูปของเรือนของนางสวย คำไทรลือ..... 67
21	รูปของเรือนของนางสวย คำไทรลือ..... 67
22	เรือนของนางคำ โพธิรา..... 68
23	เรือนสร้างใหม่..... 68
24	ยุ้งข้าวฝาไม้กระดานแบบบ้านกองแขก..... 68

บทที่	หน้า
25	ผู้ขำที่ชุมชนโบราณหมู่บ้านลำปางหลวง.....68
26	ผู้ขำที่ชุมชนโบราณหมู่บ้านลำปางหลวง.....68
27	ภาพชุดแสดงแผนผังและเรือน.....69
28	แสดงรั้วไม้.....70
29	แสดงรั้วคอนกรีตบล็อก.....70
30	รูปแสดงการกินอากาศของรูปทรงหลังคาจั่วภายในอาคาร.....71
31	รูปแสดงช่อบ้าน.....71
32	รูปแสดงที่ว่างจากถนนถึงช่อบ้าน.....71
33	รูปแสดงใต้ถุนเรือน.....72
34	รูปแสดงใต้ถุนเรือน.....72
35	รูปแสดงสวนบันได.....73
36	รูปแสดงสวนบันได.....73
37	รูปแสดงเสาแหล่งหมา.....73
38	รูปแสดงเสาแหล่งหมา.....73
39	รูปแสดงลักษณะสถาปัตยกรรมไม้ของชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง...74
40	รูปแสดงลักษณะสถาปัตยกรรมไม้ของชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง...74
41	การเข้าวัดพระธาตุลำปางหลวงจากด้านหน้าทิศตะวันออก.....77
42	ซุ้มประตูโขงจากทางทิศตะวันออก.....80
43	รูปลายเส้นซุ้มประตูโขง.....80
44	ประตูศรีลังกา.....81
45	แผนผังประตูศรีลังกา.....81
46	ลายเส้นองค์พระธาตุลำปางหลวง.....82
47	โครงสร้างของวิหารล้านนา.....83
48	ลายเส้นรูปตัดวิหารหลวง.....84
49	ลายเส้นรูปตัดวิหารพระพุทธ.....85
50	ลายเส้นรูปตัดวิหารน้ำแต้ม.....87
51	ลายคำ (จิตรกรรมภาพเขียนสี) ภายในวิหารน้ำแต้มวัดพระธาตุลำปางหลวง.....87
52	ลายคำ (จิตรกรรมภาพเขียนสี) ภายในวิหารน้ำแต้มวัดพระธาตุลำปางหลวง.....87
53	รูปตัดวิหารพระเจ้าศิลา.....88

	ณ
บทที่	หน้า
54	รูปตัดวิหารต้นแก้ว.....89
55	ลายเส้นรูปตัดพระอุโบสถ.....90
56	หอพระพุทธรูป.....91
57	พระอุโบสถ.....91
58	รูปสัญลักษณ์บริเวณหน้าแหนวิหารหลวง.....92
59	รูปสัญลักษณ์บริเวณห้องโถงวิหารพระพุทธ.....93
60	ปูนปั้นสิ่งทึ่เทินหม้อปุรณภูม.....93
61	ปูนปั้นบริเวณองค์พระธาตุ.....93
62	จิตรกรรมภาพเขียนสีในวิหารน้ำแต้ม.....94
63	จิตรกรรมภาพเขียนสีในวิหารหลวง.....94
64	งานโลหะบริเวณองค์พระธาตุลำปางหลวง.....95
65	งานฉลุปิดทองในวิหารหลวง.....95
66	รูปแสดงระบบลำ ห้วย ลำเหมือง และ แม่น้ำวัง พร้อมทั้งปัญหาของมรดกทางวัฒนธรรมในปัจจุบัน.....110
67	ที่ดินกัลปนาของวัดตามคำบอกเล่าของพ่อนานเมือง.....112
68	บ้านนางสวย คำลือไทร ที่สร้างขึ้นมาใหม่.....134
69	ความสอดคล้องทางภูมิทัศน์ระหว่างองค์พระธาตุลำปางหลวงกับชุมชน.....156

สารบัญแผนผัง

แผนผัง	หน้า
1	แผนที่แสดงชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง (หมู่1.2.8.11).....1
2	แผนที่ชุมชนโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวง.....49
3	คลองคูเวียง ลำเหมือง และห้วยแม่แก้ว.....52
4	ผังชุมชนโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวงแสดงสัญญาณและทิศทางของเวียง.....54
5	ผังชุมชนแสดงถึงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบระหว่าง วัดกับ ช่อ.....54
6	ทิศทางการวางบ้านในชุมชนโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวง.....55
7	แสดงที่ว่างภายในชุมชน 1 คือ ลานหน้าวัด 2 คือ ลานบริเวณบ่อน้ำเลี้ยง 3 คือลานต้นไม้ใหญ่ 4 คือลานบริเวณวัดแม่แก้วเวียง.....56
8	ชุมชนโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวง แสดงตำแหน่ง NODE.....58
9	แสดงการเข้าถึงวัดเปรียบเทียบกับระหว่าง ชาวบ้านและนักท่องเที่ยว.....59
10	แผนผังชุมชนโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวง แสดงขอบเขตของเวียง.....61
11	แผนผังชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวงแสดง ย่านต่างๆ ในชุมชน.....62
12	แผนผังแสดงตำแหน่งจุดหมายตา.....64
13	ผังวัดพระธาตุลำปางหลวง.....75
14	สถาปัตยกรรมในเขตพุทธาวาสวัดพระธาตุลำปางหลวง.....76
15	การเข้าถึงทางด้านทิศตะวันออก.....78
16	การเข้าถึงทางด้านทิศใต้.....78
17	แผนผังแสดงทุ่งนาที่เสียหายเนื่องจากการตัดถนน.....109
18	แผนผังการเดินทางของนักท่องเที่ยวที่เดินเพื่อชมชุมชนและเข้าสู่วัดพระธาตุลำปางหลวง.145

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพ

หน้า

1	แสดงการเปรียบเทียบการเสื่อมสลายของภูมิปัญญาช่าง.....	22
2	กรอบความคิดของการพัฒนาด้านสังคมผ่านโครงการอนุรักษ์.....	31
3	ความสัมพันธ์ของมรดกทางวัฒนธรรม.....	100
4	แบบจำลองการฟื้นฟูโลกทัศน์.....	138
5	การฟื้นฟูกลุ่มข้าววัด แรงงานวัด.....	139
6	แบบจำลองการฟื้นฟูโครงสร้างของมรดกทางวัฒนธรรมรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน.....	143
7	แบบจำลองการฟื้นฟูโครงสร้างของมรดกทางวัฒนธรรมการทำการเกษตรกรรม.....	147
8	แบบจำลองการฟื้นฟูโครงสร้างของมรดกทางวัฒนธรรมการทำการกัลปนา.....	148
9	แบบจำลองการฟื้นฟูโครงสร้างของมรดกทางวัฒนธรรมการนับถือพุทธศาสนา.....	149
10	แบบจำลองการฟื้นฟูโครงสร้างของมรดกทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาการสร้างสรรค์งาน.....	152
11	แบบจำลองการโครงสร้างการสร้างสรรค์งานผ่านอำนาจการอนุรักษ์โบราณสถาน.....	153
12	แบบจำลองการพัฒนางานสร้างสรรค์ผ่านทางการศึกษาโลกทัศน์และจักรวาลทัศน์..	153
13	แบบจำลองการฟื้นฟูภูมิปัญญาสกุลช่าง.....	155
14	แบบจำลองการตีความสถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัยรูปแบบประเพณี.....	155

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 19 ดินแดนล้านนาได้พัฒนาการบ้านเมือง จากแคว้นแคว้นนครรัฐ มาสู่รัฐแบบอาณาจักร ซึ่งรัฐแบบอาณาจักรเป็นรัฐที่พยายามสถาปนาศูนย์อำนาจไว้ที่ราชธานี อาณาจักรล้านนามีศูนย์กลางอยู่ที่ เชียงใหม่ในปัจจุบัน¹ กำเนิดในปี พ.ศ. 1839 และ ล่มสลายในปี พ.ศ. 2101² โดยได้มีการรวบรวมแคว้น -นครรัฐมาไว้ในพระราชอำนาจ ซึ่งพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในอาณาจักรรัฐโบราณ เป็นการแผ่อำนาจอิทธิพลไปสู่ นครรัฐต่างๆ และสร้างเครือข่ายของเมืองขึ้น รวมถึงการสร้าง ความเชื่อในพุทธศาสนา ร่วมกัน

ในสมัยที่อาณาจักรล้านนามีความรุ่งเรืองสูงสุดได้ มีกษัตริย์ล้านนา ทรงพระนามว่า พระยาเกีอณา ทรงเลื่อมใสใน พุทธศาสนา และได้รับเอาพระพุทธรูปปางนาคปรกจากอยุธยาเข้ามาซึ่ง ถือเป็น การเปลี่ยนแปลงของ พุทธศาสนาในล้านนา เพราะพุทธศาสนาแต่เดิมในล้านนา เป็นพุทธศาสนาที่ได้รับสืบเนื่องต่อมาจาก หริภุญไชย³ (ลำพูน) ในปี พ.ศ. 1914 พญากือนาทรงสร้างวัดบุปผาราม⁴ หรือวัดสวนดอก และได้ยกวัดสวนดอก ให้เป็นเวียงโดยการขุดกำแพงดินและคูน้ำล้อมรอบเมืองประมาณ พ.ศ. 1916⁵ ดังที่กล่าวมาข้างต้นคือจุดเริ่มต้นของพุทธศาสนา นิกายลัทธิวชิรญาณในล้านนา

สมัยต่อมา คือสมัยของพระเจ้าติโลกราช เป็นสมัยที่พุทธศาสนาเจริญสูงสุด พระองค์ทรงเลื่อมใสและทำนุบำรุงพุทธศาสนา และได้ส่งเสริมในการอุปสมบทแก่กุลบุตรทั้งหลาย ด้วยเหตุนี้พระพุทธรูปปางนาคปรกจากเจดีย์รุ่งเรืองขึ้นในจิตใจของชาวล้านนา⁶ ย่อมเป็นแรงขับให้แก่อภิปรัชญาอันเนื่องด้วยศาสนา วัดวาอาราม โบสถ์ วิหารและพระสถูปเจดีย์ ต่างๆ ได้ถูกสร้างขึ้นทั่วไปทั้งแคว้นล้านนา วัดพระธาตุลำปางหลวงเอง เป็นวัดสมัย หริภุญไชย ซึ่งแต่เดิมเป็นวัดร้างมานานนับศตวรรษ ก็เริ่มได้บูรณะปฏิสังขรณ์ และสร้างกำแพงขึ้นล้อมรอบ ในช่วงสมัยนี้ เช่นกัน

ชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง ตั้งอยู่บริเวณเกาะคา ห่างจากอำเภอเมืองลำปางไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ 16 กิโลเมตร อยู่ระหว่างเส้นรุ้งที่ 18° 13' เหนือ และเส้นแวงที่ 99° 23' ตะวันออก เป็นเมืองรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีความยาวประมาณ 500 เมตร ส่วนกว้าง 500 เมตร⁷ (ยังไม่แน่นอน) ทางทิศใต้และด้าน

¹ สวัสดิ์ อ่องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2539), หน้า 101.

² เรื่องเดียวกัน

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 135.

⁴ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, "อันเนื่องมาแต่ปก," ใน ภาษา6, (กรุงเทพฯ: การพิมพ์พระนคร, 2512), หน้า 108.

⁵ สวัสดิ์ อ่องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์ พ.ศ. 2539), หน้า 138.

⁶ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, "อันเนื่องมาแต่ปก," ใน ภาษา6, (กรุงเทพฯ: การพิมพ์พระนคร, 2512), หน้า 108.

⁷ ธีรศักดิ์ วงศ์คำแน่น, หมู่บ้านลำปางหลวง, (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523), หน้า 3.

ตะวันออกมีร่องรอยของกำแพงดินสามชั้น ส่วนด้านเหนืออยู่ในสภาพลบเลือน ทางด้านตะวันตกมีส่วนของกำแพงยื่นล้ำลงไปสู่ที่ราบลุ่ม บริเวณริมเมืองทางด้านทิศใต้มีเนินดินอันเป็นที่ตั้งของวัดพระธาตุลำปางหลวง อยู่ในสภาพที่สูงกว่าบริเวณใกล้เคียง

นักโบราณคดีสันนิษฐานว่าชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวงนี้ เป็นเวียงทางศาสนา กล่าวคือ เวียงทางศาสนาเป็นเวียงรูปแบบหนึ่งซึ่งมีใช้ประโยชน์ใช้สอยในการป้องกันข้าศึกศัตรู แต่เป็นเวียงซึ่งมีที่มาจากวัดประจำของท้องถิ่นก่อน ในสมัยโบราณวัดประจำของท้องถิ่นนี้จะถูกยกขึ้นเป็นเวียง คือมีการกำหนดขอบเขตและขุดคูน้ำและกั้นกำแพงดินล้อมรอบ และองค์พระธาตุเองก็มีการอ้างถึงการเสด็จมาของพระพุทธเจ้า⁸ ซึ่งชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวงนี้ยังสามารถดำรงประโยชน์ใช้สอยจากอดีตมาถึงปัจจุบันได้ ซึ่งจัดเป็น (living monument) ตอบรับพุทธศาสนาซึ่งเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในภาคเหนือ

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ยังพบอีกว่า ชุมชนล้านนามีวัฒนธรรมการดูแล วัดและเวียงทางศาสนา กล่าวคือ ในสมัยของพระเจ้าติโลกราช ซึ่งพระองค์ได้ทำการบูรณะวัดพระธาตุลำปางหลวง⁹ และในส่วนของประชาชนชาวบ้านจะร่วมกันอุทิศแรงงานและบริจาคที่ดินและที่นาเป็นกัลปนา¹⁰

เนื่องจากพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำของล้านนา และชาวบ้านมีความผูกพันกับศาสนา ทำให้เกิดวัฒนธรรม การดูแลวัดและพื้นที่ซึ่งมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ขึ้นด้วยความเชื่อ ในเรื่องของบาป บุญ และ บุญคุณของบรรพบุรุษ (ในภาษาล้านนาเรียกว่า ผีปู่ย่า) ซึ่งจากการเก็บข้อมูลภาคสนามในชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง พบว่าประชาชนในชุมชนยังมีความเชื่อในทางศาสนาอยู่อย่างเหนียวแน่น ทำให้วัดพระธาตุลำปางหลวง และ ชุมชนทางประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวงยังอยู่ในสภาพดี

ในปี พ.ศ. 2541 หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดลำปาง ได้ทำการสำรวจแหล่งชุมชนโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวง เพื่อการอนุรักษ์ ซึ่งในการสำรวจในครั้งนี้ หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นได้ให้ความสนใจต่อ วัดพระธาตุลำปางหลวง บ่อน้ำพระนางจามเทวี กำแพงเมืองและคูเมืองเป็นสำคัญ ซึ่งในการเสนอแผนพัฒนาชุมชนโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวงในครั้งนั้น ได้ให้ความสำคัญเฉพาะต่อองค์ประกอบดังกล่าวข้างต้นนี้

ปัญหาที่เกิดขึ้นในการอนุรักษ์ ในปัจจุบันและที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคต คือ การที่องค์กรที่ทำการอนุรักษ์ ให้ความสำคัญพื้นที่ในการอนุรักษ์เฉพาะ วัดพระธาตุลำปางหลวง ขาดการคำนึงพื้นที่โดยรอบพระธาตุ ซึ่งเป็นสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม คือชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวงซึ่งอาจทำให้เกิดการสูญเสียคุณค่าทางประวัติศาสตร์ไปได้ และโบราณสถานยังอาจจะเกิดปัญหาขาดความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมซึ่งก็คือตัวชุมชนในปัจจุบัน ซึ่งอาจจะทำให้เกิดความขัดแย้งเชิงกายภาพตามมาเป็นผลกระทบต่อเนื่องอีกด้วย

⁸ ศรีศักดิ์ วลีโกดม, ล้อมรอยอดีตเมืองโบราณ, (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2538), หน้า 201.

⁹ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, "อันเนื่องมาแต่ปก," ใน อาษา6, (กรุงเทพฯ: การพิมพ์พระนคร, 2512), หน้า 114.

¹⁰ ศรีศักดิ์ วลีโกดม, ล้อมรอยอดีตเมืองโบราณ, (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2538), หน้า 201.

ดังนั้นในการอนุรักษ์จึงมีความจำเป็นต้องพิจารณาถึงพื้นฐานทางวัฒนธรรมของสังคม ในแง่ของ ภายภาคและการจัดการ ซึ่งปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ในการกัลปนาที่นา และข้าทาสให้แก่วัด¹¹ ซึ่งเป็น ส่วนหนึ่งของการบริจาคเพื่อดูแลทำนุบำรุงวัดในอดีต ดังนั้นการอนุรักษ์ในปัจจุบันจึงมีความจำเป็นต้องศึกษา รากฐานของการอนุรักษ์และรักษาวัดและชุมชนในอดีต รวมถึงการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อสร้างวิสัยทัศน์ ร่วมกันของประชาชนเพื่อให้ นโยบายการอนุรักษ์และพัฒนาเป็นการประสานประโยชน์ความต้องการของคนใน ชุมชน และสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ให้แต่ประชาชน

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1.2.1 ศึกษาความหมายและคุณค่าของชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง อันประกอบไปด้วย รูปแบบการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิม ซึ่งมีคูเวียง คันดินเป็นหลักฐาน วัดพระธาตุลำปางหลวงเป็น ศาสนสถาน เรือนพักอาศัยแบบประเพณี และ ระบบเกษตรกรรมดั้งเดิม เป็นต้น
- 1.2.2 ศึกษาการอนุรักษ์ซึ่งใช้วิธีการอนุรักษ์โดยพื้นฐานทางวัฒนธรรม
- 1.2.3 ศึกษา นโยบายและแผนพัฒนาที่เกี่ยวข้อง และประเพณีเกี่ยวกับการรักษาวัดพระธาตุลำปาง หลวง
- 1.2.4 เสนอแนวคิดในอนุรักษ์ชุมชนโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวงโดยใช้พื้นฐานทางวัฒนธรรม

1.3 ขอบเขตของการศึกษา

ขอบเขตของพื้นที่ศึกษา

ชุมชนลำปางหลวง ตั้งอยู่ภายใน ตำบลลำปางหลวง ซึ่งตำบลลำปางหลวง มีพื้นที่รวม 28 ตาราง กิโลเมตร หรือประมาณ 18303ไร่ แบ่งเขตการปกครองเป็น 12 หมู่บ้าน ได้แก่

- หมู่ที่ 1 บ้านลำปางหลวง
- หมู่ที่ 2 บ้านลำปางหลวงใต้
- หมู่ที่ 3 บ้านป่าเหียง
- หมู่ที่ 4 บ้านนางเหลียว
- หมู่ที่ 5 บ้านจู้ด
- หมู่ที่ 6 บ้านม้าเหนือ
- หมู่ที่ 7 บ้านลอมศรีบ้อ
- หมู่ที่ 8 บ้านกองหาญ
- หมู่ที่ 9 บ้านม้าใต้
- หมู่ที่ 10 บ้านจู้ดทุ่ง

¹¹ หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดลำปาง, การสำรวจแหล่งชุมชนโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวง, (ลำปาง: มปก, 2541), หน้า 18.

หมู่ที่ 11 บ้านจามเทวี

หมู่ที่ 12 บ้านปงปาม่วง

ขอบเขตของชุมชนประวัติศาสตร์เวียงลำปางหลวง ปัจจุบันคือบ้านหมู่ 1, 2, 8 และ 11 ตำบลลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง¹² ห่างจากตัวอำเภอไปทางทิศเหนือประมาณ 3 กิโลเมตร ลักษณะของเมืองเป็นคูน้ำและคันดินขนาดซ้อนกัน 3 ชั้นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาดของเมืองกว้างยาวประมาณ 500 เมตร มีวัดพระธาตุลำปางหลวงเป็นสำคัญของชุมชน

แผนผังที่ 1

แผนที่แสดงชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง (หมู่ 1, 2, 8, 11)

ขอบเขตของเนื้อหา

โครงการศึกษาเพื่อการอนุรักษ์ชุมชนลำปางหลวงจำเป็นต้องศึกษาลักษณะทางกายภาพ และลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจของชุมชนเพื่อเป็นพื้นฐานในการทำความเข้าใจชุมชน ดังนั้นประเด็นหลักในการศึกษาสามารถแยกแยะได้ดังนี้คือ

- ประวัติศาสตร์ของชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง
- โครงสร้างชุมชน ประกอบด้วยลักษณะทางกายภาพ และลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม
- กฎหมาย นโยบายที่เกี่ยวข้องของการพัฒนาชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง

¹² อ.บ.ต., แผนพัฒนาชุมชนลำปางหลวง พ.ศ. 2547, (ลำปาง: ม.ป.ท., 2546), หน้า 2.

- แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ชุมชนโดยพื้นฐานทางวัฒนธรรมและการมีส่วนร่วมของประชาชน เช่น แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์โดยการมีส่วนร่วมของประชาชนของ UNESCO ซึ่งเสนอต่อการอนุรักษ์มรดกโลก หลวงพระบาง¹³

1.4 วิธีดำเนินการวิจัย

1.4.1 ศึกษาประวัติศาสตร์ของชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง จากเอกสารซึ่งเป็นข้อมูลทุติยภูมิ และจาก ตำนานพื้นเมืองที่เกี่ยวข้องเช่น ชินกาลมาลีปกรณ์¹⁴ ตำนานจามเทวีวงศ์¹⁵

1.4.2 ศึกษาทฤษฎีและแนวคิดในการวิเคราะห์ความหมาย และการวิเคราะห์คุณค่าทางสถาปัตยกรรมและชุมชน

1.4.3 ศึกษาหลักการ ทฤษฎี แนวคิด ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ชุมชน และการมีส่วนร่วมของประชาชน จากกรณีศึกษา เช่น แนวทางการอนุรักษ์หลวงพระบาง มรดกโลก โดย UNESCO

และ แนวทางการจัดการโบราณสถานอย่างเป็นองค์รวม (Study on the Conservation of Monument and Sites and Socio-Cultural Development) ของ รัฐเซียมเรียบ ประเทศเขมร โดย สถาบันเอเชียศึกษา Sophia University

1.4.4 ศึกษาลักษณะทางกายภาพของชุมชน จากการแผนที่ สํารวจและเก็บข้อมูล รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ลักษณะทางสถาปัตยกรรม คุณค่าและความหมายของชุมชน โดยใช้การเปรียบเทียบรูปแบบทางสถาปัตยกรรม จากคติความเชื่อของล้านนา

1.4.5 ศึกษาลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจ โดยใช้ข้อมูลสถิติประชากร และการสัมภาษณ์ เพื่อหาศักยภาพในการพัฒนาของชุมชน

1.4.6 วิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชนทั้งทางกายภาพและทางสังคมเศรษฐกิจ และศักยภาพในการพัฒนา

1.4.7 เสนอแนวทางการอนุรักษ์ชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง ที่เกิดจากการประสานประโยชน์ของความต้องการจากชุมชน และ ความสำคัญทางวัฒนธรรม โดยใช้แนวคิดที่ได้จากการสังเคราะห์กรณีศึกษา และทฤษฎีในข้อ 1.4.3

¹³ Unesco, Intergrated Community Development and Cultural Heritage site Preservation in Asia and Pacific Through Local effort Cooperation Project for the Use of heritage Conservation as Tool For Job Creation and Sustainable Human Development in Asia and Pacific, p.41.

¹⁴ แสง มนวิฑูร, ชินกาลมาลีปกรณ์, (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2515), หน้า 4.

¹⁵ กิตติ วัฒนะมหาตม์, จามเทวี จอมนางหริภุญไชย, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2544), หน้า 3.

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.5.1 เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการพิจารณาความสำคัญของชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุ
ลำปางหลวง

1.5.2 เพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการกำหนดแผนพัฒนาชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปาง
หลวงโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 2

แนวคิดและทฤษฎี ในการอนุรักษ์โดยใช้พื้นฐานทางวัฒนธรรม

2.1 ลำดับและพัฒนาการของแนวความคิดการอนุรักษ์แบบตะวันตก

การประชุมเอเธนส์ (Athens Meeting)

การประชุมที่กรุงเอเธนส์จัดขึ้นระหว่างวันที่ 21 ถึง 30 ตุลาคม ค.ศ. 1931 เพื่อที่กล่าวถึงปัญหาเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน การประชุมครั้งนี้มีประธานคือ Jules Destree และมีตัวแทนเข้าร่วม 120 คน จาก 23 ประเทศ ซึ่งส่วนใหญ่มาจากยุโรป ในการประชุมครั้งนี้มี 7 หัวข้อใหญ่คือ หลักการทั่วไป การวัดมาตรฐานการปฏิสังขรณ์ การเพิ่มคุณค่าทางความงาม วัสดุสำหรับการปฏิสังขรณ์ การเสื่อมสภาพ เทคนิคการอนุรักษ์ และ ความร่วมมือระหว่างประเทศ¹

ในการประชุมครั้งนี้มีแนวโน้มไปในกระแสของความคิดในการยกเลิกการปฏิสังขรณ์เชิงรูปแบบ (Stylistic Restoration) การปฏิสังขรณ์เชิงรูปแบบ คือการปฏิสังขรณ์แล้วคงรูปแบบใด รูปแบบหนึ่งเอาไว้โดยละทิ้งรูปแบบอื่นๆ แต่ในที่ประชุมได้สนับสนุนความหลากหลายของรูปแบบเพื่อที่จะแสดงออกถึงความต่อเนื่องของยุคสมัยและกาลเวลา

นอกจากนี้ในการประชุมนี้ยังได้มุ่งความสนใจไปสู่บทบาทของชุมชนในการอนุรักษ์โบราณสถานและตั้งคำถามไปถึงมาตรฐานการจัดการที่เหมาะสม ในการประชุมครั้งนี้ได้เริ่มการยอมรับวัสดุใหม่ๆ เช่น คอนกรีตเสริมเหล็ก

กฎบัตรเวนิส Venice Charter

ในปี ค.ศ. 1957 UNESCO ได้ร่วมมือกับหน่วยงานในประเทศฝรั่งเศสเพื่อจัดตั้งการประชุมระหว่างประเทศของ สถาปนิก และ ช่างเทคนิค ที่ทำงานเกี่ยวข้องกับโบราณสถาน ซึ่งมีประเทศเข้าร่วมทั้งหมด 25 ประเทศ เพื่อที่ต้องการให้เกิดความร่วมมือระหว่างสาขา และเพื่อที่จะฝึกอบรมผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทาง ซึ่งแนวคิดจากการประชุมนี้ได้ถูกต่อต้านจากคนฝรั่งเศสเองเนื่องจากมีแนวคิดของการที่จะพยายามลดทอนองค์ประกอบของวัสดุทดแทนมากเกินไป ซึ่งขัดแย้งกับรูปทรงพื้นฐานเดิม²

ต่อมาเพื่อที่จะดำเนินการประชุมต่อ ประเทศอิตาลีได้รับเป็นเจ้าภาพจัดการประชุมที่เมือง เวนิส ซึ่งได้เชิญ สถาปนิก และช่างฝีมือมาประชุมในระหว่างวันที่ 25 ถึง 31 พฤศจิกายน ในปี ค.ศ. 1964 มีผู้เข้าร่วมกว่า 600 คน จาก 61 ประเทศ ซึ่งรวมถึงตัวแทนจากองค์กรอนุรักษ์ UNESCO ICCOROM ICOM ซึ่งผลของการประชุมได้ได้ออกมาเป็น กฎบัตรสากลเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานและพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ซึ่งเรียกว่า กฎบัตรเวนิส (Venice Charter)³

¹ Jukka Jokilehto, *A history of architectural conservation*. (Bath: Butterworth, 2002), p.284.

² Ibid., p. 288.

³ Ibid., p. 289.

กฎบัตรเวนิสนี้มีพื้นฐานมาจาก กฎบัตรเอเธนส์ (Athens Charter) และธรรมเนียมปฏิบัติของช่างตระกูลอิตาลี ซึ่งในการประชุมที่เมืองเวนิสได้เกิดการโต้เถียงระหว่างแนวคิดในการอนุรักษ์ และการปฏิสังขรณ์อีกด้วย กฎบัตรเวนิสนี้ได้มีรายละเอียดเกี่ยวกับการให้คำจำกัดความของคำว่า โบราณสถาน (Historic Monument) ซึ่งมีใจความครอบคลุมไปถึง พื้นที่เมืองทางประวัติศาสตร์

กฎบัตรเวนิสมีรายละเอียดของแบ่งโบราณสถานออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ โบราณสถานที่ตาย (Dead Monument) แล้วกับโบราณสถานที่ยังมีชีวิตอยู่(Living Monument)⁴ คือ

- โบราณสถานที่ตายแล้ว (Dead Monument) คือโบราณสถานที่เหลือแต่ซากปรักหักพังหรือโบราณสถานที่อยู่ในสภาพทรุดโทรมไม่สามารถใช้งานได้ หรือโบราณสถานที่เพิ่งขุดค้นพบใหม่
- โบราณสถานที่ยังมีชีวิต (Living Monument) คือโบราณสถานที่ยังมีสภาพสมบูรณ์อยู่ทั้งรูปทรงและสัดส่วนทางสถาปัตยกรรมอยู่เกือบสมบูรณ์ และยังมีการใช้งานอยู่อย่างต่อเนื่อง

แนวคิดในกฎบัตรเวนิสมีข้อความบางข้อซึ่งได้ส่งผลต่อแนวคิดในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมซึ่งแนวคิดดังกล่าวมีรายละเอียดดังนี้

หัวข้อการอนุรักษ์

สรุปมาตราที่ 6

การอนุรักษ์โบราณสถานมีความหมายถึงการสงวนรักษาซึ่งไม่ขึ้นกับขนาดของโบราณสถาน ซึ่งสิ่งใดก็ตามที่สามารถแสดงออกถึงขนบธรรมเนียมสิ่งนั้นต้องทำการรักษาไว้ห้ามไม่มีการก่อสร้างสิ่งใดใหม่(New Construction) และ ห้ามไม่ให้มีการรื้อทำลาย (Demolition) หรือ ดัดแปลงใดๆ (Modification) ซึ่งในการดัดแปลงต้องเลือกมวลและสีที่เหมาะสม

หัวข้อการปฏิสังขรณ์

สรุปมาตราที่ 9

ขั้นตอนการทำงานของงานการปฏิสังขรณ์เป็นการปฏิบัติงานของผู้เชี่ยวชาญชั้นสูงโดยมีจุดประสงค์ที่จะสงวนรักษา พื้นฟู สุนทรียภาพและ คุณค่าทางประวัติศาสตร์ ของโบราณสถาน โดยมีพื้นฐานต้องเคารพต่อวัสดุดั้งเดิมและคุณค่าของความเป็นหนึ่งเดียวของโบราณสถานในกรณีนี้สิ่งจำเป็นคือการสร้าง

⁴ สุวิชัย รัศมิภูมิ, “สิ่งที่ได้จากการประชุมช่างเทคนิคในการบูรณะโบราณสถาน,” ใน อาษา 6, (กรุงเทพฯ: การพิมพ์พระนคร, 2512), หน้า 35.

ความชัดเจนในองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมและขจัดร่องรอยของปัจจุบันออกไปในการปฏิสังขรณ์ โบราณสถานต้องดำเนินการตามข้อมูลทางประวัติศาสตร์และการศึกษาทางโบราณคดีของโบราณสถานนั้นๆ

แนวคิดเกี่ยวกับความแท้และที่มาของการประชุมที่เมืองนารา

ในปี ค.ศ. 1972 ได้มีการประชุม ในหัวข้อ มรดกของโลก (World Heritage Convention) จัดโดย ยูเนสโก ซึ่งการประชุมนี้ก่อให้เกิดการจัดตั้ง กรรมการมรดกโลก (World Heritage Committee) ซึ่งมีหน้าที่ กำหนดเกณฑ์เบื้องต้น ของมรดกโลก และความเหมาะสมของวัตถุและโบราณสถานเพื่อที่จะได้รับการขึ้น ทะเบียนเป็นมรดกโลก

ต่อมาในปี ค.ศ.1977 กรรมการมรดกโลกได้ออกเกณฑ์สำหรับการขึ้นทะเบียนมรดกโลกว่า สิ่งใดก็ตามที่จะขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกในสาขา วัฒนธรรมต้องได้รับ " การตรวจสอบความแท้ ในทางงานออกแบบ อันประกอบไปด้วยวัสดุฝีมือช่างหรือ ที่ตั้ง⁵" (Meet the test of authenticity in design, material, workmanship or setting) เนื้อความนี้ระบุ อยู่ใน แนวทางการปฏิบัติการ มาตรา 24b.i

มาตราดังกล่าวก่อให้เกิดปัญหาด้านการตรวจสอบคุณสมบัติ"ความแท้" และการ ตีความ เนื่องจาก ความคลุมเครือของแนวคิด รวมถึงการตีความของคำว่าความแท้ที่ต่างกันในแต่ละวัฒนธรรม ดังนั้นในการประชุมครั้งที่ 16 ของกรรมการมรดกโลก ในเดือนธันวาคมปี ค.ศ. 1992 ได้มีข้อเสนอให้มีการประเมิน และการ วิจารณ์ เกณฑ์ที่ในการตรวจสอบมรดกโลก และเกณฑ์ในการตรวจสอบ"ความแท้" โดยการจัดการประชุมครั้งนี้ มีจุดประสงค์เพื่อจัดกระบวนการความคิดใหม่ และขอคำปรึกษาจาก องค์การ ICOMOS

ICOMOS ได้ตอบรับคำร้องขอของกรรมการมรดกโลก และได้ขอการสนับสนุนจากรัฐบาลญี่ปุ่น แคนาดา และ นอร์เวย์ กรรมการมรดกทางวัฒนธรรมของนอร์เวย์ ได้ตอบรับคำร้องขอโดยประสานงานกับรัฐบาล แคนาดาเพื่อจัดการ สัมมนาเชิงปฏิบัติการ ในวันที่ 31 มกราคม ถึง 2 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1994 เพื่อเป็นการ เตรียมการที่จะจัดการประชุมที่ประเทศญี่ปุ่น

การประชุมนารา (Nara Document on Authenticity)

เนื้อหาการประชุมที่เมืองนารา ประเทศญี่ปุ่นมีจุดประสงค์หลักเพื่อ ศึกษาถึงความหลากหลายทาง วัฒนธรรม และความเกี่ยวเนื่องของวัฒนธรรมกับ"ความแท้" ในการประชุมที่เมืองนาราได้มีการสรุปออกมาเป็น "เอกสารการประชุมนาราว่าด้วยความแท้" (Nara Document on Authenticity) ซึ่งเนื้อความที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์มี 2 ส่วนใหญ่ๆคือ

"ความหลากหลายทางวัฒนธรรมกับมรดกวัฒนธรรมที่หลากหลาย" และ "การพิจารณาคุณค่า กับ ความแท้"⁶

⁵ UNESCO, *NARA Conference on Authenticity*, (Japan: UNESCO, 1995), p.xi

⁶ Ibid.

ความหลากหลายทางวัฒนธรรม กับ มรดกทางวัฒนธรรมที่หลากหลาย

ความหลากหลายของมรดกทางวัฒนธรรมมีอยู่ในกาละ และ เทศะ ซึ่งในแต่ละวัฒนธรรมต้องการ การ ได้รับความเคารพ ในกรณีที่เกิดความขัดแย้งในเชิงคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรม การพิจารณาความ หลากหลายทางวัฒนธรรมจำเป็นต้องการการประกาศถึง คุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมแต่ละวัฒนธรรมเท่า เทียมกัน ในทุกส่วน

ในทุกวัฒนธรรมและสังคม มีการแสดงออกทางวัฒนธรรมเฉพาะตัว ที่มองเห็นได้(Tangible expression) และ การแสดงออกที่ไม่สามารถมองเห็นได้ (Intangible expression)⁷ ซึ่งสถาปนามรดกทางวัฒนธรรมขึ้นมา

มรดกทางวัฒนธรรมในแต่ละแห่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมมวลมนุษยชาติทุกคน ความรับผิดชอบต่อ มรดกทางวัฒนธรรมและการจัดการ เป็นของชนชาติที่ได้สร้างมรดกทางวัฒนธรรมนั้นขึ้นมา

ลำดับต่อมาต้องพิจารณาถึงกฎบัตรและหลักเกณฑ์นานาชาติ ที่เกี่ยวเนื่องกับการอนุรักษ์มรดกทาง วัฒนธรรม ถึงอย่างไรการสร้างความสมดุลระหว่างการใช้กฎเกณฑ์สากลในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม ต้องไม่ทำลายคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรม

การพิจารณาคุณค่า และ ความแท้

การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม ในทุกรูปแบบและทุกช่วงของประวัติศาสตร์ มีรากฐานทางคุณค่าซึ่ง เป็นคุณสมบัติของมรดกทางวัฒนธรรม ความสามารถในการเข้าใจคุณค่าขึ้นกับ ระดับความเข้าใจข้อมูลของ แหล่งกำเนิดของวัฒนธรรมนั้น ซึ่งเป็นข้อมูลเบื้องต้นในการประเมินความแท้ในทุกประเด็น เอกสารการประชุม นาราระบุว่า“ความแท้” ที่กล่าวในที่นี้สอดคล้องกับที่เคยกล่าวในกฎบัตรเวนิส ความเข้าใจในเรื่อง ความแท้เป็น ปัจจัยพื้นฐานในการศึกษามรดกทางวัฒนธรรม ในการอนุรักษ์ และปฏิสังขรณ์⁸ และเหมือนกับที่กล่าวใน การ ประชุมมรดกโลก

ในการตัดสินคุณค่าซึ่งเป็นคุณสมบัติของมรดกทางวัฒนธรรม แตกต่างกันในแต่ละวัฒนธรรม และ อาจจะแตกต่างกันเองในวัฒนธรรมเดียวกัน ดังนั้นจึงเป็นไปได้ที่จะมีเกณฑ์ที่ตายตัวในการตัดสิน “ความแท้” ในทางตรงกันข้าม ความเคารพในวัฒนธรรมแต่ละมรดกทางวัฒนธรรมต้องพิจารณาและตัดสินบนพื้นฐานของ บริบททางวัฒนธรรมของสังคมนั้น ดังนั้นจึงที่ความจำเป็นอย่างสูงและเร่งด่วน ซึ่งในแต่ละวัฒนธรรม การระลึกรู้ คุณค่าขึ้นกับลักษณะเฉพาะของมรดกทางวัฒนธรรม และ ความน่าเชื่อถือและความจริงซึ่งของแหล่งที่มาของ วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง

ในการพิจารณาที่ขึ้นกับ ลักษณะเฉพาะของมรดกทางวัฒนธรรม บริบททางวัฒนธรรม และ วิวัฒนาการ ในการตัดสิน“ความแท้” อาจจะเชื่อมโยงให้เห็นถึง ความหลากหลายของต้นกำเนิด ซึ่งรวมถึงรูปทรง

⁷ Ibid., part 5-8.

⁸ Ibid., part 9-13.

การออกแบบ ประโยชน์ใช้สอย ธรรมเนียมปฏิบัติ และเทคนิค สถานที่ตั้ง และจิตวิญญาณ ความรู้สึก การพิจารณาถึงต้นกำเนิดเหล่านี้ ทำให้เห็นถึงรายละเอียดเฉพาะตัวในเชิง ศิลปะ เชิงประวัติศาสตร์ เชิงสังคม รวมถึงความเป็นศาสตร์ของมรดกทางวัฒนธรรม

การประชุมที่นาราในครั้งนี้ได้สะท้อนทิศทางของการอนุรักษ์และแนวคิดซึ่งได้ เคลื่อนจากแนวคิดแบบมียุโรปเป็นศูนย์กลาง ไปสู่แนวคิดแบบหลังสมัยใหม่ (Postmodern)⁹ โดยพิจารณาจากการมองวัฒนธรรมเชิงความสัมพันธ์ ในเนื้อหาของการประชุมที่นารา ข้อสรุปพื้นฐานของการประชุมที่เมืองนารานั้นมองว่า โลกนั้นกว้างใหญ่ และมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม และประเภทของมรดกทางวัฒนธรรม ไม่มีใครมีสิทธิ์ บังคับการใช้ระบบคุณค่า และการสงวนรักษาที่ไม่มีในชนชาตินั้นได้

แนวคิดในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมแบบตะวันตกมีพื้นฐานมาจากการปฏิสังขรณ์โบราณสถานที่ทำจาก อิฐและหินในยุโรป¹⁰ ซึ่งได้มีพัฒนาการต่อมาผ่านกลุ่มช่างเทคนิค นักโบราณคดี และ นักอนุรักษ์เชิงปฏิสังขรณ์ ออกมาเป็นกฎบัตรหรือหลักการที่ใช้ในการอนุรักษ์ครั้งแรกคือ กฎบัตรเวนิส ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น ซึ่งได้พัฒนาต่อมาเป็นกฎบัตรรูล่า (Burra Charter)

กฎบัตรรูล่านี้ได้เนื้อหาในการตีความใหม่ของความคำว่า “โบราณสถาน” (Monument) โดยใช้คำว่า “สถานที่” (Place) เข้ามาแทน ซึ่งการใช้คำว่า “สถานที่” นี้เป็นการแสดงนัยยะถึงการเริ่มพิจารณาคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมที่ไม่สามารถจับต้อง การพิจารณาเชิงปรากฏการณ์ศาสตร์ (Phenomenology) ซึ่งมีความหมายเกี่ยวเนื่องกับ “ความหมายของสถานที่” (Meaning of Place)¹¹

พัฒนาการลำดับต่อมาคือแนวคิดในการอนุรักษ์ของเอกสารการประชุมเมืองนาราซึ่ง แนวคิดนี้ได้พัฒนาขึ้นมาจากกรพิจารณาพื้นฐานทางวัฒนธรรมอันประกอบไปด้วยมรดกทางวัฒนธรรมที่มองเห็น (Tangible Heritage) และ มรดกทางวัฒนธรรมที่มองไม่เห็น (Intangible Heritage) และที่สำคัญคือการขยายความคำว่า “ความแท้” ในความหมายที่กว้างขึ้นโดยอิงกับระบบทางวัฒนธรรมของแต่ละประเทศนั่นเอง ซึ่งแนวคิดดังกล่าวข้างต้นแสดงถึงยอมรับในความหลากหลายทางวัฒนธรรมของโลก

อย่างไรก็ตาม แนวคิดที่ถูกใช้ในการอ้างอิงใช้ในการอนุรักษ์มากที่สุดก็คือ กฎบัตรเวนิส Knut Einar Larsen นักอนุรักษ์ชาวนอร์เวย์ อธิบายถึงสาเหตุของความแพร่หลายว่าเนื่องมาจาก กฎบัตรเวนิสบัตรมีเนื้อหา (Text) ที่เปิดโอกาสให้ตีความได้อย่างกว้างขวางมีหลายครั้งที่ คำตอบของเหตุผลในการเลือกวิธีการอนุรักษ์ถูกตอบว่าเป็นไปตามปฏิบัติตามกฎบัตรเวนิส¹²

⁹ Knut Einar Larsen, *Conservation of timber structures : an ecological approach*, (Bath: Butterworth, 2002), p.2.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Jukka Jokilehto, *A history of architectural conservation*, (Bath: Butterworth, 2002), p.284.

¹² Knut Einar Larsen, *Conservation of historic timber Structures : an ecological approach* (Bath: Butterworth, 2000), p.2.

ตารางที่ 1 ตารางแสดงการเปรียบเทียบแนวคิดระหว่างกฎบัตรเวนิสกับการประชุมนารา

หัวข้อ	กฎบัตรเวนิส	เอกสารการประชุมนารา
ขอบเขตที่ศึกษา	โบราณสถาน (Historic Monument) ประกอบด้วย งานสถาปัตยกรรม และรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของเมืองและชนบท (Urban and Rural setting) (มาตราที่ 1)	มรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) ประกอบด้วย มรดกทางวัฒนธรรมที่มองเห็น (Tangible Cultural Heritage) และ มรดกทางวัฒนธรรมที่มองไม่เห็น (Intangible Cultural Heritage) (หัวข้อที่ 7)
ความสำคัญเชิงวัฒนธรรม	พิจารณาความสำคัญเป็นวัฒนธรรมหลัก-รอง (Majority/ Minority) (มาตราที่ 11)	พิจารณาถึงความหลากหลายทางวัฒนธรรม (Cultural Diversity) และกล่าวถึงการเคารพทุกวัฒนธรรมอย่างเท่าเทียม (Respect all Culture) (หัวข้อที่2) (หัวข้อที่6)
ความแท้ (Authenticity)	ความแท้ขึ้นอยู่กับเนื้อวัสดุ (Originality) (บทเกริ่นนำ)	ความแท้เกิดจากการพิจารณา รูปทรงและการออกแบบ, วัสดุและเนื้อหา, การใช้งานและประโยชน์ใช้สอย, ประเพณีและเทคนิควิธี, สถานที่ตั้งและการจัดตั้ง, จิตวิญญาณและความรู้สึก (หัวข้อที่13)
คุณค่า (Values)	คุณค่าในกฎบัตรเวนิสแบ่งเป็น 3 ประเภทคือ คุณค่าทางประวัติศาสตร์, คุณค่าทางโบราณคดี, คุณค่าเชิงสุนทรียภาพ (มาตราที่ 11)	คุณค่าขึ้นกับลักษณะเฉพาะตัวของมรดกทางวัฒนธรรมนั้น และคุณค่าเกิดจากการเข้าใจซึ่งความหมาย (Meaning) (หัวข้อที่ 9) และ การตัดสินใจคุณค่ามีความแตกต่างกันในแต่ละวัฒนธรรม (หัวข้อที่11)
การปฏิสังขรณ์	ห้ามทำการปฏิสังขรณ์ เว้นไว้แต่การจัดเรียงใหม่ (Anastylosis) (หัวข้อที่ 15)	สามารถทำการปฏิสังขรณ์ ขึ้นกับการทำความเข้าใจถึงเหตุผลของแต่ละวัฒนธรรม (ข้อที่ 10)

ปัจจุบันแนวคิดในการอนุรักษ์แบบตะวันตกได้ถูกนำไปประยุกต์ใช้ทั่วโลกซึ่งในบางพื้นที่ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งเชิงวัฒนธรรม ระหว่างโบราณสถานที่จะทำการอนุรักษ์ บริบททางสังคมและ แนวคิดในการอนุรักษ์ความขัดแย้งดังกล่าวได้เกิดเป็นข้อโต้แย้งและถกเถียงกันในวงการอนุรักษ์ซึ่งจะทำการอภิปรายถึงปัญหาดังกล่าวในหัวข้อถัดไป

2.2 แนวคิดการอนุรักษ์โดยมีความคิดแบบตะวันตกเป็นศูนย์กลาง และข้อโต้แย้งกรณีศึกษา เจดีย์สุลิมา (Sulima Pagoda) จากประเทศเนปาล

แนวคิดในการอนุรักษ์แบบมีตะวันตกเป็นศูนย์กลาง (Euro-Centric concept) อันมีกฎบัตรเวนิสเป็นต้นมาถูกนำมาตีความและสร้างเป็นระเบียบวิธีในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม แล้วจึงถูกนำมาใช้กับโครงการอนุรักษ์ต่างๆ ในบางพื้นที่ซึ่งมีลักษณะทางวัฒนธรรมเป็นของตนเอง และธรรมเนียมปฏิบัติที่ต่างกันออกไปในการอนุรักษ์หรือ ปฏิสังขรณ์โบราณสถาน ก็มักจะเกิดความขัดแย้งซึ่งระหว่งนักอนุรักษ์ต่างชาติหรือองค์กรที่ยึดถือแนวความคิดแบบตะวันตกเป็นศูนย์กลาง กับนักอนุรักษ์พื้นเมือง หรือ ผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจถึงธรรมเนียมปฏิบัติของพื้นที่นั้น

โครงการอนุรักษ์เจดีย์สุลิมา (Sulima Pagoda) เป็นโครงการอนุรักษ์ระหว่างประเทศเพื่อที่จะทำการอนุรักษ์เจดีย์สุลิมาซึ่งเป็นเจดีย์ที่สร้างจากไม้อายุประมาณ 600 ปีในประเทศเนปาล ซึ่งในพื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ซึ่งมีธรรมเนียมปฏิบัติในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเป็นของตนเองและเกิดความขัดแย้งและเกิดความขัดแย้งเป็นข้อถกเถียงของนักอนุรักษ์ทั้งสองฝ่ายดังมีรายละเอียดดังนี้

2.2.1 ประวัติของเจดีย์สุลิมาและการอนุรักษ์

เจดีย์สุลิมาเป็นเจดีย์ในศาสนาฮินดูสำหรับบูชา Ratnesshvara Mahadev ซึ่งเป็นปางหนึ่งของพระศิวะ ภายในบรรจุศิวะลึงค์ ตัวเจดีย์เป็นสถาปัตยกรรมไม้ ซึ่งเป็นรูปแบบดั้งเดิมที่ยังคงหลงเหลืออยู่เมื่อพิจารณาจากรูปแบบสถาปัตยกรรมแล้วคาดการณ์ว่าน่าจะสร้างใน คริสต์ศตวรรษที่ 14 เจดีย์สุลิมานี้ ตั้งอยู่ในจัตุรัส ในทิศตะวันออกเฉียงเหนือของพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ในเมือง Patan แต่ไม่ได้จัดรวมอยู่ในพื้นที่การอนุรักษ์ของเมือง Patan ในปี ค.ศ 1970 ค่ายไม้รอบตัวเจดีย์ได้ถูกขโมยไป อย่างไรก็ตามได้มีรูปถ่ายหลงเหลือเป็นหลักฐานของรูปแบบสถาปัตยกรรม

ลำดับเหตุการณ์ของโครงการอนุรักษ์เจดีย์สุลิมา

- 1992 เก็บข้อมูลและจัดทำเอกสารประกอบ ซึ่งสนับสนุนโดย GTZ (German Technical Cooperation)
- 1993 –94 จัดทำนักร้านโดยรอบซึ่งสร้างโดยชุมชน จัดหาไม้เพื่อซ่อมโครงสร้างหลังคา และไม้สลัก
- 1994 KVPT (Kathmandu Valley Preservation Trust) ได้จัดทำวิจัยเพื่อการปฏิสังขรณ์ และ จัดหาเงินทุน
- 1995 จัดทำรายละเอียดและเอกสารประกอบในการในการปฏิสังขรณ์เจดีย์

- 1996 จัดซ่อมค้ำยันไม้ชั้นบนของเจดีย์ ได้เงินทุนสนับสนุนจาก Himalayan Bank และผู้บริจาค ในปีนี้เริ่มเตรียมตัวที่จะซ่อมโครงสร้างไม้ และผนังก่ออิฐ ดำเนินการศึกษาการออกแบบค้ำยันที่หายไปใหม่
- 1997 เริ่มแกะสลักค้ำยันใหม่ ซ่อมแซมหลังคาของชั้นล่างซ่อมโครงสร้างหลังคา ติดตั้งกระเบื้องหลังคา
- 1998 ฉาบปูนผนังชั้นบน และซ่อมผนังชั้นล่างติดตั้งค้ำยันที่ซ่อมแซมใหม่ และติดตั้งไม้แกะสลัก
- 1999 ติดตั้งค้ำยันใหม่ จัดทำโครงการวิจัยเพื่อการแกะสลักและการติดตั้ง เสร็จสิ้นการติดตั้งงานไม้แกะสลัก

ในการทำการอนุรักษ์เจดีย์สุลิมานี้ได้พบหลักฐาน ของการปฏิสังขรณ์เจดีย์ในช่วงศตวรรษที่ 19 คือได้ พบลักษณะของการก่ออิฐ และปูนฉาบในชั้นบนเป็นรูปแบบของศตวรรษที่ 19 ซึ่งการปฏิสังขรณ์นี้สันนิษฐานว่าน่าจะมาจากแผ่นดินไหวครั้งใหญ่ใน ค.ศ. 1832

ซึ่งการปฏิสังขรณ์ลักษณะนี้ถือว่าเป็น การปฏิสังขรณ์ตามรอบเวลา (Periodical Restoration) ซึ่งแสดงเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์อยู่ในเจดีย์สุลิมานี อย่างไรก็ตามการปฏิสังขรณ์ในศตวรรษที่ 19 นี้ก็ถูกตั้งคำถามว่าเป็นการแทรกแซง (Intervention) ที่เหมาะสมหรือไม่

2.2.2 การจัดทำแผนอนุรักษ์เจดีย์สุลิมานีและข้อโต้แย้งแนวคิดในการอนุรักษ์

การเสนอแผนการอนุรักษ์เจดีย์ในช่วงแรกเริ่มในปี ค.ศ. 1994 จัดทำโดยชุมชน และรายละเอียดของโครงการอนุรักษ์ได้กล่าวถึงมีการเสนอถึงเพื่อที่จะเปลี่ยนองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมที่ชำรุดซึ่งได้แก่ ค้ำยัน และงานแกะสลักไม้ต่างๆ

ในปี ค.ศ. 1996 ได้งานวิจัยจากนักวิจัยของ Harvard เกี่ยวกับเจดีย์สุลิมานี ซึ่งงานวิจัยดังกล่าวได้เสนอโดย Eduard F. Sekler โดยงานวิจัยดังกล่าววิจัยขึ้นเพื่อต่อต้านการปฏิสังขรณ์ และการเปลี่ยนงานสลักไม้ในเจดีย์สุลิมานี โดยเฉพาะงานประติมากรรมไม้ รวมถึงประเด็นของการขาดข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่ชัดเจนของเจดีย์สุลิมานีอีกด้วย Sekler ได้เสนอความเห็นและกล่าวว่า อะไรที่ชำรุดหรือสูญหายไปจัดว่าสูญสิ้นไปแล้ว การทำขึ้นมาใหม่จัดว่าเป็นของปลอม (fake)¹³

ข้อโต้แย้งดังกล่าวของนักวิจัยจาก Harvard เป็นข้อโต้แย้งในมุมมองของการอนุรักษ์แบบมีแนวคิดตะวันตกเป็นศูนย์กลาง โดยมีพื้นฐานของ กฎบัตรเวนิสเป็นหลัก ข้อเสนอแนะในการอนุรักษ์ที่จัดทำโดยชุมชน ที่เสนอให้เปลี่ยนองค์ประกอบของเจดีย์ที่ชำรุดซึ่งองค์ประกอบเหล่านั้นมีอายุกว่า 600 ปี ดังนั้นแนวคิดดังกล่าว ย่อมไม่สามารถที่จะยอมรับได้โดยนักคิดทางตะวันตก ที่ศึกษาเกี่ยวกับการอนุรักษ์อาคารทางประวัติศาสตร์¹⁴

¹³ Erich Theophile, "The suliman strut a conservation design problem illustrating global Issues," in *The Sulima Pagoda*, (Bangkok: Orchid Press, 2003), p.51.

¹⁴ Ibid.

นักวิจัยชาวเยอรมันที่ทำงานวิจัยเบื้องต้นเพื่อการอนุรักษ์ได้ตั้งคำถามว่า ทำอย่างไรจึงจะสามารถเติมเต็มช่องว่างในทางประวัติศาสตร์ที่หายไป¹⁵ ซึ่งในที่นี้หมายถึง รูปแบบของค้ายันที่หายไปและไม่มีข้อมูลหลักฐานประกอบ อย่างไรก็ตาม ทีมนักวิจัยได้ ได้เริ่มตั้งคำถามกับหน้าที่ของค้ายัน ว่าใน เจดีย์หลังนี้ต้องมีอะไรบางอย่างมาทำหน้าที่รับแรงจากหลังคาและถ่ายลงสู่อาคารในส่วนล่าง ซึ่งถือว่าความสำคัญขององค์ประกอบดังกล่าวเป็นประโยชน์ใช้สอยทางโครงสร้างที่มีความจำเป็น ในส่วนของค้ายันบางชิ้นที่ถูกขโมยไป จำเป็นต้องมีอะไรบางอย่างมาทำหน้าที่แทน ดังนั้นทีมนักวิจัยจึงเห็นว่าแนวคิดแบบ การไม่เข้าไปแทรกแซงประวัติศาสตร์ (Non Intervention) ไม่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับอาคารหลังนี้ได้¹⁶

ทีมนักวิจัยได้เสนอว่า “อะไรบางอย่าง” ดังกล่าวที่จะมาทำหน้าที่แทนค้ายันที่ถูกขโมยไป จำเป็นต้องได้รับการออกแบบ ซึ่งตามกรอบความคิดของนักอนุรักษ์ทางตะวันตกได้มีการจำกัดขอบเขตของการออกแบบในอาคารอนุรักษ์ซึ่ง ได้ถูกกล่าวไว้ใน เวนิส ชาเตอร์ ในประโยคที่ว่า “การออกแบบต้องก้าวล่วงความเพ้อฝัน (Conjecture)”¹⁷ ซึ่งนักวิจัยพยายามหาหลักฐานเพิ่มเติมเกี่ยวกับรูปร่าง และรายละเอียดในงานออกแบบของค้ายันที่หายไป แต่ถึงอย่างไรก็ไม่สามารถจะมีข้อมูลเพียงพอในการผลิตซ้ำให้เหมือนของเดิมขึ้นมาได้

ในลำดับต่อมาเมื่อไม่สามารถที่จะหาข้อมูลได้เพียงพอในการที่จะผลิตซ้ำของเดิมได้ทีมนักวิจัยจึงต้องหาทางที่จะสร้างกรอบความคิดในการออกแบบ ซึ่งจินตนาการในการออกแบบ และ ในบางครั้งอาจจะถูกเรียกได้ว่าเป็นความเพ้อฝัน อาจจะเกิดขึ้นได้แต่มีความจำเป็นที่จะต้องหากรอบในการควบคุมสิ่งดังกล่าวเหล่านี้

ทีมนักวิจัยได้เริ่มในวิธีใหม่ โดยใช้วิธีการออกแบบเชิงทดลอง (Experimental) ในขั้นตอนแรกเริ่มต้นจากการทดลองฝีมือช่างโดยทดลองให้ ช่างแกะสลักสมัยใหม่ลอง ถอดแบบจากรูปถ่ายหรือ หลักฐานเก่า ซึ่งจากการวิจัยให้ผลว่า ช่างสามารถที่จะถอดแบบงานแกะสลักไม้มาได้เหมือนอย่างในเอกสาร และยังเป็นงานแกะสลักที่มีคุณค่าเชิงศิลปะไม่ด้อยไปกว่าของเดิมอีกด้วย

ในขั้นที่สอง ทีมนักวิจัยได้ลองให้ช่างแกะสลักค้ายันในส่วนที่ไม่มีเอกสารประกอบ โดยให้ลองจินตนาการถึงรูปแบบของค้ายันฝั่งที่ไม่สมมาตรกัน จากการที่ทีมนักวิจัยได้ทำงานร่วมกับช่างแกะสลักมาเป็นระยะเวลาหนึ่ง พบว่าจินตนาการ และการตัดสินใจของส่วนบุคคล (Subjective Decision) เป็นสิ่งที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ซึ่งจากการทดลองใน 2 ขั้นตอนแรก สามารถสรุปได้ว่า งานแกะสลักดังกล่าวเป็นงานศิลปะ และช่างในปัจจุบันสามารถสร้างงานที่มีคุณค่าทางศิลปะที่ทัดเทียมกับอดีตขึ้นมาได้¹⁸

ในลำดับต่อมา ทีมนักวิจัยจึงได้ลองให้ช่างแกะสลัก ทดลองออกแบบเอง โดยอาศัยหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เป็นคำบรรยายเพียง 2-3 ประโยคเกี่ยวกับรูปแบบของค้ายันดังกล่าวโดย ทีมนักวิจัยเริ่มเชื่อในความสามารถในการสร้างสรรค์งานของช่างแกะสลัก

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Ibid.

นอกจากการทดลองให้ช่าง แกะสลัก ลองสร้างสรรค์งานใหม่ และ ทีมนักวิจัยยังได้ทดลองวิธีการอนุรักษ์ที่เป็นผลผลิตจากการตีความของ เวนิส ซาเตอร์ คือ การใช้ท่อนไม้เรียบๆ ไม่แกะสลักมาทำค้ำยัน (Plain Strut) ตามแนวคิดถึงการแสดงออกของยุคสมัย และ การเข้าไปแทรกแซง ผลที่ได้คือ รูปแบบของไม้ที่ไม่มีการแกะสลัก ก่อเกิดความขัดแย้งกับไม้ที่แกะสลักเดิม ซึ่งทีมนักวิจัยเห็นว่าการกระทำตามข้างต้นดังกล่าวจะส่งผลให้เกิดปัญหาในเชิงความงามต่อเจดีย์สุลิมา¹⁹

รูปที่ 1 ค้ำยันที่ได้รับการแกะสลัก²⁰ รูปที่ 2 ค้ำยันที่ไม่ได้รับการแกะสลัก ตามแนวคิดของกฏบัตรเวนิส

ในที่สุดที่มิววิจัยได้ข้อสรุปถึงการออกแบบอย่างเป็นทางการเป็นกลางที่ไม่ได้ลอกเลียนรูปแบบจากอดีตมา เพื่อป้องกันการถูกมองว่ามีลักษณะเหมือนของปลอม (Fake) และค้ำยันที่จะเอามาติดตั้งใหม่จะต้องไม่ก่อให้เกิดปัญหาทางความงามต่องานสถาปัตยกรรมทั้งหมด ทีมวิจัยจึงได้ทดลองที่จะคิด ลดท่อนของค้ำยันรอบ และเชื่อในความเป็นช่างแกะสลัก โดยให้ช่างออกแบบค้ำยันดังกล่าวนี้เอง ในกรอบสไตล์ของค้ำยันเก่า

จากการทดลองติดตั้งค้ำยันที่ช่างได้ทำการออกแบบใหม่ ทีมวิจัยมีความเห็นว่าค้ำยันที่นำไปติดตั้งใหม่มีความลงตัว ไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้งเหมือนค้ำยันที่ไม่ได้แกะสลัก ค้ำยันที่นำไปติดตั้งใหม่ดูแตกต่างจากค้ำยันเดิม แต่ไม่ขัดแย้งกัน และเมื่อเก่ากับใหม่วางอยู่เคียงคู่กันก็จะส่งเสริมซึ่งกันและกัน

กรอบความคิดในการอนุรักษ์เจดีย์สุลิมา

- ข้อเสนอแนะการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม ที่เสนอโดยชุมชน เป็นขบวนการที่อยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรม และ โลกทัศน์ ชูตเดียวกันกับ วัฒนธรรมและโลกทัศน์ที่สร้างมรดกทางวัฒนธรรมนั้น นักอนุรักษ์จากองค์กรส่วนกลางเช่น ICOMOS หรือ UNESCO จำเป็น

¹⁹ Ibid.

²⁰ Erich Theophile, "The Suliman Strut A Conservation Design Problem Illustrating Global Issues," in *The Sulima Pagoda*, (Bangkok: Orchid Press, 2003), p.51.

ที่จะต้องทำความเข้าใจข้อเสนอในการอนุรักษ์ดังกล่าว และพิจารณานัยยะเชิงวัฒนธรรมในข้อเสนอนั้น

- เจดีย์สุลิมาเป็นตัวอย่งการพิจารณามรดกทางวัฒนธรรมในฐานะงานศิลปะ และพิจารณาข้างพื้นเมืองในฐานะของศิลปะ งานอนุรักษ์ ปฏิสังขรณ์มรดกทางวัฒนธรรมของข้างพื้นเมือง เสมือนหนึ่งเป็นการแสดงออกถึงค่านิยม รูปแบบ และโลกทัศน์ ของยุคสมัยนั้น ผ่านทางมรดกทางวัฒนธรรมไปสู่คนรุ่นต่อไป
- นักอนุรักษ์เปิดโอกาสให้ข้างท้องถิ่นได้มีโอกาสทดลอง ที่จะเสนองานของตนเพื่อที่จะมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมนั้น ก่อเกิดเป็นวิธีการอนุรักษ์ที่ยั่งยืนและเป็น การส่งผ่านมรดกทางวัฒนธรรมที่มองเห็นและมองไม่เห็นจากยุคปัจจุบันไปสู่อนาคต

2.2.3 แนวคิดที่มีอิทธิพลต่อการอนุรักษ์และข้อโต้แย้ง

2.2.3.1 ความแท้ (Authenticity)

ความแท้ (Authenticity) มีรากศัพท์มาจากภาษากรีก แปลว่า ความมีฝีมือที่สุด ส่วนคำขยายนาม Authentikos แปลว่า มีความแน่นอน มีความน่าเชื่อถือ สามารถรับรองได้²¹

ต่อมาในยุคกลาง คำว่า Authenticity นี้ถูกนำมาใช้ในบริบทของภาษากฎหมาย หลังจากนั้นจึงขยายขอบเขตมาใช้กับวัตถุ เช่น Relic of Saints แปลว่าอัฐิของนักบุญ และในภาษาลาติน auctor แปลว่า ความเป็นต้นแบบ²²

คำว่า “ความแท้” นี้มีความหมายตรงข้ามกับคำว่า การลอกเลียน ดังนั้นสิ่งที่มี ความแท้จึงหมายความว่า สิ่งนั้นมีหนึ่งเดียว มีความเฉพาะตัว ซึ่งต้องแสดงออกถึงความสร้างสรรค์ และความ มีอายุ²³ ในบริบทของงานศิลปะ “ความแท้” มีความหมายรวมถึง สัจจะของการสร้างสรรค์งานความเฉพาะตัว ของการสร้างสรรค์ส่วนในทางกายภาพพิจารณาถึงอายุ และประวัติศาสตร์ด้วย²⁴

ในปัจจุบันนี้คำว่า “ความแท้” ได้ใช้กันอย่างแพร่หลายในเชิงสถาปัตยกรรม ซึ่งก็เริ่ม มีความหมายแตกต่างออกไปจากเดิม เช่น ในบทความ Historic Preservation ให้ความหมายว่า Authenticity

²¹ Eduard F. Sekler, “In search of architectural authenticity at the foot of the himalayas,” in *The Sulima Pagoda*, (Bangkok: Orchid Press, 2003), p. 125.

²² Jukka Jokilehto, *A history of architectural conservation*, (Bath: Butterworth, 2000), p. 296

²³ Ibid.

²⁴ Walter Benjamin cited in Jukka Jokilehto, *A history of architectural conservation*, (Bath: Butterworth, 2000), p. 296.

สามารถให้ความหมายว่า สิ่งๆ นั้นมีความเหมือนกับมโนภาพเมื่อคิดถึงสิ่งนั้น โดยมีพื้นฐานของมโนภาพนั้นมาจาก หนังสือและ ที่วี²⁵

“ความแท้” ที่ใช้ในงานอนุรักษ์ในนิยามข้างต้นเป็นความแท้ที่อยู่บนพื้นฐานความเข้าใจแบบตะวันตกเลยเป็นความแท้ที่มีความหมายอยู่ในเนื้อวัตถุ กล่าวคือ วัตถุค่าความแท้ที่อายุของวัตถุ ความแท้คุณค่าของยุคสมัยที่สร้างวัตถุนั้นขึ้นมา ซึ่งในบริบททางวัฒนธรรมของบางสังคมไม่มีความแท้ในลักษณะนี้อยู่ เช่นประเทศญี่ปุ่น²⁶ เนื่องแนวคิดที่ว่าด้วย”ความแท้”จากประเทศญี่ปุ่นอยู่บนพื้นฐานของ วัสดุ และเทคนิควิธีที่ใช้ในการสร้างสรรค์งาน

Nobuo Ito นักอนุรักษ์ชาวญี่ปุ่นได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับ “ความแท้” ในบริบททางวัฒนธรรมของญี่ปุ่น และ เอเชียไม่มีการค่านี เนื่องจากค่านี้นี้มีรากฐานมาจากภาษาลาติน เฉพาะประเทศในแถบยุโรปถึงจะมีค่าและวัฒนธรรมเกี่ยวกับความแท้ในลักษณะนี้ อีกทั้ง Nobuo Ito ได้เสนอว่าการพิจารณาองค์ประกอบของความแท้ น่าจะมีพื้นฐานมาจาก สภาพภูมิอากาศ วัสดุ วัฒนธรรมแบบสังคม และอัตลักษณ์ทางศาสนา²⁷

ในกรณีของเจดีย์สุลิมาซึ่งมีพื้นฐานทางวัฒนธรรมในการปฏิสังขรณ์เจดีย์เป็นวงรอบซึ่งเป็นแนวคิดที่อยู่บนพื้นฐานทางวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งแนวคิดทางวัฒนธรรมนี้ได้ถูกโต้เถียงจากงานวิจัยของมหาวิทยาลัย Harvard และ Sekler หัวหน้าทีมวิจัยได้กล่าวไว้ว่า “อะไรที่สูญหายไปแล้วคือสูญไปแล้วการสร้างขึ้นมาใหม่ถือว่าเป็นของปลอม (Fake)²⁸” และงานสร้างสรรค์ของช่างพื้นเมืองจะทำให้เจดีย์สุลิมาสูญเสียมูลค่าในด้านความแท้ไป ความขัดแย้งทางแนวคิดดังกล่าวเกิดจากความไม่เข้าใจพื้นฐานของวัฒนธรรมที่ต่างกันของแต่ละสังคม

²⁵ Wayne Curtis cited in Eduard, The Sulima Pagoda, (Bangkok : Orchid Press, 2003), p.125.

²⁶ Knut Einar Larsen, “The Test of Authenticity,” Nara conference on authenticity, (Japan: UNESCO, 1995), p.363.

²⁷ Nobuo Ito, “Authenticity Inherent in cultural heritage in Asia and Japan,” Nara conference on authenticity, (Japan: UNESCO, 1995), p.333.

²⁸ Eduard F. Sekler cited in Erich Theophile, The Sulima Pagoda, (Bangkok: Orchid Press, 2003), p.51.

2.1.3.2 ระดับในการอนุรักษ์ (Level of Intervention)

อาคารโบราณสถาน และมรดกทางวัฒนธรรม ความถูกเก็บรักษาไว้ดังสภาพเมื่อครั้งแรกพบ (The Ancient building be kept in roughly the same state that they were found) ซึ่งคำกล่าวข้างต้นนี้เป็นความเชื่อที่อยู่ในกฎบัตรเวนิส และคำกล่าวข้างต้นนี้นำไปสู่แนวคิดในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมที่ว่า การอนุรักษ์ควรจะต้องแทรกแซงให้น้อยที่สุด (Minimal Intervention) ซึ่งคำกล่าวดังกล่าวในกฎบัตรเวนิสนี้มีพื้นฐานมาจากกลุ่มความคิดต่อต้านการปฏิสังขรณ์ (Anti- Restoration)²⁹

Erich Theophile และ Rohit Ranjitkar เป็นนักอนุรักษ์ชาวตะวันตกที่มีส่วนร่วมในโครงการการอนุรักษ์เจดีย์สุลิมานี้ได้พบว่า เจดีย์สุลิมาเป็นสถาปัตยกรรมทางศาสนาที่ยังมีการใช้งานในการประกอบพิธีกรรมอยู่ โดยเริ่มแรกชุมชนได้มีแผนที่จะทำการปฏิสังขรณ์เจดีย์สุลิมาอยู่แล้ว ดังที่กล่าวมาในหัวข้อที่แล้วว่า แนวคิดของชุมชนถูกโต้เถียงโดยนักวิชาการจากตะวันตก ทั้งนี้เจดีย์สุลิมา ในฐานะของสถาปัตยกรรมทางศาสนาเจดีย์สุลิมาเป็นตัวแทนแห่งความศรัทธาของชุมชน ชุมชนจึงเลือกที่จะทำการปฏิสังขรณ์เพื่อให้คงประโยชน์ใช้สอยได้ดั้งเดิม

หนึ่งในเงินที่ใช้ทำการปฏิสังขรณ์เจดีย์แห่งนี้เป็นเงินบริจาคจากชุมชนกว่า 25 เปอร์เซ็นต์³⁰ ซึ่งเหตุการณ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นการให้คุณค่าเชิงวัฒนธรรมของชุมชนต่อเจดีย์สุลิมา ซึ่งคุณค่าดังกล่าวขัดแย้งกับการให้คุณค่าของนักวิจัยสายตะวันตกซึ่งมองกายภาพของเจดีย์สุลิมาในเชิงหลักฐานทางประวัติศาสตร์

ทีมงานอนุรักษ์ที่นำโดย Erich Theophile และ Rohit Ranjitkar จึงจำเป็นต้องหาทางประนีประนอมระหว่างแนวคิดสองแนวทางนี้ โดยได้ทำการทดลองทำการอนุรักษ์โดยใช้แนวคิดทั้งสองแบบเริ่มด้วยแนวคิดแบบการพยายามแทรกแซงโบราณสถานให้น้อยที่สุด อันมีตัวอย่างคือในออกแบบค้ำยันใหม่นั้นทีมอนุรักษ์ได้ใช้ไม้ พบว่าการกระทำดังกล่าวก็เกิดปัญหาทางศิลปกรรมต่อเจดีย์สุลิมาและทำให้สูญเสียคุณค่าของความเป็นสถาปัตยกรรมทางศาสนาไป³¹

²⁹ Jukka Jokilehto, *A history of architectural conservation*, (London: Butterworth, 2002), p. 289.

³⁰ Erich Theophile, "Sulima Strut," in *The Sulima Pagoda*, (Bangkok : Orchid Press, 2003), p.50.

³¹ Ibid.

2.2.3.3 ข้อโต้แย้งของการให้นิยามแบบมีตะวันตกเป็นศูนย์กลางของกฎบัตรเวนิส

Knut Einar Larsen นักอนุรักษ์ชาวนอร์เวย์ ได้เสนอแนวคิดเพื่อโต้แย้งเกี่ยวกับแนวคิดของกฎบัตรเวนิสในฐานะของแนวคิดที่มียุโรปเป็นศูนย์กลางที่อยู่บนพื้นฐานของภูมิปัญญาของโบราณสถานที่ยังคงเหลืออยู่

ในมาตราที่ 10 ของกฎบัตรเวนิสได้เสนอให้ใช้วัสดุสมัยใหม่ในการทำการซ่อมแซม (Where Traditional techniques prove inadequate, The consolidate of a monument can be achieved by the use of any modern technique for conservation and construction, the efficacy of which has been shown by scientific data and prove by experience) Harald Langberg เป็นนักประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมชาวเดนมาร์ก และเป็นหนึ่งในผู้ร่วมลงนามในกฎบัตรเวนิส ได้อธิบายคำกล่าวข้างต้นว่า เมื่อกาลเวลาได้พิสูจน์แล้วว่าวัสดุที่เก่าแก่และเทคนิควิธีไม่สามารถใช้งานได้ เราจึงไม่ควรที่จะทำผิดซ้ำโดยการกลับไปใช้วัสดุชนิดนั้นอีก ซึ่ง Larsen มีความคิดเห็นต่างออกไปจาก Langberg ว่าวัสดุสมัยใหม่ที่นำมาใช้มนุษย์ยังไม่ประสบความสำเร็จกับสิ่งนั้นและไม่สามารถที่จะคาดเดาผลเสียที่จะตามมาจากการใช้วัสดุชนิดนั้นได้³²

ในมาตราที่ 11 ของกฎบัตรเวนิสกล่าวว่าของกฎบัตรเวนิสกล่าวว่าเกี่ยวกับการซ้อนทับกันของงานสร้างสรรค์ และความจำเป็นในการเผยตัวของงานในแต่ละยุคสมัย (The superimposed work of different periods and the revealing of underlying state) ซึ่ง Larsen ได้เสนอข้อโต้แย้งว่าลักษณะดังกล่าวนี้เกิดขึ้นได้กับงานโบราณสถานที่ยังคงเหลืออยู่ หรือ อีฐูเท่านั้นไม่สามารถเกิดขึ้นกับงานที่สร้างจากไม้ได้ ในมุมมองของโบราณที่ยังคงเหลืออยู่ไม้ถ้ามีองค์ประกอบใดเสื่อมสภาพทั้งนี้อาจจะเกิดการขึ้นราหรือการกัดแทะของแมลง วิธีที่ดีที่สุดคือการเปลี่ยนองค์ประกอบชิ้นนั้น³³

เนื่องความเฉพาะตัวของแนวคิดข้างต้นและความกำกวมในกฎบัตรเวนิสนั้นแนวคิดดังกล่าวจึงไม่สมควรนำมาขยายผลในการอนุรักษ์โบราณสถานในบริบททางวัฒนธรรมอื่นเพราะอาจจะเกิดปัญหาที่ไม่สามารถเดาได้ตามมาเนื่องจากมนุษย์ยังไม่ประสบความสำเร็จกับสิ่งนั้น

2.2.4 ความเสื่อมของภูมิปัญญาช่างและความจำเป็นในการรักษา

กระแสของโลกในยุคโลกาภิวัตน์ นำมาซึ่งความหลากหลายทางแนวคิด และมีอิทธิพลต่อพื้นที่ซึ่งมี ระบบความรู้ดั้งเดิมของพื้นเมือง (Indigenous Knowledge Systems) และธรรมเนียมปฏิบัติ เป็นของ

³² Knut Einar Larsen, Conservation of historic timber structures : An ecological approach, (Bath: Butterworth, 2000), p.3.

³³ Ibid.

ตนเอง³⁴ ด้วยกระบวนการของโลกาภิวัตน์นี้กระทำให้วัฒนธรรมและธรรมเนียมปฏิบัติดั้งเดิมถูกแทนที่ด้วยวัฒนธรรมใหม่ของความเป็นสากล หรือถูกกลืนหายไป

ในประเด็นของการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและแนวคิดในการอนุรักษ์ต่างๆ ได้เริ่มถือกำเนิดเป็นรูปเป็นร่างขึ้นตั้งแต่ปี ค.ศ.1964 คือ กฎบัตรเวนิส (Venice Charter) และกฎบัตรบุลา (Burra Charter) เป็นต้น และแนวคิดดังกล่าวนี้ได้ผ่านกระบวนการโลกาภิวัตน์มาถืออิทธิพลต่อธรรมเนียมปฏิบัติของพื้นเมือง เช่น มีอิทธิพลทำให้เกิดนโยบายในการอนุรักษ์ และดูแลรักษาโบราณสถาน³⁵ ปัญหาที่ตามมาคือ แนวคิดในการอนุรักษ์ดังกล่าวนี้ถูกสร้างขึ้นโดยมีบริบททางวัฒนธรรมของตะวันตกเป็นศูนย์กลาง ซึ่งมีความแตกต่างทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น

ความจำเป็นในการขอรับความช่วยเหลือในด้านการเงินเป็นอีกประเด็นที่สำคัญที่มีผลต่อแนวคิดการอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศเนปาลและประเทศกำลังพัฒนาส่วนใหญ่³⁶ ซึ่งในการที่จะได้รับความช่วยเหลือทางการเงินนี้ โครงการอนุรักษ์นั้นๆ จำเป็นต้องใช้ระเบียบวิธีในการอนุรักษ์ที่มีความเป็นมาตรฐานสากล เพื่อให้ได้รับการยอมรับและการอนุมัติทางการเงินจากองค์กรระหว่างประเทศเช่น ยูเนสโก (UNESCO)

Kishna Menon นักอนุรักษ์ชาวอินเดียผู้ซึ่งมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์เจดีย์สุลิมาได้ยกตัวอย่างถึงระบบทางสังคมที่ถูกทำลายด้วยโลกาภิวัตน์ขุนนางผู้มั่งคั่งเป็นผู้สร้างสถาปัตยกรรมทางศาสนาได้ทำหน้าที่เป็นผู้อุปการะสถาปัตยกรรมนั้น เกิดเป็นความสัมพันธ์ระหว่างชั้นทางสังคม ระหว่างขุนนางและช่าง (Craftsman) ซึ่งโลกาภิวัตน์และขบวนการทำให้เป็นสมัยใหม่ (Modernization) ได้กัดกร่อนความสัมพันธ์ดังกล่าวลง³⁷

รัฐบาลในสมัยใหม่ทำหน้าที่เป็นผู้ดูแลแทนสถาปัตยกรรมทางศาสนาแทนที่ขุนนาง นโยบายที่ใช้เป็นนโยบายของกระบวนการทำให้เป็นสมัยใหม่ซึ่งไม่คำนึงความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างดั้งเดิมถึงแม้ว่า ที่แห่งนั้นยังคงหลงเหลือธรรมเนียมปฏิบัติอยู่ รวมถึงภูมิความรู้ปะทะปะทะในการสร้างสรรค์ แต่สิ่งเหล่านี้ก็ไม่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมกับการอนุรักษ์ได้อันเนื่องจากนโยบายที่ไม่เห็นคุณค่า

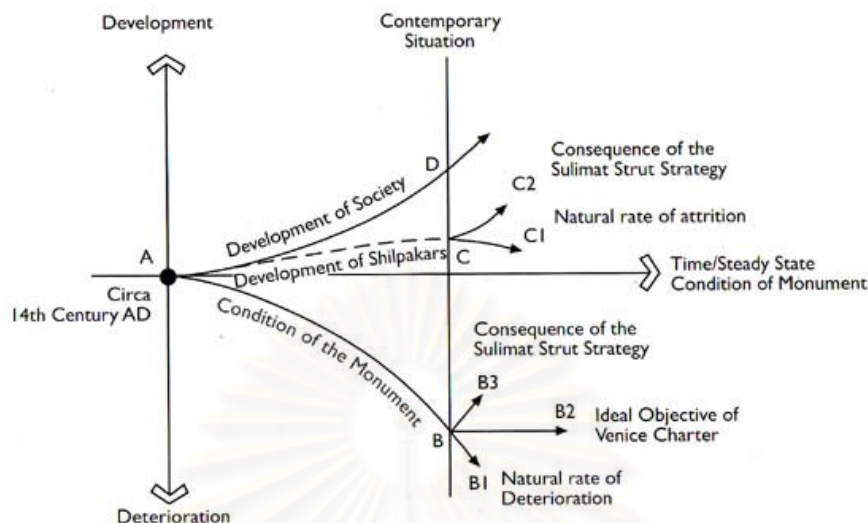
นอกจากนี้ได้เสนอโมเดลเกี่ยวกับการล่มสลายของสกุลช่างและข้อโต้แย้งแนวคิดในการอนุรักษ์ที่มีตะวันตกเป็นศูนย์กลางโดยใช้เจดีย์สุลิมาเป็นกรณีศึกษาในการอธิบายแนวคิดดังกล่าวโดยแกนนอนคือเวลา แกนตั้งคือการประเมินค่าความเจริญคือขึ้นและการถดถอยคือลงซึ่งโมเดลที่กล่าวมาข้างต้นนี้ได้อธิบายถึง การพัฒนาการของสังคม การพัฒนาของสกุลช่าง (Shilpakars) และ สภาพของโบราณสถาน

³⁴ A.G Krishna Menon, "Conservation as a critical activity the Sulima story," in *The Sulima Pagoda*, (Bangkok: Orchid Press, 2003), p.106.

³⁵ Ibid.

³⁶ Ibid.

³⁷ Ibid., p.107.

แผนภาพ 1 แสดงการเปรียบเทียบการเสื่อมสลายของภูมิปัญญาช่าง³⁸

- การพัฒนาของสังคม มีพัฒนาการสูงขึ้นผ่านกระบวนการทำให้เป็นสมัยใหม่
- การพัฒนาของสกุลช่างได้พัฒนาขึ้นแต่มีสภาพถดถอยลงเมื่อสังคมถูกพัฒนาให้เป็นสังคมสมัยใหม่ซึ่งมีแนวโน้มจะเสื่อมลงไปอีกเป็นความสัมพันธ์ซึ่งแปลผกผันลงกับการพัฒนาของสังคม
- สภาพของโบราณสถานเสื่อมสภาพเรื่อยมาตามกาลเวลา

การเลือกใช้แนวคิดในการอนุรักษ์จะมีผลองค์ประกอบทั้งสามข้างต้นนี้กล่าวคือถ้าเลือกใช้แนวคิดในการอนุรักษ์แบบตะวันตกเป็นศูนย์กลางอันมีกฎบัตรเวนิสเป็นต้น จะทำให้โบราณสถานเดิมที่เป็นอยู่คือไม่เสื่อมลงไปอีก แต่ในทางกลับกันจะส่งผลทำให้สกุลเสื่อมลงจนถึงอาจจะสูญหายไปได้ในที่สุด แต่ถ้าเลือกใช้แนวคิดในการอนุรักษ์โดยพื้นฐานทางวัฒนธรรมให้ช่างได้มีส่วนร่วมในการทำการอนุรักษ์ผลที่ได้ต่อองค์ประกอบทั้งสามจะเปลี่ยนไปดังนี้ ความจรัวยทางภูมิปัญญาของสกุลช่างจะได้รับการฟื้นฟูและสภาพของโบราณสถานจะได้รับการฟื้นฟูให้มีสภาพดีขึ้นเรื่อยๆแปรตามความรุ่งเรืองของสกุลช่าง³⁹

³⁸ Ibid., p.108.

³⁹ Ibid.

2.3 แนวคิดของการอนุรักษ์โดยใช้พื้นฐานทางวัฒนธรรม

แนวคิดการอนุรักษ์แบบมีความคิดตะวันตกเป็นศูนย์กลางข้างต้นได้ก่อให้เกิดปัญหามากมาย แนวคิดในการอนุรักษ์จึงได้เริ่มขยายมุมมองมาพิจารณาถึงความหลากหลายทางวัฒนธรรมของโลก (Cultural diversity) และพิจารณาถึงพื้นฐานทางวัฒนธรรมของสังคมนั้นซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้ได้เริ่มต้นขึ้นในการประชุมที่เมืองนาราประเทศญี่ปุ่น ปี ค.ศ. 1994 จัดโดยองค์กร UNESCO ร่วมกับ ICOMOS

แนวคิดของเอกสารการประชุมนาราได้มุมมองจากการมองเพียงแต่โบราณสถานซึ่งเป็นแนวคิดของกฎบัตรเวนิสมาสู่การมองโบราณสถานเป็นการแสดงออกของมรดกทางวัฒนธรรมที่มองเห็นซึ่งมีมรดกทางวัฒนธรรมที่มองไม่เห็นรองรับอยู่⁴⁰ อีกทั้งมรดกทางวัฒนธรรมทั้งสองส่วนนี้ยังเกี่ยวพันกัน

แนวคิดของเอกสารการประชุมนาราถูกนำมาใช้ (Implementation) อย่างเป็นทางการผ่านการจัดการขององค์กร UNESCO ซึ่งโครงการดังกล่าวมีชื่อว่า LEAP project ย่อมาจาก “Local Effort And Preservation” แปลว่า การอนุรักษ์ซึ่งจัดทำโดยชุมชน โครงการนี้ตระหนักถึงความยั่งยืนในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมว่า ความยั่งยืนนั้นเกิดจากการทำชุมชนได้มีส่วนร่วมและได้รับประโยชน์จากโครงการอนุรักษ์⁴¹ UNESCO ได้ศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนผ่านการวิเคราะห์องค์ประกอบโครงสร้างพื้นฐานของชุมชนเพื่อจะสร้างรากฐานของการมีส่วนร่วมที่เหมาะสม

UNESCO พิจารณาถึงรากฐานทางวัฒนธรรมที่ก่อเกิดสถาปัตยกรรมซึ่งก็คือ ภูมิปัญญาหรือสกุลช่าง ซึ่งเป็นพื้นฐานทางวัฒนธรรมที่สำคัญ โครงการ LEAP จึงได้เลือกองค์ประกอบทางวัฒนธรรมนี้ขึ้นมาเพื่อทำการฟื้นฟู อีกทั้ง UNESCO ยังได้พิจารณาว่าภูมิปัญญาเหล่านี้เป็นสิ่งที่มีความสามารถก่อให้เกิดสร้างงานแก่ชุมชนได้ซึ่งเป็นการพัฒนาทางระบบสังคมและเศรษฐกิจทางของชุมชนอ้อมอีกด้วย

ชุมชนประวัติศาสตร์วัดพระธาตุลำปางหลวงก็เช่นกันประกอบขึ้นมาจากมิติทางวัฒนธรรมที่หลากหลายที่ก่อรูปขึ้นมาเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มองเห็นรองรับอยู่ด้วยมรดกทางวัฒนธรรมที่มองไม่เห็นมากมาย ในการกำหนดแนวทางในการอนุรักษ์ที่เหมาะสมจำเป็นต้องคำนึงถึงลักษณะทางวัฒนธรรมดังกล่าวเพื่อเป็นพื้นฐานในการสร้างหรือบทความคิดการอนุรักษ์

2.3.1 แนวคิดการอนุรักษ์โดยใช้โครงสร้างทางวัฒนธรรม LEAP Project

องค์กร UNESCO ตระหนักดีว่าในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมให้ประสบความสำเร็จจำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากชุมชนในพื้นที่ซึ่งอาศัยอยู่ในบริเวณนั้น⁴² และเพื่อให้ชุมชนเห็นถึงความสำคัญของการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมดังนั้นชุมชนก็ควรที่จะได้รับผลประโยชน์ทางตรงจากโครงการดังกล่าว แนวคิดของการมีส่วนร่วมโดยชุมชนในลักษณะนี้เริ่มเกิดขึ้นจากกลุ่มของนักโบราณคดี และ นักอนุรักษ์ที่ทำงานในพื้นที่แต่ยังไม่ได้ขยายไปสู่กว้างในการใช้ หรือ ปฏิบัติจริง

⁴⁰ UNESCO, *NARA Conference on Authenticity*, (Japan: UNESCO, 1994), p.xi

⁴¹ UNESCO, *LEAP project*, (Bangkok: n.p., 2004), p.36.

⁴² Ibid.

จากการขยายเติบโตทางเศรษฐกิจเมื่อ 30 ปีที่ผ่านมาก่อให้เกิดการตื่นตัวในวงกว้างถึงการพยายามรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าเอาไว้ ซึ่งความตื่นตัวนี้ไม่ได้เกิดขึ้นกับเฉพาะองค์กรระหว่างประเทศเท่านั้น แต่ยังเกิดขึ้นในระดับของประเทศ และระดับของภูมิภาคอีกด้วย UNESCO ได้สรุปสาเหตุปัญหาที่เป็นผลต่อเนื่องมาจากการเติบโตทางเศรษฐกิจคือ การเสื่อมสภาพเนื่องจากสภาพแวดล้อม การขยายตัวของธุรกิจทางการเกษตร การขยายตัวของ การก่อสร้าง และการขยายตัวของ การท่องเที่ยว⁴³

2.3.1.1 จุดมุ่งหมายของโครงการ

จุดประสงค์หลักของโครงการนี้คือการมีส่วนร่วมของชุมชนในท้องถิ่นในโครงการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมซึ่งโครงการอนุรักษ์ดังกล่าวนี้ UNESCO เห็นว่าจะเป็นส่วนช่วยในการส่งเสริมกิจกรรมทางวัฒนธรรม และการส่งเสริมโอกาสในการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน โดยผ่านทาง การสร้างงาน และการสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน บนพื้นฐานของวัฒนธรรมของชุมชนนั้น เพื่อให้ถึงเป้าหมายดังกล่าว UNESCO จึงเปิดโอกาสให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมดังนี้

- เปิดโอกาสให้ชุมชนได้ศึกษาและทำความเข้าใจ การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมในระยะยาวด้วยตัวของชุมชนเอง
- เปิดโอกาสให้ชุมชนได้เป็นหลักในการแสดงบทบาทของการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม ตั้งแต่การวางนโยบายการอนุรักษ์ การลงมืออนุรักษ์ จนถึง การนำเสนอ มรดกทางวัฒนธรรมของตน
- พัฒนาแนวทางในการสร้างผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจให้กับชุมชนผ่านทาง โครงการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมเพื่อรักษาวัฒนธรรมและประเพณีที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในสังคมนั้น

กล่าวโดยสรุปคือ แผนการของ Unesco ดังกล่าวต้องการให้ชุมชนสามารถดูแล และปกป้องมรดกทางวัฒนธรรมของตนเอง⁴⁴ได้เพื่อที่พัฒนาถิ่นที่อยู่ของไปสู่อะไรใหม่โดยที่ยังคงสามารถรักษาประเพณีและวัฒนธรรมที่ยังหลงเหลืออยู่ของตนไว้ได้ โดยแผนการพัฒนานี้ Unesco มุ่งเป้าหมายไปยัง การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ผ่านทางการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม พร้อมทั้งยังมุ่งหวังที่จะขจัดปัญหาต่างๆ อันได้แก่ ปัญหาความยากจน ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาโลกร้อน อันเนื่องมาจากการเติบโตของอุตสาหกรรม การท่องเที่ยว ซึ่ง Unesco ได้ตั้งชื่อโครงการนี้ว่า LEAP (Local Effort And Preservation)

เพื่อให้นโยบายและแผนการขอ UNESCO เป็นจริงและสำเร็จขึ้นมาได้ UNESCO จึงได้เสนอการจัดกิจกรรมต่างๆ เพื่อสนับสนุนแนวคิดของตน ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวจะเสมือนเป็นตัวเร่งให้เกิด

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Ibid.

ความสนใจในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของ รวมถึงเร่งให้เกิดการเคลื่อนไหวภายในชุมชน ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวจะแตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่น และวัฒนธรรม อันมีตัวอย่างดังนี้

- จัดอบรบการอนุรักษ์และการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมในเชิงปฏิบัติให้กับชุมชนในระดับของประชาชนทั่วไป ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้หมายความว่าการทำงานกับกลุ่มคนต่างๆในท้องถิ่น ตั้งแต่เกษตรกร ชาวชน ไปจนถึงนักบวช
- ช่วยส่งเสริมให้ชุมชนได้มีโอกาสมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมจริงผ่านทางองค์การความร่วมมือทั้งภาครัฐและเอกชนเพื่อจะส่งเสริมความยั่งยืนในเชิงเศรษฐกิจ
- จัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเพื่อสนับสนุนการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม และกิจกรรมทางวัฒนธรรมต่างๆ ซึ่งในส่วนนี้เกี่ยวข้องกับพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Local based Tourism) นั้นหมายความว่าจำเป็นในการพัฒนาความรู้เชิงประวัติศาสตร์ และการอธิบายความหมาย (Interpretation) ให้แก่ประชาชนในชุมชน

UNESCO ได้เลือกโครงการสาธิตเพื่อจะดำเนินงานตามแนวความคิดของ LEAP โดยได้เลือกพื้นที่สาธิต 5 บริเวณอันประกอบไปด้วย เมืองหลวงพระบาง ประเทศ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมืองฮอยอัน ประเทศเวียดนาม หลี่เจียง ประเทศจีน วิกัน ประเทศฟิลิปปินส์ และเมือง Changu Narayan ประเทศเนปาล

2.3.1.2 โครงการสาธิตหลวงพระบางประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชน

ลาว

ดังที่กล่าวมาแล้วถึงการพิจารณาพื้นฐานทางวัฒนธรรมเพื่อสร้างกรอบความคิดที่เหมาะสมในการจัดทำโครงการอนุรักษ์ ซึ่งในที่นี้ UNESCO พิจารณาว่า หลวงพระบางเป็นชุมชนทางศาสนา (Religious Community) ในพื้นที่หลวงพระบางมีวัดตั้งอยู่มากกว่า 44 แห่ง ซึ่งวัดต่างๆ ดังกล่าวต้องการแนวทางในการอนุรักษ์และการจัดการที่เหมาะสม UNESCO จึงตั้งประเด็นมุ่งไปที่การมีส่วนร่วมของพระ วัด และเพ่งประเด็นหลักไปยังพุทธศาสนา

พุทธศาสนานิกาย เถรวาท (Theravada Buddhism) เป็นศาสนาที่เผยแพร่อยู่ในประเทศลาว ซึ่งโดยค่านิยมของสังคมสังคมมีคาดหวังว่าเด็กชายหรือชายหนุ่มเกือบทั้งหมดควรจะได้มีโอกาสบวชเรียน⁴⁵ เข้าสู่กลุ่มสังฆมของวัด (Monastic Community) หรือเรียกว่า “สังฆะ” ในช่วงหนึ่งของชีวิตการเข้าไปบวชในพุทธศาสนานี้ นอกจากจะได้เรียนพระไตรปิฎก แล้ว พระและเณรบางรูปยังอาจจะได้เรียน ความรู้เชิงศิลปะ เช่น การสลักไม้ การวาดภาพจิตรกรรมฝาผนัง การหล่อพระพุทธรูป⁴⁶ และทักษะในการดูแลรักษาวัดเก่า

⁴⁵ Ibid., p.47.

⁴⁶ Ibid.

รวมถึงในการสร้างวัดใหม่ด้วย อย่างไรก็ตาม จากการวิจัยของ UNESCO วัฒนธรรมดังกล่าวได้ขาดช่วงไปในปี ค.ศ. 1975 ซึ่งส่งผลให้พระพุทธรูปใหม่ขาดทักษะดังกล่าวไป

ในปี ค.ศ. 1994 หลวงพระบางได้รับการเสนอชื่อและรับเลือกเป็นมรดกโลก ซึ่งการได้รับเลือกดังกล่าวได้สร้างความตื่นตัวในหลายระดับของประชาชนในหลวงพระบางตั้งแต่ ชาวบ้านทั่วไป จนถึง กลุ่มสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ความตื่นตัวดังกล่าวได้ก่อให้เกิดสำนึกในการซ่อมแซม และ ปฏิสังขรณ์อาคาร และ ดูแลชุมชนของตนเองให้ดี ซึ่งรวมถึงอาคารทางศาสนาด้วย อย่างไรก็ตาม UNESCO พบว่าความตั้งใจดังกล่าว ได้ใช้ผ่านวิธีการที่ไม่เหมาะสมเนื่องมาจากภูมิปัญญาในการทำนุบำรุงโบราณสถานขาดความต่อเนื่องมีอัน ตัวอย่างดังนี้⁴⁷

- การใช้ปูนซีเมนต์ผิดประเภทกับอาคารทางศาสนาซึ่งมีภาพจิตรกรรมทางศาสนาอยู่
- การใช้กระเบื้องหลังคาผิดประเภทในการซ่อมหลังคาซึ่งบางส่วนเป็นการสั่งซื้อจาก กรุงเทพฯ

ในช่วงเวลาที่ UNESCO ได้ทำการสำรวจพบว่ากลุ่มที่ใช้และมีความสามารถในการ ปฏิสังขรณ์อาคารด้วยวิธีดั้งเดิมนั้น ช่างปั้นที่สามารถใช้ปูนขาวได้ หรือสามารถเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังได้นั้น เหลือน้อยมากแล้ว

ในลำดับต่อมาผ่านทางกรอบความคิดของ LEAP ในการฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรม โดยกระบวนการอนุรักษ์โดยชุมชน ควบคู่ไปกับการฟื้นฟูสังคมและเศรษฐกิจของชุมชน จึงแสดงให้เห็นของ ความจำเป็นในการฟื้นฟูวัฒนธรรมกลุ่มผู้มีความรู้เดิม “สังฆะ” ในการถ่ายทอดประเพณีอันเป็นธรรมเนียม ปฏิบัติในการอนุรักษ์ และ ปฏิสังขรณ์ อาคารทางศาสนาซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรม การฟื้นฟูวัฒนธรรม ดังกล่าวจะสร้างความต่อเนื่องของระบบการดูแลรักษาในทิศทางที่ยั่งยืน

ในทางการปฏิบัติจริงเพื่อให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์ดังกล่าว UNESCO จึงได้ช่วย จัดตั้งรูปแบบการฝึกอบรมที่ไม่เป็นทางการ เพื่อฟื้นฟูทักษะดังกล่าวที่วัดเชียงม่วน ในเมืองหลวงพระบาง โดย UNESCO ได้ช่วยเหลือทางการเงินในเบื้องต้นของการจัดตั้งนี้

ระยะเวลาในการฝึกอบรมนี้กินเวลา 1 ปี ซึ่งแบ่งการเรียนเป็น 2 ภาคคือ ภาคทฤษฎี และภาคปฏิบัติ ซึ่งมีรายละเอียดวิชาดังนี้⁴⁸

ภาคทฤษฎีประกอบไปด้วย

ภาษาอังกฤษ

การเขียนภาพลาวแบบประเพณี

ประวัติศาสตร์ศิลปะลาว

ทฤษฎีสี

หลักการอนุรักษ์เบื้องต้น

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ เอกสารประกอบการเรียนของโครงการ LEAP ที่ หลวงพระบาง.

จริยธรรมของพุทธศาสนา

หน้าที่ของชาวพุทธ

ภาคปฏิบัติแบ่งเป็น 2 ส่วนย่อยตามประเภทของศิลปะคือ การวาดจิตรกรรม และการปั้นประติมากรรม อันประกอบไปด้วย

การวาดจิตรกรรม

การวาดเขียน

การวาดภาพจิตรกรรมฝาผนัง

ธรรมชาติของการวาดภาพจิตรกรรมฝาผนัง

การอนุรักษ์ภาพจิตรกรรมฝาผนัง

การปั้นประติมากรรม

การสลักไม้

การปั้นขาวในอาคาร

การเคลือบผิวและทักษะการประยุกต์

ศิลปะการประดับด้วยแก้ว

การหล่อและการขึ้นรูปทองแดง

เทคนิควิธีการอนุรักษ์

ซึ่ง UNESCO ได้ช่วยประสานงานในการหาผู้รู้ในศาสตร์สาขาดังกล่าวมาเป็นผู้สอนซึ่ง UNESCO ได้ประสบความสำเร็จโดยสามารถหาผู้สอนทั้งหมดที่เป็นคนลาวและมีความรู้ความสามารถในด้านดังกล่าว รวมถึงยังคงมีประสบการณ์ในสังคมของ “สังฆะ” ในอดีตอีกด้วย

จากการศึกษากรณีศึกษาข้างต้นพบความคล้ายคลึงกับของรูปแบบทางวัฒนธรรมของเมืองหลวงพระบางอาณาจักรล้านช้างและ ชุมชนลำปางหลวงในอาณาจักรล้านนาเนื่องด้วยอาณาจักรทั้งสองเคยมีความสัมพันธ์กันในอดีต และมีค่านิยมทางสังคมคล้ายกัน⁴⁹ อันมี ซึ่งความสัมพันธ์ดังกล่าวมีรายละเอียดดังนี้

2.3.1.3 โครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม ของหลวงพระบาง และ ชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง

อาณาจักรล้านช้าง และ อาณาจักรล้านนา ได้พัฒนาตนเองมาสู่จุดเฟื่องฟูในช่วงเวลาที่ใกล้เคียงกัน คือในช่วง พ.ศ. 1985 ถึง พ.ศ. 2030 พระเจ้าติโลกราช ครองอาณาจักรล้านนาซึ่งพระองค์ทรงกษัตริย์ที่สนับสนุน พุทธศาสนา ซึ่งในเวลาเดียวกันนี้เป็นเวลาที่อาณาจักรล้านช้าง พ้นช่วงบ้านเมืองระส่ำระสาย มีคณะสงฆ์ปกครองนครโดยการนำของ พระมหาศรัทธาธิโกมหาสามีเจ้า⁵⁰ ตำแหน่งมหา

⁴⁹ วรลัญจก์ บุญนสุรัตน์, วัดในหลวงพระบาง, (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2547), หน้า 5.

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 210.

สามีเจ้า หรือ มหาสามีเป็นเจ้านี้เทียบเท่ากับ พระสังฆราชของไทยในยุคปัจจุบัน⁵¹ หลักจากช่วงที่มีคณะสงฆ์ปกครอง กษัตริย์ของล้านช้างก็มีความสัมพันธ์ กับกษัตริย์ของล้านนา และ อาณาจักรอยุธยาแบบลักษณะเครือญาติสืบมา

อาณาจักรล้านนา และ ล้านช้างมีการติดต่อสัมพันธ์กัน โดยการคมนาคมผ่านเส้นทาง ลุ่มแม่น้ำโขงระยะทาง 350 กิโลเมตร จากอาณาจักรล้านนา ผ่านทาง เชียงของ ซึ่งเป็นอำเภอหนึ่งของ เชียงรายซึ่งติดกับแม่น้ำโขงไปยัง ห้วยทราย ปากแแบ อุดมไชย และ หลวงพระบาง ซึ่งเป็นอดีตเมืองหลวงของอาณาจักรล้านช้าง⁵²

หลวงพระบางเป็นเมืองแห่งพุทธศาสนาที่สำคัญเนื่องจาก กษัตริย์หรือผู้ปกครองนครในสมัยนั้นมีศรัทธาอย่างแรงกล้าเช่นเดียวกับที่พระเจ้าติโลกราชผู้ปกครองอาณาจักรล้านนามีศรัทธา คุณค่าที่ผู้ปกครองนครมีนเป็นสิ่งที่มีส่วนร่วมในภูมิภาคแถบนี้ (Common shared value)⁵³

หลักฐานในการเป็นเมืองทางพุทธศาสนาของเมืองหลวงพระบางยังปรากฏมาจนถึงปัจจุบันโดยแสดงออกผ่านวิถีชีวิตของชาวเมือง ซึ่งจะเห็นได้จากการใส่บาตรข้าวเหนียวในเวลาเช้าแทบทุกบ้านในตอนสายจะมีการจัดภัตตาหารไปถวายพระสงฆ์ทุกวันในหมู่ศรัทธาวัด และในวันพระจะมีผู้คนไปทำบุญกันอย่างเนืองแน่น⁵⁴

ในปัจจุบันชาวเมืองหลวงพระบางยังมีค่านิยมที่จะส่งบุตรหลานเข้าบวชเรียนเป็น “อ้ายจ้าว” หรือเป็นสามเณร เพื่อศึกษาและเล่าเรียน ในแทบทุกวัดซึ่งสิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความผูกพันระหว่างวัดกับชาวบ้านในเมืองหลวงพระบาง⁵⁵ และค่านิยมของสังคมในลักษณะนี้เป็นค่านิยมที่มีเช่นเดียวกันในสังคมของล้านนาในยุคสมัยของพระเจ้าติโลกราช⁵⁶

ชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวงเป็นเวียงที่สร้างขึ้นมาในสมัยพระเจ้าติโลกราช ซึ่งเป็นเวียงทางพุทธศาสนา⁵⁷ เป็นการยกฐานะของชุมชนเวียงอันหมายถึงบริเวณที่มีคูน้ำล้อมรอบขึ้นมาเนื่องจากความสำคัญของทางศาสนาของวัดพระธาตุลำปางหลวง เวียงแห่งนี้จึงเป็นเวียงที่มีความสำคัญทางศาสนา สังคม และศิลปกรรมที่สำคัญ⁵⁸ อุดมการณ์และค่านิยมที่ผลักดันให้เวียงแห่งนี้ก่อกำเนิดขึ้นมาเป็นอุดมการณ์ของสังคมในยุคสมัยนั้น ดังที่กล่าวมาข้างต้น เป็นอุดมการณ์ที่มีร่วมกันในภูมิภาคบริเวณนี้ซึ่งผลักดันให้ก่อเกิดกายภาพ เป็นวัด ชุมชน สังคม และเมือง ซึ่งมีโครงสร้างพื้นฐานที่คล้ายกัน

⁵¹ ไมเคิล ไรท์, ฝรั่งคลั่งสยาม, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2541), หน้า 51.

⁵² วรดิษฐ์ บุณนสุรัตน์, วัดในหลวงพระบาง, (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ 2547), หน้า 210.

⁵³ เรื่องเดียวกัน.

⁵⁴ เรื่องเดียวกัน.

⁵⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 17.

⁵⁶ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, “อันเนื่องมาแต่ปก,” ใน อาษา6, (กรุงเทพฯ: การพิมพ์พระนคร, 2512), หน้า 108.

⁵⁷ ศรีศักร วัลโกดม, ค้นหาอดีตเมืองโบราณ, (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ. 2538), หน้า 205.

⁵⁸ เรื่องเดียวกัน.

ความคล้ายคลึงกันของสถาปัตยกรรมวัดในหลวงพระบางและในล้านนาก่อนการศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบทางของสถาปัตยกรรม และ ในการวิจัยเพื่ออนุรักษ์ชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวงนี้ ผู้วิจัยได้ทำการการศึกษาเปรียบเทียบโครงสร้างทางสังคม และวัฒนธรรมในดูแลรักษาสถาปัตยกรรมทางศาสนา เพื่อพิจารณาถึงความเป็นไปได้ในการประยุกต์ใช้แนวคิดในการฟื้นฟูความรู้ในการอนุรักษ์ และ โครงสร้างในการจัดการโบราณสถานแบบประเพณี (วิเคราะห์ต่อในหัวข้อ 5.1.1 และ 5.1.2)

2.3.2 แนวคิดการอนุรักษ์โดยใช้โครงสร้างทางวัฒนธรรมของ Sophia

Sophia เป็นองค์การวิจัยระหว่างประเทศซึ่งมีศูนย์วิจัยอยู่ที่ประเทศญี่ปุ่น องค์การนี้ศึกษาเกี่ยวกับ สังคมวิทยา และ มานุษยวิทยา รวมถึงการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม โดยได้วางแผนการอนุรักษ์อย่างเป็นระบบ ซึ่งระบบดังกล่าวอยู่บนพื้นฐานของสังคมและเศรษฐกิจของชุมชน Sophia ได้มีโอกาสเข้าร่วมในโครงการอนุรักษ์ พื้นที่ทางประวัติศาสตร์นครวัด (Angkor Area) และได้ทำการทำลองใช้แนวคิดในการอนุรักษ์โดยองค์รวม อย่างเป็นระบบที่นั่น ซึ่งระบบในการอนุรักษ์ของ Sophia มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

Sophia อ้างถึงหลักการและเหตุผลของ UNESCO ในการใช้ศักยภาพและความอุดมสมบูรณ์ของมรดกทางวัฒนธรรมในอดีต มาช่วยในการสนับสนุนและพัฒนาสภาพสังคมและเศรษฐกิจในปัจจุบัน และต่อเนื่องไปยังอนาคต⁵⁹ จากหลักการและเหตุผลข้างต้น Sophia เห็นว่าการที่จะประสบความสำเร็จในเป้าหมายทางสังคมและเศรษฐกิจ มีความจำเป็นต้องสร้างระเบียบวิธีใหม่ในการจัดทำโครงการอนุรักษ์ ซึ่งระเบียบวิธีใหม่ที่จะนำเสนอนี้ Sophia เห็นว่าจะต้องมีความเกี่ยวเนื่องไปกับ การศึกษาและการวิจัย เพื่อที่จะเป็นแนวทางเบื้องต้นในการกำหนด เทคนิควิธี ระบบ วัสดุ แรงงาน ที่เหมาะสมในการอนุรักษ์ และรวมถึงการมีส่วนร่วมมีของชุมชนในท้องถิ่นอีกด้วย

ดังที่ได้กล่าวมาถึงการพัฒนาระเบียบวิธีในการอนุรักษ์ที่มีประสิทธิภาพที่จำเป็นต้องเชื่อมโยงองค์ความรู้ต่างๆเข้าด้วยกัน (Multi Disciplinary) ซึ่ง Sophia ตั้งชื่อเรียกระเบียบวิธีใหม่ที่สร้างขึ้นมานี้ว่า “ Historical Site Engineering ” ระเบียบวิธีนี้จะเป็นการรวบรวมศาสตร์องค์ความรู้ต่างๆ อันประกอบไปด้วย การพัฒนาการวิจัยในเรื่องการอนุรักษ์ และ ปฏิสังขรณ์โบราณสถาน การพัฒนาแรงงาน การพัฒนาด้านการศึกษา การพัฒนาการท่องเที่ยว และการพัฒนาด้านสังคมและเศรษฐกิจ เข้าไว้้อย่างเป็นระบบ Sophia ได้สรุปแนวคิดดังกล่าวออกมาเป็นประเด็นเบื้องต้นทั้ง 6 ประการในการเก็บข้อมูลเพื่อพัฒนาโครงการอนุรักษ์⁶⁰

- ประเด็นด้านการศึกษาและวิจัย การศึกษาในเรื่องความหมายและคุณค่าของวัฒนธรรมและมรดกทางวัฒนธรรมในโลกยุคปัจจุบัน ผลของการศึกษาจะนำไปสู่หลักการของการอนุรักษ์และปฏิสังขรณ์โบราณสถานที่เหมาะสม

⁵⁹ Institute of Asian Cultures, *A new methodology of historical site engineering*, (Tokyo: n.p., 1993), p.3.

⁶⁰ Ibid., p.5.

- ประเด็นด้านความสัมพันธ์ของแนวคิด คือการแยกแยะแนวคิดที่เหมาะสมกับการอนุรักษ์ในโครงการทางวัฒนธรรม บนพื้นฐานขององค์ระหว่างประเทศที่ออกกฎบัตรต่างๆเช่น Unesco หรือ Icomos
- ประเด็นด้านกฎหมาย คือ การแจกแจงกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับ การอนุรักษ์และปฏิสังขรณ์โบราณสถาน ในประเทศนั้นๆ ในกรณีกฎหมายนั้นไม่มีอยู่ควรจะเตรียมการที่เสนอร่างกฎหมายนั้น
- ประเด็นด้านนโยบายและกลยุทธ์คือการแจกแจงนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการการอนุรักษ์และปฏิสังขรณ์โบราณสถานของประเทศนั้น และประยุกต์แนวคิดดังกล่าวให้เหมาะสมกับโครงการ
- ประเด็นด้านสังคมและวัฒนธรรม คือการแจกแจงความสัมพันธ์ระหว่างมรดกทางวัฒนธรรม กับ ขนบประเพณีเดิมของสังคม รวมถึงประเพณีของสังคมสมัยใหม่ ซึ่งการอนุรักษ์และปฏิสังขรณ์โบราณสถานจะต้องนำเสนอผลที่จะได้รับในเชิงสังคมและวัฒนธรรมทั้งทางรูปธรรมและนามธรรมให้กับท้องถิ่นได้รับรู้
- ประเด็นด้านสิ่งแวดล้อมหมายถึงการศึกษา ข้อผิดพลาดต่างๆในอดีตของโครงการอนุรักษ์ที่ส่งผลถึงสิ่งแวดล้อม และ สภาพการอยู่อาศัยเดิมของชุมชนท้องถิ่น เมื่อตระหนักถึงปัญหาข้างต้นดังกล่าวที่เกิดขึ้นมาซ้ำแล้วในอดีต การอนุรักษ์ในปัจจุบันจะต้อง จะต้องรักษาสภาพแวดล้อมเดิมของโบราณสถานไปด้วย ซึ่งหมายถึง สภาพแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมอันหมายถึงการอยู่อาศัยของชุมชนในท้องถิ่นเดิม

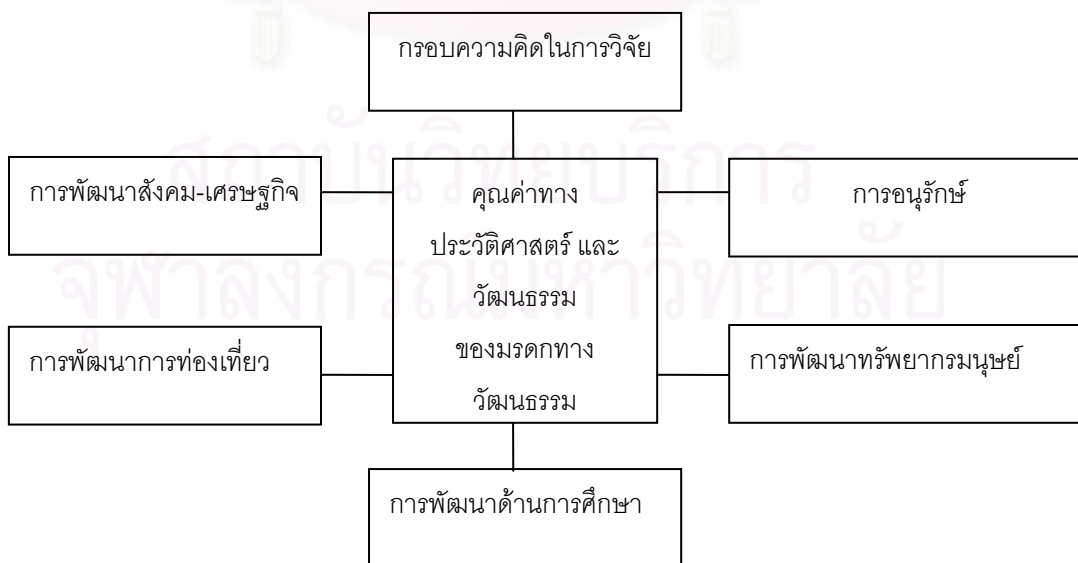
จากที่กล่าวมาการเก็บข้อมูลข้างต้นเกี่ยวกับ การพัฒนาสภาพสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรม โดยผ่านทางโครงการอนุรักษ์ ซึ่งSophia ได้ตั้งวัตถุประสงค์ที่สามารถพัฒนาผ่านจัดทำโครงการอนุรักษ์ได้ดังนี้คือ การด้านศาสตร์การวิจัย การอนุรักษ์และ การปฏิสังขรณ์ การพัฒนาบุคลากรและแรงงาน การให้การศึกษา การพัฒนาการท่องเที่ยว การพัฒนาสังคม และ วัฒนธรรม⁶¹

- การพัฒนาด้านศาสตร์การวิจัย ในเชิงสังคมและวัฒนธรรมสามารถพัฒนาได้ผ่านทางการศึกษาคุณค่าและ ความหมายของมรดกทางวัฒนธรรม เพื่อที่จะสามารถอธิบายสังคมและวัฒนธรรมในปัจจุบันได้
- การพัฒนาการอนุรักษ์และปฏิสังขรณ์และการนำเสนอคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรม จากผลของการศึกษาของการวิจัยมรดกทางวัฒนธรรม นำไปสู่การจัดทำโครงการทำการอนุรักษ์ หรือ ปฏิสังขรณ์ ซึ่งจะการกระทำดังกล่าวเป็นการเผยแพร่คุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมนั้นต่อสังคมโดยเท่าที่ควร

⁶¹ Ibid., p.6.

- การพัฒนาบุคลากรและแรงงาน การอนุรักษ์และ ปฏิสังขรณ์มรดกทางวัฒนธรรม จำเป็นต้องอาศัยแรงงาน และช่างฝีมือที่มีความเชี่ยวชาญเป็นพิเศษ ดังนั้นจึง จำเป็นที่จะต้องสร้างบุคลากรดังกล่าวขึ้นมา ได้ผลลัพธ์สองทางคือ ภูมิปัญญา และทักษะได้รับการฟื้นฟู และ ยังเป็นการเพิ่มศักยภาพในเชิงทรัพยากรมนุษย์อีกด้วย
- การพัฒนาด้านการศึกษา ข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่ใช้ประกอบใน โครงการอนุรักษ์สามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นข้อมูลเพื่อประโยชน์ในการศึกษา ภายในโรงเรียน ทั้งนี้เพื่อสร้างจิตสำนึกและการเข้าใจความหมายของมรดกทาง วัฒนธรรมทั้งสองมิติให้แก่เด็กนักเรียนตั้งแต่ในวัยเยาว์
- การพัฒนาด้านการท่องเที่ยว ผลจากการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม สามารถ นำไปจัดแสดงตามสื่อต่างๆทั้งภายในและภายนอกประเทศ เพื่อสร้างความชื่นชม แก่สาธารณชนหมู่มาก และนำไปสู่การพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในที่สุด ซึ่งจะเป็นพื้นฐานในการก่อให้เกิดในการพัฒนาระบบเศรษฐกิจของท้องถิ่นที่ดีอีก ด้วย
- การพัฒนาด้านสังคมและวัฒนธรรม โดยการจัดกิจกรรมเชิงวัฒนธรรมต่างๆโดย อาศัยมรดกทางวัฒนธรรมเป็นองค์ประกอบ เพื่อเชื่อมโยงมรดกทางวัฒนธรรมที่ จับต้องได้ และ มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้เข้าไว้ด้วยกัน

กรอบความคิดในการจัดทำโครงการอนุรักษ์ของ Sophia เป็นการการพัฒนาองค์ประกอบ ทางสังคมผ่านโครงการอนุรักษ์ ซึ่งองค์ประกอบดังกล่าวจะช่วยเกื้อหนุนในส่วนของ ระบบสังคม-เศรษฐกิจ และ มรดกทางวัฒนธรรมที่มองไม่เห็นซึ่งสามารถแสดงเป็นแบบจำลองของการพัฒนาได้ดังนี้

แผนภาพที่ 2 กรอบความคิดของการพัฒนาทางสังคมผ่านโครงการอนุรักษ์

2.4 การกำเนิดเวียงพระธาตุลำปางหลวงและพื้นฐานทางวัฒนธรรมในการดูแลรักษา

2.4.1 พุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์

พุทธศาสนาสมัยทวารวดี

พุทธศาสนาสมัยทวารวดี เป็นพุทธศาสนานิกายเถรวาทซึ่งรับมาจากอารยธรรมลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา เมื่อพระนางจามเทวีเสด็จจากละโว้ขึ้นมาครองนครทวารวดีพระนางได้อันเชิญ พระสงฆ์ และได้รับ พระราชทาน ช่าง รวมถึง ผู้ชำนาญศาสตร์ด้านต่างๆมาจากเมืองละโว้ด้วย

พุทธศาสนาสมัยล้านนา

พุทธศาสนาสมัยล้านนาเป็นพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ ซึ่งได้แพร่เข้าสู่อาณาจักรล้านนาใน สมัยของพญาเกือนา ซึ่งการเข้ามาของพระสงฆ์ในนิกายลังกาวงศ์นี้ เนื่องมาจากพญาเกือนาต้องการพระสงฆ์เข้ามา ทำสังฆกรรมในล้านนา จึงได้ทูลขอไปยังรามัญประเทศ (มอญ) และได้ทูลขอไปยังสุโขทัย โดยทางรามัญ ประเทศได้ส่งพระอานนทเถระมา และทางสุโขทัยได้ส่ง พระสุมนเถระมา ในปี พ.ศ. 1912 ซึ่งพระสุมนเถระนี้ได้ เคยบวชเรียนกับพระอุทุมพรบุปผามหาสามีในรามัญประเทศ และพระอุทุมพรมหาสามีเองได้เคยไปเล่าเรียน พระธรรมวินัยจากลังกาทวีปมา⁶²พร้อมทั้งได้นำพระบรมสารีริกธาตุมาด้วย

ในระยะแรกนั้นพระพุทธานิกายลังกาวงศ์ได้มาประดิษฐานอยู่ที่วัดพระยืนในเมืองทวารวดี และพระสงฆ์ในนิกายพื้นเมืองเดิมก็ได้ทำการบวชใหม่ในนิกายลังกาวงศ์ พระยาเกือนาได้ทรงสร้างวัดบุปผาราม หรือวัดสวนดอก ที่เมืองเชียงใหม่แล้วจึงอารธนาพระมหาสุมนเถระไปครองอาราม อีกทั้งพระยาเกือนายังได้สร้างคูน้ำล้อมรอบวัดบุปผารามสวนดอกไม้ และ ยกขึ้นเป็นเวียงสวนดอก ซึ่งถือว่าเป็นจุด ศูนย์กลางของพระพุทธานิกายลังกาวงศ์ในล้านนา ในการปรากฏของพุทธานิกายลังกาวงศ์นี้ได้มี หลักฐานเป็นสถูปทรงพุ่มข้าวบิณฑ์องค์ทางด้านขวาของพระเจดีย์ใหญ่ทรงลังกาอันเป็นสถาปัตยกรรมแบบ สุโขทัยรวมอยู่ด้วย

ระยะต่อมาในปี พ.ศ. 1967 ซึ่งเป็นรัชสมัยของพระเจ้าสามฝั่งแกนษัตริย์องค์ที่ 8 ของ ราชวงศ์มังราย พระสงฆ์ที่อยู่ในนครเชียงใหม่ 25 องค์มีพระมหาธัมมคัมภีร์ พระมหาเมธังกร พระญาณมงคล พระมาหาลีวงศ์ พระมหาสารีบุตร พระมหารัตนกร พระมหาพุทธสาคร เป็นต้น รวม 33 องค์ได้ไปยังลังกาทวีปเพื่อ ไปนมัสการท่านมหาสามีวันรัต และได้ไปเล่าเรียนอักษรศาสตร์ การอ่านออกเสียง การสวดออกเสียงที่ใช้กันอยู่ใน ลังกาทวีป พระเถระเหล่านั้นได้อยู่ลังกา 4 เดือน หลังจากนั้นลังกาทวีปเกิด ทุพภิกขภัย จึงได้เดินทางกลับ พร้อมด้วยทั้งยังขอพระเถระลังการมา 2 องค์กลับมาที่เชียงใหม่เพื่อที่จะมาเป็นพระอุปัชฌาย์ คือ พระพระมหากปปาทุ และ พระมหาอุตตมปัญญา

⁶² วิวัฒน์ เตมียพันธ์, “อันเนื่องมาแต่ปก,” ใน อาษา6, (กรุงเทพฯ: การพิมพ์พระนคร, 2512), หน้า

2.4.2 การขยายตัวของอาณาจักรล้านนาและการสร้างสถาปัตยกรรมอันเนื่องมาจากพุทธศาสนา

อาณาจักรล้านนาไทยได้เจริญรุ่งเรืองที่สุดในสมัยพระเจ้าติโลกราชขอบเขตของอาณาจักรล้านนามัธยมเรื่องในสมัยพระเจ้าติโลกราช พ.ศ. 1985 ถึง 2031 โดยอาณาจักรล้านนาได้ขยายตัวออกไปทิศเหนือติดมณฑลยูนนาน ของจีน ทิศใต้ติดจังหวัดกำแพงเพชร ทิศตะวันออกจรดริมฝั่งโขง ทิศตะวันตกจรดพม่ามีอาณาเขตซึ่งครอบคลุมดินแดนในกลุ่มแม่น้ำกกแม่น้ำปิง ซึ่งได้แก่เมืองเชียงราย เชียงแสน ลำปาง ลำพูน แพร่ น่าน และบางส่วนของอาณาจักรสุโขทัยโบราณ⁶³

ในรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราชนอกจากล้านนาจะขยายอาณาเขตเพื่อความมั่นคงเป็นปึกแผ่นของล้านนาและพระองค์ยังทรงได้ให้ความอุปถัมภ์แก่พุทธศาสนาด้วยการโปรดเกล้าฯ ศาสนาให้สร้างวัดใหม่ขึ้นมากมายอีกทั้งยังได้ทำการปฏิสังขรณ์วัดเก่า และโบราณสถานทางพุทธศาสนาต่างๆ อันเป็นพระราชภารกิจที่สำคัญของกษัตริย์ที่ปกครองล้านนาไทย

ในปี พ.ศ. 2022 พระเจ้าติโลกราชได้ส่งอำมาตย์ไปประเทศลังกาเพื่อศึกษาสถาปัตยกรรมและ หล่อหุ่นจำลองของโลหะประสาธ และรัตนมาลีสถูป เมื่อคณะราชทูตกลับสู่ล้านนาไทยก็ได้มีพระราชองค์การโปรดให้บูรณะซ่อมแซมเจดีย์หลวงซึ่งหักพัง และโปรดให้สร้างเจดีย์หลวงตามแบบรัตนมาลีเจดีย์ที่ประเทศลังกาผสมกับเจดีย์พุทธคยาที่ประเทศอินเดีย และโปรดให้สร้างโลกประสาธหลังเล็กเพื่อประดิษฐานพระแก้วมรกตในปี พ.ศ. 2025⁶⁴

ความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในสมัยพระเจ้าติโลกราชได้เลื่องลือไปยังดินแดนใกล้เคียงจะเห็นได้ว่าในปี พ.ศ. 2066 ในรัชสมัยของพระเมืองแก้วปกครองล้านนา กษัตริย์ผู้ซึ่งปกครองศรีสัตนาคนหุตหลวงพระบางร่วมชาว พระองค์ได้ทรงส่งคณะทูตมายังเมืองเชียงใหม่เพื่อขอคณะสงฆ์และพระไตรปิฎกจากเมืองเชียงใหม่ พระเมืองแก้วได้โปรดอาราธนาพระเถระหลายรูปมีพระเทพมงคลเถระเป็นหัวหน้านำพระไตรปิฎก 1 ชุดจำนวน 60 คัมภีร์ไปยังเมืองหลวงพระบาง⁶⁵ เกิดเป็นความสัมพันธ์ทางศาสนาของอาณาจักรล้านนาและอาณาจักรใกล้เคียง

ในสมัยพระเจ้าติโลกราชสมัยที่อาณาจักรล้านนาเรืองเรื่องในทางศาสนา ก่อให้เกิดการสร้างสถาปัตยกรรมทางศาสนามากมาย รวมถึงการบูรณปฏิสังขรณ์เก่า ซึ่งอาจจะกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า ศรัทธาและความเชื่อทางศาสนาเป็นแรงขับเคลื่อนทางวัฒนธรรมเป็นปัจจัยให้เกิดการสร้างสรรคมากมายในภูมิภาค

⁶³ ระวีวรรณ ภาคภรต, “การกัลปนาในล้านนาไทยตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), หน้า 104.

⁶⁴ พระรัตนปัญญา ชินกาลมาลีปกรณ์, อ่างใน ระวีวรรณ ภาคภรต, “การกัลปนาในล้านนาไทยตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), หน้า 110.

⁶⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 111.

ล้านนาโบราณ แรงขับเคลื่อนนี้จึงนับว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มองเห็นเป็นสิ่งซึ่งก่อให้เกิดสถาปัตยกรรมวัดอันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มองเห็นอยู่

2.4.3 การกัลปนา

2.4.3.1 ความหมายของการกัลปนา

การกัลปนาเป็นรูปแบบหนึ่งของการให้ความอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในล้านนาไทย เป็นการอุทิศ แรงงานคน พืชผล สัตว์และสิ่งของให้กับสถาบันทางพระพุทธศาสนา เป็นการให้ความอุปถัมภ์รูปหนึ่ง ควบคู่ไปกับการสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนาสถานและ ศาสนวัตถุต่างๆ⁶⁶

2.4.3.2 ประเภทของวัดที่ได้รับการกัลปนา

ระวีวรรณ ภาคพรต ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับการกัลปนาในอาณาจักรล้านนาเพื่อจำแนกประเภทของการกัลปนาและศึกษาที่มาและความหมายของการกัลปนา ได้พบว่าไม่ใช่ทุกวัดในล้านนาที่จะได้รับการกัลปนามีก็แต่วัดที่มีความสำคัญเท่านั้นซึ่งวัดดังกล่าวสามารถแบ่งได้ 3 ประเภทคือ⁶⁷

ก) วัดที่สถาบันฝ่ายปกครองเช่นกษัตริย์หรือเจ้าเมืองได้โปรดให้สร้างขึ้น

วัดในลักษณะนี้จะได้รับการกัลปนาเป็นมูลค่ามากทั้งนี้เนื่องจากเป็นวัดที่ผู้มีฐานะศักดิ์ได้สร้างขึ้น และอันเนื่องมาจากความต้องการให้เป็นวัดที่สวยงาม วัดในประเภทนี้โดยส่วนมาจะเป็นวัดที่ใหญ่โต เพื่อเป็นการแสดงออกถึงฐานะของผู้สร้าง เช่นวัดสุพรรณเมืองพะเยา ที่เจ้าเมืองพะเยาได้โปรดให้สร้างขึ้น วัดตะโปธารามที่พระเจ้ายอดเมือง และพระนางอะตะปาเทวีได้โปรดให้สร้างขึ้น

ข) วัดใหญ่หรือวัดสำคัญคู่บ้านคู่เมืองล้านนา

วัดประเภทนี้จะได้รับการอุปถัมภ์จากเจ้าที่เป็นผู้ปกครองในท้องถิ่นนั้นและยังจะได้จากสถาบันกษัตริย์ในเมืองเชียงใหม่อย่างสม่ำเสมอเนื่องจากวัดเหล่านี้เป็นศูนย์กลางของความเชื่อและศรัทธาของชาวล้านนามาเป็นเวลานานแล้ว ดังเช่น

วัดมหาธาตุเจ้าในเมืองลำพูนซึ่งเป็นวัดคู่บ้านคู่เมืองของเมืองลำพูนมาตั้งแต่ครั้งอดีตกษัตริย์เชียงใหม่ทุกพระองค์จะให้การกสนับสนุนอย่างสม่ำเสมอในสมัยพระเจ้าเมืองแก้วพระองค์ทรงมีพระราชศรัทธาพระราชทานความอุปถัมภ์ให้เป็นจำนวนมากทั้งการก่อสร้างศาสนาสถาน และ ศาสนวัตถุ ดังปรากฏหลักฐานในศิลาจารึกว่า “ไวนา 12 ล้านอันควรรนับ กับคน 12 ครอบครั้ว ทั้งลูกหลานของเค้า”⁶⁸

⁶⁶ เรื่องเดียวกัน.

⁶⁷ เรื่องเดียวกัน.

⁶⁸ ศิลาจารึกเลขทะเบียน ล.พ.15 อ่างอิงใน ระวีวรรณ ภาคพรต, “การกัลปนาในล้านนาไทยตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), หน้า127.

วัดพระธาตุลำปางหลวงเป็นวัดสำคัญคู่บ้านคู่เมืองลำปาง เจ้าเมืองลำปางทุกคน จะให้การสนับสนุน และการอุทิศแรงงานคน และ ผลประโยชน์ต่างๆให้ทำนุบำรุงวัดพระธาตุลำปางหลวงเช่น ในปี จ.ศ. 838 เจ้าหมื่นคำเพชรเจ้าเมืองลำปางอุทิศ ข้าว และแรงงานคนไว้กับวัดพระธาตุลำปางหลวง⁶⁹ และในปี ⁷⁰ จ.ศ. 858 เจ้าเมืองนครศรีทันถมมหาสุรมนตรี เจ้าเมืองบูรณะปฏิสังขรณ์วัดพระธาตุลำปางหลวง และอุทิศ แรงงานคนไว้ดูแลรักษาพระอารามและได้โปรดให้หล่อพระเจ้าล้านทองขึ้นในวิหารหลวงวัดพระธาตุลำปางหลวง จากหลักฐานในศิลาจารึกของวัดสำคัญของล้านนาจะเห็นได้ว่าวัดกล่าวข้างต้น ได้รับการกัลปนาและ ได้รับการอุปถัมภ์จากเจ้าเมืองและ สถาปนิกษัตริย์ในส่วกลางจากจังหวัดเชียงใหม่ทั้งสิ้น และ รัววรรณ ภาคภรต ได้สรุป การกัลปนาในลักษณะดังกล่าวทำให้วัดดังกล่าวข้างต้นสามารถดำรง ความสำคัญมาได้จนถึงทุกวันนี้⁷¹

ค) วัดที่ทำเรื่องขอความอุปถัมภ์จากกษัตริย์

วัดประเภทนี้ส่วนมากเป็นวัดที่มีจิตศรัทธาร่วมกันสร้างขึ้น บางแห่งสร้างขึ้นมานานแล้วแต่ต้องการได้รับการอุปถัมภ์จาก “รัฐ” เพื่อทำนุบำรุงวัดให้เจริญรุ่งเรืองสืบต่อไป พระภิกษุเจ้าวัดก็จะ เสนอเรื่องไปยังส่วนกลางคือเมืองเชียงใหม่ด้วยการถวายวัดให้เป็นของกษัตริย์และพระเจ้ามหาเทวี วัดดังกล่าวมี ตัวอย่างเช่น วัดอารามเวฬุวันในเมืองลำพูน⁷²

2.4.3.3 รูปแบบของการกัลปนา

ที่ดิน ในอาณาจักรล้านนาที่ดินของวัดจำเป็นต้องได้รับพระราชทานจากกษัตริย์เจ้าเมือง เชียงใหม่ ในฐานะที่ทรงเป็นเจ้าของแผ่นดิน และเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในการปกครองอาณาจักรล้านนา พิธีการ

⁶⁹ ศิลาจารึกเลขทะเบียน ล.ป. /1 จารึกวัดพระธาตุลำปางหลวง อ้างอิงใน รัววรรณ ภาคภรต. “การ กัลปนาในล้านนาไทยตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22.”(วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.) หน้า127.

⁷⁰ ศิลาจารึกเลขทะเบียน ล.ป. /2 จารึกวัดพระธาตุลำปางหลวง อ้างอิงใน รัววรรณ ภาคภรต, “การ กัลปนาในล้านนาไทยตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22,”(วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), หน้า128.

⁷¹ รัววรรณ ภาคภรต, “การกัลปนาในล้านนาไทยตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22.”(วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), หน้า128.

⁷² เรื่องเดียวกัน, หน้า129.

พระราชทานที่ดินเรียกว่า “หล่อน้ำสู่เหนือทกตกแผ่นดิน”⁷³ ซึ่งการพระราชทานที่ดินนี้สามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภทคือ

ที่ดินอาณาเขตของวัด ในการสร้างโบสถ์ วิหารใหม่ผู้มีจิตศรัทธาทั่วไปสามารถกรทำได้โดยไม่ต้องขอพระบรมราชานุญาตเพื่อให้พระราชทานที่ดินสำหรับสร้างโบสถ์ วิหาร⁷⁴ แต่เมื่อวัดต้องการที่ดินสำหรับล้อมรอบ โบสถ์ วิหาร เป็นอาณาเขตของวัดจะต้องขอให้กษัตริย์เมืองเชียงใหม่พระราชทานให้ เนื่องจากอาณาเขตของวัดมีเนื้อที่ใหญ่มากขวางมากครอบคลุมบริเวณที่เป็นชุมชน มีบ้านเรือน และ ไร่ นา รวมอยู่ด้วย ตัวอย่างหลักฐานของอาณาเขตวัดที่พบในศิลาจารึกได้แก่

หลักฐานในศิลาจารึกที่กล่าวถึงการถวายอาณาเขตให้วัด ที่วัดเก่าออกจังหวัดพะเยามีใจความว่า “แลคำจารึกแต่แดนวิหารวัดเก่าทอด เมื่อทิศตะวันตกเขาดีเรียงเป็นแดน นำทิศตะวันออกเขาบ้านพระยาร่วง บ้านหม้อช่างเป็นแดน เมื่อทิศเหนือเขาหนองอ้อเป็นแดน”⁷⁵

ในที่ดินที่พระราชทานให้กษัตริย์เจ้าเมืองเชียงใหม่พระราชทานให้วัดนี้อาจจะมีบ้านเรือนของคน อยู่ด้วย ซึ่งผู้คนที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในอาณาเขตวัดไม่ถือเป็น “แรงงานวัด” เพียงแต่ผู้ที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในอาณาเขตของวัดต้องช่วยทำนุบำรุงรักษาวัดนั้นๆ ซึ่งมีตัวอย่างระบุในศิลาจารึก วัดเก่าทอดในสมัยพระเจ้าสามฝั่งแกนว่า

“ ผู้อยู่ในบ้านเก่าทอดนี้ ผู้ใดมาอยู่บ่ช่วยสร้างวัด หื้อผ้าขาวขยาดเร็นมันเสีย ผู้ใดบ่ฟังคำผ้าขาว บ่ฟังคำมหาเถรเจ้าวัด หื้อรับหนือออกจากบ้านจากที่พระ ผู้ใด..”⁷⁶

ที่ดินซึ่งเป็นอาณาเขตวัดนั้นได้รับการรับรองจากรัฐว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ต้องให้ความเคารพนับถือ การควบคุมดูแลภายในที่ดินวัด ผู้ที่อาศัยอยู่ในที่ดินของวัดต้องช่วยกันทำนุบำรุงเกื้อหนุนให้วัดซึ่งเป็นเสมือนเจ้าของที่ดินซึ่งตนอาศัยอยู่ให้เจริญรุ่งเรือง ทางฝ่ายปกครองจะเป็นผู้ช่วยเหลือถ้าหากเกิดกรณีไม่

⁷³ ศิลาจารึกเลขทะเบียน ล.พ/9 จารึกกษัตริย์ราชวงศ์มังราย พ.ศ. 1954 อ้างใน ระวีวรรณ ภาคภรต . “การกัลปนาในล้านนาไทยตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22,” (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), หน้า 130.

⁷⁴ เรื่องเดียวกัน.

⁷⁵ ศิลาจารึกเลขทะเบียน ล.พ/27 จารึกวัดเก่าทอด จ.ศ 871 อ้างใน ระวีวรรณ ภาคภรต, “การกัลปนาใน ล้านนาไทยตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22,” (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขา ประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), หน้า 132.

⁷⁶ ศิลาจารึกเลขทะเบียน ล.พ/27 จารึกวัดพระธาตุลำปางหลวง จ.ศ 774 อ้างใน 1954 อ้างใน ระวีวรรณ ภาคภรต, “การกัลปนาในล้านนาไทยตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22,” (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), หน้า 133.

ยอมปฏิบัติตามคำสั่งของมหาเถรวัด ในลักษณะนี้แสดงถึงความสัมพันธ์อันดีระหว่างศาสนา และผู้ปกครองอาณาจักรล้านนา⁷⁷

ก) ที่ดินผลประโยชน์ของวัด นอกจากการพระราชทานที่ดินเพื่อกำหนดอาณาเขตวัดแล้ว ยังได้มีการพระราชทานที่ดินเพื่อให้ทำการเกษตร ผลิตพืชผลเพื่อให้เกิดประโยชน์นำไปทำนุบำรุงวัดอีกด้วย ซึ่งที่ดินเหล่านี้มีลักษณะเป็นไร่สวน หรือ ป่า ซึ่งวัดอาจมอบหมายให้แรงงานวัดในสังกัดดำเนินการเพาะปลูกพืช ในที่ดินนั้น หรือในบางกรณีวัดจะให้ ไพร่พลของรัฐมาดำเนินการผลิต และแบ่งพืชผลส่วนหนึ่งให้วัดในลักษณะของการเป็นค่าเช่าที่ดิน

การอุทิศที่ดินเพื่อเป็นประโยชน์บำรุงวัดนี้ผู้มีจิตศรัทธาสามารถอุทิศให้กับพระศาสนาได้แต่ต้องได้รับพระบรมราชานุญาตจากกษัตริย์ ณ เมืองเชียงใหม่ก่อน ดังมีหลักฐาน ปรากฏในศิลาจารึกดังนี้

มาตรา 1” บ้านช่องที่หนึ่ง มันหากไปแผ้วถางปายางเป็นต้น ไม่ได้เป็นที่ชุม(ที่ดิน) และไม่มีผู้ใดให้เป็นปายางในราชการมาก่อน หากมันปรารถนาจะให้ทานแก่วัดวาอารามใดก็ดี ให้ถามท้าวพระยาผู้กินบ้านกินเมืองนั้นก่อน จึงอุทิศให้ได้แลเพราะแผ่นดินทั้งหมดตกเป็นของท้าวพระยาหมากษัตริย์ “⁷⁸

ข) ผลประโยชน์จากที่ดิน ผลประโยชน์จากที่ดินที่มีผู้อุทิศให้วัดนั้นสามารถแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะคือ ในรูปของภาษีอากรที่รัฐจัดเก็บในท้องถิ่นแล้วอุทิศให้วัดอีกที และการอุทิศพืชผลในที่ดินนั้นให้กับวัด ภาษีอากรในท้องถิ่น

ค) เงินผลประโยชน์

ง) แรงงานวัด ปรากฏในหลักฐานเรียกว่า ข้าพระพุทธเจ้า ข้าพระ อารามิกดโยม ศีลบาล การอุทิศผู้คนให้พระพุทธรศาสนาเป็นสิ่งที่นิยมประเพณีปฏิบัติกันมากในล้านนา การอุทิศแรงงานให้วัดนั้นมีจุดประสงค์เพื่อให้ทำหน้าที่ปรนนิบัติรับใช้พระภิกษุสงฆ์ ทำนุซ่อมแซมก่อสร้างภายในวัด ประเภทแรงงานวัดมีดังนี้ เดิมเป็นไพร่พลเมืองของรัฐ เดิมเป็นชนชั้นทาส ญาติพี่น้องของพระสงฆ์

⁷⁷ ระวีวรรณ ภาคภรต, “การกัลปนาในล้านนาไทยตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), หน้า 128.

⁷⁸ มังรายศาสตร์ฉบับวัดเส้าไห้ อ่างใน ระวีวรรณ ภาคภรต, “การกัลปนาในล้านนาไทยตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), หน้า 136.

หน้าที่ของแรงงานวัด

ง1) มีหน้าที่ทำงานในวัดที่ตนสังกัดอยู่ สืบเนื่องจากประเพณีการสร้างศาสนสถานตามความเชื่อทางพุทธศาสนาจึงได้มีการอุทิศผู้คนไว้ให้มีหน้าที่ดูแลศาสนาวัดและและศาสนสถานนั้นๆ ด้วยเหตุนี้จึงมีแรงงานวัดกลุ่มหนึ่งที่มีหน้าที่เฉพาะในการทำนุบำรุงวัด เช่น การทำความสะอาด ซ่อมแซม ก่อสร้าง และคุ้มครองทรัพย์สินของวัด ดังมีความปรากฏในศิลาจารึกวัดพระธาตุลำปางหลวงว่า“ไว้คนละสี่ครัวหื้อรักษาให้แปลงศาลากันบ่อน้ำ แผ้วทางต่อเจดีย์ศรีรัตนชินธาตุ”⁷⁹ อีกทั้งแรงงานวัดจะมีหน้าที่ทำงานภายในวัดที่รัฐกำหนดไว้ให้อย่างชัดเจน

ง2) มีหน้าที่ทำงานในที่ดินผลประโยชน์ของวัด จากที่กล่าวมาข้างต้นเกี่ยวกับการกัลปนาที่ดินให้แต่วัด ดังนั้นวัดจึงจำเป็นต้องมีแรงงานเพื่อทำผลประโยชน์ให้แก่ที่ดินดังกล่าว ซึ่งวัดสามารถที่จะให้ผู้คนมาทำผลประโยชน์บนที่ดินนั้น และ มอบพืชผลที่ผลิตได้นั้นคืนแก่วัดส่วนหนึ่ง หรือจะให้แรงงานวัดที่ได้รับมานั้นเป็นผู้ทำโดยนำผลผลิตมาทำนุบำรุงวัดส่วนหนึ่ง และ อีกส่วนเลี้ยงชุมชนในวัด ในศิลาจารึกวัดพระธาตุลำปางหลวงมุตตะวันออกเฉียงเหนือมีหลักฐานกล่าวว่าผลประโยชน์ต่างๆของวัดนั้นวัดแบ่งให้แรงงานวัดส่วนหนึ่งเพื่อเป็นการตอบแทนการทำงานต่างๆภายในวัดนั้น⁸⁰

สรุปความสำคัญของระบบพื้นฐานทางวัฒนธรรม

จากการศึกษาเรื่องระบบในการกัลปนาข้างต้นพบว่าในสังคมล้านนามีพื้นฐานทางวัฒนธรรมที่เป็นระบบในการดูแลรักษาสถาปัตยกรรมทางศาสนาของตัวเองอยู่ ซึ่งระบบดังกล่าวส่งผลให้สถาปัตยกรรมทางศาสนาสามารถดำรงอยู่มาได้จนถึงปัจจุบันนี้ ถึงแม้จุดประสงค์ของโครงสร้างและระบบดังกล่าวจะสอดคล้องกับแนวคิดของการอนุรักษ์แบบมีความคิดตะวันตกเป็นศูนย์กลางกล่าวคือการสืบสานให้มรดกทางวัฒนธรรม

⁷⁹ ศิลาจารึกเลขทะเบียน ล.ป/1 จารึกวัดพระธาตุลำปางหลวง จ.ศ 774 อ้างใน ระวีวรรณ ภาคภรต, “การกัลปนาในล้านนาไทยตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22,” (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), หน้า128.

⁷⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า161.

⁸⁰ ศิลาจารึกเลขทะเบียน ล.ป/9 จารึกวัดพระธาตุลำปางหลวง จ.ศ 774 อ้างใน การกัลปนา ระวีวรรณ ภาคภรต . “การกัลปนาในล้านนาไทยตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22.” (วิทยานิพนธ์ ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), หน้า128.

⁸⁰ ระวีวรรณ ภาคภรต, “การกัลปนาในล้านนาไทยตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22,” (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), หน้า 128.

⁸⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า162.

ดำรงอยู่ต่อไป แต่มีวิธีการในการปฏิบัติที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงและระบบดังกล่าวนี้ถือว่าเป็น “โลกทางวัฒนธรรม” (Cultural Sphere)⁸¹ ของตนเองที่มีความเฉพาะตัว

ดังนั้นเพื่อให้สอดคล้องกับแนวคิดสมัยใหม่ของการอนุรักษ์โบราณสถานซึ่งเคารพต่อความหลากหลายทางวัฒนธรรม (Cultural Diversity) ของโลก อันมีแนวคิดของการประชุมที่เมืองนาราเป็นต้น การอนุรักษ์ชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวงซึ่งต้องเริ่มจากการพิจารณาถึงพื้นฐานทางวัฒนธรรมของสังคมเป็นลำดับซึ่งจะได้ทำการอภิปรายในหัวข้อถัดไป

2.5 โลกทัศน์ คติความเชื่อ และแบบแผนการตั้งถิ่นฐานของชาวล้านนา ซึ่งส่งผลกระทบต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนลำปางหลวง

2.5.1 โลกทัศน์ของสังคมล้านนา⁸²

สังคมล้านนาไทยในอดีตได้พัฒนาระบบความเชื่อและโลกทัศน์มากจากความเชื่อดั้งเดิม ของชนชาวล้านนาเอง คติความเชื่อของพุทธศาสนานิกายเถรวาทเป็นส่วนใหญ่ วิธีการดำรงชีวิตของมนุษย์นั้น ชาวล้านนาเชื่อว่าความสุขความทุกข์นั้นเป็นการเสวยผลของกรรมที่บุคคลได้กระทำมาแล้วในอดีตและยังเชื่อว่าความทุกข์บางอย่างอาจจะขจัดได้ด้วยพุทธมนตร์ คือการสาธยายพระปริตต์ที่พระสงฆ์ ได้สวดสาธยายในงานมงคลและ อวมงคลต่างๆ ซึ่งคติความเชื่อนี้เป็นคติความเชื่อทางพุทธศาสนาโดยตรง⁸³

ชาวล้านนามีความเชื่อเรื่อง ว่า มีสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ที่ซ่อนตัวแอบแฝงอยู่ในปรากฏการณ์ทางธรรมชาติต่างๆ และมั่นใจว่าธรรมชาติเหล่านั้นต้องมี สภาวะ อย่างหนึ่งสิ่งสถิตอยู่⁸⁴ โดยปรับให้มีฐานเป็นเทวดาในคติพุทธศาสนาที่สามารถดลบันดาลให้เกิดปรากฏการณ์ขึ้นในทางบวกและทางลบ⁸⁵

นอกจากนี้ชาวล้านนา ยังมีความเชื่อในเรื่อง “รูปทรงและสัดส่วน” ว่าสามารถนำทั้งโชคดีและโชคร้ายมาสู่ตนได้ การกระทำบางอย่างเป็น “พฤติกรรม” ที่นำสุขมาสู่ตนและ การกระทำบางอย่างเป็น “พฤติกรรม” ที่นำทุกข์มาสู่ตน⁸⁶

⁸¹ UNESCO, *NARA Conference on Authenticity*, (Japan: UNESCO, 1995), p.xi

⁸² อนุวิทย์ และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, *เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน*, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ธรรมศาสตร์, 2539), หน้า 44.

⁸³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 44.

⁸⁴ สิทธิ บุตรอินทร์ ดร. อ่างใน วิวัฒน์ เตมียพันธ์, *เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ธรรมศาสตร์, 2539), หน้า 44.

⁸⁵ อนุวิทย์ และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, *เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน*, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ธรรมศาสตร์, พ.ศ. 2539), หน้า 45.

⁸⁶ เรื่องเดียวกัน.

ชาวล้านน่ายังมีความเชื่อเรื่อง ผีเสื้อบ้าน, ผีเสื้อเมือง, ซึ่งผีเสื้อบ้าน ผีเสื้อเมือง นี้มักจะเป็น วิญญาณที่สำคัญของของชุมชนล้านนาในอดีต และมีเรื่องเล่าขานกันมาในเชิงปรัมปราคติ (Myth)⁸⁷ ซึ่งในชุมชน ล้านนาก็จะมีศาลผีเสื้อบ้าน ผีเสื้อเมือง ตัวอย่างเช่น ที่เชียงใหม่ มีความเชื่อว่า ผีอารักษ์เจ้าตนหลวงคำแดง สถิตอยู่ที่ ดอยเชียงดาว

รศ. วิวัฒน์ เตมียพันธ์ ได้วิเคราะห์โลกทัศน์ของชาวล้านนาที่มีต่อสภาพแวดล้อมว่า ชาวล้านน่ายึดถือแนวแกนเหนือใต้ของโลกโดยถือเป็นแนวแกนหลัก ทั้งแนวแกนบ้านและ แนวแกนเมือง ซึ่งได้ สันนิษฐานและตีความไว้ว่า เส้นแกนนี้เป็นเส้นแกนสัญลักษณ์ (Symbolic Axis) ที่บ่งบอกถึงความอุดมสมบูรณ์ (Fertility) อันมีผลมาจากลักษณะทางภูมิศาสตร์ และสภาพแวดล้อมที่ชาวล้านนาแต่เดิมเชื่อในอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาตินำมาสู่คติความเชื่อในเชิงสัญลักษณ์เพื่อเกิดพลังอำนาจช่วยเสริมพลังชีวิต เนื่องจากบริเวณ แอ่งในที่ราบลุ่มระหว่างเขาที่สำคัญๆ อันเป็นที่ตั้งชุมชนเมืองขนาดใหญ่ต่างๆของล้านนานั้น เป็นที่ราบลุ่มที่อุดม สมบูรณ์สำหรับประกอบกิจกรรมเกษตรกรรม และกิจกรรมเพื่อดำรงชีพของชุมชนนั้นอีกทั้งลำน้ำและทิวเขาอันเป็น ชุนน้ำที่ทอดตัวขนานที่ราบลุ่มเหล่านั้น ส่วนใหญ่จะทอดตัวยาวไปตามแนวแกนเหนือใต้ ฉะนั้นแนวแกนใน ทิศทางนี้ย่อมบ่งบอกถึงความอุดมสมบูรณ์ ด้วยเหตุว่ารูปทรงและทิศทางของสิ่งใดที่อำนวยความสะดวกต่อการ ดำรงอยู่ รูปทรงและทิศทางนั้นย่อมเป็นสัญลักษณ์ที่เป็นมงคลต่อการดำรงชีวิต การวางแนวแกนของบ้านและ แนวแกนของเมืองให้คล้องไปตาม แนวแกนสัญลักษณ์ นั้นเท่ากับว่าเป็นการวางเส้นแกนของวิถีชีวิตให้ประสาน สอดคล้องกับความอุดมสมบูรณ์ยังให้ผู้อาศัยทั้งในบ้านและในเมืองประสบแต่ความสุขในจินตนาการที่คาดหวัง ใญ่⁸⁸

2.5.2 แบบแผนชุมชนล้านนา⁸⁹ (ในเชิงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบชุมชน)

ชุมชนเมือง จะเรียกบริเวณที่ตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่มีเจ้าผู้ครองเมืองอาศัยอยู่ ซึ่ง ประกอบด้วยหมู่บ้านขนาดใหญ่ หลายหมู่บ้านหมู่บ้านตั้งอยู่ในบริเวณที่มีกำแพงเมืองและคูน้ำล้อมรอบ หมู่บ้าน ตัวกำแพงเมืองเรียกว่า “ ในเวียง ” และหมู่บ้านขนาดใหญ่อยู่รายล้อมบริเวณเมืองเอาไว้ หมู่บ้านที่อยู่ภายนอก ตัวกำแพงเมืองและใกล้ชิดกับกำแพงเมืองเรียกว่า “ นอกเวียง ” หมู่บ้านเหล่านี้จะมีความสัมพันธ์กับตัวเมือง อย่างใกล้ชิด ถัดจากหมู่บ้านเหล่านี้ออกไป จะมีท้องนาราบกว้างปิดล้อมเอาไว้อีกชั้น

บ้านนอก เป็นชุมชนที่กระจายตัวอยู่นอกเขตของทุ่งนาที่ล้อมตัวเมืองเอาไว้ เป็นชุมชนชนบท ซึ่งจะด้อยพัฒนามากกว่าในตัวชุมชนเมือง ซึ่งอยู่ภายในเวียง

⁸⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 45.

⁸⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 55.

⁸⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 57.

2.5.3 รูปแบบของเวียงและกำแพงเมือง และเวียงทางศาสนา⁹⁰

ชุมชนโบราณมีรูปลักษณะหลายอย่างตามยุคสมัย ดังนี้

ชุมชนโบราณรูปวงกลม รูปต่างๆ และวงรี วางแนวตามทิศเหนือ ได้เป็นชุมชนโบราณยุคแรกๆ สร้างแนวชุมชนด้วยคู และคันดิน ตั้งแต่ 1-7 ชั้น มีประตูทางเข้าตามทิศต่างๆ ตัวอย่างเช่น เมืองเขลางค์ เมืองหริภุญไชย เมืองแพร์ เป็นต้น

ชุมชนโบราณรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า เป็นชุมชนยุคสมัยต่อมาซึ่งน่าจะพัฒนาจากรูปวงกลม วงรี และรูปทรงต่างสู่รูปทรงเรขาคณิต แนวของชุมชนมักหันด้านยาวของเมืองไปไปตามแกนเหนือใต้ แนวชุมชนมีทั้งทำเป็นคูน้ำคันดิน และก่ออิฐสอดดินดิบ ตัวอย่างเมืองรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าได้แก่ ชุมชนเวียงป้อม เวียงเบ็ง อำเภอลือ เป็นต้น

ชุมชนโบราณ รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส เป็นชุมชนโบราณในสมัยขอมหรือ ชุมชนโบราณที่ได้รับอิทธิพลจากขอม ลักษณะของเมืองจะเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีด้านทั้งสี่หันในแนวแกนตั้งสี่ทิศ แนวชุมชนเป็น คูน้ำและคันดิน หรือก่อด้วยอิฐสอดด้วยดินดิบ ตัวอย่างเมืองรุ่นนี้ได้แก่ ชุมชนโบราณลำปางหลวง ซึ่งทำเป็นคันดินรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ซ้อนกัน 3 ชั้น เมืองสุโขทัย และ เมืองเชียงใหม่ เป็นต้น

ชุมชนโบราณรูปปึกกา หรือชุมชนโบราณที่ทำแนวชุมชนเพียง สามด้าน ใช้แม่น้ำเป็นแนวอีก 1 ด้าน เป็นเมืองสมัยหลัง แนวชุมชนเป็นคูน้ำและกำแพงอิฐสอดดินดิบ ตัวอย่างได้แก่ ชุมชนเมืองเขลางค์ รุ่นที่ 2 และ รุ่นที่ 3 เมืองเชียงแสน เป็นต้น⁹¹

เวียงทางศาสนา เป็นเวียงซึ่งมีที่มาจากการเป็นวัดสำคัญของท้องถิ่น ซึ่งวัดที่สำคัญของท้องถิ่นก็จะยกระดับขึ้นเป็นเวียง⁹² โดยมาการสร้างกำแพง และ ขุดชั้นดินเป็น คูน้ำล้อมรอบ ที่แลเห็นได้ชัดเจน เช่น เวียง พระธาตุจอมทอง เวียง สวนดอก จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น

2.5.4 คติความเชื่อเกี่ยวกับประตูผีและเส้นทางสัญจร⁹³

เมื่อมีการสร้าง เมืองซึ่งมีกำแพงเมืองล้อมรอบ จะเป็นรูปสี่เหลี่ยมหรือวงกลม ก็ตาม จำเป็นจะต้องมีสร้าง ช่องทางสำหรับ การเข้าออก เรียกว่าประตูเมือง ซึ่งประตูเมืองนี้หากเป็นกำแพงเมืองก่อด้วยอิฐมั่นคง ก็จะมีบานประตูเปิดปิดได้ สำหรับป้องกันข้าศึกศัตรู หากเป็นกำแพงดินก็จะมี การสร้างสิ่งกีดขวางเป็น ขวาก นาม หรือสิ่งกีดขวางที่เคลื่อนย้ายเปิดปิด ได้⁹⁴

⁹⁰ ศรีศักดิ์ วัลลิโกดม, ค้นหาอดีตเมืองโบราณ, (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2538). หน้า 201-204.

⁹¹ กรมศิลปากร, เมืองโบราณจังหวัดลำปาง, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร), หน้า 702.

⁹² ศรีศักดิ์ วัลลิโกดม, ค้นหาอดีตเมืองโบราณ, (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2538), หน้า 201-204.

⁹³ พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, "ประตูผีและหน้าที่ของพระแก้วมรกต," ใน ศิลปวัฒนธรรม, (กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม, 2546), หน้า 145-150.

⁹⁴ เรื่องเดียวกัน.

บานประตูเป็นสิ่งควบคุมการเข้าออกเมืองของสิ่งมีชีวิต แต่ความชั่วร้ายอัปมงคลต่างๆ หรือ สิ่งอื่นอันมีสภาพเป็นนามธรรม ก็ต้องมีสิ่งป้องกันไว้ด้วย คือ การลงเลขยันต์ คาถา อาคมไว้ที่ช่องประตูเมือง เมื่อเป็นเช่นนี้ทุกช่องประตูเมืองจึงมีการควบคุมการเข้าออกของสิ่งที่เป็นรูปธรรม และป้องกันเมืองจากสิ่งที่มี สภาพเป็นนามธรรม⁹⁵

พิเศษ เจียจันทรพงษ์⁹⁶ ได้อ้างอิงจากพงศาวดารล้านนา คือตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ เล่า เรื่องสมัยพระเจ้า กือนาทรงประชวรและสวรรคตนอกเมือง เพื่อสรุปแนวคิดเกี่ยวกับการทำช่องประตูผี อันมี เนื้อความดังต่อไปนี้

“เรา เอกาบาเจ้าเหนือหัวไว้ในเวียงดีชะแล เท่าจักเอาเข้าทางประตูเมืองบ่ควรเหยียวมันแสดง ภายหลังว่าอัน เขาจึงพร้อมกันป้องกันเวียงหัดวัดพราหมณ์เอาเจ้ากือนาใส่โกศดำ แปลงหัวข้าม คือเวียงเอาไปไว้เชียงขวาง”

ซึ่ง พิเศษ เจียจันทรพงษ์ ได้ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับข้อความข้างต้นว่า พวกขุนนางไม่เอา พระศพพระเจ้ากือนาเข้าทางประตูเมือง ด้วยเห็นว่าจะเป็นการผิดจารีต จึงเจาะกำแพงทศเหนือตรงกับตำหนักที่ พระเจ้ากือนาสวรรคตทำสะพานข้ามคูเมือง นำพระศพเข้าทางกำแพงที่ถูกเจาะช่องไว้⁹⁷

นอกจากนี้ ยังได้ให้ความเห็นอีกว่า เมื่อประตูผีไม่มียันต์ลงไว้ จึงจำเป็นต้องมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์มา คุ่มครองเพื่อไม่ให้สิ่งชั่วร้ายเข้ามาในเมืองได้ โดยยกตัวอย่างเวียงเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งก็มีประตูผีใน ลักษณะเดียวกันคือ ประตูสวนปูลู แต่ได้มีการแก้ ปัญหา เรื่องสิ่งอัปมงคลที่จะเข้ามายังประตูผีด้วยการหัน หน้า พระประธาน ไปยังทิศประตูผี

2.5.5 ระบบลำเหมืองในชุมชนล้านนา⁹⁸

สังคมล้านนา เป็นสังคมเกษตรกรรม⁹⁹ ซึ่งมีข้าวเป็นพืชหลัก มีความต้องการที่ใช้น้ำในการ เพาะปลูก การขุดคลองหนองน้ำลำเหมืองต่างๆภายในชุมชนต่างๆ เป็นไปเพื่อการเกษตร ซึ่งเกิดเป็นโครงข่าย ทางระบบนิเวศ¹⁰⁰ หมู่บ้านในชนบทของล้านนานั้น จะมีลำเหมืองเพื่อส่งและระบายน้ำขุดเป็นโครงข่ายกว่น

⁹⁵ เรื่องเดียวกัน.

⁹⁶ ผู้เชี่ยวชาญพิเศษด้านโบราณคดี กรมศิลปากร

⁹⁷ พิเศษ เจียจันทรพงษ์, “ประตูผีและหน้าที่ของพระแก้วมรกต,” ใน *ศิลปวัฒนธรรม*, (กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม, 2546), หน้า 145-150.

^{98 99} อรุณวิทย์ เจริญสุกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์. *เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ธรรมศาสตร์, พ.ศ. 2539) หน้า 59.

⁹⁹ เรื่องเดียวกัน.

¹⁰⁰ เรื่องเดียวกัน.

ผ่านขอบริมของแต่ละหมู่บ้านสู่บริเวณทุ่งนากว้างใหญ่ บริเวณที่ตั้งของหมู่บ้านจะเป็นดอนสูงและเป็นบริเวณที่สามารถขุดบ่อน้ำไว้บริโภคได้อย่างสะดวกเพราะเป็นย่านบริเวณที่มีน้ำซับ มีน้ำใต้ดินอยู่มากมาย¹⁰¹

นอกจากลำเหมืองที่หล่อเลี้ยงทุ่งนาแล้ว ลำเหมืองจากภายนอกหมู่บ้านยังมีคลองคูเมืองที่ไหลอยู่รอบเมือง และแตกสายเข้ามาในชุมชน ก็เพื่อที่จะให้พืช ผัก สวนครัวของชาวบ้านสามารถที่จะเจริญงอกงามได้

รูปที่ 3 น้ำเหมือง และสะพานข้ามห้วย¹⁰²

รูปที่ 4 ทุ่งนาและลำห้วย¹⁰³

2.5.5 คติความเชื่อของเรือนที่อยู่อาศัยใน โลกทัศน์ล้านนา

ชนชาวล้านนา มีความเชื่อเกี่ยวผีบรรพบุรุษว่า เมื่อบรรพบุรุษของตนได้ตายจากไปแล้ว จะมาเป็นผีเพื่อบันดาลโชคลาภ และความวิบัติแก่ลูกหลานที่ดำรงชีวิตอยู่ โดยจะบันดาลความวิบัติให้แก่เครือญาติหากผิดจารีตที่บรรพบุรุษกำหนดไว้¹⁰⁴

ผู้ที่อยู่ในตระกูลเดียวกันถือว่าถือผีเดียวกัน ผีที่คุ้มครองเป็นตนเดียวกันแต่¹⁰⁵ ที่สิ่งสถิตของผีปู่ย่า นี้จะอยู่ที่ด้านหัวนอนหรือมุมบ้านด้านหัวนอน ในศาลหรือหอผีมีส่วนวางเครื่องบูชา คือขันดอกไม้รูปเทียนเทียนหมาก คนไหนเอาไว้ ฉะนั้นภายในห้องนอนในโลกทัศน์ล้านนาถือว่าเป็นส่วนสิ่งสถิตของผีปู่ย่า และถือเอาเป็นบริเวณเฉพาะของกลุ่มเครือญาติเดียวกัน เป็นบริเวณหวงห้ามของบุคคลภายนอกตระกูลหรือผู้ที่

¹⁰¹ เรื่องเดียวกัน.

¹⁰² วิวัฒน์ เตมียพันธ์, "เรือนไทยภาคเหนือ," ใน เรือนไทย, (กรุงเทพฯ: ฉลองรัตน์, 2536), หน้า 79.

¹⁰³ เรื่องเดียวกัน.

¹⁰⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 44- 45.

¹⁰⁵ สิทธิ บุตรอินทร์ ดร. อ้างถึงใน วิวัฒน์ เตมียพันธ์, เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ธรรมศาสตร์, 2539), หน้า 44.

ไม่ได้ถือผีเดียวกัน การแบ่งเขตหวงห้ามนั้นแบ่งโดยธรรมชาติประตุ หรือ ชมประตุในภาษาล้านนา ในการล่งละเมิดของผู้ที่ไม่ได้ถือผีเดียวกันผ่านชมประตุเข้าไปเรียกว่าผิดผี (ล่งเกินต่อผี)

เนื่องจากคติความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษนี้ของเรือนในโลกทัศน์ล้านนา จึงแบ่งได้เป็นสองบริเวณกว้างๆ คือ ส่วนใน ได้แก่บริเวณหวงห้ามที่เป็นส่วนตัว ของสมาชิกในตระกูลเดียวกันเท่านั้น (ผู้ที่ถือผีเดียวกัน) ที่สามารถเข้าออกได้โดยเสรี ว่านบริเวณที่เปิดเสรีสำหรับบุคคลทั่วไปที่จะขึ้นไปเยี่ยมพุดคุยกับคนในบ้านนั้นคือ ส่วนนอก ได้แก่บริเวณนอกประตงค์ที่เป็นห้องโถง ไม่มีผนัง อยู่บริเวณชานหน้าบ้าน¹⁰⁶

ชาวล้านนามีความเชื่อเรื่อง สภาวะบริสุทธิ์ (โลกุตระ) และสภาวะที่ยังเกี่ยวข้องกับโลก หรือ ปุถุชน (โลกีย์) ซึ่งทั้งสองสภาวะนี้แยกกันออกเด็ดขาด จากโลกทัศน์ดังกล่าวนี้จึงทำให้หิ้งพระในเรือนล้านนาคือ ออกไปจากตัวเรือน

2.5.6 รูปแบบเรือนล้านนา

ร.ศ. อนุวิทย์ เจริญศุกกุล ได้ จำแนกรูปแบบเรือนล้านนา¹⁰⁷ ไว้ 3 ประเภทโดยพิจารณาจากการตั้งถิ่นฐานของ และสภาพการใช้งาน ได้แก่

เรือนชนบท เรือนชนบท นั้น เป็นเรือนที่ใช้วัสดุที่หาได้งานในการสร้าง เช่นไม้ไผ่ ไม้จริง หลังคามุงด้วยใบตองตึงหรือแฝก¹⁰⁸ ประโยชน์ใช้สอย ของเรือนประเภทนี้ มี ขนาดอย่างต่ำสุดคือ 1 ห้องนอน เป็นเกณฑ์¹⁰⁹ เป็นเรือนของชาวไร่ ชาวนา ยกพื้นสูงเหนือพื้นดิน ประมาณ 60 เซนติเมตร ช่วงเสาประมาณ 2.00-2.40 เมตร

เรือนไม้ เรือนไม้เป็นเรือนของผู้มีฐานะ ใช้ไม้จริงเนื้อดีทั้งอาคาร หลังคามุงกระเบื้องยกใต้ถุนสูง ถึงแม้ว่าแบบแผนการออกแบบเนื้อที่ต่างๆจะสอดคล้องตามประเพณีเดิม เช่น เรือนชนบทก็ตาม แต่ขนาดของเนื้อที่ขยายตัว ใหญ่ขึ้นตั้งแต่สองห้องนอนขึ้นไป เรือนประเภทนี้จะตั้งอยู่ในระดับหมู่บ้านชุมชนตลาด จนถึงระดับเมืองใหญ่ทั่วไป

เรือนกาแล เรือนกาแลเป็นเรือนพักอาศัยของผู้ที่มีอันจะกินและผู้นำชุมชน หรือเป็นเรือนของบุคคลชั้นสูงในสังคม ตั้งแต่ระดับชนบท ถึงระบบเมือง เรือนประเภทนี้มีลักษณะพิเศษมียอดจั่วประดับกาแลไม้สลักอย่างงดงาม มีผีมือช่างที่ประณีต แต่มีแบบแผนค่อนข้างตามตัวส่วนใหญ่เป็นเรือนแฝด มีขนาดตั้งแต่หนึ่งนอนขึ้นไป เรือนกาแลจะมีแผนผังสองแบบใหญ่ๆ คือ แบบเอาบันไดขึ้นตรงติดชานนอกโดด กับเอาบันไดขึ้นชิดแนบฝาใต้หลังคาคลุม

¹⁰⁶ อนุวิทย์ เจริญศุกกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน.

(กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ธรรมศาสตร์, 2539), หน้า 47.

¹⁰⁷ เรืองเดียวกัน, หน้า 11.

¹⁰⁸ เรืองเดียวกัน, หน้า 9.

¹⁰⁹ เรืองเดียวกัน.

นอกจากการแบ่งเรือนโดยรูปแบบสถาปัตยกรรม แล้วยังมีการแบ่งเรือนโดยใช้วิวัฒนาการ¹¹⁰ เป็นตัวกำหนด โดยหลักการดังกล่าวนี้เสนอ โดย รศ. วิวัฒน์ เตมียพันธ์ ซึ่งได้แบ่งเรือนล้านนาดังต่อไปนี้

เรือนเครื่องผูก เรือนเครื่องผูก หรือ เรือนไม้บัว¹¹¹ (แปลว่าไม้ไผ่) เป็นเรือนที่ยังสามารถพบได้ตามชนบททั่วไป ใช้ไม้ไผ่ในการทำโครงสร้าง ตง และ พื้น ส่วนคานและเสานิยมใช้ไม้จริง ฝาอาคารเป็นฝาไม้ไผ่ และใช้ดอกหวายเป็นตัวยึดอาคารโดยการผูกมัด

เรือนไม้จริงประเภทเรือนกาแล เรือนกาแลเป็นเรือนที่สร้างด้วยไม้เนื้อแข็งหรือไม้จริงทั้งหมด ลักษณะของไม้ป่านลมหลังคามียอดไขว่กัน ซึ่งชาวเหนือเรียกส่วนที่ไขว่กันนี้ว่า กาแล เรือนชนิดนี้เริ่มหมดไปหา ดูได้ยากแล้ว

เรือนไม้จริงที่วิวัฒนาการรูปทรงไปจากเรือนกาแล เรือนประเภทนี้เป็นเรือนที่เกิดขึ้นสมัยหลังเรือนกาแล ลักษณะรูปแบบทางกายภาพเป็นการผสมระหว่างวัฒนธรรมการปลูกสร้างเรือนแบบดั้งเดิมและการปลูกสร้างเรือนซึ่งชาวล้านนาได้รับมาจากภายนอก การขึ้นทรงหลังคามีลักษณะซับซ้อนแสดงออกถึงอัจฉริยะของช่างพื้นเมืองในการประสานประโยชน์จากความรู้เทคนิควิทยาการช่าง

2.6 สรุปแนวคิดในการอนุรักษ์

จากการทบทวนวรรณกรรมในบทนี้ สามารถตั้งแนวคิดในการอนุรักษ์จากการสังเคราะห์ชุดความคิด 3 ชุดคือ ชุดที่ 1 แนวคิดในการอนุรักษ์ทางสากลจากแนวคิดของ เวนิสชาเตอร์ มาจนถึง เอกสารการประชุมนาราว่าด้วยความแท้ ชุดความคิดที่ 2 คือ วิธีการในการอนุรักษ์ที่ได้จากการศึกษากรณีศึกษาทั้ง 3 โครงการ คือ โครงการอนุรักษ์เจดีย์สุริยา, โครงการอนุรักษ์ของโฮเพีย และ โครงการอนุรักษ์ของ UNESCO ที่หลวงพระบาง ชุดความคิดที่ 3 คือ แนวคิดที่เป็นพื้นฐานทางวัฒนธรรมของชุมชนเองจากการศึกษาข้างต้นในหัวข้อ 2.4 ซึ่งแนวคิดทั้งหมดดังกล่าวสามารถนำมาจำแนกได้เป็น 3 ส่วน คือ แนวคิดในการอนุรักษ์, วิธีในการอนุรักษ์, และพื้นฐานทางวัฒนธรรมในการอนุรักษ์ ซึ่งเป็นธรรมเนียมปฏิบัติแบบประเพณีเดิมของชุมชน ซึ่งสามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้

เกณฑ์เบื้องต้นในการกำหนดแนวทางอนุรักษ์ชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง

1. ขอบเขตในการอนุรักษ์จะพิจารณาในลักษณะของมรดกทางวัฒนธรรมซึ่งประกอบไปด้วยมรดกทางวัฒนธรรมที่มองเห็น และมรดกทางวัฒนธรรมที่มองไม่เห็น
2. ในการกำหนดแนวทางอนุรักษ์จำเป็นต้องเคารพความหลากหลายทางวัฒนธรรม

¹¹⁰ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, "เรือนไทยภาคเหนือ," ใน *เรือนไทย*, (กรุงเทพฯ: ฉลองรัตน์, 2535), หน้า 71.

¹¹¹ เรืองเดียวกัน.

3. ในการอนุรักษ์จะใช้องค์ประกอบในการพิจารณาความแท้คือ รูปทรงและการออกแบบ, วัสดุและเนื้อหา, การใช้งานแลประโยชน์ใช้สอย, ประเพณีและเทคนิควิธี, สถานที่ตั้งและการจัดตั้ง, จิตวิญญาณและความรู้สึก

4. ในการอนุรักษ์จะใช้องค์ประกอบในการพิจารณาคุณค่าคือ ลักษณะเฉพาะตัวของมรดกทางวัฒนธรรม และ ความหมายของมรดกทางวัฒนธรรมนั้น

วิธีในการอนุรักษ์

5. ภูมิปัญญาที่สร้างสรรค์มรดกทางวัฒนธรรมขึ้นมาเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นต้องได้รับการฟื้นฟู

6. ในการอนุรักษ์ที่ถูกควบคุมด้วยกฎหมายควบคุมโบราณสถานจะสนับสนุนให้ช่างได้มีโอกาสทำงานผ่านองค์การอนุรักษ์ที่มีอำนาจในการจัดการกับโบราณสถานนั้น

7. การอนุรักษ์สามารถใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างสังคมเศรษฐกิจของสังคมได้ (Sophia)

พื้นฐานทางวัฒนธรรมในการอนุรักษ์

8. ในการอนุรักษ์จะพิจารณาถึงพื้นฐานทางวัฒนธรรมของการอนุรักษ์คือการกลับมา แรงงานวัด เพื่อดูแลวัด

9. ในการอนุรักษ์จะพิจารณาถึงพื้นฐานทางวัฒนธรรมของการอนุรักษ์คือการกลับมา ที่นาให้วัดเพื่อเป็นการรองรับ สังคมทางพุทธศาสนา

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 3

การวิเคราะห์ชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง

3.1 แนวคิดในการวิเคราะห์ชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง

ชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวงเป็นเวียงทางศาสนา รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนเกิดจากการจัดการพื้นที่ของชาวล้านนาเพื่อตอบสนองความต้องการพื้นฐาน 3 อย่างของกลุ่มชน¹ คือ

- ชาวล้านนาต้องการทำให้ประจักษ์ (Visualization) ถึงความเชื่อและความเข้าใจ และแสดงออกถึงแบบแผนซึ่งได้รับมาจากชนรุ่นก่อน
- ชาวล้านนาต้องการจะเติมเต็มถึงสิ่งที่ธรรมชาติให้มาไม่สมบูรณ์ และขาดหายไปเพื่อตอบสนองการดำรงชีวิตของตน
- ชาวล้านนาแสดงออกถึงความเข้าใจธรรมชาติ และ สื่อความหมายของสิ่งเหล่านั้นผ่านทางการใช้สัญลักษณ์ (Symbolization) ซึ่งวิธีการสร้างสัญลักษณ์นี้เป็นการนำพาความหมายจากสิ่งหนึ่งไปยังอีกสิ่งหนึ่ง เช่น การนำพาความเข้าใจเกี่ยวกับจักรวาลผ่านทางรูปแบบของวัดพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งรายละเอียดจะแสดงในบทวิเคราะห์ต่อไป

การวิเคราะห์การตั้งถิ่นฐานของชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวงเพื่อทำความเข้าใจถึงความหมายเชิงวัฒนธรรมที่แฝงอยู่ และ หาข้อสรุปเกี่ยวกับความต้องการพื้นฐาน 3 อย่างข้างต้น โดยจะใช้วิธีการวิเคราะห์ทางกายภาพ 3 วิธีคือ การวิเคราะห์รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของเวียง โดยสัมพันธ์กับภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมภายนอกในระบบของ สันฐานและพื้นที่ซึ่งสันฐานตั้งอยู่ (Figure-Ground) ,การวิเคราะห์ที่ในเชิงจินตภาพ (Image of the City) และ การจัดวางที่ว่าง (Spatial Organization) เพื่อให้เข้าใจถึงความหมายซึ่งแฝงอยู่ในชุมชนแห่งนี้

3.2 การวิเคราะห์ความหมายของชุมชนชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง

ชุมชนลำปางหลวง ตั้งอยู่ภายใน ตำบลลำปางหลวง ซึ่งตำบลลำปางหลวง มีพื้นที่รวม 28 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 18303ไร่ แบ่งเขตการปกครองเป็น 12 หมู่บ้าน ได้แก่

หมู่ที่ 1 บ้านลำปางหลวง

หมู่ที่ 2 บ้านลำปางหลวงใต้

หมู่ที่ 3 บ้านป่าเหียง

หมู่ที่ 4 บ้านนางเหลียว

หมู่ที่ 5 บ้านจู้ด

¹ Christian Norberg-Schulz, *Genius Loci*, (Italy: Rizzoli, 1980), p.12.

² Christian Norberg-Schulz, *Nightlands*, (Massachusetts: MIT Press, 1996), p.76.

- หมู่ที่ 6 บ้านม้าเหนือ
- หมู่ที่ 7 บ้านลอมศรีป้อ
- หมู่ที่ 8 บ้านกองหาญ
- หมู่ที่ 9 บ้านม้าใต้
- หมู่ที่ 10 บ้านจู้ดทุ่ง
- หมู่ที่ 11 บ้านจามเทวี
- หมู่ที่ 12 บ้านปงปาม่วง

ตำบลลำปางหลวงนี้มีอาณาเขตติดต่อกับอำเภอใกล้เคียงดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับตำบลปงยางคก อำเภอห้างฉัตรจังหวัดลำปาง

ทิศตะวันออก ติดต่อกับตำบลชมพู อำเภอเมือง และตำบลท่าผา อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง

ทิศใต้ ติดต่อกับตำบลเกาะคา ตำบลท่าผา อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ ตำบลพัฒนาใหม่ ตำบลไหลหิน อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง

สภาพภูมิประเทศ สภาพพื้นที่ตำบลลำปางหลวง โดยทั่วไปเป็นพื้นที่ราบ ที่มีความลาดเอียงจากทิศเหนือไปยังทิศใต้ ดินมีลักษณะเป็นดินร่วนอินทรีย์วัตถุต่ำ เหมาะแก่การทำนาปลูกพืชหมุนเวียนภายในตำบลลำปางหลวงมีทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญได้แก่⁴

แหล่งน้ำ ภายในพื้นที่ตำบลมีลำห้วยสายสำคัญไหลผ่านจำนวน 5 สาย คือลำห้วยเถาว์วัลย์ ลำห้วยแม่แก้ว ลำห้วยแม่ตาล ลำห้วยแม่เฮือง ลำห้วยแม่ฮ้อง

แหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ ได้แก่ วัดพระธาตุลำปางหลวง ตั้งอยู่ในด้านทิศใต้ของหมู่ที่ 1 บ้านลำปางหลวง

การจัดเขตการปกครอง ซึ่งแบ่ง เป็น 12 หมู่บ้านนั้นเป็นการจัดใหม่ เนื่องจากนโยบายเพื่อที่จะได้สร้างระบบการปกครอง โดยท้องถิ่น องค์การบริหารส่วนตำบล (อ.บ.ต.) ซึ่งแต่เดิมแล้วคำว่าชุมชนลำปางหลวงนั้นหมายเอาพื้นที่โดยรอบ วัดพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งตั้งอยู่บนชุมชนเมืองโบราณเท่านั้นครอบคลุมบริเวณ 4 หมู่บ้านมีรายละเอียดของขอบเขต และจำนวนประชากรดังนี้⁵

- หมู่ที่ 1 บ้านลำปางหลวงใต้
- หมู่ที่ 2 บ้านลำปางหลวง
- หมู่ที่ 8 บ้านกองหาญ

³ อ.บ.ต., แผนพัฒนาชุมชนลำปางหลวง พ.ศ. 2547, (ลำปาง: ม.ป.ท., 2546), หน้า 1.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 2.

⁵ เปรียบเทียบข้อมูลจาก ธีรศักดิ์ วงศ์คำแน่น, หมู่บ้านลำปางหลวง.

หมู่ที่ 11 บ้านจามเทวี

แผนผังที่ 2 แผนที่ชุมชนโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวง

หมู่ที่	ชื่อหมู่บ้าน	จำนวนครัวเรือน	จำนวนประชากร		
			ชาย	หญิง	รวม
1	บ้านลำปางหลวง	211	388	416	804
2	บ้านลำปางหลวงใต้	159	283	306	589
8	บ้านกองหาญ	270	533	529	1062
11	บ้านจามเทวี	208	371	399	770
	รวมทั้งสิ้น	848	1575	1650	3225

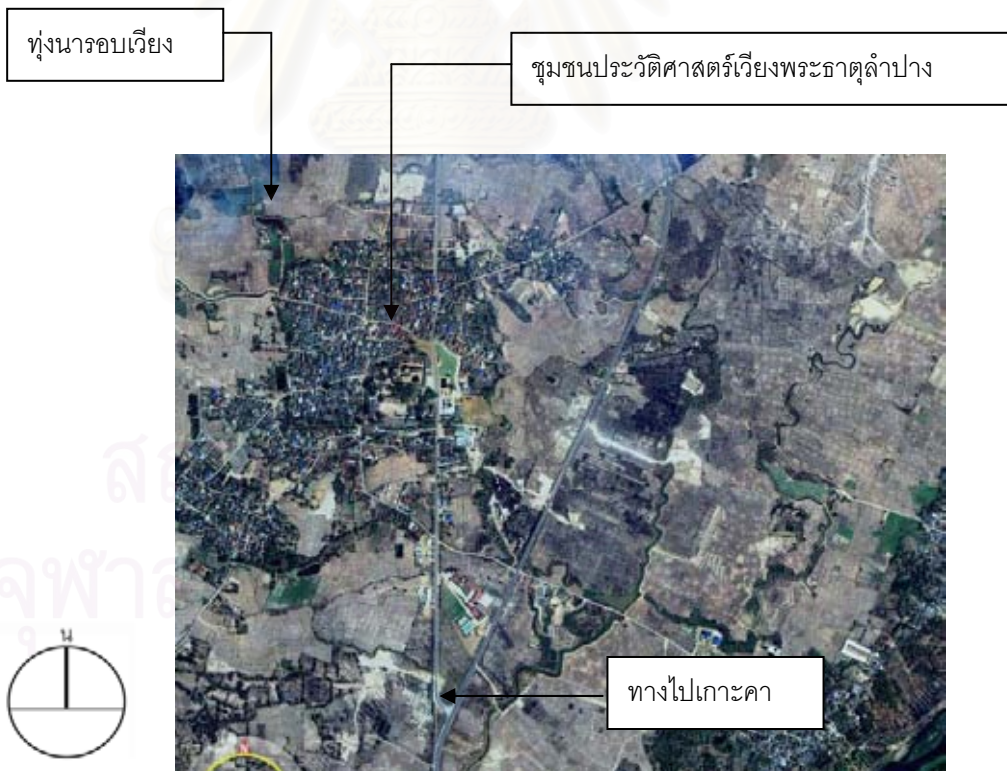
ตารางที่ 2 ตารางแสดงจำนวนประชากร

ลักษณะทางสังคมของชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง

สังคมของชุมชนแห่งนี้เป็นสังคมเกษตรพึ่งตนเอง ชาวบ้านทำเกษตรกรรมในทุ่งนาโดยรอบ คลองคูเวียง และเนื่องจากชุมชนประวัติศาสตร์นี้ ห่างจากตัวอำเภอเกาะคา ระยะทางประมาณ 2 กิโลเมตร ทำให้สามารถใช้สาธารณูปโภค เช่น สถานีอนามัย สถานไปรษณีย์ และ ตลาด ร่วมกันในตัวอำเภอเกาะคาได้

ดังนั้น องค์ประกอบทางหลักภายในชุมชนประวัติศาสตร์จึงจะมีเพียงแต่ กลุ่มเรือนพักอาศัย วัดพระธาตุลำปางหลวง,ร้านค้าขายของชำในชุมชนประวัติศาสตร์นี้มีบ้างเล็กน้อยในบริเวณกลุ่มอาคารพักอาศัยใหม่ และ อาคารพาณิชย์กรรม หลังวัดพระธาตุลำปางหลวง สถานที่ราชการในชุมชน ประกอบ อ.บ.ต. และ ศูนย์ข้อมูลข่าวสารหน้าวัดพระธาตุลำปางหลวง

สังคมเกษตรพึ่งตัวเองของชุมชน ชาวบ้านปลูกพืชไว้รับประทานเองดังนั้นส่งผลให้ความต้องการซื้อของจากตลาดจะมีไม่สูง จึงผลทำให้รูปแบบของตลาดที่เกิดขึ้นในชุมชนแห่งนี้เป็นเพียง ตลาดชั่วคราวที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาเย็นเท่านั้น ในบริเวณด้านข้างวัดพระธาตุลำปางหลวง และ ที่ว่าง บริเวณบ่อน้ำพระนางจามเทวี การใช้พื้นที่ของชุมชนเพื่อจับกลุ่มทางสังคมจะทำในบริเวณใต้ถุนเรือน ซึ่งกลุ่มเรือนในบริเวณบ้านพักอาศัยเก่า จะใช้เพียงแต่รั้วต้นไม้เพื่อแสดงขอบเขตของบ้านดังนั้นจึงทำให้เกิดพื้นที่โล่งต่อเชื่อมกันของบ้านแต่ละหลังและ ทำให้กิจกรรมทางสังคมเกิดขึ้นในพื้นที่บริเวณนั้น

รูปที่ 5 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงถึงชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง

รูปแบบการตั้งถิ่นฐานทางประวัติศาสตร์ของชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง

รูปที่ 6 การตั้งถิ่นฐานประวัติศาสตร์ และ องค์ประกอบ

ชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง⁶ แสดงออกถึง รูปแบบการตั้งถิ่นฐานแบบโบราณของชุมชนเมืองล้านนา⁷ ซึ่งประกอบคือ ดันดิน คูเวียง (1) วัดพระธาตุลำปางหลวง (2)

⁶ ศรีศักดิ์ วัลลิโกดม, ค้นหาอดีตเมืองโบราณ, (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2538), หน้า 201.

⁷ อรุณวิทย์ เจริญศุกกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ธรรมศาสตร์, 2539), หน้า 7.

บ่อน้ำพระนางจามเทวีกลางเมือง (3) โบราณสถานเก่าวัดแม่แก้วที่หัวเวียง (6) สถาปัตยกรรมเรือนพักอาศัยแบบ
 ประเพณี (4) และ รูปแบบการทำเกษตรกรรม (5)

3.2.1 การวิเคราะห์ลักษณะการตั้งถิ่นฐานและความหมายในเชิงกายภาพของชุมชน

3.2.1.1 คลองคูเวียง หัวแม่แก้ว และระบบชลประทาน (ลำเหมือง)

แผนผังที่ 3 คลองคูเวียง ลำเหมือง และหัวแม่แก้ว

จากการวิเคราะห์พื้นฐานของคลองคูเวียง พบว่าคลองคูเวียงซึ่งเป็นคลองขุดได้ใช้
 หัวแม่แก้วซึ่งเป็นลำน้ำตามธรรมชาติ(หรืออาจจะเป็นลำน้ำที่ขุดขึ้นมาก่อนนานแล้ว) ที่ไหลผ่าน บริเวณทุ่งนา
 ของชุมชนลำปางหลวง มาหล่อเลี้ยงลำน้ำภายในคลองคูเวียง ลักษณะเช่นนี้เป็น ภูมิปัญญาในการสร้างคลองคู
 เมือง ของ ภูมิภาคในอุษาคเนย์ ซึ่งชุมชนลำปางหลวงได้รับมาและนำมาประยุกต์ใช้ ลักษณะเมือง ซึ่งมีการ
 สร้างคลองคูเมือง จากลำน้ำสาธารณะ ตัวอย่างเช่น อาณาจักรสุโขทัย และ อาณาจักรล้านนา เป็นต้น

รูปที่ 7 ผังเมืองเชียงใหม่และลำน้ำธรรมชาติข้างเคียง รูปที่ 8 ผังเมืองสุโขทัยและลำน้ำธรรมชาติข้างเคียง

จากการวิเคราะห์พื้นฐานของ ลำเหมือง ซึ่งหล่อเลี้ยงทุ่งนา พบว่า เป็นระบบชลประทานเพื่อที่สร้างขึ้น เนื่องจากความต้องการเพื่อรองรับการเกษตร ของชุมชนลำปางหลวงมาแต่ดั้งเดิม ร่องรอยที่เกิดขึ้นของภูมิทัศน์ เป็นการแสดงออกถึงภูมิปัญญาจัดสรรทรัพยากรเพื่อการดำรงชีพ

รูปที่ 9 รูปถ่ายคลองคูเมืองที่ 1

รูปที่ 10 รูปถ่ายคลองคูเมืองที่ 2

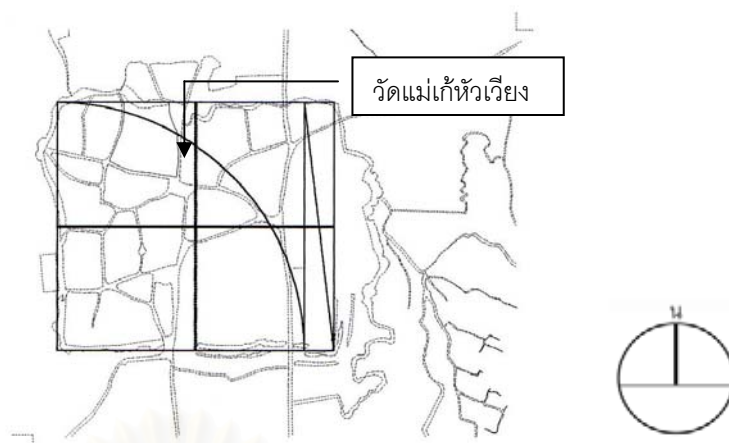
สภาพปัจจุบัน

สภาพคลองคูเวียงในปัจจุบันถูกตัดขาดด้วยถนนหลวง สาย 1034 ทำให้คลองคูเวียงทางด้านทิศเหนือและ ทิศตะวันออกขาดออกจากกัน แต่คลองคูเวียงทางด้านทิศตะวันออกนี้เป็นน้ำจุดเชื่อมต่อกับลำห้วยแม่แก้ว ทำให้สภาพของน้ำในคลองคูเวียงยังดีอยู่ ทางส่วนกลางได้จัดทำท่อระบายน้ำใต้ถนนสาย 1034 เพื่อพยายามเชื่อมระบบหมุนเวียนของน้ำเข้าด้วยกัน แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จเนื่องจาก ท่อระบายน้ำใต้ถนนมีขนาดเล็ก และมีขยะอุดตันอยู่มาก จึงทำให้น้ำในคลองคูเมืองทางด้านทิศเหนือเน่าเสีย และส่งผลให้บางส่วนแห้งไป

คลองคูเมืองเป็นที่ดินสาธารณะไม่มีโฉนดในการถือกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล ทำให้ตลิ่ง 2 ข้างคลองคูเมืองถูกจับจอง สร้างที่อยู่อาศัยของผู้ที่ไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง ส่งผลให้คลองคูเวียงในด้านทิศ ตะวันตกเฉียงเหนือ เริ่มมีลักษณะทางกายภาพที่เลือนหายไป

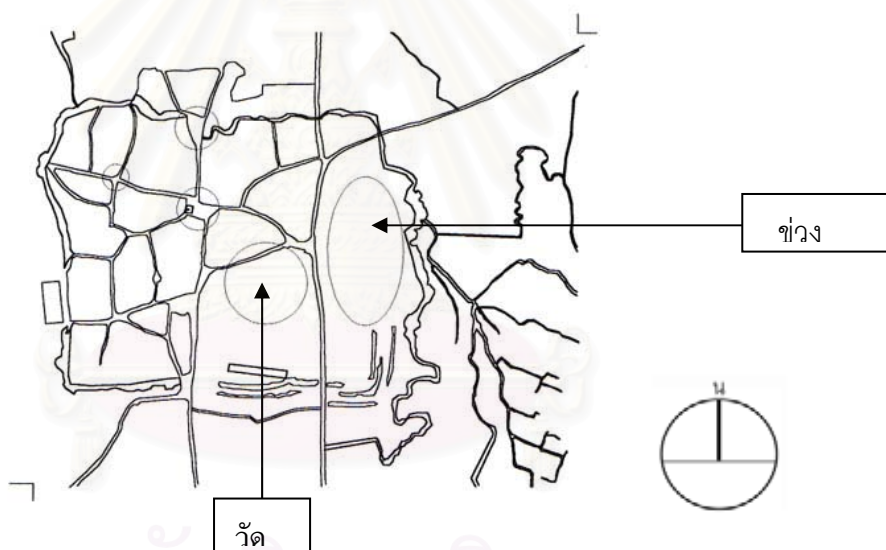
3.2.1.2 ทิศทางการวางตำแหน่ง เวียง และองค์ประกอบของเวียง

จากการวิเคราะห์พื้นฐานของเวียง พบว่าชุมชนลำปางหลวงหันหัวเวียงไปยังทิศเหนือ เนื่องจากมีการเรียก สถาป บริเวณที่ว่างทางด้านทิศเหนือว่า วัดแม่แก้วเวียง ชื่อ ซึ่งตรงกับแบบแผนของชุมชนล้านนาทั่วไป

แผนผังที่ 4 ผังชุมชนโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวงแสดงสัณฐานและทิศทางของเวียง

บริเวณหน้าวัดพระธาตุลำปางหลวง มีที่ว่างขนาดใหญ่ ซึ่งปัจจุบันเป็นลานจอดรถ อยู่ทางด้านทิศตะวันออกของตัวเวียง ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับที่ว่าง ในลักษณะนี้เป็นความสัมพันธ์ ตาม คติความเชื่อของล้านนาโบราณ ซึ่งลานบริเวณหน้าวัดนี้ เรียกว่า “ช่วง” และตามคติการวางผังเมืองยังคงกล่าวอีกว่า บริเวณ ช่วงนี้ จะมีเรือนสำหรับเจ้าเมืองตั้งอยู่ ซึ่งเรียกว่า “คุ้ม”

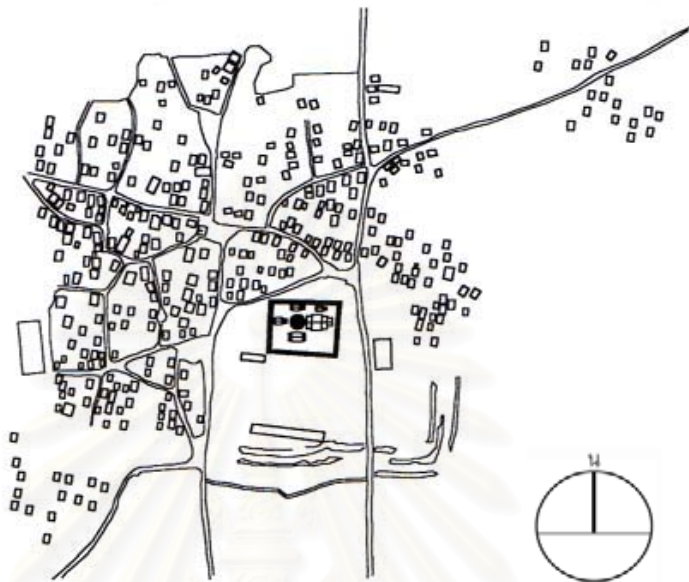
แผนผังที่ 5 ผังชุมชนแสดงถึงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบระหว่าง วัดกับ ช่วง

รูปที่ 11 ช่วงหน้าวัดพระธาตุลำปางหลวง

3.2.1.3 รูปแบบการวางตำแหน่งอาคาร และ ระบบที่วาง ภายในเวียงลำปางหลวง

จากการสำรวจวิเคราะห์ พบว่าการหันทิศทางของอาคาร ในชุมชน หันไปตามแกนเหนือ-ใต้ตามคติความเชื่อเรื่อง ทิศแห่งความอุดมสมบูรณ์^๘

แผนผังที่ 6 ทิศทางการวางบ้านในชุมชนโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวง

“บ่อน้ำเลี้ยงพระนางจามเทวี” เป็นบ่อน้ำที่ตั้งอยู่ใจกลางชุมชนลำปางหลวง โดยมีประวัติ

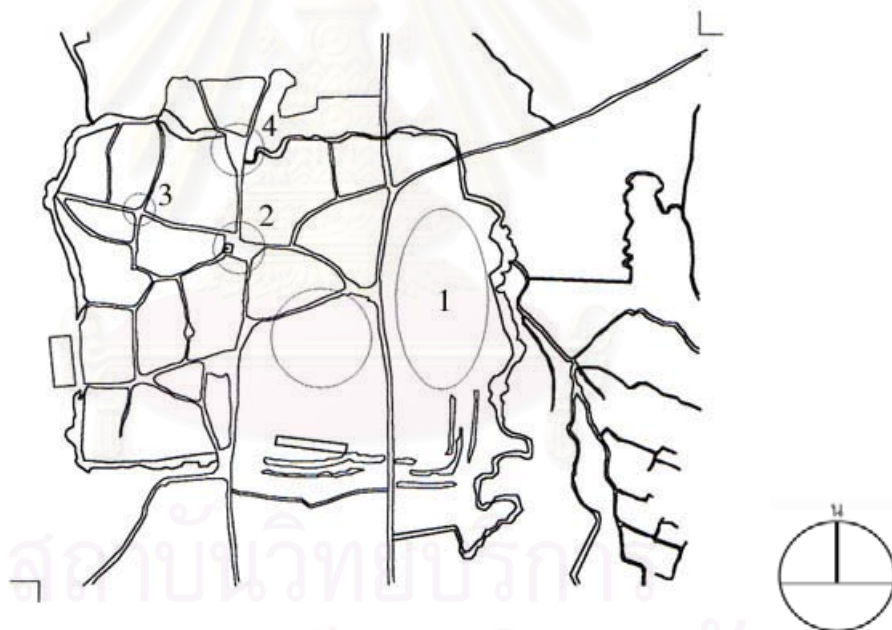
เล่าว่า

“สมัยหนึ่ง ครั้งพระนางจามเทวีซึ่งเป็นเจ้าเมืองหริภุญไชยทรงเสด็จ มานมัสการพระธาตุที่เมืองลัมปะกัปปะนคร (เวียงพระธาตุลำปางหลวงในปัจจุบัน) ทรงมีปราศรัยกับชาวบ้านถามถึงทุกข์สุขหรือความเดือดร้อนที่ได้รับบางประการ ชาวบ้านก็กราบทูลพระองค์ว่า ความเดือดร้อนที่ชาวบ้านได้รับคือ การขาดแคลนน้ำบริโภค ซึ่งน้ำที่ใช้ในการบริโภคที่ใช้กันอยู่ทุกวันนี้คือ น้ำซึ่งต้องไปเอามาจากแม่น้ำวังและห้วยแม่ยาวอันเป็นระยะทางอันไกลมาก เมื่อจักขุดบ่อน้ำในบริเวณนี้ก็หาสายน้ำมิได้ จักเป็นอันจวนใจของพวกชาวบ้านเป็นอันมาก เมื่อพระนางได้ฟังดังนี้ก็ก่อให้เกิดความสงสารชาวบ้านเป็นอันมาก ก่อนที่พระนางจามเทวีจะเสด็จจากไปก็ได้ทรงกราบไหว้พระบรมสารีริกธาตุ และทรงกล่าวสัจจะอธิษฐานว่า ถ้าหากที่นี้เป็นสถานที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกฐานของพระพุทธเจ้า ที่พระอรหันต์และพระยาศรีธรรมมาโคกราชนำมาประดิษฐานไว้จริงแล้ว ข้าพเจ้าขอให้สายน้ำจงแตกออกที่บริเวณใจกลางเมืองนี้ ทั้งนี้เพื่อให้เป็นที่อาศัยแก่หมู่คนทั้งหลายอันได้รับความเดือดร้อน เมื่อพระนางทรงทำ

^๘ อนุวิทย์ เจริญศุกุล และ วิวัฒน์ เตมีย์พันธ์, เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ธรรมศาสตร์, 2539), หน้า 59.

สัจจะอธิฐานแล้วก็ทรงกราบไหว้ด้วยความเลื่อมใสอีกครั้งหนึ่ง เมื่อพระนางทรงขึ้นหลังช้างจากไปแล้ว ก็มีหญิงผู้หนึ่งชื่อ “ยายลอน” ได้ไปพบเห็นที่บริเวณแห่งหนึ่งมีน้ำซึมออกมาบริเวณผิวดิน นางก็คุยเขี่ยดูและพบสายน้ำพุ่งขึ้น เมื่อเป็นเช่นนั้นนางจึงไปบอกกล่าวให้ชาวบ้านคนอื่นมาดู และช่วยกันขุดก็พบสายน้ำที่ไหลพุ่งขึ้นมาแรงมาก ทำให้ชาวบ้านต่างเชื่อว่าบ่อน้ำแห่งนี้สำเร็จขึ้นมาได้ด้วยบุญญาธิการของพระนางจามเทวี

วันรุ่งขึ้น ชาวบ้านลำปางหลวงจึงพากันไปแจ้งเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ให้พระนางจามเทวีทราบ เมื่อพระนางทรงทราบเรื่องก็เกิดมีปิติเป็นอันมาก จึงสั่งให้อำมาตย์ที่อยู่ด้วยกลับไปปลั้ปะกะปี่ปะนคร และไปปลูกสร้างพลับพลาที่ประทับให้พระองค์ เมื่อพระนางจามเทวีกลับมาถึงปลั้ปะกะปี่ปะนครก็ทรงจัดงานสมโภช พระบรมสารีริกธาตุเป็นเวลาเจ็ดวันเจ็ดคืน และพระนางทรงถวายนาราคาล้านเบี้ยให้เป็นนาของพระบรมสารีริกธาตุ และถวายล้ามพันทองกับนางดอกไม้ที่เป็นทาสีและทาสา ของพระองค์ให้อยู่เป็นผู้ปฏิบัติรักษาองค์พระธาตุ⁹

แผนผังที่ 7 แสดงที่ว่างภายในชุมชน 1 คือ ลานหน้าวัด 2 คือ ลานบริเวณบ่อน้ำเลี้ยง 3 คือลานต้นไม้ใหญ่ 4 คือลานบริเวณวัดแม่แก้วเวียง

⁹ วัดพระธาตุลำปางหลวง, ตำนานพระธาตุลำปางหลวง, (ลำปาง: จิตวิวัฒนาการพิมพ์ลำปาง, 2544), หน้า 22-26.

จากการวิเคราะห์ประวัติของบ่อน้ำเลี้ยง พบว่าเวียงแห่งนี้มีการ ตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่ สมัยทริภุชชัยแล้ว ดังนั้นรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน ณ ชุมชนแห่งนี้ จึงน่าจะมีอารยธรรมของ ทริภุชชัยผสมอยู่ รูปแบบของชุมชนซึ่งมีบ่อน้ำอยู่กลางเมือง จึงน่าจะเป็นรูปแบบที่ถือกำเนิดขึ้นก่อน และการขุดคูรอบเวียงและ กำแพง นั้นน่าจะเป็นรูปแบบที่มีมาในสมัยหลัง

เนื่องจากบ่อน้ำแห่งนี้มีอายุที่ถูกสร้างมาตั้งแต่สมัยพระนางจามเทวี และชาวบ้าน ยังมีประเพณีความเชื่อต่างๆ เช่น ประเพณีการสงฆ์พระธาตุ ประเพณีการลอยกระทง ทำให้เกิดที่ว่าง เอนกประสงค์ขึ้นโดยรอบบ่อน้ำ และที่ว่างดังกล่าวยังมีประโยชน์ใช้สอยเป็น ที่ว่างสำหรับทำกิจกรรมต่างๆ ของ ชาวบ้านชุมชนลำปางหลวง

“ต้นไม้ใหญ่” และ “ลานโล่งกลางชุมชน” จากการวิเคราะห์ลักษณะของชุมชนพบ ที่โล่ง และต้นไม้ขนาดใหญ่ขึ้นอยู่ (ดูรูป หมายเลข 4) ซึ่งลักษณะที่ว่าง และ ต้นไม้ใหญ่ที่เกิดขึ้นดังกล่าวตรงกับ คติความเชื่อดั้งเดิมของชาวล้านนา ณ สถานที่แห่งนี้จะมีการไหว้ผีบรรพบุรุษกันอยู่ทุกปี

ในคติความเชื่อของชุมชนล้านนาซึ่งจะมีการสร้างหลักเมือง ตรงบริเวณใจกลาง เมือง¹⁰ นั้น ชุมชนลำปางหลวงไม่ มีการสร้างหลักเมืองที่แน่ชัดในบริเวณใจกลาง เมือง เนื่องจากในบริเวณนั้นมี บ่อน้ำเลี้ยงพระนางจามเทวีตั้งอยู่

รูปที่ 12 บ่อน้ำพระนางจามเทวี

รูปที่ 13 ลานบริเวณบ่อน้ำพระนางจามเทวี

สภาพปัจจุบัน

สภาพปัจจุบันของพื้นที่ว่างบริเวณลานรอบบ่อน้ำพระนางจามเทวีนี้ ทำหน้าที่เป็น พื้นที่ว่างสาธารณะ เพื่อรองรับ กิจกรรมต่างๆ ของชุมชน เช่น ตลาดเย็น บริเวณทางด้านซ้ายของบ่อน้ำ จะมีที่ ว่างขนาดใหญ่ ซึ่งในนิยามเย็น จะมีการหาบของมาตั้งขายกัน เกิดสภาพเป็นตลาดชั่วคราวไป อีกรั้งในบริเวณ

¹⁰ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ธรรมศาสตร์, 2539), หน้า 56.

นั้นมีต้นไม้อายุยืน จึงได้ถูกใช้เป็นพื้นที่เพื่อรองรับการพักผ่อนของประชาชนในเวลากลางวัน และเกิด การก่อสร้างศาลาตามมาเพื่อรองรับประโยชน์ใช้สอยอเนกประสงค์ต่างๆ

นอกจากนี้พื้นที่บริเวณนี้ยังมีหน้าที่รองรับ กิจกรรมทางวัฒนธรรมด้วยที่ต่อเนื่องมาจากอดีตด้วย ซึ่งจะกล่าวในหัวข้อพื้นที่ซึ่งเป็นศูนย์รวมต่อไป

3.2.2 การวิเคราะห์ความหมายในเชิงจินตภาพของชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง

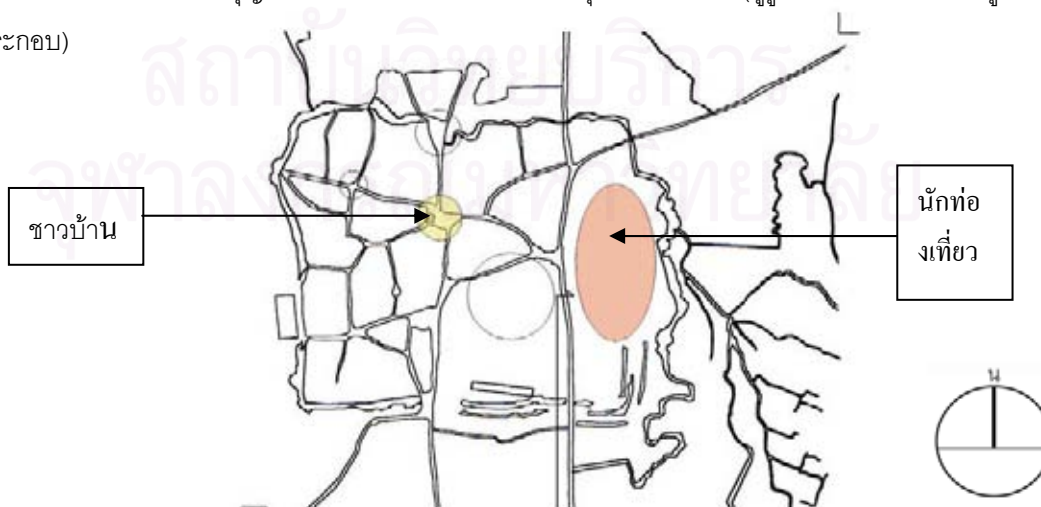
ระบบทางจินตภาพของชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวงเกิดจากองค์ประกอบทางของความเป็นชุมชนหรือ เมือง 5 ประการคือ พื้นที่ซึ่งเป็นศูนย์รวม (Node)ของชุมชนฯ, ขอบเขต (Edge) ของชุมชนฯ ซึ่งได้แก่ คลองคูเวียง, ความเป็นย่าน (District), เส้นทางสัญจร (Path)ของชุมชน, และจุดหมายตาของชุมชนอันได้แก่ องค์พระธาตุลำปางหลวง

3.2.2.1 พื้นที่ซึ่งเป็นศูนย์รวม (Node) ของชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง

พื้นที่ซึ่งเป็นศูนย์รวมของชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวงสามารถพิจารณาได้เป็น 2 พื้นที่ตามประเภทของผู้ใช้ คือ พื้นที่ซึ่งเป็นศูนย์รวมของชาวบ้าน และ พื้นที่ซึ่งเป็นศูนย์รวมของนักท่องเที่ยว

พื้นที่ซึ่งเป็นศูนย์รวมของ ชาวบ้าน

จากการสำรวจพบว่าพื้นที่ซึ่งเป็นศูนย์รวมของชาวบ้านในปัจจุบัน คือ ลานรอบบ่อน้ำเลี้ยง ซึ่งลานดังกล่าว อยู่ศูนย์กลางของเวียง ในเวลาเย็นจะมีตลาด และมีกิจกรรมการเล่นกีฬาต่างๆเกิดขึ้น ในช่วงเวลาวันลอยกระทง ชาวบ้านจะมาชุมนุมกันที่บ่อน้ำแห่งนี้เพื่อที่จะทำการสักการะ ต่อเจ้าแม่คงคา ซึ่งเป็นความเชื่อพื้นเมือง เฉพาะชุมชน ชาวบ้านชุมชนลำปางหลวงมีความเชื่อในพุทธศาสนา ในทุกๆวันพระ ชาวบ้านจะเดินทางมาทำบุญและ ฟังธรรม กันที่วัดพระธาตุลำปางหลวง (ดูรูปเส้นทางการเดินเท้ารูปที่ 20 ประกอบ)

แผนผัง 8 แผนผังชุมชนโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวง แสดงตำแหน่ง NODE

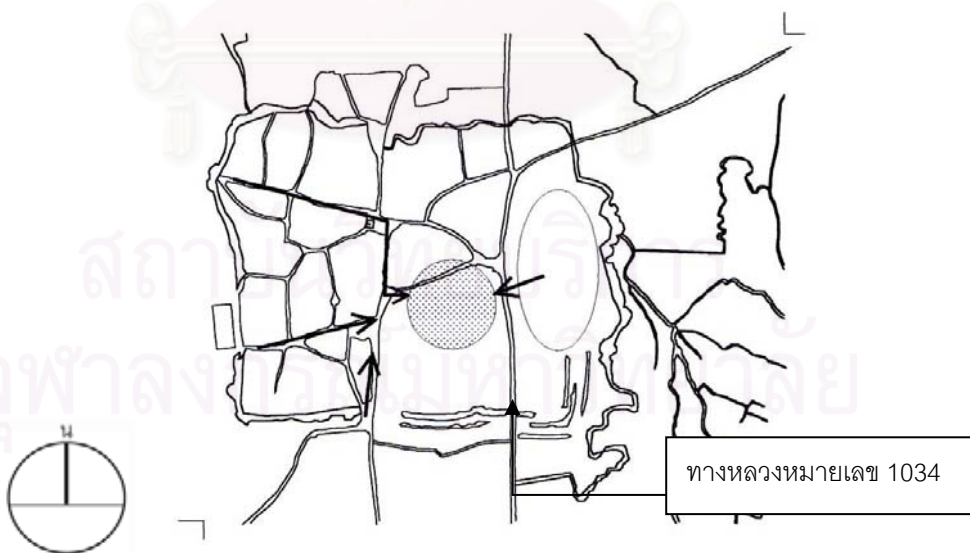
พื้นที่ซึ่งเป็นศูนย์รวมของนักท่องเที่ยว

จากการสำรวจพบว่า พื้นที่ซึ่งเป็นศูนย์รวมของนักท่องเที่ยวคือลานขนาดใหญ่หน้า วัดพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวได้ถูกใช้งานให้เป็นที่จอดรถ และพื้นที่ซึ่งรองรับการเติบโตทางพาณิชย์กรรมของการท่องเที่ยววัดพระธาตุลำปางหลวง และพื้นที่ในบริเวณนั้นยังถูกใช้ในการเปลี่ยนถ่ายการสัญจรของนักท่องเที่ยวและบุคคลภายนอก คือจากการสัญจรทางรถซึ่งนักท่องเที่ยวเดินทางมา สู่อารามเดินเท้าเข้าไปยังวัดพระธาตุลำปางหลวง

กิจกรรมเชิงพาณิชย์ที่เกิดขึ้นในบริเวณนั้น ประกอบไปด้วย ร้านอาหารขนาดเล็ก รถเข็นขายของ และ ร้านขายของที่ระลึก เมื่อพิจารณาจากสิ่งของที่ร้านดังกล่าวขายอันประกอบไปด้วย ของที่ระลึกในลักษณะการมาท่องเที่ยวประเทศไทย โปสการ์ด และรูปที่ระลึกซึ่งไม่จำกัดว่าเป็นรูปที่ระลึกซึ่งเกี่ยวกับวัดพระธาตุลำปางหลวง หรือ ลำปาง แต่ยังคงรวมถึงของที่ระลึกต่างๆ ของกรุงเทพฯ ด้วยดังนั้นจึงสามารถตั้งสมมติฐานได้ว่าร้านเหล่านี้มีจุดมุ่งหมายเปิดขึ้นมาเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวต่างชาติ

3.2.2.2 เส้นทางสัญจร (Path) ของชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง

เส้นทางสัญจรของชุมชนฯ คือ เส้นทางทางที่ผู้คนใช้สัญจร เคลื่อนที่ในการติดต่อกันเป็นหลังในชุมชนแห่งนี้ ซึ่งอาจจะเป็น ถนน ซอย คลอง ทางเกวียน ซึ่งเส้นทางเหล่านี้จะก่อให้เกิดขึ้นเป็นจินตภาพที่เด่นชัดและแสดงลักษณะเฉพาะของชุมชนออกมา ซึ่งผู้คนในชุมชนสามารถรับรู้ได้

แผนผังที่ 9 แสดงการเข้าถึงวัดเปรียบเทียบบระหว่าง ชาวบ้านและนักท่องเที่ยว

จากการวิเคราะห์ผังของชุมชนลำปางหลวงพบว่า เส้นทางสัญจรของชุมชนลำปางหลวงสามารถแยกได้เป็นสองประเภท คือ เส้นทางเดินรถ และ เส้นทางเดินเท้า ภายในชุมชนฯ จากบริเวณ ย่านพักอาศัย มาสู่ บริเวณย่านพาณิชย์กรรมหลังวัดพระธาตุลำปางหลวง

เส้นทางเดินรถ

เส้นทางเดินรถที่ผ่านชุมชนลำปางหลวงคือ ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1034 เกาะคา ไป ตำบลปงยางคก ซึ่งเส้นทางสัญจรนี้จะเป็นเส้นทางการเดินรถมายังวัดพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งนักท่องเที่ยวจะจอดรถบริเวณลานหน้าวัด และเดินเท้าต่ออีกประมาณ 20 เมตร

เส้นทางเดินเท้า

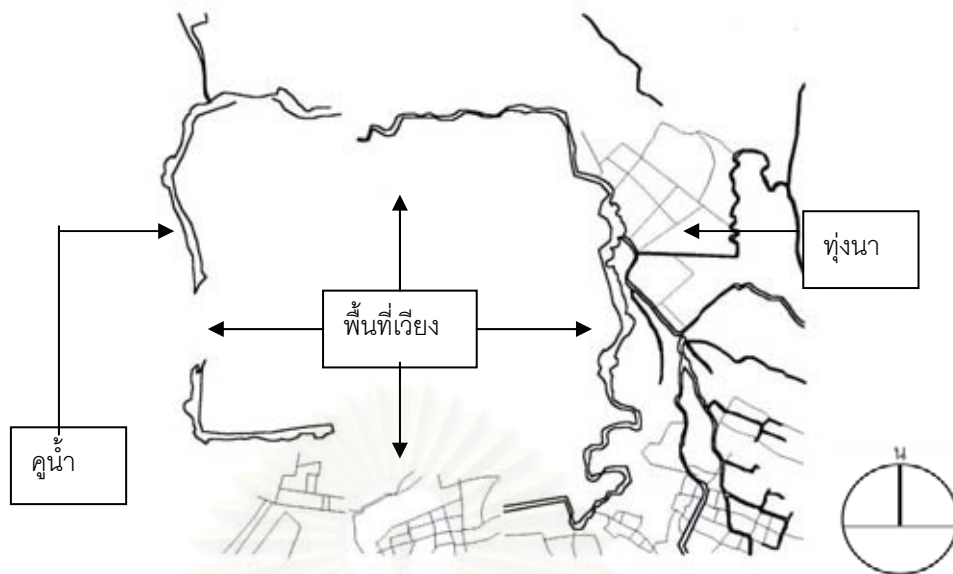
เส้นทางการเดินเท้าที่เกิดขึ้นนั้นเมื่อวิเคราะห์จากผังชุมชนแล้ว จะเป็นทางเดิน ที่แยกออกไปจากบ่อน้ำเลี้ยง ทั้งสิ้น ซึ่งสอดคล้องกับ ผลการวิเคราะห์พื้นที่ซึ่งมีความเป็นศูนย์กลาง เพราะเส้นทางเดินเท้าดังกล่าวเชื่อมระหว่างบ้านพักของชุมชน เข้ากับพื้นที่ซึ่งมีความสำคัญ เช่น บ่อน้ำพระนางจามเทวี และ วัดพระธาตุลำปางหลวง (เข้าทางด้านหลังของวัด)

3.2.2.3 ขอบเขต (Edge) ของชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง

ขอบเขตของชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวงคือ องค์ประกอบทางกายภาพซึ่งแยกพื้นที่ภายในชุมชนประวัติศาสตร์ฯ ออกจากพื้นที่ภายนอกชุมชน ซึ่งการแยกพื้นที่ในลักษณะดังกล่าวจะก่อให้เกิดจินตภาพที่ชัดเจนของพื้นที่ซึ่งองค์ประกอบดังกล่าวที่ใช้ในการแยกพื้นที่ในชุมชนแห่งนี้มี อาทิเช่น คันดิน คูเวียง และ ขอบเขตของการพัฒนาภายในชุมชน

จากการวิเคราะห์พบว่า การแสดงขอบเขตของพื้นที่ที่เกิดจาก ลักษณะที่แตกต่างกันของการพัฒนา พื้นที่ ส่วนพักอาศัยถูกองค์ประกอบดังกล่าวแยกออกอย่างชัดเจนกับส่วนของทุ่งนา และ พื้นที่เกษตรกรรม

ลักษณะการแบ่งพื้นที่ดังกล่าวนี้ถูกเน้นย้ำให้ชัดเจนขึ้นด้วยคลองคูเวียง และแนวต้นไม้ที่ขึ้นบริเวณคลองคูเวียง ซึ่งองค์ประกอบดังกล่าวในข้างต้นนี้เป็นองค์ประกอบที่ก่อให้เกิดสัจฐานของเวียงโบราณ เดิมในอดีต

แผนผังที่ 10 แผนผังชุมชนโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวง แสดงขอบเขตของเวียง

รูปที่ 14 คลองคูเมืองและภูมิทัศน์บริเวณคูเมือง

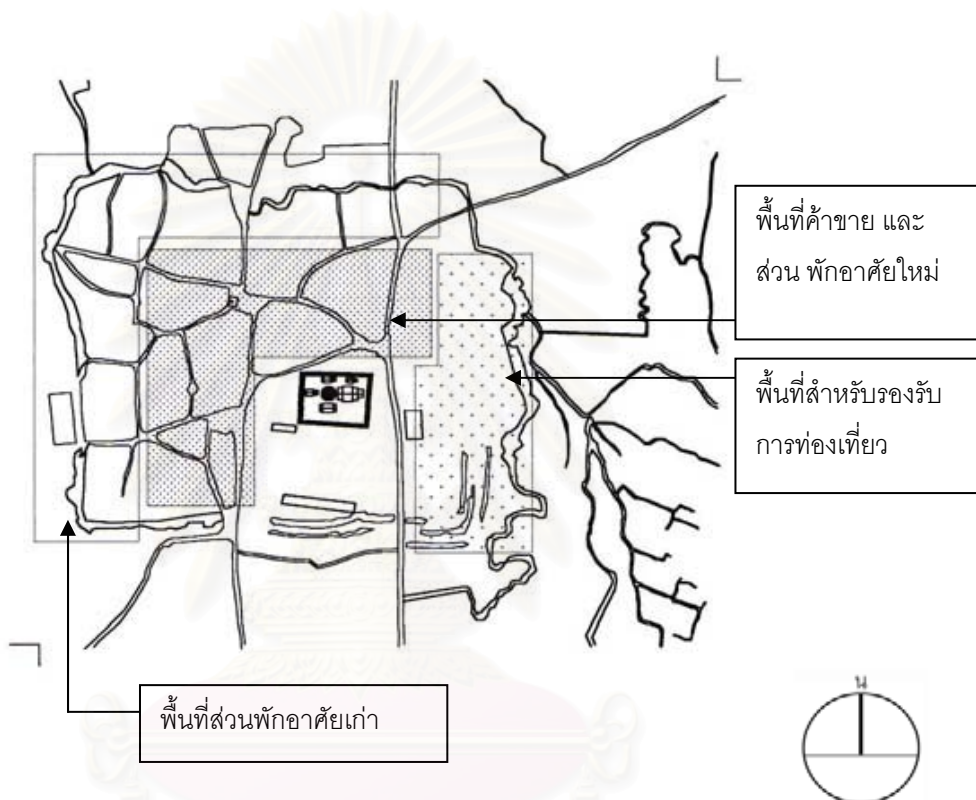
รูปที่ 15 ทุ่งนา

ลักษณะขอบเขตที่ชัดเจนของชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวงนี้เป็นลักษณะอย่างหนึ่งที่แสดงออกถึงการวางผัง ชุมชนหมู่บ้าน และชุมชนเมืองในอาณาจักรล้านนา ถึงแม้ชุมชนหมู่บ้านจะไม่มีคลองคูเมืองเป็นขอบเขตอย่างชัดเจน แต่ก็จะมีลำเหมืองไหลอยู่โดยรอบ

เนื่องจากคันดินของชุมชนถูกคลองคูเวียงหล่อเลี้ยงอยู่ตลอดเวลาทำให้พื้นดินบริเวณคันดินนั้นมีความอุดมสมบูรณ์ และมีต้นไม้ขึ้นตามธรรมชาติมากมาย ซึ่งพืชบางชนิดในบริเวณนั้นสามารถนำมาใช้ประกอบอาหารได้ นับว่าองค์ประกอบ คันดิน คลองคูเวียงนี้ยังมีฐานะของการเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของชุมชนอีกด้วย

3.2.2.4 พื้นที่ย่าน (District) ของชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง

พื้นที่ซึ่งแสดงถึงความเป็นย่านของชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวงนี้ คือพื้นที่ซึ่งมีลักษณะเฉพาะตัว แตกต่างจาก พื้นที่อื่นอย่างเห็นได้ชัด ในชุมชนประวัติศาสตร์ฯ นี้สามารถจำแนกได้ 3 พื้นที่โดยใช้เกณฑ์ลักษณะดังกล่าวได้ 3 ย่านหลัก คือ ย่านชุมชนเก่า ย่านพาณิชยกรรม และ ย่านพื้นที่สำหรับรองรับการท่องเที่ยว

แผนผังที่ 11 แผนผังชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวงแสดง ย่านต่างๆ ในชุมชน

พื้นที่สำหรับรองรับการท่องเที่ยว

พื้นที่สำหรับรองรับนักท่องเที่ยวคือ ลานบริเวณหน้าวัด ซึ่งในบริเวณนี้จะมี อาคารประเภทร้านค้าเกิดขึ้นมาเพื่อรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยว องค์ประกอบที่เกิดขึ้นในบริเวณนี้มีตัวอย่างเช่น ลานจอดรถขนาดใหญ่ แผงขายของที่ระลึก เป็นต้น

พื้นที่ค้าขาย และ ส่วน พักอาศัยใหม่

ส่วนพักอาศัยใหม่ที่เกิดขึ้นนี้ อยู่ในบริเวณหลังวัดพระธาตุลำปางหลวง รูปแบบสถาปัตยกรรมเป็นอาคารสมัยใหม่ ก่ออิฐ ฉาบปูนสูงสองชั้น ของผู้มีฐานะ ลักษณะของอาคารที่เกิดขึ้นดังกล่าวส่งผลให้เกิด ภาพลักษณ์และจินตภาพของ ชุมชนที่แตกต่างขึ้นมา

พื้นที่ส่วนพักอาศัยเก่า

กลุ่มอาคารที่พักอาศัยเก่าที่ตั้งอยู่ในขอบ ของคลองคูเมือง ลักษณะสถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้นเป็น สถาปัตยกรรมเรือนไม้ ใต้ถุน โถง ทั้งหมดเป็นอาคารสำหรับการพักอาศัยซึ่งจะทำการวิเคราะห์โดยละเอียดในส่วนของหัวข้อ รูปแบบสถาปัตยกรรมต่อไป

จากการสัมภาษณ์เจ้าของอาคาร¹¹ ในกลุ่มนั้น พบว่า สาเหตุที่ลักษณะอาคารยังเป็นแบบดั้งเดิม เนื่องจากไม่มีฐานะที่จะ เปลี่ยนแปลง หรือ สร้างที่พักอาศัยขึ้นมาใหม่ได้

รูปที่ 16 พื้นที่ส่วนพักอาศัยเก่าและภูมิทัศน์

รูปที่ 17 พื้นที่ส่วนพักอาศัยใหม่และภูมิทัศน์

3.2.2.5 จุดหมายตา(Landmark) ของชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง

ลักษณะของจุดหมายตาที่ชัดเจนที่สุดของชุมชนลำปางหลวงคือ เจดีย์พระธาตุลำปางหลวง สามารถเป็นได้จากระยะใกล้ เนื่องจากสร้างอยู่บนเนินดิน ในทางคติความเชื่อ ในเรื่องตำนานพระธาตุลำปางหลวง เคยกล่าวถึง พระธาตุลำปางหลวงในลักษณะของการเป็น จุดหมายตาระยะไกลกล่าวคือ

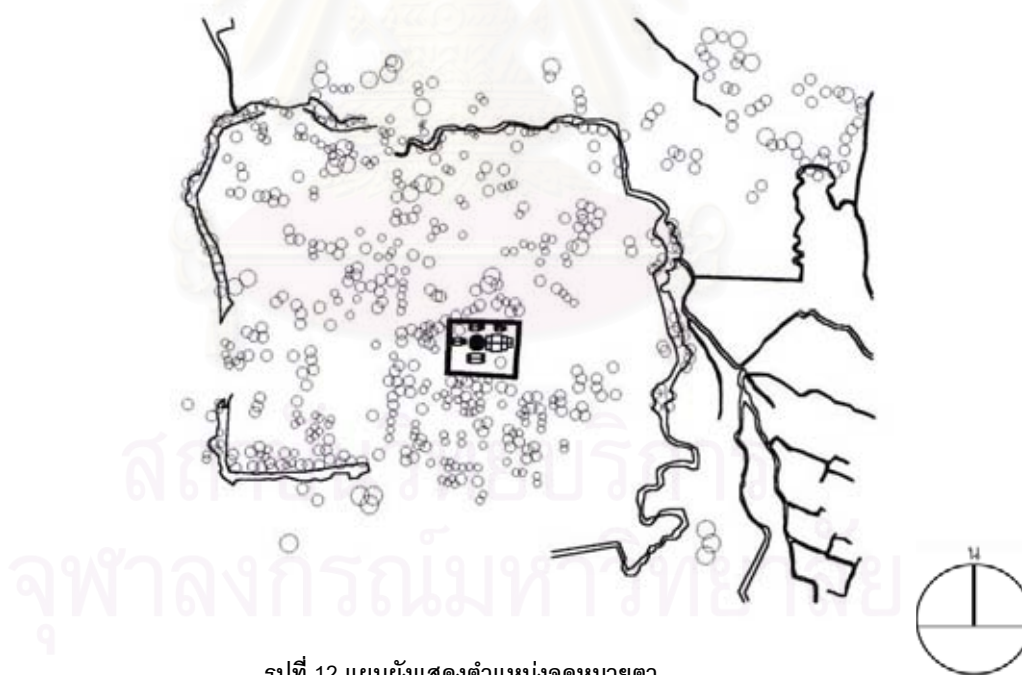
“ เมื่อ พ.ศ. 1200 พระนางจามเทวี ได้เสวยราชสมบัติในเมืองหริภุญไชย มีอนุภาพมาก ครั้งหนึ่งพระองค์เสด็จไปทักแม่สลิตเสร็จแล้วเสด็จกลับได้ผ่านมาตั้งค่ายพักที่สบยาว (ปากห้วยแม่น้ำยาวไหลมาบรรจบแม่น้ำวังทางทิศใต้ของวัดพระธาตุลำปางหลวงห่างประมาณ 2 กิโลเมตร) ขณะที่พระนางได้ประทับอยู่ในค่ายด้วยความสำราญนั้น เวลานั้นเป็นเวลาปัจฉิมยามก็ได้เห็นแสงไฟมาจากลี้มกะกับปะนครตกลงกลางค่ายของพระนาง ครั้งนั้นทำให้พระนางเข้าพระทัยว่าชาวบ้านแถบนั้นดูหมิ่น พระบรมเดชานุภาพของพระนาง โดยแกล้งจุดไฟโดนคให้มาตกรุ่งขึ้นพระนางจึงได้เรียกเสนาบดีผู้ใหญ่มาเข้าเฝ้า เล่าเหตุการณ์ที่พระนางได้เห็นเมื่อคืนได้ฟัง เสนาบดีได้ทราบเรื่อง จึงได้ถามคนอื่น ว่ามีใครเห็นไฟ

¹¹ บทสัมภาษณ์ชาวบ้านลำปางหลวง, 4 ธันวาคม 2546.

โตนดมาตกลงกลางค่ายพักบ้าง คนทั้งหลายเหล่านั้นก็ตอบเป็นเสียงเดียวกันว่าไม่ได้เห็นเลยขณะนั้นมีชายผู้หนึ่งชื่อล่ำมพันทอง อยู่ในที่นั้นด้วยจริงกราบทูลว่า ที่เพระจ้ำแม่อยู่หัวได้เห็นไฟโตนดตกนั้นหาใช่ไฟโตนดไม่ ที่แท้คือพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าที่ตั้งอยู่ที่ลัมมะกับปะนครหากเสด็จแสดงปฏิหาริย์ให้แม่อยู่ได้ทรงทราบทั้งนี้โดยบุญญาธิการของพระแม่เจ้าอยู่หัวเองต่างหาก เมื่อชายคนนั้นกราบทูลแล้ว พระนางก็ทรงเข้าพระทัยโดยปัญญาของพระนาง แล้วพระนางก็สั่งให้เตรียมยกพลไปลัมมะกับปะนครเพื่อทำการสักการะพระบรมธาตุ “¹²

ตามความเชื่อดังกล่าวข้างต้นเป็นลักษณะ การแสดงออกของจุดหมายตาในโลกทัศน์ของชนล้านนา ซึ่งเป็นความหมายที่แฝงอยู่ในลักษณะทางกายภาพ

เจดีย์องค์พระธาตุนั้น มีความเชิงสัญลักษณ์ เป็นการแทนตัวของพระพุทธเจ้า¹³ ซึ่งการสร้างเจดีย์ให้มีขนาดใหญ่เพื่อให้คนในชุมชนได้เห็นและระลึกถึงพระพุทธเจ้าอยู่ตลอดเวลา ในคติจักรวาลเจดีย์ พระสุเมธ¹⁴ซึ่งตั้งอยู่บนสี่ทิศดรสมุทรร ล้อมรอบด้วยทวีปทั้งสี่ ซึ่งฝั่งของวัดพระธาตูลำปางหลวงก็เกิดมาจากคตินี้เช่นกัน

รูปที่ 12 แผนผังแสดงตำแหน่งจุดหมายตา

¹² วัดพระธาตูลำปางหลวง, ตำนานพระธาตูลำปางหลวง, (ลำปาง: จิตวิวัฒนาการพิมพ์ลำปาง, 2544), หน้า 24.

¹³ วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์, วิหารล้านนา, (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2544), หน้า 19.

¹⁴ ศิลปากร, เมืองโบราณลำปาง, (กรุงเทพฯ: ม.ป.ท), หน้า 702.

จากการวิเคราะห์ข้างต้น ทำให้สามารถสรุปได้ว่า เจดีย์วัดพระธาตุลำปางหลวงที่ทำหน้าที่เป็นจุดหมายตาในเชิงกายภาพแล้วยังมีมิติของความหมายที่แฝงอยู่ ซึ่งความหมายที่แฝงอยู่นี้มีสอง ระดับ คือ

- เมื่อพิจารณาในระดับผังวัด เจดีย์พระธาตุลำปางหลวงมีความหมายเป็น เขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางจักรวาล
- เมื่อพิจารณาในระดับผังชุมชน เจดีย์พระธาตุลำปางหลวงมีความหมายแทนถึง พระพุทธเจ้า ซึ่งสร้างสำนักทางศาสนาแก่ชาวบ้าน

รูปที่ 18 มุมมองพระธาตุลำปางหลวงจากหน้าวัด รูปที่ 19 มุมมองพระธาตุลำปางหลวงจากชุมชน

สภาพปัจจุบัน

พระธาตุลำปางหลวงในปัจจุบัน ยังทำหน้าที่เป็นจุดหมายตาที่สำคัญของชุมชนประวัติศาสตร์แห่งนี้ องค์เจดีย์สามารถมองเห็นได้จากบริเวณ ย่านพักอาศัยเก่า และ ย่านพักอาศัยใหม่ และพาณิชยกรรมได้อย่างชัดเจน ในปัจจุบันนี้ยังไม่มีสิ่งปลูกสร้างใดที่สูงกว่ายอดพระธาตุลำปางหลวง ชาวบ้านในชุมชนยังยกมือไหว้พระธาตุจากบริเวณจุดต่างๆ อยู่ ซึ่งแสดงถึง ความเชื่อและศรัทธาในศาสนา ข้อตกลงทางสังคมที่ชุมชนมีส่วนร่วมกันต่อองค์พระธาตุลำปางหลวง

3.2.3 การวิเคราะห์ความหมายทางสถาปัตยกรรมเรือนพักอาศัยของชุมชน

รศ. อนุวิทย์ เจริญศุภกุล ได้แสดงความคิดเห็นเรื่อง เรือนพื้นดินลำปางหลวง ว่าเป็นเรือนที่แสดงออกถึงรูปแบบของเรือนสกุลช่างลำปาง โดยเปรียบเทียบกับเรือนพื้นดินของเชียงใหม่¹⁵

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 15.

“ ใน ขณะที่เชียงใหม่ใช้รูปทรงสละสลวย ทางลำปางกลับใช้รูปทรงที่บึกบึน ป้านแจ้ ตั้งแต่เรือนกาแลจนถึงเรือนไม้ของทางชาวบ้านในปัจจุบันตัวอย่างที่เห็นชัดที่สุดได้แก่เรือน เจ้าจันทร์แก้ว ถึงแม้ว่าฝาเรือนจะไม่ล้นออกก็ตามแต่ทรงหลังคาก็บ้านกินเนื้อมากที่บึกบึน แม้แต่เรือนของอาจารย์วัลย์ สิริระนุช ทางซีกเมืองเก่าที่มีอายุอ่อนกว่า รูปเรือนเป็นทรงเลขาคณิตมากกว่าก็ยังสะสมคุณค่าอันนี้ไว้ได้ ส่วนเรือนไม้ที่มีอยู่ตามบริเวณหมู่บ้านพระธาตุ ลำปางหลวงก็มีอาการแสดงออกแบบนี้เช่นกัน”¹⁶

จากคำจำกัดความข้างต้นของ รศ. อนุวิทย์ เจริญศุภกุล ทำให้เห็นภาพพจน์เบื้องต้นของ สถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัยของชุมชน การวิเคราะห์ต่อไปจะแยกประเภทอาคารตามลักษณะรูปทรง¹⁷ และ ช่วงเวลาที่สร้างอาคาร

3.2.3.1 ลักษณะสถาปัตยกรรมอาคารพักอาศัยที่พบในชุมชนลำปางหลวง

เรือนล้านนาแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะคือเรือนล้านนาประเพณี และ เรือนล้านนาทั่วไป

เรือนล้านนาประเพณี

เรือนนางสวย คำลือไทร เป็นเรือนล้านนาประเพณีประเภทเรือนแฝด(ปัจจุบันถูกฉีกไปแล้ว) อายุ 70 ปี¹⁸ เป็นเรือนไม้สองชั้น ใต้ถุนโล่ง หลังคาทรง จั่ว ผสม ปั้นหย้า (Gable-Hip) มุงกระเบื้องดินเผา มวลอาคารมีลักษณะซับซ้อน โดยมีการเกาะเกี่ยวกันของมวลอาคาร (ดูรูปประกอบ) เสาอาคารเป็นเสาไม้จริงไม่แต่งผิว วางแกนอาคารตามทิศเหนือ-ใต้ ตามคติล้านนา¹⁹

เมื่อวิเคราะห์ตาม หลักการแบ่งแยกเรือนตามวิวัฒนาการ²⁰ พบว่า ลักษณะสถาปัตยกรรมสอดคล้องกับ เรือนประเภทเรือนไม้จริงที่วิวัฒนาการไปจากเรือนกาแล²¹ เรือนของนาง สวย คำลือไทร นี้เป็นเรือนที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดที่ยังหลงเหลืออยู่ของชุมชนลำปางหลวง²²

¹⁶ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน.

(กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ธรรมศาสตร์, 2539), หน้า 15.

¹⁷ การแบ่งประเภทรูปทรงของเรือนล้านนา.

¹⁸ สัมภาษณ์ นางสวย คำลือไทร, 4 ธันวาคม 2546.

¹⁹ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล รศ. และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์ รศ., เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ธรรมศาสตร์, 2539), หน้า 59.

²⁰ ดูรูปประกอบ.

²¹ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, “เรือนไทยภาคเหนือ,” ใน เรือนไทย, (กรุงเทพฯ: ฉลองรัตน์, พ.ศ. 2535), หน้า

²² สัมภาษณ์ นาง คำโพธิรา, 4 ธันวาคม 2546.

รูปที่ 18 รูปเรือนไม้จริงที่วิวัฒนาการไปจากเรือนล้านนา²³

รูปที่ 19 รูปของเรือนของนางสวย คำไทรลือ

รูปที่ 20 รูปของเรือนของนางสวย คำไทรลือ

รูปที่ 21 รูปของเรือนของนางสวย คำไทรลือ

อาคารพักอาศัยสองชั้น ซึ่งสร้างในช่วง พ.ศ. 2510 - ปัจจุบัน

อาคารพักอาศัยสองชั้น รูปแบบอาคารไม้ หรือไม้ผสมอิฐ สูงสองชั้น เป็นอาคารที่สร้างขึ้นใหม่ในสมัยหลัง ซึ่งมีตัวอย่างดังต่อไปนี้

เรือนนางคำ โทธิรา เป็นเรือนไม้สองชั้นใต้ถุนโล่ง อายุประมาณ 30 ปี²⁴ เป็นเรือนซึ่งมีหลังคาทรงจั่ว วางผังตามทิศเหนือ-ใต้ มีบันไดทางขึ้นอาคารอยู่ทางทิศใต้ แนบกับผนัง มีการจัดที่ประโยชน์ใช้สอยโดย มีการจัดขานที่บริเวณบ้าน มีการใช้เสาถอยรับโครงสร้างบริเวณบันได (เสาแหล่งหมา) และมีการประดับตกแต่งซุ้มบันไดด้วย แผงไม้สะละโน เรือนลักษณะนี้พบมากในชุมชนลำปางหลวง

²³ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, "เรือนไทยภาคเหนือ," ใน เรือนไทย, (กรุงเทพฯ: ฉลองรัตน์, 2535), หน้า 74.

²⁴ สัมภาษณ์ นางคำ โทธิรา, 4 ธันวาคม 2546.

รูปที่ 22 เรือนของนางคำโพธิธา

รูปที่ 23 เรือนสร้างใหม่

3.2.3.2 สถาปัตยกรรมยั้งข้าว

จากการสำรวจพบว่าไม่ว่าจะเป็นเรือนสมัยเก่า หรือเรือนที่สร้างขึ้นใหม่ในสมัยหลังนั้น จะมียั้งข้าวซึ่งเป็นยั้งข้าวรูปแบบเดิม เป็นองค์ประกอบร่วมเสมอ ซึ่งลักษณะยั้งข้าวที่พบในชุมชนลำปางหลวงนั้น เป็นยั้งข้าวที่มีทรงหลังคาเป็น จั่ว หรือ จั่วผสมปั้นหยาก วัสดุผนังเป็นกระเบื้องดินลอนคู่ มีบางส่วนที่เหลือวัสดุผนังซึ่งเป็น กระเบื้องดินเผา โครงสร้าง โดยมากเป็นโครงสร้างไม้ มีบ้างที่เปลี่ยนโครงสร้างเสาอาคารเป็นโครงสร้าง ค.ส.ล ฝาไม้โดยมาเป็นฝาไม้ตีตามนอน สาเหตุที่ยั้งข้าวยังเป็นรูปแบบเดิม เนื่องจากยั้งข้าวต้องการการระบายอากาศที่ดี และไม่เก็บความชื้น ซึ่งรูปแบบอาคารก่ออิฐฉาบปูนไม่สามารถตอบสนองในเรื่องนี้ได้

รูปที่ 24 ยั้งข้าวฝาไม้กระดานแบบบ้านกองแขก²⁵

รูปที่ 25 - 26 ยั้งข้าวที่ชุมชนโบราณหมู่บ้านลำปางหลวง

²⁵ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ธรรมศาสตร์, 2539), หน้า 8.

3.2.3.4 ลักษณะทางกายภาพที่สำคัญของเรือนพักอาศัยในชุมชนประวัติศาสตร์ เวียงพระธาตุลำปางหลวง

เรือนพักอาศัยในชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง เป็นเรือนพักอาศัยรูปแบบ “เรือนไม้จริงที่พัฒนาไปจากเรือนกาแล”²⁶ การวิเคราะห์ลักษณะทางกายภาพ จะใช้การบรรยายลักษณะของประโยชน์ใช้สอย และ การกำหนดหรือจัดการที่ว่าง (Spatial Organization) ตามแนวทางการวิเคราะห์ที่ว่างของ Francis D.K.Ching เพื่อเป็นพื้นฐานในการใช้วิเคราะห์ความหมายเชิงวัฒนธรรมของเรือนพักอาศัยในบทถัดไป

รั้ว และการกำหนดขอบเขตที่ดิน

การกำหนดขอบเขตที่ดินสำหรับเรือนพักอาศัย ใช้การกำหนด 3 รูปแบบ คือ การใช้คอนกรีต บล็อก การใช้รั้วไม้ไผ่ และ ต้นไม้ คอนกรีตบล็อกที่ใช้โดยมากเป็นคอนกรีตบล็อกแบบกลวง (Hollow Core) ซึ่งบ้านที่ใช้รั้วคอนกรีตบล็อกคือบ้านที่อยู่ในบริเวณ ย่านพาณิชยกรรมหลังวัดพระธาตุลำปางหลวง

รั้วไม้ไผ่ที่ใช้เพื่อกำหนดขอบเขตโดยมากเป็นการ สานไม้ไผ่เป็นลาย “สลาบ”²⁷ ซึ่งในบางบริเวณจะมีไม้เลื้อยขึ้นอยู่ที่บริเวณรั้วไม้ไผ่ลายสลาบนี้ และ รั้วต้นไม้ที่ใช้นั้นในชุมชนโดยมากเป็นรั้วกระถิน

รูปที่ 28 แสดงรั้วไม้ไผ่

รูปที่ 29 แสดงรั้วคอนกรีตบล็อก

หลังคาทรงจั่ว และที่ว่างภายในอาคาร

หลังคาเรือนพักอาศัยในชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวงโดยมากเป็นหลังคาจั่ว ที่มีกาารทิ้งชาย หรือหลังคา ทรงผสมระหว่าง ทรงปั้นหย่า กับ หลังคาทรงจั่ว รูปทรงของหลังคาส่งผลต่อ มวลปริมาตรภายในอาคาร เรือนในชุมชนโดยมากไม่มีการตี ฝ้าเพื่อบิดโครงสร้างหลังคา จึงทำให้พื้นที่ว่างในเรือนซึ่งเป็นพื้นที่สำหรับรองรับประโยชน์ใช้สอยต่างๆ กินอากาศตามรูปทรงของหลังคา

²⁶ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, “เรือนไทยภาคเหนือ,” เรือนไทย, (กรุงเทพฯ: ชลองรัตน์., 2535), หน้า 74.

²⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 82.

รูปที่ 30 รูปแสดงการกินอากาศของรูปทรงหลังคาจั่วภายในอาคาร

ลานบ้าน (ชัวง)

ลานบ้าน เป็นที่ว่างที่เชื่อมจากลานทางเข้าขอบเขตที่ดิน กับ โถงบันไดเพื่อขึ้นสู่
เรือน พื้นที่ดินบริเวณนี้จะถูกจัดแต่งด้วย ดิน และ กรวดอัดแน่น ลานบ้านในชุมชนจะถูกดูแลโดยเจ้าของบ้าน

ตามนัยยะของ การจัดการที่ว่าง ลานบ้านเป็นการต่อเชื่อม ที่ว่างจากภายนอก
บริเวณบ้าน ขอบรั้วของที่ดิน เข้าสู่ ตัวเรือนโดยเป็น “พื้นที่ว่างซึ่งเชื่อมพื้นที่ว่างต่างๆเข้าด้วยกัน” (Space linked
by common space)²⁸

รูปที่ 31 รูปแสดงชัวงบ้าน

รูปที่ 32 แสดงที่ว่างจากถนนถึงชัวงบ้าน

ใต้ถุนเรือน

ใต้ถุนเรือน คือ พื้นที่ซึ่งอยู่ใต้พื้นที่ใช้สอยของอาคาร ซึ่งถูกกำหนดบริเวณด้วย
ล้อมรอบด้วยเสาไม้ไม่แตงผิว มีความสูงประมาณ 1.5-1.6 เมตร พื้นเป็น ดิน กรวด อัดแน่น ไม่มีการยกระดับ
เครื่องเรือนภายในประกอบด้วย แคร่ที่ทำจากไม้ไผ่ พื้นที่บริเวณนี้ใช้ประกอบกิจกรรมเป็นสถานที่สำหรับการนั่ง
พักผ่อนในเวลากลางวัน

²⁸ Francis D.K. Ching, *Form Space and Order*. (New York: Van Nosrand Reinhold, 1979),
p.202.

ตามนัยยะของการกำหนดที่ว่าง เป็นการกำหนดแบบมีระนาบเหนือหัว (Overhead Plane) เป็นองค์ประกอบในแนวนอน²⁹ และ และมีเสาสีซึ่งทำหน้าที่เป็น จุด ล้อมรอบที่ว่างเป็นองค์ประกอบในแนวตั้ง³⁰ ในการกำหนดขอบเขต และ พื้นดินของใต้ถุนมีระดับเดียวกันและต่อเชื่อมถึงกันกับ³¹ ที่ว่างภายนอก ที่เป็นลานบ้าน

รูปที่ 33 - 34 รูปแสดงใต้ถุนเรือน

โถงบันได

โถงบันไดของบ้านพักอาศัยถูกกำหนดพื้นที่ด้วยระนาบหลังคา ซึ่งลดระดับเชิงชายลงมาต่ำกว่าระดับดาดฟ้าประมาณ 0.5 ม และ เสาที่รองรับหลังคาอยู่ มีชื่อเรียกว่า “เสาแหล่งหมา” เนื่องจากระดับใต้ถุนของ เรือนพักอาศัยมีความสูง 1.5-1.6 ทำให้บันไดของเรือนพักอาศัย มีจำนวนลูกนอนอยู่ที่ 7-9 ลูกนอน

โครงสร้างบันได ประกอบด้วย แม่บันไดซึ่งทำจากไม้มีขนาดประมาณ 0.25 ม และ ลูกนอนซึ่งมีขนาด 0.25 ม เช่นกัน บันไดในของเรือนพักอาศัยในชุมชนจะไม่มีลูกตั้ง

²⁹ Francis D.K. Ching, *Form Space and Order*, (New York: Van Nosrand Reinhold, 1979).
p.130.

³⁰ Ibid., p.138.

³¹ Ibid.

สวนบันได

สวนบันได เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณ ทางขึ้นบันได ประกอบไปด้วย ต้นดอกเข็ม ต้นพุทธรักษา และ ในบางเรือนจะมีอ่างล้างเท้า หรือมีแผ่นไม้ปูไว้ที่เชิงบันไดเพื่อใช้เป็นที่ใช้ในการวางรองเท้า

รูปที่ 35 รูปแสดงสวนบันได

รูปที่ 36 รูปแสดงสวนบันได

เสาแหล่งหมา

เสาแหล่งหมา เป็นเสากลม ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 0.3 ม. เป็นเสาไม้ไม่แต่งผิว และ เสาบางต้นมีลักษณะบิดเบี้ยวไม่เป็นเสาที่ตั้งตรง อยู่ในบริเวณทางขึ้นบ้าน เพื่อรองรับหลังคาบริเวณโถงบันได

ตามนัยยะของการกำหนดที่ว่า เสาแหล่งหมาเป็นองค์ประกอบทางแนวตั้ง ในการกำหนดพื้นที่ว่างบริเวณบันได ซึ่งเสาแหล่งหมานี้สามารถพบได้ในเรือนพักอาศัยตั้งแต่เรือนพักอาศัยที่เป็นรูปแบบเรือนล้านนาที่พัฒนาไปจากเรือนกาแล เรือนพักอาศัยที่สร้างในช่วงปี พ.ศ. 2516 จนถึงเรือนพักอาศัยที่เพิ่งสร้างเสร็จในปัจจุบันก็พบว่ายังมีการนิยมทำเสาแหล่งหมาที่บริเวณ โถงบันไดอยู่

รูปที่ 37 รูปแสดงเสาแหล่งหมา

รูปที่ 38 รูปแสดงเสาแหล่งหมา

เรือนพักอาศัยสถาปัตยกรรมไม้

สถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัยในชุมชนประวัติศาสตร์ โดยมากเป็นสถาปัตยกรรมไม้ ซึ่งไม้ที่ใช้ โดยมากเป็นไม้สัก ผนังเรือนเป็นฝาไม้ตีตามนอน หรือ ตามตั้งในระดับเสมอกัน ผนังไม้จะขยาย ถัดออกมาจากขอบนอกของเสาประมาณ 0.1 ม ดังนั้นในรูปตั้งด้านข้างของเรือนพักอาศัยในชุมชนลำปางหลวงก็จะไม่เห็นเสา

โครงสร้างของเรือนพักอาศัย เป็นโครงสร้างระบบเสาและคานไม้ ตามลักษณะของ เรือนล้านนาภาคเหนือที่พัฒนาไปจากเรือนกาแล ระบบโครงสร้างเป็นระบบ พื้น ตง และ รอด ในบางเรือนจะมีการใช้ไม้ปิดหัวรอด เพื่อความเรียบร้อย ในบางเรือนจะเห็น ร่องรอยของการเจาะรอดอยู่ในระดับต่างๆ กันซึ่ง รอยดังกล่าวเป็นรอยที่แสดงถึงว่า เรือนหลังนั้นเป็นเรือนที่ถอดประกอบมาจากเรือนอื่น เสาที่ใช้ทำเสาเรือน มี ลักษณะและขนาดใกล้เคียงกับเสาแหล่งหมา และเสียบางต้นมีลักษณะบิดเบี้ยวไม่เป็นเส้นตรงเช่นกัน

รูปที่ 39-40 รูปแสดงลักษณะสถาปัตยกรรมไม้ของชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง

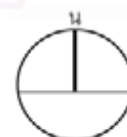
3.2.4 ผังวัดพระธาตุลำปางหลวงและ กลุ่มสถาปัตยกรรมในเขตพุทธาวาส

วัดพระธาตุลำปางหลวงตั้งอยู่บนเนินดินสูงประมาณ 7 เมตรในตำแหน่งกึ่งกลางของผังชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวงได้มีการแบ่งเขตพื้นที่ใช้สอยออกเป็น 3 ส่วนคือ เขตพุทธาวาส, เขตสังฆาวาส, และเขตพื้นที่เพื่อสาธารณประโยชน์

ในงานศึกษาวิจัยชิ้นนี้มุ่งเน้นการศึกษาสถาปัตยกรรมในเขตพุทธาวาสเป็นหลักด้วยสาเหตุว่าสถาปัตยกรรมในเขตพุทธาวาสนั้นแสดงออกถึงการวางผังสถาปัตยกรรมตามคติความเชื่อทางพุทธศาสนา รวมถึงผังของสถาปัตยกรรม และรูปแบบสถาปัตยกรรมในเขตพุทธาวาสเองก็เป็นรูปแบบที่มีความงดงาม อีกทั้งยังสะท้อนถึงงานสร้างสรรค์ และ ภูมิปัญญาของสกุลช่างลำปางอีกด้วย

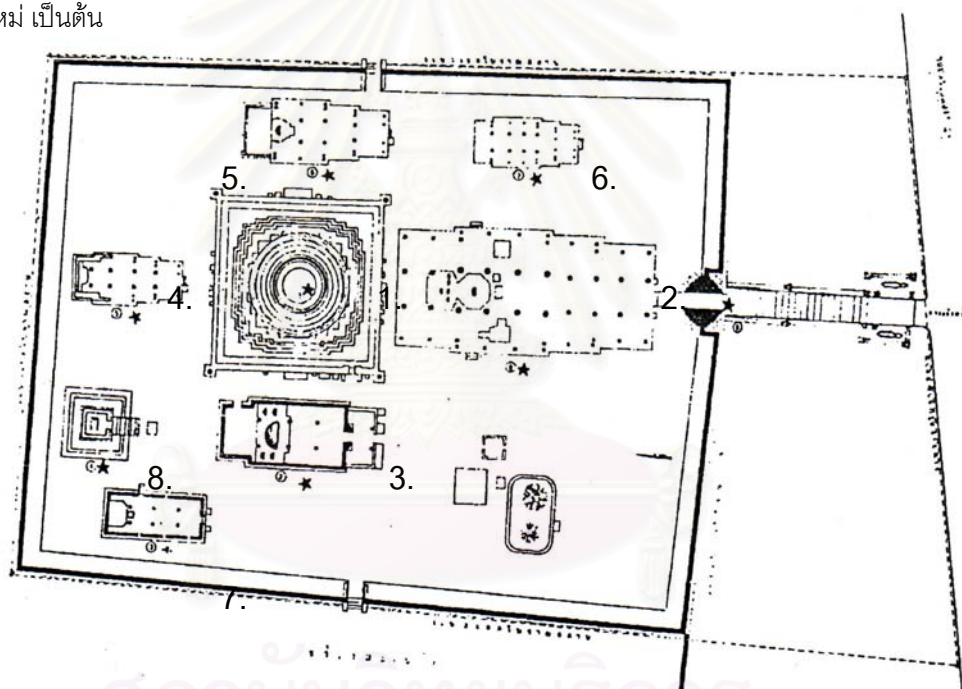
แผนผังที่ 13 ผังวัดพระธาตุลำปางหลวง

1. เขตพุทธาวาส, 2. เขตสังฆาวาส, 3. พื้นที่เพื่อสาธารณประโยชน์

3.2.4.1 มังเขตพุทธาวาสวัดพระธาตุลำปางหลวง

เขตพุทธาวาสของวัดพระธาตุลำปางหลวงนี้ตั้งอยู่ในบริเวณทิศตะวันออกเฉียงเหนือของวัดพระธาตุลำปางหลวง มืองค์พระธาตุลำปางหลวงตั้งอยู่ในตำแหน่งศูนย์กลางเป็นประธานของผังล้อมรอบด้วยวิหารทั้งสิ้น ซึ่งตั้งอยู่ในตำแหน่งแนวแกนสำคัญคือ แนวแกนทิศตะวันออก ทิศตะวันตก และแนวแกนเหนือ ใต้ อันประกอบไปด้วย วิหารหลวง, วิหารพระพุทธ, วิหารพระเจ้าศิลา และ วิหารน้ำแต่้ม นอกจากนี้วิหารในแนวแกนสำคัญแล้วสถาปัตยกรรมในเขตพุทธาวาสยังมีสถาปัตยกรรมอื่นๆ อันประกอบไปด้วย วิหารต้นแก้ว, พระอุโบสถ, หอพระพุทธรบาท และ หอระฆัง ซึ่งสถาปัตยกรรมในเขตพุทธาวาสวัดพระธาตุลำปางหลวงตั้งอยู่บนลานทรายลักษณะการจัดผังในเขตพุทธาวาสของวัดพระธาตุลำปางหลวงเป็นรูปแบบการจัดผังวัดแบบดั้งเดิมของล้านนาซึ่งนอกจากวัดพระธาตุลำปางหลวงแล้วยังมีวัดที่มีลักษณะการจัดผังในรูปแบบที่ใกล้เคียงกันนี้คือ วัดพระธาตุหริภุญไชย จังหวัดลำพูน, วัดพระธาตุเสด็จ จังหวัดลำปาง, วัดพระธาตุอภัยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น

ผังวัดพระธาตุลำปางหลวง เขตพุทธาวาส

แผนผังที่ 14 สถาปัตยกรรมในเขตพุทธาวาสวัดพระธาตุลำปางหลวง³²

แผนผังข้างต้นแสดงองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมในเขตพุทธาวาสซึ่งประกอบด้วย 1. องค์พระธาตุลำปางหลวง, 2. วิหารหลวง, 3. วิหารพระพุทธ, 4. วิหารพระเจ้าศิลา, 5. วิหารน้ำแต่้ม, 6. วิหารต้นแก้ว, 7. พระอุโบสถ และ 8. หอพระพุทธรบาท

³² หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดลอมศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดลำปาง, การสำรวจแหล่งชุมชนโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวง, (ลำปาง: ม.ป.ท., 2541), หน้า 62.

การเข้าสู่เขตพุทธาวาสวัดพระธาตุลำปางหลวง พื้นที่ของเขตพุทธาวาสถูกกำหนดขอบเขตด้วยพระระเบียงซึ่งล้อมรอบอยู่ พระระเบียงดังกล่าวนี้ได้มีการสร้างช่องทางเข้าสู่เขตพุทธาวาส 3 ช่องทางคือ ช่องทางเข้าในทิศเหนือ, ช่องทางเข้าในทิศใต้, และช่องทางเข้าในทิศตะวันตก อนึ่งช่องทางเข้าในด้านทิศตะวันออกเป็นช่องทางเข้าหลักในแกนสำคัญของวัด

การเข้าสู่เขตพุทธาวาสทางทิศตะวันออก ทางด้านทิศตะวันออกของเขตพุทธาวาสมีลานขนาดใหญ่ จากลานดังกล่าวจะมีบันไดนาคเชื่อมไปสู่ซุ้มประตูโขงซึ่งตั้งอยู่กึ่งกลางพระระเบียง บันไดนาคนี้เองที่จะทำหน้าที่นำสายตา เข้าสู่เขตพุทธาวาสโดยมีซุ้มประตูโขงเป็นจุดรวมสายตาเมื่อเดินขึ้นผ่านบันไดดังกล่าว ซุ้มประตูโขงนี้จะทำหน้าที่เชื่อมต่อกับลานด้านหน้าของวิหารหลวงในเขตพุทธาวาสโดยในขณะที่ผู้มาเยี่ยมชมเดินอยู่บนบันไดนาคจะไม่สามารถมองเห็นวิหารหลวงได้ จากลักษณะของการจัดวางที่วางดังกล่าว รศ. อนุวิทย์ เจริญศุภกุล ได้กล่าวในเชิงอธิบายไว้ว่า

“ ตัววัดสร้างอยู่บนเนินดินสูงใหญ่เข้าใจว่าเป็นดินถม บริเวณพุทธาวาสล้อมรอบด้วยวิหารคดรูปสี่เหลี่ยม มีประตูทางเข้าตามจุดกลางด้าน 3 ทาง มีทางเข้าทางซ้ายและขวา ด้านหน้าที่หันเข้าหาทิศตะวันออกเป็นทางลดชั้นเป็นบันไดนาคลงไปสองชั้น หัวนาคชั้นล่างเป็นมกรคายขนาด ตามคตินิยมทางเหนือ ชั้นที่สองเป็นหัวนาค จนถึงซุ้มประตูโขงที่ส่วนบนมีลายปูนปั้นเป็นกรอบวิมาน มีนาคและหงส์ตามชั้นต่างๆ จนถึงยอด จากบันไดนาคผ่านเข้าไปตามผังอาคารเป็นแกนหลักวางตามทิศตะวันออก ตะวันตกของผังอาคารทั้งหมดซึ่งเป็นตำแหน่งที่ตั้งของพระวิหารหลวง องค์เจดีย์ประธานที่ตั้งอยู่ประมาณใจกลางของผังที่เดียว วิหารหลวงนี้เป็นอาคารขนาดใหญ่เป็นวิหารเปิดโล่งมีกุฎบรรจพระเจ้าล้านทองเป็นพระประธานของวิหาร ในขณะที่เรายืนอยู่ที่กรอบโค้งของทางเข้า เราจะถูกกำแพงของซุ้มประตูบังสายตาด้านอื่นๆ หมดบังคับให้เราแลเห็นเป็นเส้นตรงมุ่งเข้าไปในวิหารหลวง แลเห็นกุฎีทองกลางอากาศ.....”³³

รูปที่ 41 การเข้าวัดพระธาตุลำปางหลวงจากด้านหน้าทิศตะวันออก

³³ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล อ้างใน ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม, ค้นหาอดีตเมืองโบราณ, (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2538), หน้า 207.

จากลักษณะของการจัดวางที่วางระหว่างบันไดนาค ชุ่มประตู่โขง วิหารหลวง และ มณฑป พระเจ้าล้านทองดังกล่าวมาข้างต้น ได้แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของช่างล้าปางในสมัยล้านนาที่มีคุณค่าสูงในการจัดวางองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม

อนึ่งลานขนาดใหญ่ด้านทิศตะวันออกนี้ในปัจจุบันนี้มีบางส่วนได้ถูกใช้เป็นที่จอดรถสำหรับการท่องเที่ยว ดังนั้นคนส่วนหนึ่งที่ใช้บันไดนาคนี้เข้าสู่เขตพุทธาวาสวัดพระธาตุล้าปางหลวงจึงเป็นนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวชมวัดและชาวบ้านที่มีเรือนพักอาศัยอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุล้าปางหลวง

แผนผังที่ 15 การเข้าถึงทางด้านทิศตะวันออก

แผนผังที่ 16 การเข้าถึงทางด้านทิศใต้

การเข้าสู่เขตพุทธาวาสทางด้านทิศใต้ ทางด้านทิศใต้ของเขตพุทธาวาสจะมีประตูทางเชื่อมต่อกับเขตสังฆาวาสของวัดพระธาตุล้าปางหลวงซึ่งประตูดังกล่าวชื่อว่า ประตูศรีลังกา และในส่วนของเขตสังฆาวาสเองนี้มีพื้นที่ยาวต่อเนื่องไปในด้านทิศตะวันตกของวัดพระธาตุล้าปางหลวง ในบริเวณกำแพงวัดด้านทิศตะวันตกจะมีบันไดลงไปสู่ชุมชนเวียงพระธาตุล้าปางหลวง จากตำแหน่งที่ตั้งของประตูศรีลังกา และประตูด้านหลังวัดพระธาตุล้าปางหลวง ทำให้ผู้ที่ใช้เส้นทางดังกล่าวเข้าถึงวัดพระธาตุล้าปางหลวงในวงมากคือ พระสงฆ์ที่พำนักอยู่ในเขตสังฆาวาส และชาวบ้านชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุล้าปางหลวง

อนึ่งการเข้าเขตพุทธาวาสดังกล่าวนี้ ทำให้ผู้มาเยี่ยมชมต้องเดินผ่านหอพระแก้ว มรกต หอไตร และลานต้นโพธิ์ และ ลานต้นตาล

การเข้าถึงเขตพุทธาวาสทางด้านทิศเหนือ ทางด้านทิศเหนือของวิหารน้ำแต้มในเขตพุทธาวาสวัดพระธาตุล้าปางหลวงมีประตูทางเชื่อมสู่ลานทางด้านทิศเหนือภายนอกวัด ในปัจจุบันนี้ประตูดังกล่าวได้ถูกปิดอยู่ซึ่งจะเปิดในวันสำคัญทางศาสนาเท่านั้น

ประตู่ทางเข้าสู่วัดพระธาตุลำปางหลวง

ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นประตู่ทางเข้าสู่วัดพระธาตุลำปางหลวงมี 3 ทางซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ซุ้มประตูโขง ซุ้มประตูโขงมีลักษณะเป็นซุ้มประตูก่ออิฐถือปูนที่มีลักษณะพิเศษ มียอดทรงปราสาทเหนือช่องประตูทางเข้าทำเป็นกรอบโค้งรูปครึ่งวงกลมประดับด้วยลวดลายปูนปั้นรูปธรรมจักร และลายพฤกษชาติ ซุ้มโขงนี้อยู่ในแกนทิศตะวันออกเชื่อมต่อกับบันไดนาคเข้าสู่วิหารหลวงในเขตพุทธาวาส

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม และ ศิลปกรรมของซุ้มประตูโขงสามารถแบ่งได้เป็น 3 ส่วนคือ ส่วนฐาน, ส่วนเรือน และส่วนยอด

ส่วนฐาน และ ส่วนเรือน ของซุ้มประตูโขงมีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมหันหน้าไปทางทิศตะวันออก องค์ประกอบทางศิลปกรรมจากพื้นขึ้นไปประกอบด้วยฐานเชิงซ้อนกัน 3 ชั้น ต่อด้วยบัวคว่ำขนาดใหญ่ ลูกแก้วอกไก่และจบด้วยบัวปากปลิงในช่วงล่าง เลายสูงขึ้นไปเป็นช่วงท้องไม้เหนือช่วงท้องไม้เป็นบัวคว่ำขนาดเล็กลูกแก้วอกไก่และบัวหงายซ้อนกัน 2 ชั้น³⁴

ลวดลายที่ใช้ประดับตัวซุ้มย่อมุมเป็นงานปูนปั้นในรูปแบบศิลปะล้านนาแบ่งออกเป็น 3 ส่วนคือ บัวคอเสื้อ กระจ่างยามอก และบัวเชิงลาย เป็นลายพันธุ์พฤกษาอยู่ในกรอบเส้นลวดแบบหยักโค้ง อันเป็นลวดลายตกแต่งพื้นฐานของสถาปัตยกรรมล้านนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เรียกว่า “ลายเครือล้านนา”³⁵

ส่วนยอด ส่วนยอดทรงปราสาทของซุ้มประตูโขงสามารถแบ่งได้ 6 ชั้นคือ

ชั้นที่1 เป็นบัวถลาขนาดใหญ่ในย่อมุม12 ตามตัวอาคาร ประดับสันด้วยตัวลวง บนชั้นลวดบัวบนมีการประดับด้วยองค์ประกอบสถาปัตยกรรมแบบลอยตัว ประกอบกับการประดับกานบริเวณมุม

ชั้นที่2 ประกอบด้วยฐานบัวลูกแก้วอกไก่ ซึ่งมีรายละเอียดคือ ฐานฐานบัวคว่ำ ลูกแก้วอกไก่และบัวหงายในย่อมุม20

ชั้นที่3 ประกอบด้วย ท้องไม้ ปากแล ลูกแก้วอกไก่และชั้นบัวหงายในลักษณะบัวหงาย 2 ชั้นซึ่งในบริเวณท้องไม้ประดับด้วยลายกลีบบัว

ชั้นที่4 ประกอบด้วย ท้องไม้ บัวหงาย และหน้ากระดานบนในผังย่อมุม 16 หน้ากระดานบนประดับด้วยซุ้มจระนำในย่อมุม 16

ชั้นที่5 มีลักษณะเหมือนชั้นที่ 4 แต่อยู่ในผังย่อมุม12

ชั้นที่6 เป็นส่วนยอดสุดประกอบด้วย ท้องไม้ บัวหงาย และหน้ากระดานบนรองรับยอดบัวทรงเหลี่ยม³⁶

³⁴ พรรณนิภา ปิณฑวิณิช, “การศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมวัดพระธาตุลำปางหลวง,”

(วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546), หน้า 27.

³⁵ เรื่องเดียวกัน.

³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า84.

ซุ้มประตูโขงนี้มีความหมายในเชิงรูปสัญลักษณ์คือเป็นประตูทางเข้าสู่จักรวาล อันเป็นอาณาจักรแห่งพุทธธรรม ซุ้มประตูโขงนี้ไม่พบหลักฐานปรากฏแน่ชัดถึงปีที่สร้าง แต่สามารถสันนิษฐานได้ว่า ซุ้มประตูโขงนี้น่าจะสร้างในสมัยที่เจ้าหมื่นคำเบิกทำการบูรณะพื้นพืดโดยสร้างพร้อมกับกำแพงวิหาร ศาลา และ ป้อมน้ำในปี พ.ศ. 2019³⁷

ซุ้มประตูโขงวัดพระธาตุลำปางหลวงได้รับการบูรณะครั้งสุดท้ายในปี พ.ศ. 2531 โดยกรมศิลปากรได้ทำการขุดสีหินปูนขาวที่ทาทับกัน พอกเอาไว้ก่อนจนมองเห็นผิวเดิมของตัวซุ้มพร้อมทั้งเคลือบน้ำยาป้องกันเชื้อรา³⁸

รูปที่ 42 ซุ้มประตูโขงจากทางทิศตะวันออก

รูปที่ 43 รูปลายเส้นซุ้มประตูโขง³⁹

ประตูศรีลังกา ตั้งอยู่ที่พระระเบียงทางด้านทิศใต้ของเขตพุทธาวาส ประตูศรีลังกา เป็นประตูทางเข้าขนาดเล็ก เชื่อมพื้นที่ระหว่างเขตพุทธาวาสและสังฆาวาส ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของซุ้มประตูเป็นประตูเป็นงานโครงสร้างไม้ที่เกิดจากการยกชั้นหลังคาของพระระเบียงขึ้นและเปิดผนังเป็นช่องทางสัญจร เปิดพื้นที่เข้าสู่ลานด้านหน้าอุโบสถ และวิหารพระพุทธ

³⁷ ภาสกร โทณะวณิก อ่างโน หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดลอมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดลำปาง. การสำรวจแหล่งชุมชนโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวง. (ลำปาง : ม.ป.ท., 2542), หน้า 39.

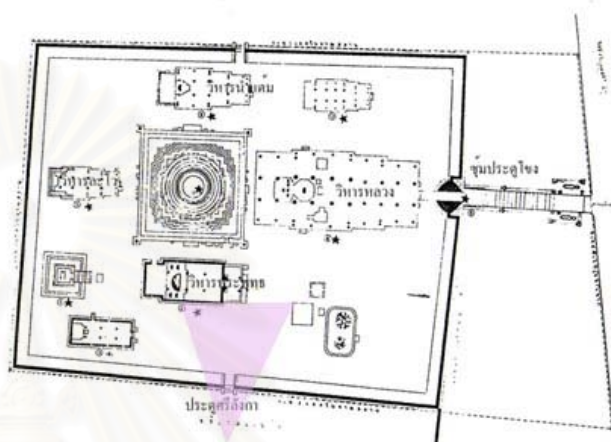
³⁸ เรื่องเดียวกัน.

³⁹ พรรณนิภา ปิณฑวิณิช, "การศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมวัดพระธาตุลำปางหลวง," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546), หน้า 91.

ประตูทางด้านทิศเหนือ ตั้งอยู่ที่พระระเบียงทางด้านทิศเหนือของเขตพุทธาวาส ประตูทางด้านทิศเหนือเป็นประตูขนาดเล็ก ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของซุ้มประตูเป็นงานโครงสร้างไม้เกิดจากการยกชั้นหลังคาของพระระเบียงขึ้นและเปิดผนังเป็นช่องทางสัญจร เปิดพื้นที่เข้าสู่ด้านข้างวิหารน้ำแต้ม

รูปที่ 44 ประตูศรีลังกา

รูปที่ 45 แผนผังประตูศรีลังกา

3.2.4.2 สถาปัตยกรรมในเขตพุทธาวาสวัดพระธาตุลำปางหลวง

องค์พระธาตุลำปางหลวง องค์พระธาตุลำปางหลวงตั้งอยู่กึ่งกลางเป็นประธานของผังในเขตพุทธาวาส องค์พระธาตุลำปางหลวงเป็นพระเจดีย์ทรงลังกา ตั้งอยู่บนฐานรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสมีลำเวียง (รั้ว) ล้อมรอบสองชั้น

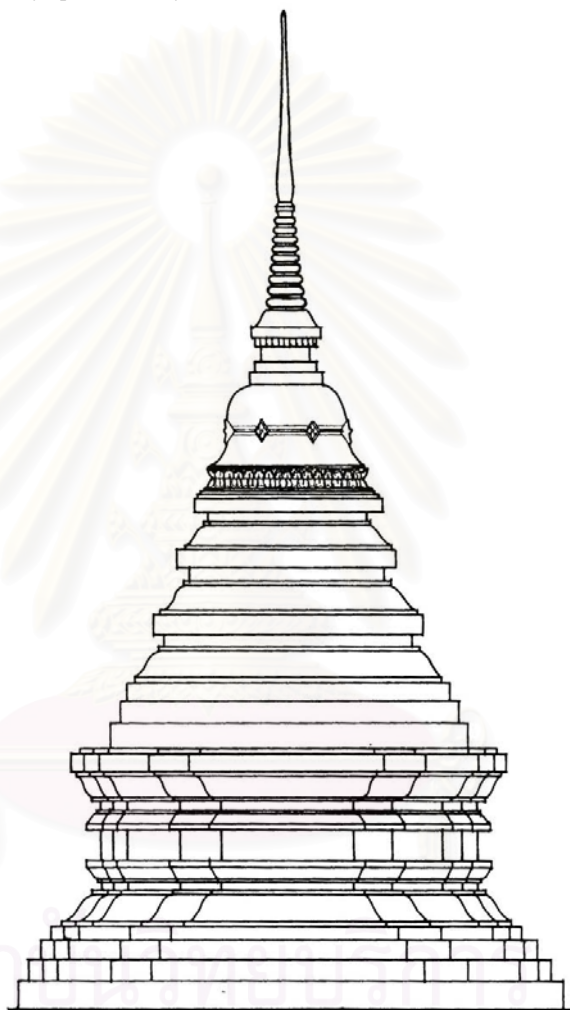
ลักษณะทางสถาปัตยกรรมขององค์พระธาตุลำปางหลวงสามารถแบ่งได้เป็น 3 ส่วนคือ ส่วนฐาน ส่วนองค์ และ ส่วนยอด

ส่วนฐานขององค์พระธาตุลำปางหลวงเป็นฐานเขียงหนึ่งชั้นและต่อขึ้นไปเป็นฐานเขียงที่มีการย่อมุมอีก 2 ชั้น รองรับฐานปัทมที่มีช่วงท้องไม้สูง ซึ่งในช่วงความสูงของท้องไม้นี้มีชุดบัวคว่ำและบัวหงายคั่นกลางอยู่หรือที่เรียกว่า “ฐานปัทมซ้อน 2 ฐาน” เหนือขึ้นไปจากชั้นฐานสี่เหลี่ยมเป็นชั้นฐานวงกลมประกอบด้วยฐานเขียงวงกลมซ้อนกัน 2 ชั้นรองรับชุดบัวคว่ำ 3 ชั้นหรือเรียกรวมกันว่า บัวถลา

ส่วนองค์ขององค์พระธาตุลำปางหลวงอยู่ในฐานกลมเหนือชั้นบัวถลา เป็นองค์ทรงระฆังประกอบด้วยชั้นบัวคว่ำและบัวหงาย ในส่วนองค์ทรงระฆังมีการประดับด้วยลวดลายประจำยามรูปกลีบบัวโดยรอบ

ส่วนยอดเหนือจากชั้นองค์ทรงระฆังเป็นฐานเขียงในผังวงกลมซ้อนกัน 3 ชั้น รองรับฐานบัวอีก 1 ชั้นเหนือขึ้นไปเป็นปล้องไฉนซ้อนกัน 9 ชั้นรองรับปลียอด และเหนือจากชั้นปลียอดขึ้นไปมีฉัตรประดับอยู่องค์พระธาตุลำปางหลวงทั้งองค์ถูกประดับด้วยแผ่นทองเหลืองและแผ่นทองแดงซึ่งถูกปิดด้วยแผ่นทองคำเปลวเรียกรวมกันว่า “แผ่นทองจังกะ” ในแผ่นทองจังกะแต่ละแผ่นมีการสลักดูกลายเป็นลวดลายแบบ

ต่างๆไม่ซ้ำกันในแต่ละแผ่น ซึ่งเทคนิควิธีดังกล่าวเป็นเทคนิคเฉพาะตัวทางศิลปกรรมของล้านนา จากลักษณะทางสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมขององค์พระธาตุลำปางหลวงซึ่งได้กล่าวในข้างต้น ได้แสดงให้เห็นถึงฝีมือของสกุลช่างล้านนาในสมัยของเจ้าหาญแต่ห้องในครั้งสร้างองค์พระธาตุลำปางหลวงปี พ.ศ. 1992 และ การต่อเติมฐานองค์พระธาตุลำปางหลวงในสมัยเจ้าหาญศรีทิตในปี พ.ศ. 2039 ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงเวลาที่ล้านนาได้เจริญสูงสุดในด้านสถาปัตยกรรมและศิลปกรรม ดังนั้นองค์พระธาตุลำปางหลวงจึงนับเป็นตัวแทนของงานสร้างสรรค์เจดีย้องค์พระธาตุที่สูงค่าของสกุลช่างล้านนาได้

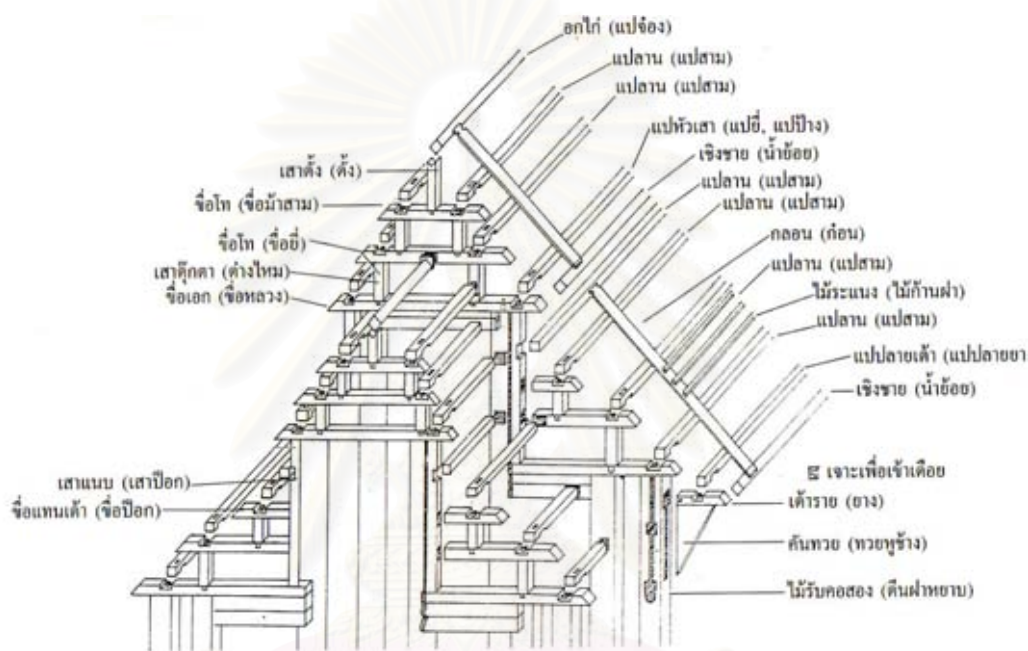
รูปที่ 46 ลายเส้นองค์พระธาตุลำปางหลวง⁴⁰

วิหารหลวง วิหารหลวงเป็นวิหารในแนวแกนสำคัญ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกขององค์พระธาตุลำปางหลวง มีขนาดความยาว 36 เมตร และกว้าง 17 เมตร ตั้งอยู่บนฐานสูง 0.7 เมตร ลักษณะเป็น

⁴⁰ พรรณนิภา ปิณฑวิณิช, “การศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมวัดพระธาตุลำปางหลวง,” (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546), หน้า 108.

วิหารโถงไม่มีผนังมีขนาด 9 ห้อง (ช่วงเสา) ทางด้านหน้าของวิหารมีการยกเก็จหลังคา 2 ช่วงซึ่งตรงกับผังพื้นใน ห้องที่ 1 ถึงห้องที่ 4 และ ลดเก็จลง 2 ช่วง ในผังพื้นห้องที่ 8 และห้องที่ 9 ทุกห้องในวิหารหลวงเป็นห้องโถงมีฝา ผนังเป็นฝ้าย้อยลงมาจากทางด้านบนเท่านั้น ห้องที่ 7- 8 เป็นที่ประดิษฐาน “พระเจ้าล้านทอง” พระพุทธรูป ประทานของวิหารหลวง

โครงสร้างหลังคาของวิหารหลวงเป็นโครงสร้างแบบ “ซื่อมั่วต่างใหม่” ลักษณะการถ่ายแรง ของโครงสร้างเป็นการถ่ายแรงผ่านซื่อชั้นบนลงสู่เสาดัดก็ตามมาเป็นลำดับ (ดูรูปที่ 82 ประกอบ) ซึ่งสามารถแบ่ง องค์ประกอบลำดับการถ่ายแรงจากโครงสร้างมั่วต่างใหม่ได้ดังต่อไปนี้

รูปที่ 47 โครงสร้างของวิหารล้านนา⁴¹

ซื่อหลวง ซื่อที่รับน้ำหนักมีหน้าที่คล้ายคาน อยู่ด้านล่างสุดของโครงสร้าง จั่วหลังคา อยู่เหนือหัวเสาหลวงทั้งสองต้น

ซื่อสี่ ซื่อตัวที่สองตั้งอยู่เหนือซื่อหลวง มีความยาวที่สั้นกว่าซื่อหลวง

ซื่อสาม คือ ซื่อตัวที่อยู่ด้านบนสุด

แป้ฮ้าย เป็นไม้ที่มีหน้าที่รับกลอนพาด และเป็นแป้ที่พาดอยู่บนซื่อหลวง

เสาสะโก้น คือเสา ขนาดเล็กที่ใช้ค้ำ ซื่อสี่ ซื่อสาม

เสาปีก คือเสาที่แนบอยู่กับเสาหลวง ใช้ขยายหรือลดขนาดความกว้างของหลังคา

โครงสร้างหลังคาของวิหารหลวงในส่วนของหลังคาจั่วมีการลดเก็จของหลังคาที่ สัมพันธ์กับการลดช่วงกว้างของผังพื้น แต่ระยะห่างระหว่างเสาหลวงในห้องที่ 1 ห้องที่ 2 และห้องที่ 3 มีขนาด

⁴¹ วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์, วิหารล้านนา, (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2544), หน้า 34.

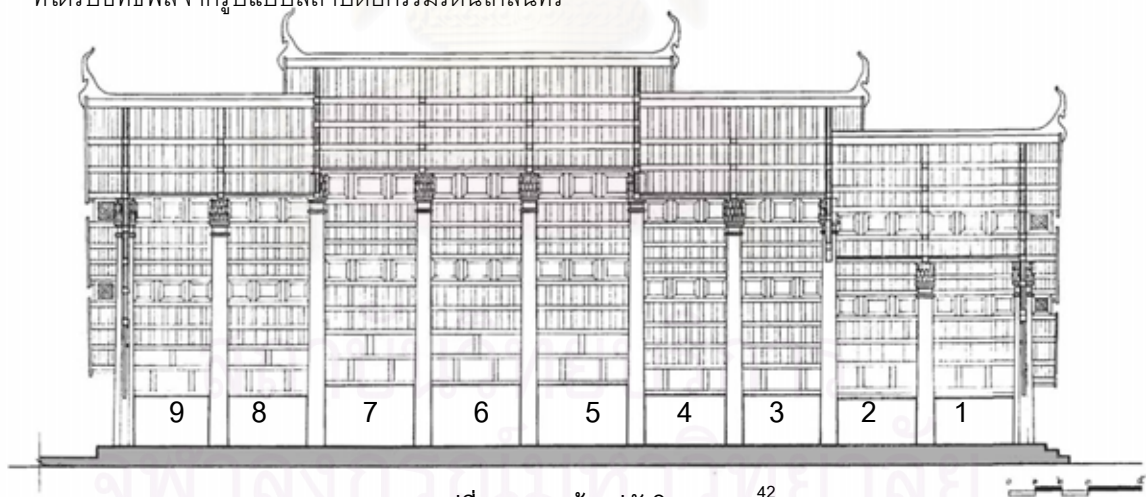
เท่ากันจึงต้องวางชื่อหลวงบนหัวเสาหลวงเพื่อตั้งเสาปีกที่มีขนาดช่วงเสาเล็กกว่าเพื่อขึ้นโครงสร้างหลังคาของการยกเก็จช่วงที่ 2 อยู่ในตำแหน่งของห้องที่ 3 และห้องที่ 4 และแปคอกัดของหลังคาในช่วงเก็จที่ 2 จะวางอยู่บนหัวเสาหลวงของห้องที่ 5

ห้องที่ 5 ถึง ห้องที่ 7 เป็นห้องหลวง แปคอกัดจะวางอยู่บนเสาปีกซึ่งแนบกับเสาหลวงในห้องดังกล่าวเพื่อขยายขนาดของหลังคา และจากห้องที่ 8 ถึงห้องที่ 9 จะเป็นห้องที่มีการลดเก็จในช่วงสุดท้ายของวิหารหลวง แปคอกัดจะวางอยู่บนหัวเสาหลวงของห้องที่ 7 และเชื่อมกับเสาปีกของห้องที่ 8 และห้องที่ 9 เนื่องจากขนาดของระยะระหว่างเสาในห้องแคบลง

โครงสร้างของหลังคาวิหารหลวงในส่วนของปีกนก เนื่องจากปีกนกของวิหารหลวงมีขนาดใหญ่ และวางพาดอยู่บนเสาช่วงกว้างจึงทำให้ต้องมีการวางชื่อมาจากเสาหลวงไปยังเสาระเบียง และตั้งเสาสะโก้นเพื่อแบ่งหลังคาของส่วนปีกนกอออกเป็น 2 ดับ และทำให้วิหารหลวงมีหลังคาทั้งหมด 3 ดับ และระยะช่วงกว้างระหว่างเสาสะโก้นถึงเสาหลวงจะค่อยๆลดลงตามการลดเก็จของหลังคา

วิหารหลวงเป็นวิหารที่ใหญ่ที่สุดในกลุ่มวิหารของวัดพระธาตุลำปางหลวง ภายในประดิษฐานพระเจ้าล้านทอง และ พระเจ้าทันใจซึ่งชาวภาคเหนือในปัจจุบันมีความเชื่อว่าสามารถให้พรได้ตามประสงค์ “ทันใจ” ความเชื่อดังกล่าวส่งผลให้มีชาวบ้านมาทำการสักการะอยู่เนือง

ลักษณะทางกายภาพของสถาปัตยกรรมวิหารหลวงอยู่ในสภาพที่ค่อนข้างสมบูรณ์ กระเบื้องหลังมีการเปลี่ยนจากกระเบื้องดินเผาไม่เคลือบผิว เป็นกระเบื้องดินเผาเคลือบผิว และตีฝ้าปิดท้องแป ทำให้ที่ว่างภายในวิหารเปลี่ยนไป หน้าบันของวิหารมีการเปลี่ยนแปลงในสมัยหลังเช่นกันซึ่งเป็นหน้าบันที่ได้รับอิทธิพลจากรูปแบบสถาปัตยกรรมรัตนโกสินทร์

รูปที่ 48 ลายเส้นรูปตัดวิหารหลวง⁴²

วิหารพระพุทธรูป วิหารพระพุทธรูปเป็นวิหารในแนวแกนสำคัญต้องอยู่ทางทิศใต้ขององค์พระธาตุลำปางหลวง มีขนาดความยาว 22 เมตร และความกว้าง 10 เมตร เป็นวิหารที่มีผนังต่างจากวิหารหลัง

⁴² พรรณนิภา ปิณฑวิดิช, “การศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมวัดพระธาตุลำปางหลวง,”

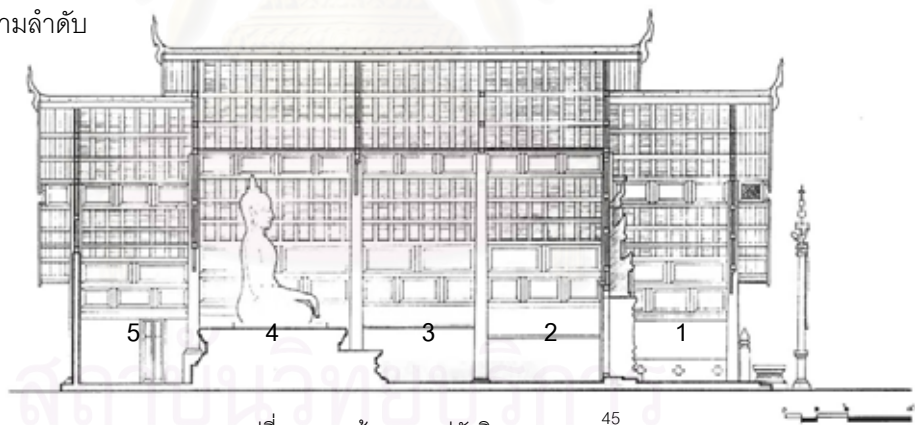
(วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546), หน้า 108.

อื่นในเขตพุทธาวาสของวัดพระธาตุลำปางหลวง ชุ่มประตูทางเข้าเป็นชุ่มโขงฐานชุกชีกว้างเต็มวิหาร วิหารพระพุทธนี้มีขนาดความยาว 5 ห้อง ความกว้าง 3 ห้อง มีการยกเก็จขึ้นทางด้านหน้าและลดเก็จลงทางด้านหลังของวิหารช่วงละ 1 ห้อง ในห้องที่ 1 ของวิหารพระพุทธเป็นห้องโถงมีผนังกระเบื้องที่ห้องโถงทางเข้า

ผนังวิหารพระพุทธมีองค์ประกอบ 2 ส่วนคือ ฝาไม้ด้านบนมีลักษณะเป็นฝ้าย้อย และผนังก่ออิฐถือปูนที่อยู่ด้านล่าง บนผนังไม้มีการประดับลายทองซึ่งรวมถึงที่เสาดและ ที่บานประตู ในบริเวณห้องที่ 1 เป็นห้องโถงมีการทำชุ่มประตูโขงในบริเวณเสาช่วงกลาง ลักษณะของชุ่มประตูในวิหารพระพุทธเป็นชุ่มที่ซ้อนกัน 3 ชั้น กรอบชุ่มประตูวงโค้งมีใบระกาประดับอยู่ ที่ปลายชุ่มมีการทำเป็นตัวหงา และมีการประดับลวดลายสะตายเป็นทั่วทั้งชุ่ม⁴³

โครงสร้างหลังคาของวิหารพระพุทธมีการลดเก็จของหลังคาที่สัมพันธ์กับผังพื้นทำให้ แปกอกกิดของห้องที่ 1 จำเป็นต้องตั้งอยู่บนเสาปีกเพื่อเชื่อมกับเสากลางในห้องที่ 2 และแปกอกกิดของห้องที่ 2 ถึง ห้องที่ 3 เชื่อมกันอยู่บนเสากลาง เสาหลังในห้องที่ 4 ลดขนาดช่วงกว้างของเสาดลง ทำให้ต้องตั้งเสาปีกเพื่อรับแปกอกกิดที่มาจากห้องที่ 3 และมีลดขนาดความกว้างของช่วงเสาดลงอีกในห้องที่ 5 โดยตั้งแปกอกกิดบนเสากลางในห้องที่ 4 เชื่อมกับเสาปีกที่ตั้งขนานกับเสากลางในห้องที่ 5

ลักษณะการยกเก็จ 1 ช่วงในด้านหน้า และการลดเก็จด้านหลังของวิหารพระพุทธ เป็นลักษณะของผังพื้นที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวไม่พบในที่ลักษณะทางสถาปัตยกรรมรูปแบบนี้ในที่อื่นของล้านนา⁴⁴ ประกอบกับวิหารพระพุทธเป็นวิหารหลังแรกที่เกิดขึ้นเขตพุทธาวาสวัดพระธาตุลำปางหลวง จึงทำให้สามารถเห็นได้ถึงพัฒนาการที่ถ่ายทอดถึงกัน ระหว่าง วิหารพระพุทธ กับวิหารที่สร้างในยุคต่อมา เช่นวิหารหลวง และวิหารน้ำแต้ม ตามลำดับ

รูปที่ 49 ลายเส้นแสดงรูปตัดวิหารพระพุทธ⁴⁵

วิหารน้ำแต้ม วิหารน้ำแต้มเป็นวิหารในแนวแกนสำคัญตั้งอยู่ทางทิศเหนือขององค์พระธาตุลำปางหลวง วิหารน้ำแต้มมีขนาดความยาว 21 เมตร และ กว้าง 7.50 เมตร มีลักษณะเป็นวิหารโถง

⁴³ วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์, *วิหารล้านนา*, (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ. 2544), หน้า124.

⁴⁴ พรรณนิภา ปิณฑวิดิษ. "การศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมวัดพระธาตุลำปางหลวง." (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546), หน้า188.

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 197.

ขนาดกว้าง 3 ห้องยาว 5 ห้องมีการยกเก็จด้านหน้า 2 ช่วงคือในห้องที่ 1 และห้องที่ 2 และลดเก็จลงด้านหลัง 1 ช่วงคือในห้องที่ 5

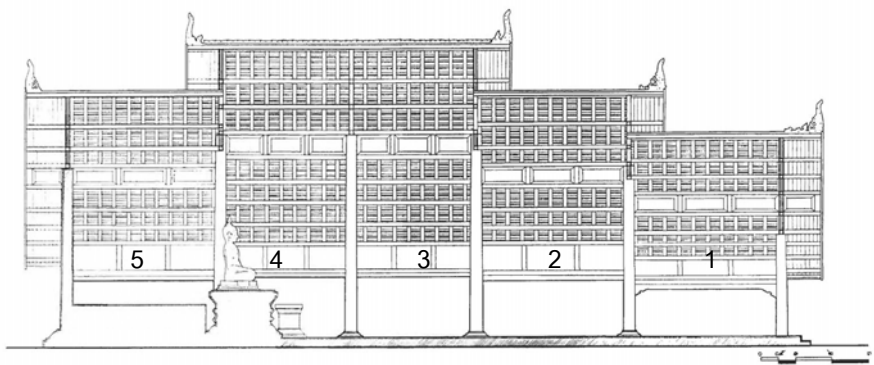
วิหารน้ำแต้มเป็นวิหารโถง ผนังของวิหารในห้องที่ 1 ถึงห้องที่ 4 เป็นฝ้าย้อย และใน ห้องที่ 5 เป็นเป็นฝ้าย้อยผสมกับผนังก่ออิฐถือปูนซึ่งเป็นตำแหน่งที่พระประธานตั้งอยู่ ซึ่งพระประธานของวิหาร น้ำแต่มนี้มีชื่อว่า “พระเจ้าสามหมื่นทอง”

โครงสร้างหลังคาของวิหารน้ำแต้มมีการลดเก็จของหลังคาที่สัมพันธ์กับการลด ช่วงกว้างของผนังมีการยกเก็จทางด้านหน้า 2 ช่วงและ ลดเก็จทางด้านหลังลง 1 ช่วง แต่ช่วงความกว้างของ เสาหลวงด้านสกัดของห้องที่ 1 และ ห้องที่ 2 มีขนาดความกว้างเท่ากัน ทำให้ไม่สามารถตั้งเสาปีกขนานกับเสา หลวงได้ จึงทำให้ต้องใช้ระบบโครงสร้างอีกระบบหนึ่ง คือ “โครงสร้างแบบช่อซ้อนช่อ” คือการวางช่อหลวงบนหัว เสาหลวง และ ตั้งเสาขึ้นมาเพื่อรับแปคอกีบจากห้องที่ 2 จากห้องที่ 2 ไปห้องที่ 3 เป็นการขยายขนาดของความ กว้างหลังคาขึ้นเช่นกันแต่ขนาดความกว้างระหว่างเสาหลวงในห้องที่ 2 และ ห้องที่ 3 กว้างขึ้น จึงสามารถตั้งเสา ปีกข้างเสาหลวงในห้องที่ 2 เพื่อเชื่อมกับเสาหลวงในห้องที่ 3 ได้ขนาดของความกว้างของหลังคาในห้องที่ 3 กับ ห้องที่ 4 มีขนาดคงที่ และ เป็นห้องที่มีขนาดใหญ่ที่สุดหรือเรียกว่า “ห้องหลวง” ทำให้แปคอกีบที่เชื่อมในห้อง ดังกล่าวเป็นแปคอกีบชุดเดียวกัน แต่เสาในห้องที่ 4 หน้าพระประธานเป็นลดขนาดความกว้างลงเพื่อลดเก็จ ในช่วงสุดท้ายของวิหารทำให้ต้องตั้งเสาปีกข้างเสาหลวงในห้องที่ 4 เพื่อเชื่อมกับโครงสร้างรับน้ำหนักในห้องที่ 5 ซึ่งเป็นโครงสร้างแบบผนังรับน้ำหนัก

จากลักษณะโครงสร้างการของหลังคาวิหารน้ำแต้มที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็น พัฒนาการที่ต่อเนื่องขึ้นมาจากวิหารพระพุทธรูปที่มีการ ยกเก็จ 1 ช่วง ในด้านหน้า ไปสู่การยกเก็จ 2 ช่วงของวิหาร น้ำแต้ม และ การใช้เสาปีกในการแก้ปัญหาเพื่อ ลด หรือ ขยายขนาดที่ว่างในวิหาร สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึง ภูมิปัญญาอันล้ำค่าที่อยู่ในสถาปัตยกรรมวิหารของวัดพระธาตุลำปางหลวง

องค์ประกอบทางศิลปกรรมที่สำคัญของ วิหารน้ำแต่มนี้คือ ภาพจิตรกรรมฝาผนัง ซึ่งจะระเบียบในการเขียนต่างจาก จิตรกรรมฝาผนังในสมัยรัตนโกสินทร์ โดย การเริ่มเขียนจิตรกรรมฝาผนังเริ่ม เขียนจากด้านในออกไปเนื่องจากอิทธิพลของสายตาทายความว่า ถ้าเริ่มเขียนจากด้านนอกเข้ามาจะถูก ผลกระทบทางทัศนียภาพ (Perspective) ทำให้ไม่สามารถเห็นจิตรกรรมฝาผนังจนถึงในสุดจึงเปรียบเสมือนการ บังคับทางอ้อมให้ดูจิตรกรรมจากภายในออกสู่ภายนอก และเป็นการบีบมุมมองให้มองไปยังพระพุทธรูปก่อน⁴⁶

⁴⁶ เพื่อ ตรีพิทักษ์, รากเหง้าศิลปากร จิตรกรรมในวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง, (กรุงเทพฯ: ศิลปากร, 2539), หน้า 104.

รูปที่ 50 ลายเส้นรูปตัดวิหารน้ำแต้ม⁴⁷

รูปที่ 51 - 52 ลายคำ (จิตรกรรมภาพเขียนสี) ภายในวิหารน้ำแต้มวัดพระธาตุลำปางหลวง

วิหารพระเจ้าศิลา

วิหารพระเจ้าศิลาเป็นวิหารในแนวแกนหลักตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกขององค์พระธาตุลำปางหลวง วิหารพระเจ้าศิลามีขนาดความยาว 16 เมตร กว้าง 7.5 เมตร มีลักษณะเป็นวิหารโถงมีขนาดห้อง ยาว 5 ห้อง กว้าง 3 ห้อง มีการยกเก็จทางด้านหน้า 2 ช่วงในห้องที่ 1 และห้องที่ 2 และลดเก็จลงด้านหลัง 1 ช่วง ในห้องที่ 5

วิหารพระเจ้าศิลาเป็นวิหารโถงในห้องที่ 1 ถึงห้องที่ 3 เป็นฝาถ้อย ในห้องที่ 4 และห้องที่ 5 เป็นผนังก่ออิฐถือปูน ซึ่งในห้องที่ 5 นี้เป็นห้องที่พระประธานตั้งอยู่ พระประธานของวิหารหลังนี้มีเป็นพระพุทธรูปนาคปรก ประดิษฐานอยู่ในซุ้มมณฑปทรงปราสาท

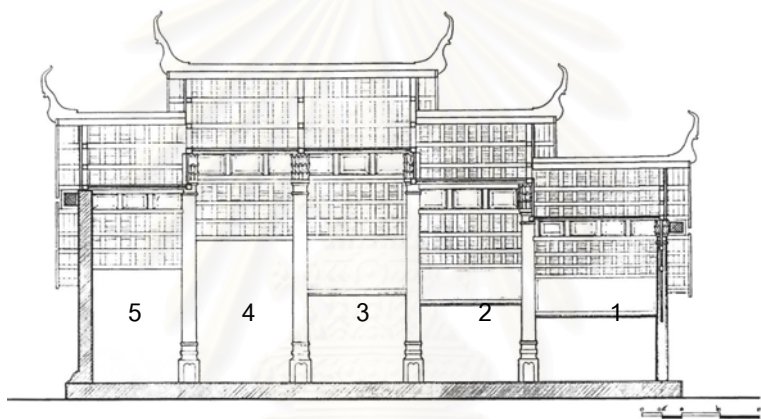
โครงสร้างหลังคาของวิหารพระเจ้าศิลามีการลดเก็จของหลังคาที่สัมพันธ์กับการลดช่วงกว้างของผังพื้นมีการยกเก็จทางด้านหน้า 2 ช่วงและ ลดเก็จทางด้านหลังลง 1 ช่วง ทำให้โครงสร้างหลังคาจากห้องที่ 1 ไปห้องที่ สองเป็นการตั้ง เสาปีกข้างเสาหลวงของห้องที่ 1 และแปคอกีบเชื่อมจากเสาปีกข้างต้น

⁴⁷ พรรณนิภา ปิณฑวิณิช, "การศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมวัดพระธาตุลำปางหลวง,"

(วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546), หน้า 188.

ไปสู่เสาหลวงของห้องที่ 2 ซึ่งจะสังเกตได้ว่าไม่มีความจำเป็นต้องใช้โครงสร้างแบบช่อซ้อนช่อเช่นเดียวกับที่วิหารน้ำแต้มและวิหารหลวงใช้ จากห้องที่ 2 ไปห้องที่ 3 เป็นการขยายขนาดของความกว้างหลังคาขึ้นเช่นกัน จึงต้องตั้งเสาปีกข้างเสาหลวงในห้องที่ 2 เพื่อเชื่อมกับเสาหลวงในห้องที่ 3 ขนาดของความกว้างของหลังคาในห้องที่ 3 กับห้องที่ 4 มีขนาดคงที่ และ เป็นห้องที่มีขนาดใหญ่ที่สุดหรือเรียกว่า “ห้องหลวง” ทำให้แปคอกับที่เชื่อมในห้องดังกล่าวเป็นแปคอกับชุดเดียวกัน แต่เสาในห้องที่ 4 หน้าพระประธานเป็นลดขนาดความกว้างลงเพื่อลดเงาในช่วงสุดท้ายของวิหารทำให้ต้องตั้งเสาปีกข้างเสาหลวงในห้องที่ 4 เพื่อเชื่อมกับโครงสร้างรับน้ำหนักในห้องที่ 5 ซึ่งเป็นโครงสร้างแบบผนังรับน้ำหนัก

จากลักษณะสถาปัตยกรรมและ ศิลปกรรมของวิหารพระเจ้าศิลาในปัจจุบันสันนิษฐานว่าวิหารหลังนี้สร้างขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 แทนวิหารเดิมโดยยังคงลักษณะของผังพื้นและโครงสร้างหลังคาเอาไว้⁴⁸

รูปที่ 53 รูปตัดวิหารพระเจ้าศิลา⁴⁹

วิหารต้นแก้ว ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของวิหารหลวง มีความยาว 15.4 เมตร ความกว้าง 6.8 เมตร มีลักษณะเป็นวิหารโถงขนาดห้อง ยาว 6 ห้อง กว้าง 3 ห้อง มีการยกเก็จทางด้านหน้า 2 ช่วง และลดเก็จลงทางด้านหลัง 1 ช่วง ในห้องที่ 6

วิหารต้นแก้วเป็นวิหารโถง ในห้องที่ 1 ถึง ห้องที่ 5 เป็นฝ้าย้อยในห้องที่ 6 เป็นฝ้าย้อยช่วงบน ช่วงล่างเป็นผนังก่ออิฐถือปูน ซึ่งในห้องที่ 6 นี้เป็นบริเวณที่พระประธานตั้งอยู่ พระประธานของวิหารต้นแก้วเป็นพระพุทธรูปไสยาสน์ ซึ่งเป็นพระพุทธรูปประจำตระกูลของเจ้านายฝ่ายเหนือ

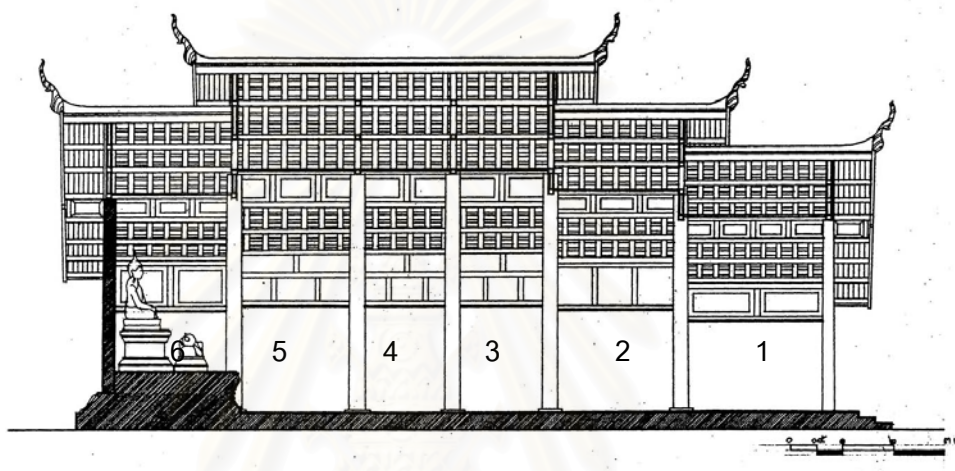
⁴⁸ พรรณนิภา ปิณฑวิดิช. “การศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมวัดพระธาตุลำปางหลวง.”

(วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546), หน้า 212.

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 225.

โครงสร้างหลังคาของวิหารต้นแก้วเป็นระบบช่อมาต่างใหม่ การลดเก็จของหลังคามีความสัมพันธ์กับผังพื้นคล้ายกับ วิหารน้ำแต้ม ขนาดระยะระหว่างของเสาหลวงในห้องที่ 1 และ ห้องที่ 2 มีขนาดเท่ากันทำให้ต้องใช้โครงสร้างแบบช่อซ้อนช่อเช่นเดียวกับ วิหารหลวง และ วิหารน้ำแต้ม

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมของวิหารต้นแก้ว มีอายุไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 25 และสันนิษฐานได้ว่าอาจจะบูรณะขึ้นตามแบบดั้งเดิม โดยมีโครงสร้างและสัดส่วนใกล้เคียงกับวิหารน้ำแต้ม ซึ่งช่างคงได้เอาแม่แบบของวิหารน้ำแต้มเป็นต้นแบบในการก่อสร้าง⁵⁰

รูปที่ 54 รูปตัดวิหารต้นแก้ว⁵¹

พระอุโบสถ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของวิหารพระพุทธรูปมีความยาว 13.35 ความกว้าง 6 เมตร มีผนังปิดโดยรอบพระอุโบสถ มีขนาดความยาว 4 ห้อง กว้าง 3 ห้อง มีการยกเก็จทางด้านหน้า 1 ช่วงในห้องที่ และ ลดเก็จลงทางด้านหลัง 1 ช่วง ในห้องที่ 4

พระอุโบสถวัดพระธาตุลำปางหลวงเป็นอาคารที่มีผนังปิดล้อม 4 ด้าน ไม่มีโถงหรือเป็นอาคารประเภททรงโรง มีประตูทางเข้าด้านทิศตะวันออกและทิศเหนือ ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นในเรื่องการลดเก็จของหลังคาพระอุโบสถ ในแต่ละช่วงของหลังคาจะมีพื้นหลังคา 2 ตับ

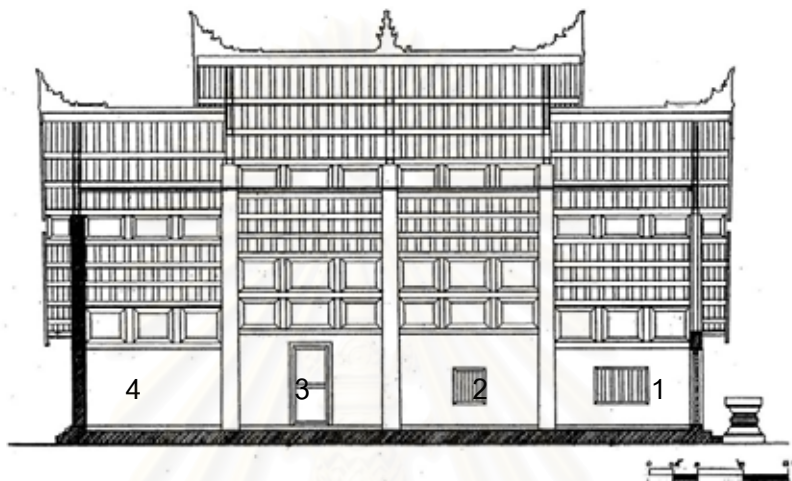
ลักษณะโครงสร้างหลังคาของสถาปัตยกรรมพระอุโบสถมีความแตกต่างจากโครงสร้างหลังคาของสถาปัตยกรรมวิหารในวัดพระธาตุลำปางหลวงกล่าวคือ การลดหลังคาของพระอุโบสถจะเป็นการลดความสูงอย่างเดียว แต่จะไม่ได้ลดความกว้างของผังพื้นตามไปด้วย คล้ายการลดชั้นหลังคาของ

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 236.

⁵¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 244.

สถาปัตยกรรมในภาคกลาง⁵² โครงสร้างหลังคาของพระอุโบสถเป็นทรงหลังคา 2 ชั้น และมีการใช้ปีกนกรับหลังคาทางด้านข้างเช่นเดียวกับวิหารหลังอื่นในวัด

จากรูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีผนังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าและไม่มีการลดขนาดความกว้างของ ผนังในช่วงกว้าง ซึ่งการลดหลังคาที่เป็นอิสระจากผนังนี้ เป็นลักษณะที่ในกันในช่วงหลัง พ.ศ. 2400 ซึ่งเป็นช่วงปลายของยุคฟื้นฟูอาณาจักรล้านนา⁵³

รูปที่ 55 ลายเส้นรูปตัดพระอุโบสถ

หอพระพุทธรบาท หอพระพุทธรบาทเป็นสถาปัตยกรรมตั้งอยู่นอกแนวแกนสำคัญ มีตำแหน่งอยู่ทางทิศตะวันตกในแนวแกนเดียวกับวิหารพระพุทธรบาท หอพระพุทธรบาทมีผนังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าค่อนข้างไปทางสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีความกว้าง 3.30 เมตร ยาว 3.60 เมตร ยกฐานสูงมีผนังปิดล้อมโดยรอบ ตำแหน่งประตูทางเข้าอยู่ทางทิศตะวันออก

หอพระพุทธรบาทเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน ส่วนฐานของหอพระพุทธรบาทเป็นฐานเขียงสูง 5 ชั้น เรียงขนาดลดหลั่นกันไปมีขนาดความสูงรวม 2.50 เมตร ฐานชั้นล่างสุดมีขนาดความกว้าง 9.40 เมตร ยาว 9.70 เมตร ส่วนฐานรองรับส่วนตัวอาคารทรงสี่เหลี่ยม เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนด้านล่างของอาคารเป็นชั้นฐานบัวมีลูกแก้วอกไก่⁵⁴ ผนังของอาคารปิดทึบทุกด้าน หลังคาของหอพระพุทธรบาทนี้มี 2 ตับ ตับล่างเป็นหลังคาปั้นหยามไย้นชายคา ส่วนด้านบนเป็นหลังคาทรงจั่ว

ผนังของอาคารเป็นผนังรับน้ำหนัก รับการถ่ายแรงจากโครงสร้างหลังคาคงมาซึ่งโครงสร้างหลังคาเองก็เป็นโครงสร้างแบบมั่วต่างใหม่ และยกหลังคาทรงจั่วให้สูงกว่าทรงปั้นหยาด้วยแผงแปดโค้ง

⁵² เรื่องเดียวกัน, หน้า 262.

⁵³ เรื่องเดียวกัน.

⁵⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 248.

รูปที่ 56 หอพระพุทธรูปบาท

รูปที่ 57 พระอุโบสถ

3.2.4.3 สรุบบแบบแผนการใช้รูปสัญลักษณ์ในเขตพุทธาวาสวัดพระธาตุลำปางหลวง

การใช้ลวดลายประดับตกแต่งงานสถาปัตยกรรมในเขตพุทธาวาสวัดพระธาตุลำปางหลวงรูปสามารถแบ่งได้เป็น 3 ประเภทคือ รูปสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนา, และรูปสัญลักษณ์เพื่อการประดับตกแต่งทั่วไป

- รูปสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนา มีตัวอย่างเช่น รูปธรรมจักรที่ประดับบริเวณกรอบบนของซุ้มประตูโขง, รูปต้นโพธิ์บริเวณด้านหลังพระประธานในวิหารน้ำแต้ม และ รูปอดีตพระพุทธเจ้าและเทวดาที่มาบูชาพระพุทธเจ้า บริเวณด้านหลังพระประธานในวิหารพระพุทธ เป็นต้น การใช้รูปสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนานี้จะเป็นปรากฏในตำแหน่งที่มีความสำคัญ เช่น อาคารที่ตั้งอยู่ในแกนทิศตะวันออก-ทิศตะวันตก อนึ่งการใช้รูปสัญลักษณ์ประเภทที่หนึ่งนี้แสดงได้ถึงการกำหนดความสำคัญของสถาปัตยกรรม
- รูปสัญลักษณ์ที่สื่อความหมายถึงกับบุคคล ในบริเวณตำแหน่งที่มีความสำคัญบางตำแหน่งจะปรากฏรูปสัญลักษณ์ที่สื่อถึงตัวบุคคล เช่นบริเวณหน้าแหวนวิหารหลวง ปรากฏรูปพัตยศ บริเวณดาวเพดานของวิหารหลวงปรากฏรูปการใช้ปีนักษัตร เป็นต้น
- รูปสัญลักษณ์ทั่วไป มีตัวอย่างเช่นลวดลายพฤษชาติบริเวณเสาของพระวิหารต่าง ประติมากรรมรูปสัตว์ลอยตัวในบริเวณหลังคาของวิหารน้ำแต้ม อนึ่งรูปสัญลักษณ์ทั่วไปที่ใช้ในเขตพุทธาวาสวัดพระธาตุลำปางหลวงนี้ล้วนเป็นรูปสัญลักษณ์ที่ได้รับแรงบันดาลใจมาจากธรรมชาติ แสดงให้เห็นได้ถึง ความประทับใจต่อสภาพแวดล้อมของสกุลช่างลำปาง มีข้อสังเกตว่ารูปสัญลักษณ์ที่เป็น

ลวดลายพฤกษชาติที่ใช้ประกอบในพื้นที่ข้างต้นนี้เป็น ลวดลายพฤกษชาติที่ใช้ในบริเวณนี้จะปรากฏถึง “ความเจริญงอกงาม” อันสะท้อนถึงอุดมหมายถึงและโลกทัศน์ทางเกษตรกรรม

รูปที่ 58 รูปสัญลักษณ์บริเวณหน้าแห่นบวิหารหลวง

รูปที่ 59 รูปสัญลักษณ์บริเวณห้องโถงวิหารพระพุทธ

3.2.4.4 สรุบบแบบแผนของงานศิลปกรรมในเขตพุทธาวาสวัดพระธาตุลำปางหลวง

งานศิลปกรรมในเขตพุทธาวาสวัดพระธาตุลำปางหลวงแบ่งออกเป็นประเภทของกรรมวิธีการสร้างงานที่สามารถพบได้โดยมากได้ งานปูนปั้น, งานแกะสลักไม้, งานจิตรกรรมเขียนสี, งานหล่อโลหะ และปูนโลหะ, งานลายฉลุปิดทอง เป็นต้น

- งานปูนปั้น ในเขตพุทธาวาสวัดพระธาตุลำปางหลวงมี 2 ประเภทคือ งานปูนปั้นที่ทำด้วยน้ำปูนขาว งานปูนปั้นประเภทนี้มักปรากฏในรูปของศิลปกรรมลอยตัวที่อยู่กลางแจ้ง เช่น ชุ่มประตู่โขง การทำบัวประดับภายนอกประกอบวิหารต่างๆ, การทำเสาปูนปั้นรอบองค์พระธาตุ เป็นต้น และงานปูนปั้นประเภทที่ 2 คือ งานปูนปั้นและตกแต่งด้วยการปิดทองประดับกระจกสี ซึ่งงานปูนปั้นประเภทนี้โดยส่วนใหญ่จะพบได้ได้ชายคาเช่น กุพระเจ้าล้านทองในวิหารหลวง และ งานปูนปั้นสิงห์เทินหม้อปุณณภูชะไนวิหารน้ำแต้ม เป็นต้น

รูปที่ 60 ปูนปั้นสิงห์เทินหม้อปุณณภู

รูปที่ 61 ปูนปั้นบริเวณองค์พระธาตุ

- งานสลักไม้ ในเขตพุทธาวาส จะใช้ประกอบกับงานโครงสร้างไม้ เช่นการทำนาคะตัน เพื่อรับโครงสร้างชายคาของวิหารต่างๆ , เก้าของวิหารและพระอุโบสถและ หน้าแหบของวิหารพระพุทธรูป ซึ่งเป็นงานแกะสลักไม้ประดับกระจกสี เป็นต้น การใช้กรรมวิธีทางศิลปกรรมที่มีไม้เป็นวัสดุ พื้นฐานช่างต้นแสดงได้ถึงการสร้างสรรค์งานที่มีพื้นฐานมาจากสภาพแวดล้อมอันอุดมสมบูรณ์ไปด้วยป่าไม้ในอดีต และ ทักษะของสล่าในการประยุกต์องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมให้เกิดคุณค่าทางศิลปะ

รูปที่ 62 จิตรกรรมภาพเขียนสีในวิหารน้ำแต้ม

รูปที่ 63 จิตรกรรมภาพเขียนสีในวิหารหลวง

- งานจิตรกรรม งานภาพจิตรกรรมเขียนสีโดยมากมักจะอยู่บริเวณฝาผนังของพระวิหาร เช่นจิตรกรรมเรื่องทศชาติชาดกในฝาผนังวิหารหลวง และจิตรกรรมเรื่อง มาฆะมานพ และ โฆสะณะ เศรษฐี ในวิหารน้ำแต้ม หนึ่งในจิตรกรรมในวิหารน้ำแต้มเป็นชาดกที่เขียนโดยใช้สภาพแวดล้อมในห้องเรื่อง เป็นสภาพแวดล้อมในยุคล้านนาเช่น การเขียนถึงเรือนในยุคล้านนาประกอบจิตรกรรม, การเขียนถึงผู้คนวิถีชีวิตต่างๆประกอบ ดังนั้นคุณค่าของงานจิตรกรรมจึงแสดงออกมาใน 2 ระดับ คือคุณค่าในเชิงศิลปะของงานสร้างสรรค์ และ คุณค่าในเชิงหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่แสดงออกถึงสภาพแวดล้อมในยุคล้านนา ในทางตรงกันข้ามงานจิตรกรรมข้างต้นสามารถแสดงให้เห็นถึงคุณค่าของสภาพแวดล้อมที่ก่อให้เกิดแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์งานจิตรกรรม
- งานโลหะ เป็นงานศิลปกรรมที่ใช้ประกอบกับองค์พระธาตุลำปางหลวง อันเป็นประธานของวัด อึ้งโหลหะเป็นวัสดุที่มีความทนทานและมีมูลค่าในอดีตดังนั้นการใช้งานโลหะประดับองค์พระธาตุ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้าจึงเปรียบได้กับการสักการะพระพุทธเจ้าด้วยสิ่งสักการะอันมีคุณค่า อึ้งโหลหะบงงานดุนโลหะประดับองค์พระธาตุข้างต้นเป็นลวดลายที่ไม่ซ้ำกันเลย ซึ่งการทำงานศิลปกรรมในลักษณะดังกล่าวได้ต้องอาศัยสล่าล้านนาทั้งในท้องถิ่น และ ในภูมิภาคอื่นจำนวนมาก ซึ่งงานสร้างสรรค์ในลักษณะนี้ต้องใช้ศรัทธาทางพุทธศาสนาเป็นพื้นฐาน งานศิลปกรรมบนองค์พระธาตุลำปางหลวงจึงเปรียบได้เหมือนผลรวมของศรัทธาอันหาประมาณมิได้ทั่วทั้งภูมิภาคล้านนา

รูปที่ 64 งานโลหะบริเวณองค์พระธาตุลำปางหลวง

รูปที่ 65 งานลายฉลุปิดทองในวิหารหลวง

- งานลายฉลุปิดทอง เป็นงานศิลปกรรมที่ประดับอยู่บริเวณเสาและ ฝาไม้ของวิหาร เช่น ลวดลายบนเสาชของวิหารหลวง, ลวดลายประดับบนเสาชของวิหารน้ำแต้ม และ ลวดลายประดับบริเวณฝาไม้ในส่วนห้องโถงของวิหารพระพุทธรูป เป็นต้น อนึ่งการใช้งานศิลปกรรมฉลุปิดทองประดับเป็นการสร้างความประทับใจในเบื้องต้นให้แก่ผู้ที่เข้ามาสักการะ ซึ่งสามารถเข้าถึงกลุ่มชนหมู่มากได้
- การใช้เส้นสายของโครงสร้างในการประดับ การใช้เส้นสายของโครงสร้างประดับให้เกิดคุณค่าเชิงงานศิลปกรรมมีตัวอย่างเช่น การใช้ลักษณะทางเส้นตั้งและเส้นนอนของช่อ และ เสาสะโก้นในบริเวณหน้าแหบของวิหาร และ ในบริเวณแปดอึก เป็นต้น งานศิลปกรรมในลักษณะนี้แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของสกุลช่างลำปางในการประยุกต์จากเส้นสายของโครงสร้างโดยทั่วไป ให้เกิดคุณค่าในทางศิลปกรรมขึ้นมาได้

3.2.4.5 สรุปลักษณะทางโครงสร้างที่สำคัญของสถาปัตยกรรมในเขตพุทธาวาสวัดพระธาตุลำปางหลวง

องค์พระธาตุลำปางหลวง

องค์พระธาตุลำปางหลวงแสดงออกถึงการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมอันเนื่องด้วยศาสนาในยุคล้านนาและ เจดีย์องค์พระธาตุลำปางหลวงเองยังเป็นตัวอย่างในการจำลองแบบของการสร้างเจดีย์ในอาณาจักรล้านนา อันมีตัวอย่างคือ เจดีย์ เจดีย์ เจดีย์ อีกทั้งเจดีย์องค์พระธาตุลำปางหลวงยังได้แสดงออกถึงการตกแต่งประดับที่เป็นกรรมวิธีเฉพาะของสกุลช่างล้านนาอันได้แก่ การใช้แผ่นทองจังโก และ โลหะดุนลาย

สถาปัตยกรรมวิหารและ อุโบสถ

จากที่ได้กล่าวมาข้างต้น เกี่ยวกับรายละเอียดของลักษณะสถาปัตยกรรมและโครงสร้างของสถาปัตยกรรมวิหารในเขตพุทธาวาสวัดพระธาตุลำปางหลวงสามารถสรุปเป็นลักษณะของโครงสร้างที่สามารถสะท้อนได้ถึงเทคนิควิธีในการแก้ปัญหาของช่างสกุลลำปางในยุคล้านนาได้ดังต่อไปนี้

- การยกเก็จด้านหน้า 1 ช่วง ระยะเวลาในด้านกว้างขยายตามการยกเก็จ สัมพันธ์กับผังพื้นใช้เสาปอกในการขยายขนาดหลังคา ได้แก่ วิหารพระพุทธ
- การยกเก็จด้านหน้า 2 ช่วง ระยะเวลาในด้านกว้างขยายตาม สัมพันธ์กับผังพื้น แต่ระยะระหว่างเสาหลวงในห้องที่1 และห้องที่ 2 คงที่จึงต้องใช้ข้อซ้อนข้อแก้ปัญหาในการตั้งเสาปอกขยายขนาดของหลังคา ได้แก่ วิหารน้ำเต้า และ วิหารต้นแก้ว
- การยกเก็จด้านหน้า 2 ช่วง ระยะเวลาในด้านกว้างขยายตาม สัมพันธ์กับผังพื้น แต่ระยะระหว่างเสาหลวงคงที่ โดยใช้ข้อซ้อนข้อแก้ปัญหาในการตั้งเสาปอกขยายขนาดของหลังคา และหลังคามีขนาดช่วงกว้างมากจึงต้องแบ่งฝั้นระนาบหลังคาเป็น 3 ตับ ได้แก่ วิหารหลวง
- การยกเก็จด้านหน้า 2 ช่วง ระยะเวลาในด้านกว้างขยายตาม สัมพันธ์กับผังพื้นและระยะระหว่างเสาหลวงใน ห้องที่1 และห้องที่2 ขยายขนาดขึ้นตามด้วยจึงไม่จำเป็นต้องใช้ข้อซ้อนข้อการตั้งเสาปอกขยายขนาดของหลังคา ได้แก่ วิหารพระเจ้าศิลา
- การยกเก็จด้านหน้า 1 ช่วงเป็นลดระดับความสูงเพียงอย่างเดียวแต่ ระยะของด้านกว้างของหลังคาไม่ขยายตาม ไม่สัมพันธ์กับผังพื้น ได้แก่ พระอุโบสถ

ลักษณะเทคนิควิธีที่ได้จำแนกมาข้างต้นแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของสกุลช่างลำปางในการแก้ปัญหาโครงสร้างที่มีพัฒนาการมาเป็นขั้นตอนจากวิหารพระพุทธขึ้นมาจนถึงพระอุโบสถ ซึ่งสิ่งที่มีคุณค่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าที่แฝงอยู่ในสถาปัตยกรรมวัดพระธาตุลำปางหลวงและจำเป็นต้องนำมาพิจารณาเพื่อหาวิถีทางในการอนุรักษ์ต่อไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3.2.5 สรุปความหมายและคุณค่าขององค์ประกอบที่สำคัญในชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุ ลำปางหลวง

ตารางที่ 3 ตารางแสดงความหมายและคุณค่าขององค์ประกอบ

องค์ประกอบทาง กายภาพ	ลักษณะทางกายภาพ	โลกทัศน์ และ วัฒนธรรม	ความหมาย
ห้วยแม่แก้ว	เป็นลำห้วยที่เชื่อมต่อ แม่น้ำวังซึ่งอยู่ทางทิศ ตะวันตกเฉียงใต้ ระยะทางประมาณ 3 กิโลเมตรเข้ากับคลองคู เมืองของชุมชนฯ	สะท้อนถึง โลกทัศน์ของสังคม เกษตรกรรม	เป็นลำน้ำซึ่งถูกขุดขึ้น โดยชาวล้านนาในยุค หลังอาณาจักร หิริภุญไชยเพื่อรองรับ การทำเกษตรกรรมของ ชุมชนประวัติศาสตร์ เวียงพระธาตุลำปา หลวง
ลำเหมือง	เป็นลำน้ำที่แตกแขนง ออกจากห้วยแม่แก้วมี ลักษณะคล้ายรากไม้	สะท้อนถึง โลกทัศน์ของสังคม เกษตรกรรม	เป็นระบบชลประทาน ของอาณาจักรล้านนาที่ แสดงออกถึงเทคนิควิธี ในการทดน้ำ ซึ่งเป็นภูมิ ปัญญา ในการทำเกษตรกรรม
ทุ่งนา	ทุ่งนามีลักษณะเป็น ตารางสี่เหลี่ยมผืนผ้าวาง ด้านยาวขนานกับตัวเวียง และเรียงตัวในลักษณะ เป็นเส้นวงรัศมีออกจาก คลองคูเวียง	สะท้อนถึง โลกทัศน์ของสังคม เกษตรกรรม	การทำนาของชุมชน ประวัติศาสตร์ เวียงพระธาตุลำปางหลวง เป็นการทำนาระบบ “นาดำ” ซึ่งมีพัฒนาการ ที่สูงขึ้นมาจากระบบนา หว่าน
คลองคูเมือง	คลองคูเวียงมีลักษณะ เป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส ล้อมรอบชุมชน ประวัติศาสตร์ฯ	สะท้อนถึง โลกทัศน์ของล้านนา และ วัฒนธรรมการตั้งถิ่นฐาน	เป็นการกำหนดขอบเขต ของ “ชุมชนเมือง” ออก จากพื้นที่การทำ เกษตรกรรม

องค์ประกอบทาง กายภาพ	ลักษณะทางกายภาพ	โลกทัศน์ และ วัฒนธรรม	ความหมาย
การจัดผังกลุ่มเรือน พักอาศัยในย่านพัก อาศัยเก่า	กลุ่มเรือนพักอาศัยวางตัว ในลักษณะของกลุ่ม อาคารโดยที่ มีพื้นที่ส่วน เป็นส่วนเชื่อมต่อของ เรือนแต่ละหลัง	สะท้อนถึง โลกทัศน์ล้านนา โลกทัศน์ เกษตรกรรม และ วัฒนธรรมการอยู่อาศัย	การวางตัวของเรือนเป็น กลุ่มอาคารแสดงออก ถึงความสัมพันธ์ที่ ใกล้ชิดกันของผู้อยู่ อาศัยในเรือนดังกล่าว
เรือนพักอาศัย	เรือนพักอาศัยเป็นเรือน ไม้สองชั้นล่างเป็นใต้ถุน ชั้นสองเป็นพื้นที่สำหรับ การอยู่อาศัย หลังคาทรง จั่ว ซึ่งมีลักษณะของทรง ปั้นหยามสมอยู่บ้าง โดยที่เรือนแต่ละหลังวาง ตามแนวเหนือ-ใต้	สะท้อนถึง โลกทัศน์ล้านนา โลกทัศน์ เกษตรกรรม และ วัฒนธรรมการอยู่อาศัย	รูปแบบของเรือน แสดงออกถึงความเชื่อ เรื่องผี-ย่า การวางอาคารในแนว เหนือ-ใต้ เป็นการวาง อาคารตามแนว สัญลักษณ์ของความ อุดมสมบูรณ์
วัดแม่แก้วเวียง	วัดแม่แก้วเวียงเป็นซาก สถูปเก่าทำด้วยอิฐอยู่ทาง ทิศเหนือของเวียง	สะท้อนถึง โลกทัศน์ล้านนาเกี่ยวกับ แบบแผนของชุมชนเมือง ในสมัยล้านนา	วัดแม่แก้วเวียงเป็น หลักฐานของการ กำหนดทิศทางเวียงที่ หันหัวเวียงไปยังทิศ เหนือ อันเป็นผลมาจาก ความเชื่อเรื่องแนวแกน ของความอุดมสมบูรณ์
บ่อน้ำเลี้ยง พระนาง จามเทวี	บ่อน้ำเลี้ยงพระนางจาม เทวีเป็นบ่อน้ำที่อยู่กลาง ชุมชนประวัติศาสตร์เวียง พระธาตุฯ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ เป็นศูนย์กลางของชุมชน (Node)	สะท้อนถึง แบบแผนของชุมชนสมัย หริภุญไชย	ทำหน้าที่เป็นหลักฐาน ทางประวัติศาสตร์ ซึ่งในปัจจุบันทำหน้าที่ เป็นตัวแทนของความ ศักดิ์สิทธิ์ และ ศูนย์กลางของกิจกรรม ต่างๆในชุมชน

องค์ประกอบทาง กายภาพ	ลักษณะทางกายภาพ	โลกทัศน์ และ วัฒนธรรม	ความหมาย
เส้นทางสัญจร	ทางสัญจรเป็นเส้นทางซึ่ง แยกออกไปป้อนน้ำเลี้ยงอัน เป็นศูนย์กลางของชุมชน ประวัติศาสตร์ฯจำนวน 5 สาย ออกไปยังกลุ่มเรือน พักอาศัยต่างๆ	สะท้อนถึง แบบแผนของเมืองสมัย ทริภุญไชย และสมัย ล้านนา	รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน ของชุมชนเมืองล้านนา ในอดีต และ ยังคงใช้สืบมาใน ปัจจุบันจนกลายเป็น เส้นทางสัญจรหลักใน ปัจจุบัน
ลานหน้าวัดพระธาตุ ลำปางหลวง	พื้นที่เปิดโล่งขนาดใหญ่ หน้าวัดพระธาตุลำปาง หลวง	สะท้อนถึง โลกทัศน์ล้านนา และ แบบแผนของชุมชนเมือง ล้านนา	หลักฐานแสดงถึง รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน ของล้านนาที่ปรากฏ เหลืออยู่ในชุมชน ประวัติศาสตร์ฯ ใน ปัจจุบันทำหน้าที่เป็น พื้นที่ซึ่งเป็นศูนย์รวม สำหรับนักท่องเที่ยว
วัดพระธาตุลำปาง หลวง	วัดตั้งอยู่บนเนินดิน บริเวณกลางชุมชนฯ ลักษณะทางกายภาพ แสดงออกถึง สถาปัตยกรรมในสมัย ล้านนา	สะท้อนถึง ความเชื่อทางพุทธศาสนา และ จักรวาลทัศน์	หลักฐานของ สถาปัตยกรรมอันเนื่อง ด้วยศาสนาตั้งแต่สมัย ทริภุญไชย จนถึงสมัย ล้านนาซึ่งสะท้อนถึง การตีความโลกทัศน์ อุดมการณ์และความ เชื่อ
สถาปัตยกรรมใน วัดพระธาตุลำปาง หลวง	ลักษณะทาง สถาปัตยกรรมเป็นอาคาร ก่ออิฐถือปูนโครงหลังคา	สะท้อนถึง ความเชื่อทางพุทธศาสนา	เป็นหลักฐานแสดงออก ถึงภูมิปัญญาอันสูงส่ง ของสกุลช่างล้านนา

จากการวิเคราะห์ในบทนี้ พบว่าองค์ประกอบที่สำคัญในชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันในแต่ละองค์ประกอบ อีกทั้งยังทำงานร่วมกัน ซึ่งองค์ประกอบดังกล่าวข้างต้น สามารถนำมาจัดเรียงเป็นคู่ ชุดของมรดกทางวัฒนธรรมที่มองเห็น (Tangible Heritage) และ มรดกทางวัฒนธรรมที่มองไม่เห็น (Intangible Heritage) ได้จำนวน 6 ชุด ดังนี้

- รูปแบบการตั้งถิ่นฐานเป็นมรดกวัฒนธรรมอันเกิดจากการประกอบกันขององค์ประกอบที่กล่าวมาข้างต้นคือ คลองคูเวียง เส้นทางสัญจร บ่อน้ำเลี้ยงพระนางจามเทวี การจัดกลุ่มการตั้งถิ่นฐาน และการวางตำแหน่งวัดพระธาตุลำปางหลวงอันเป็นวัดศูนย์กลางของชุมชน
- ภูมิทัศน์เชิงวัฒนธรรมเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันเกิดจากการประกอบกันของ ห้วยแม่แก้ว ลำเหมืองทุ่งนา และ คลองคูเวียง
- ที่นา เป็นมรดกทางวัฒนธรรมซึ่งมีความสำคัญในฐานะของการเป็นระบบสังคมและเศรษฐกิจของชุมชน
- วัดพระธาตุลำปางหลวงเป็นมรดกทางวัฒนธรรมในฐานะสถาปัตยกรรมอันเนื่องด้วยศาสนา (พิจารณาในเชิงศาสนาสถานที่สำคัญของอาณาจักรล้านนา และ ภาคเหนือในปัจจุบัน)
- สถาปัตยกรรมในวัดพระธาตุลำปางหลวงเป็นมรดกทางวัฒนธรรมในฐานะการแสดงออกถึงภูมิปัญญาช่างสูงสุดของล้านนาที่แสดงออกมาผ่านงาน สถาปัตยกรรม และ ศิลปกรรม
- เรือนพักอาศัยแบบประเพณี เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่แสดงถึง วัฒนธรรมการอยู่อาศัยและ โลกทัศน์ล้านนาของชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 4

ศักยภาพและปัญหาของโครงสร้างมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนประวัติศาสตร์ เวียงพระธาตุลำปางหลวง

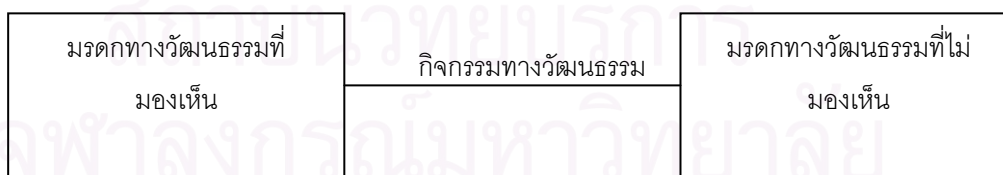
4.1 แนวคิดเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรม

คุณค่าและศักยภาพในการอนุรักษ์ของชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวงพิจารณาจาก ลักษณะเฉพาะตัวของชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวงที่ปรากฏหลักฐานอยู่ใน ตำนานจามเทวีวงศ์ รวมถึง ศิลาจารึกหลักที่ 1 ถึง หลักที่ 3 วัดพระธาตุลำปางหลวง และ ลักษณะของชุมชนและวัฒนธรรมดั้งเดิม ของสังคมล้านนา เทียบอ้างอิงกับลักษณะของชุมชนและวัฒนธรรมที่ยังคงเหลือและปรากฏอยู่ในปัจจุบันของ ชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งสิ่งที่ยังคงหลงเหลืออยู่เหล่านั้นสามารถเรียกตามนัยยะของ การประชุมที่เมืองนาราประเทศญี่ปุ่นได้ว่า มรดกทางวัฒนธรรม

มรดกทางวัฒนธรรมตามเอกสารของการประชุมนารา สามารถแบ่งได้ 2 ประเภท คือ มรดกทาง วัฒนธรรมของการแสดงออกทางวัฒนธรรมที่มองเห็น (Tangible Expression) และ มรดกทางวัฒนธรรมของ การแสดงออกทางวัฒนธรรมที่มองไม่เห็น (Intangible Expression)¹ นอกจากนี้เอกสารการประชุมนารายังได้ แนะนำอีกว่า ในบางกรณีมรดกทางวัฒนธรรมทั้งสองประเภทนี้จะค้ำจุนซึ่งกันและกัน

มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้เป็นตัวก่อกำเนิดมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ และลักษณะของ วัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้จะแพร่หลายและแลกเปลี่ยนกันตลอด ซึ่งลักษณะดังกล่าวเป็นพลวัตของวัฒนธรรม² ดังตัวอย่างเช่นไม่มีสถาปัตยกรรมทางศาสนาขึ้นใด ที่กำเนิดขึ้นมาได้โดยปราศจากศาสนา³ ดังนั้นมรดกทาง วัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้จึงเปรียบเสมือนเป็นแหล่งกำเนิดของ เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมทางกายภาพ การ สร้างสรรค์ และ ความหลากหลายของวัฒนธรรม

จากแนวคิดเรื่อง มรดกทางวัฒนธรรมที่มองไม่เห็น และ มรดกทางวัฒนธรรมที่มองเห็นได้ดังกล่าว ข้างต้น สามารถสรุปเป็นองค์ประกอบทางโครงสร้างได้ดังนี้ โดยมีกิจกรรมทางวัฒนธรรมเป็นตัวเชื่อมมรดกทาง วัฒนธรรมทั้งสองประเภทเข้าด้วยกัน

แผนภาพที่ 3 ความสัมพันธ์ของมรดกทางวัฒนธรรม

¹ UNESCO, *NARA Conference on Authenticity*, (Japan: UNESCO, 1995), p.xi.

² Nobuo Ito, "Intangible cultural heritage involved in tangible cultural heritage," in *Heritage place living tradition*, (Mexico: UNESCO, 2003), p.1.

³ Ibid.

4.2 โครงสร้างของมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง

จากการวิเคราะห์เกี่ยวกับชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวงในบทที่3 ด้วยทฤษฎีการตั้งถิ่นฐาน ทฤษฎีเชิงจินตภาพ และจากการวิเคราะห์ความหมายของสถาปัตยกรรมทางศาสนา ในบทที่ 3 พบองค์ประกอบทางกายภาพที่มีความสำคัญและมีความหมายทางวัฒนธรรมดังต่อไปนี้คือ รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน ภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม ที่นาในกรรมสิทธิ์ของวัดพระธาตุลำปางหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง สถาปัตยกรรมเรือนพักอาศัยแบบประเพณี

ลักษณะทางกายภาพข้างต้นสามารถนำมาวิเคราะห์ความหมายทางวัฒนธรรมทฤษฎีเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรมและวัตถุประสงค์ทางวัฒนธรรมเพื่อศึกษาที่มาและปัจจัยการก่อกำเนิดมรดกทางวัฒนธรรมในเชิงกายภาพข้างต้นดังต่อไปนี้

4.2.1 รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน และ วัฒนธรรมการอยู่อาศัย

4.2.1.1 องค์ประกอบทางของโครงสร้างมรดกทางวัฒนธรรม

วัดพระธาตุลำปางหลวงได้รับการบูรณะในสมัยพระเจ้าติโลกราช ประวัติการตั้งถิ่นฐานของชุมชนเวียงพระธาตุลำปางหลวงไม่มีหลักฐานระบุไว้แน่ชัด แต่จากการพิจารณาศาสนสถานและโบราณวัตถุในบริเวณนั้นสามารถพิจารณาได้ว่าเป็นสิ่งปลูกสร้างในสมัยล้านนาอย่างไรก็ตามจากการขุดค้นทางโบราณคดีพบหลักฐานเครื่องปั้นดินเผาชนิดไม่เคลือบซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับเครื่องเคลือบดินเผาในยุคทวารวดี⁴ ซึ่งอาจสันนิษฐานได้ว่ามีการตั้งถิ่นฐานในบริเวณนี้มีมาตั้งแต่สมัยทวารวดีแล้ว

จากการวิเคราะห์ผังของชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวงในบทที่3 พบว่า ผังของชุมชนแสดงออกถึงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานมีพื้นฐานมาจากวัฒนธรรมการอยู่อาศัยและคติความเชื่อดั้งเดิมของล้านนาซึ่งรูปแบบการตั้งถิ่นฐานดังกล่าวมีลักษณะเฉพาะดังนี้

องค์ประกอบในเชิงกายภาพ

คลองคูเวียง คลองคูเวียงเป็นคลองขุดที่เชื่อมต่อมาจากรำห้วยแม่แก้ว สันฐานของคลองคูเวียงมีรูปทรงเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสซึ่งแสดงออกถึงคติการสร้างเวียงในสมัยล้านนา และมีลักษณะใกล้เคียงกับเวียงสวนดอกในจังหวัดเชียงใหม่ นอกจากนี้คลองคูเวียงยังเป็นส่วนหนึ่งของลำเหมืองซึ่งเป็นระบบชลประทานในการทำการเกษตรกรรมของชุมชนอีกด้วย

ทิศทางการวางตำแหน่งเวียง จากวิเคราะห์ทิศทางการวางตำแหน่งของเวียงพบซากโบราณสถานทำด้วยอิฐที่บริเวณทางด้านทิศเหนือของเวียงมีชื่อว่าวัดแม่แก้วเวียง ซึ่งทำให้สามารถสันนิษฐานได้ว่าหัวเวียงของชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวงหันหัวเวียงไปทางทิศเหนือซึ่งตรงกับคติการสร้างเวียงในสมัยล้านนาที่จะหันหัวเวียงไปทางทิศเหนือ

⁴ ศรีศักร วัลลิโภดม, ค้นหาอดีตเมืองโบราณ, (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2538), หน้า 205.

รูปแบบการวางตำแหน่งอาคารและระบบที่ว่าง จากการสำรวจทิศทางอาคารวางตำแหน่งอาคารจากภาพถ่ายทางอากาศพบว่าอาคารพักอาศัยในชุมชนประวัติศาสตร์เกือบทั้งหมดวางอาคารในแนวแกนทิศเหนือ-ใต้ซึ่งสะท้อนถึงคติความเชื่อเกี่ยวกับแนวแกนแห่งความสมบูรณ์⁵ ที่ว่างในชุมชนประวัติศาสตร์ที่สำคัญคือ พื้นที่เปิดโล่งบริเวณบ่อน้ำเลี้ยงซึ่งบ่อน้ำเลี้ยงดังกล่าวมีตำนานว่าเกิดขึ้นมาในสมัยพระนางจามเทวีซึ่งเสด็จมานมัสการพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งในปัจจุบันในชุมชนแห่งนี้ยังมีพิธีกรรมต่างๆที่เกี่ยวข้องกับบ่อน้ำเลี้ยงอยู่ เช่น ประเพณีสงกรานต์พระธาตุในเทศกาลสงกรานต์จะใช้น้ำจากบ่อน้ำเลี้ยงแห่งนี้สง และประเพณีลอยกระทง ดังนั้นบ่อน้ำเลี้ยงในฐานะของพื้นที่เปิดโล่งกลางเวียงพระธาตุลำปางหลวงจึงเป็นระบบที่ว่างที่รองรับกิจกรรมเชิงวัฒนธรรมของชุมชน

องค์ประกอบในเชิงจินตภาพ

จากการวิเคราะห์ลักษณะทางจินตภาพของชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวงในบทที่ 3 พบว่าลักษณะทางจินตภาพของชุมชนเกิดจากการตั้งถิ่นฐานที่มีวัฒนธรรมและคติความเชื่อของสังคมล้านนาอยู่เบื้องหลังซึ่งองค์ประกอบทางจินตภาพและความหมายทางวัฒนธรรมของสังคมมีความสัมพันธ์กัน ดังนี้

พื้นที่ซึ่งเป็นศูนย์รวม (Node) พื้นที่ซึ่งเป็นศูนย์รวมในชุมชนได้แก่ พื้นที่เปิดโล่งบริเวณบ่อน้ำเลี้ยง และพื้นที่ลานบริเวณหน้าวัดพระธาตุลำปางหลวงซึ่งอยู่ด้านทิศตะวันออกของเวียง พื้นที่ว่างทั้งสองแห่งรองรับกิจกรรมการใช้สอยที่ต่างกันกล่าวคือ พื้นที่เปิดโล่งบริเวณบ่อน้ำเลี้ยงถูกใช้ในใช้โดยชาวบ้านในชุมชนเป็นหลักซึ่งมีกิจกรรมการค้าขายของตลาดในยามเย็น และกิจกรรมการเล่นกีฬาเป็นต้น ส่วนพื้นที่ลานหน้าวัดพระธาตุลำปางหลวงถูกใช้เพื่อรองรับการท่องเที่ยวเช่นการใช้พื้นที่เพื่อเป็นลานจอดรถขนาดใหญ่และ เป็นที่รวมตัวกันของนักท่องเที่ยวก่อนจะเข้าสู่วัดพระธาตุลำปางหลวง

เส้นทางสัญจร (Path) เส้นทางสัญจรหลักที่ใช้กันในชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวงประกอบด้วยเส้นทางแกนหลักในแนวทิศเหนือ-ทิศใต้ผ่านบ่อน้ำเลี้ยงซึ่งได้แตกแขนงแยกย่อยออกอีกเป็นเส้นทางในแกนทิศตะวันตกซึ่งตั้งฉากกับแกนสัญจรหลัก 2 เส้นทาง เส้นทางสัญจรดังกล่าวสามารถพิจารณาในเชิงที่ว่างได้ว่าเป็นการรวมการสัญจรเข้าสู่แกนสัญจรหลักและถ่ายไปสู่บริเวณที่มีความสำคัญซึ่งก็คือวัดพระธาตุลำปางหลวง การสัญจรที่กล่าวมาข้างต้นคือการเดินเท้าจากพื้นที่บริเวณบ้านพักไปยังวัดพระธาตุลำปางหลวง นอกจากนี้ยังมีถนนซึ่งเป็นเส้นทางสัญจรที่รองรับการคมนาคมทางรถคือทางหลวงสาย 1034 ผ่านหน้าวัดพระธาตุลำปางหลวง

⁵ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, เวือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ธรรมศาสตร์, 2539), หน้า59.

ขอบเขต (Edge) ขอบเขตของชุมชนประวัติศาสตร์ถูกกำหนดด้วยคลองคูเวียงพื้นที่ภายในเวียงเป็นบ้านพักสำหรับอยู่อาศัยและเลยออกไปภายนอกเวียงเป็นทุ่งนาสำหรับการทำเกษตรกรรม ลักษณะการวางผังเพื่อแบ่งพื้นที่ใช้สอยในลักษณะนี้เป็นการสะท้อนถึงคติการวางผังแบบชุมชนเมืองของอาณาจักรล้านนา

ย่าน (District) พื้นที่ย่านในชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวงสามารถแบ่งได้เป็น 3 ย่านคือ พื้นที่สำหรับรองรับการท่องเที่ยว พื้นที่ส่วนพักอาศัยใหม่ที่ประกอบพาณิชยกรรม พื้นที่ส่วนพักอาศัยเก่า พื้นที่สำหรับรองรับการท่องเที่ยวคือลานหน้าวัดพระธาตุลำปางหลวง และ พื้นที่ส่วนพาณิชยกรรมอยู่ด้านหลังวัดพระธาตุลำปางหลวงลักษณะของพื้นที่ดังกล่าวเกิดจากการขยายตัวเพื่อรองรับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่กำลังเติบโต

จุดหมายตา (Landmark) จุดหมายตาของชุมชนที่สำคัญที่สุดคือองค์พระธาตุของวัดพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งสามารถมองเห็นได้จากเส้นทางสัญจรในทุกๆเส้นทาง รวมถึงสามารถมองเห็นได้ในระยะไกลจากท้องทุ่งนาโดยรอบ ในการจัดวางที่ว่างในทางสถาปัตยกรรมเป็นการจัดวางที่ว่างที่สะท้อนถึงความเป็นศูนย์กลาง (Center)⁶ ลักษณะที่สูงเด่นสามารถมองเห็นได้จากทุกทิศแสดงถึงการประกาศความหมายขององค์พระธาตุลำปางหลวงออกไปในพื้นที่โดยรอบ ซึ่งความหมายในเชิงวัฒนธรรมขององค์พระธาตุลำปางหลวงคือเขาพระสุเมธซึ่งเป็นศูนย์กลางของจักรวาล เมื่อพิจารณาจากการวางผังของชุมชนถึงสามารถสะท้อนให้เห็นถึงทัศนคติที่มีต่อจักรวาลของสังคมในสมัยล้านนา

4.2.1.2 โครงสร้างมรดกทางวัฒนธรรม

มรดกทางวัฒนธรรมที่มองเห็น (Tangible Heritage) มรดกทางวัฒนธรรมที่มองเห็นคือรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวงที่แสดงออกมาในการวางผังของชุมชน รูปแบบคลองคูเวียง การวางทิศทางอาคาร ตำแหน่งของพื้นที่เปิดโล่ง และสถาปัตยกรรมที่สำคัญอันมีวัดพระธาตุลำปางหลวงเป็นต้น และระบบทางจินตภาพของชุมชน ลักษณะทางกายภาพซึ่งปรากฏเหล่านี้สะท้อนถึงวัฒนธรรมการอยู่อาศัยและคติในการวางผังของชุมชนล้านนาในอดีต

มรดกทางวัฒนธรรมที่มองไม่เห็น (Intangible Heritage) มรดกทางวัฒนธรรมที่มองไม่เห็นสามารถแบ่งได้เป็น 2 ส่วนคือ คติความเชื่อในการวางผังชุมชนอันมีคติความเชื่อจักรวาลทัศน์เป็นหลักซึ่งสะท้อนออกมาในการวางผังวัดพระธาตุลำปางหลวงที่สัมพันธ์กับรูปแบบการวางผังชุมชนทั้งชุมชนที่มีพระธาตุลำปางหลวงเป็นศูนย์กลางและพื้นที่ว่างต่างๆ ล้วนเปิดมุมมองไปสู่องค์พระธาตุลำปางหลวงวิถีชีวิตที่ผูกพันกับพุทธศาสนาสะท้อนผ่านการจัดเส้นทางสัญจรในชุมชนที่ถ่ายไปสู่ด้านหลังของวัดพระธาตุลำปางหลวง และวัฒนธรรมการอยู่อาศัยอันประกอบไปด้วย การทำการเกษตรกรรมซึ่งสะท้อนออกมาในระบบคลองคูเวียง ลำเหมืองโดยรอบเวียง

⁶ Christian Norberg-Schulz, *Nightlands*, (Massachusetts: MIT Press, 1965), p.73.

กิจกรรมที่เชื่อมมรดกทางวัฒนธรรมเข้าด้วยกัน (Activities) วิธีชีวิตการอยู่อาศัยของคนในชุมชนเชื่อมมรดกทางวัฒนธรรมทั้งสองส่วนเข้าด้วยกัน วิธีชีวิตของชาวบ้านในชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวงยังมีลักษณะของวัฒนธรรมการอยู่อาศัยแบบล้านนาอยู่ องค์ประกอบทางกายภาพซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มองเห็นยังคงรองรับวัฒนธรรมการอยู่อาศัยของชุมชนและยังมีการใช้งานอย่างต่อเนื่องอยู่เช่นชาวบ้านในชุมชนยังใช้เส้นทางสัญจรหลักมีเปิดมุมมองสู่องค์พระธาตุลำปางหลวงอยู่ในทุกๆวันพระชาวบ้านยังเดินทางมาประกอบพิธีกรรมทางศาสนาผ่านเส้นทางดังกล่าว เข้าสู่วัดพระธาตุลำปางหลวงทางด้านหลังวัด

ตารางที่ 4 ตารางแสดงความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมและโลกทัศน์ และ ลักษณะทางกายภาพของรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน

วัฒนธรรมและโลกทัศน์	การสร้างเวียงพระธาตุลำปางหลวง	ลักษณะทางกายภาพของรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน
การสถาปนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง	การกำหนดขอบเขตโดยรอบ	คลองคูเวียง
โลกทัศน์ทางเกษตรกรรม	การกำหนดทิศของเวียง	ตำแหน่งหัวของเวียงพระธาตุลำปางหลวงหันไปทางทิศเหนือ
โลกทัศน์ทางเกษตรกรรม	การวางตำแหน่งอาคาร	เรือนพักอาศัยหันทิศไปทางทิศเหนือ
คติความเชื่อของชุมชนสมัยทวารวดี	การสร้างบ่อน้ำเลี้ยงกลางเมือง	บ่อน้ำเลี้ยงพระนางจามเทวีกลางเวียง
วัฒนธรรมการอยู่อาศัย ที่มีความสัมพันธ์กับองค์ประกอบทางกายภาพของการตั้งถิ่นฐาน	การสร้างเส้นทางสัญจรภายในเวียง	ลักษณะทางกายภาพของเส้นทางสัญจร
วัฒนธรรมการอยู่อาศัย	การกำหนดพื้นที่พักอาศัย	ลักษณะความเป็นย่านของกลุ่มเรือนพักอาศัย
ความศรัทธาทางพุทธศาสนา	การสร้างวัดเป็นศูนย์กลางชุมชนในสมัยล้านนา	องค์พระธาตุลำปางหลวงในฐานะจุดหมายตา

4.2.1.3 ปัญหา

ปัญหาความสัมพันธ์ของระบบการตั้งถิ่นฐาน และวัฒนธรรมการอยู่อาศัย

ปัญหาที่ 1 การเปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรมมาสู่สังคมอุตสาหกรรมส่งผลโดยตรงต่อโลกทัศน์โดยรวมของชุมชนซึ่งโลกทัศน์นี้เป็นปัจจัยการก่อตัวของรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนล้านนาในอดีต ดังนั้นการละทิ้งโลกทัศน์แบบเดิมจะส่งผลให้รูปแบบของชุมชนเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย

ปัญหาที่ 2 สภาพแวดล้อมสูญเสียความเป็นภูมิทัศน์เชิงวัฒนธรรมเนื่องจาก การทำเกษตรกรรมเสื่อมความนิยมลงส่งผลถึงความต่อเนื่องซึ่งเป็นความสัมพันธ์กันกับรูปแบบการตั้งถิ่นฐานซึ่งการเสื่อมความนิยมของการทำเกษตรกรรมจะกล่าวในหัวข้อถัดไปโดยละเอียด

ปัญหาที่ 3 การตั้งถิ่นฐานที่ไม่สนใจสภาพแวดล้อมขาดความสัมพันธ์ กับ ภูมิทัศน์เชิงวัฒนธรรมโดยรอบปัญหานี้เกิดขึ้นบนพื้นที่ในบริเวณลานขนาดใหญ่หน้าวัดพระธาตุลำปางหลวงซึ่งปัจจุบันทำหน้าที่เป็นลานจอดรถ และ ร้านค้าเชิงพาณิชย์ต่างๆ

ปัญหาที่ 4 การเติบโตของสังคมโดยรอบการส่งผลมาสู่ชุมชนโดยทางนโยบาย และแผนพัฒนาเช่น การตัดถนนหลวงสาย 1034 ผ่านหน้าวัดพระธาตุลำปางหลวงส่งผลถึงถิ่นฐานและ รูปแบบของระบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชน เกิดจากโลกทัศน์ของส่วนกลางที่ไม่เข้าใจถึงความหมายทางกายภาพของพื้นที่แห่งนี้

ปัญหาความสัมพันธ์ของระบบทางจินตภาพ

ปัญหาที่ 1 โดยภาพรวมในปัจจุบันยังไม่เกิดปัญหาในระบบทางจินตภาพของชุมชนมากนัก เมื่อพิจารณาจากภาพรวมของชุมชนทั้งหมดเนื่องจากผู้อยู่อาศัยในชุมชนยังมีวิถีชีวิตและ โลกทัศน์ที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมดั้งเดิมอยู่ แต่มีความเป็นไปได้ว่าในอนาคตอาจจะเกิดปัญหาในภาพรวมของระบบทางจินตภาพของชุมชนได้เนื่องจากเยาวชนรุ่นใหม่ขาดความเข้าใจในประเด็นดังกล่าว

ปัญหาที่ 2 พื้นที่สำหรับรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวบริเวณลานหน้าวัดพระธาตุลำปางหลวงขยายตัวอย่างรวดเร็วเนื่องจากการเติบโตของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ซึ่งการขยายตัวนี้อยู่ในรูปของการวางผังการใช้พื้นที่และตำแหน่งอาคารอย่างไม่มีระบบและขาดความสัมพันธ์กับพื้นที่เดิมจะส่งผลถึงภาพลักษณ์ (Image) อันเป็นลักษณะเฉพาะของพื้นที่ชุมชนประวัติศาสตร์โดยรอบทั้งหมด

ปัญหาที่ 3 ขอบเขตของชุมชนซึ่งแต่เดิมใช้คลองคูเวียงเป็นตัวกำหนดขอบเขตแต่ในปัจจุบัน คลองคูเวียงทางด้านทิศตะวันออกและทิศเหนือเสื่อมสภาพลงไปอันเป็นผลต่อเนื่องมาจากระบบลำเหมืองที่ส่งน้ำมาหล่อเลี้ยงคลองคูเวียงไม่ได้รับการดูแล

ปัญหาที่ 4 พระธาตุลำปางหลวง องค์ประกอบทางจินตภาพที่ทำหน้าที่เป็นจุดหมายตาที่สำคัญ ภาพลักษณ์ที่ปรากฏขึ้นแสดงถึงลักษณะเฉพาะของเวียงทางศาสนา ปัญหาที่อาจเกิดขึ้นได้ในอนาคตคือ เมื่อใดที่ชุมชนไม่เห็นความสัมพันธ์ในระบบทางจินตภาพข้อนี้ และได้สร้างสถาปัตยกรรมหรือสิ่งปลูกสร้างที่มีความสูงขึ้นมาจะทำให้ลักษณะทางจินตภาพขององค์พระธาตุลำปางหลวงสูญหายไป

4.2.2 ภูมิทัศน์เชิงวัฒนธรรม และ วัฒนธรรมในการทำการเกษตร

4.2.2.1 แม่น้ำวัง ห้วยแม่แก้ว และการทำการเกษตร

ชาวบ้านในชุมชนส่วนใหญ่มีอาชีพในการทำการเกษตรกรรมซึ่งประกอบไปด้วยการทำนา และการทำสวนหรือปลูกพืชหมุนเวียนขนาดเล็ก⁷ ลักษณะวิธีการทำนาคือการทำนาตามฤดูกาลทำให้ปัจจัยพื้นฐานทางธรรมชาติและวิถีในการจัดการปัญหาเกี่ยวกับปัจจัยพื้นฐานมีผลต่อผลผลิตทางเกษตรกรรม เช่น ปริมาณน้ำฝนในแต่ละปีซึ่งรวมถึง เทคโนโลยีในการกักเก็บน้ำไว้ใช้ในปีที่ฝนแล้ง

วัฒนธรรมการทำนาในบริเวณโดยรอบเวียงเป็นวัฒนธรรมที่มีมานานแล้ว อีกทั้งยังปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในศิลาจารึกซึ่งกล่าวไว้ถึง การถวายที่นาให้แก่วัด และการทำการเกษตรกรรมโดยรอบเวียงพระธาตุลำปางหลวงว่า การทำการเกษตรดังกล่าวเป็นการเกษตรที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อรองรับสังคมทางศาสนาที่อยู่ในวัดพระธาตุลำปางหลวงและชุมชนโดยรอบ

เทคโนโลยีการการผันน้ำเข้าสู่และหมู่บ้านเป็นภูมิปัญญาที่สำคัญต่อการทำเกษตรกรรมในพื้นที่บริเวณนี้ ซึ่งเทคโนโลยีดังกล่าวนี้รู้จักกันในชื่อของการทำลำเหมือง และ ฝาย ซึ่งเป็นเทคโนโลยีที่ใช้กันในบริเวณภาคเหนือและภาคกลางตอนบนของประเทศไทย ลำเหมืองมีลักษณะเป็นคลองขนาดเล็กเพื่อส่งและระบายน้ำจากหนองน้ำขนาดใหญ่หรือจากแม่น้ำ การขุดลำเหมืองจะขุดเป็นโครงข่ายวกวนผ่านขอบของแต่ละหมู่บ้าน สู่ง่วงกว้างไหลลงสู่ธารน้ำใหญ่ต่อไป บ้านแต่ ละหลังในหมู่บ้านจะบ่อน้ำที่ขุดไว้ใช้ซึ่งบ่อน้ำเหล่านี้ก็จะได้รับน้ำที่ซึมมาจากลำเหมืองเช่นกันลักษณะดังกล่าวนี้เป็นลักษณะทั่วไปของหมู่บ้านในภูมิภาคล้านนา

สภาพแวดล้อมสองฝั่งของตลิ่งลำเหมืองจะปกคลุมไปด้วยพืชพรรณส่วนใหญ่ซึ่งจะเป็นอาหารหลักของชาวบ้านที่จะนำมารับประทาน เช่น ผักกูด และไม้เลื้อยชนิดต่างๆ นอกจากนี้ลำเหมืองยังช่วยกระจายน้ำจากแหล่งน้ำขนาดใหญ่ในช่วยน้ำหลากอีกด้วย⁸

⁷ อ.บ.ต., ตำบลลำปางหลวงแผนพัฒนาชุมชนลำปางหลวง, (ลำปาง: ม.ป.ท., 2547), หน้า 2.

⁸ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, "เรือนไทยภาคเหนือ," ใน เรือนไทย, (กรุงเทพฯ: ฉลองรัตน์, 2536), หน้า 78.

ระบบลำเหมืองในชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวงประกอบไปด้วย แม่น้ำวัง ห้วยแม่แก้ว และ คลองคูเมือง ซึ่งทำหน้าที่เป็นลำเหมืองล้อมรอบชุมชน นอกจากนี้ยังมีลำห้วยอีก 4 สาย ไหลอยู่บริเวณโดยรอบชุมชนอันได้แก่ ห้วยแม่เถาว์ลย์ ห้วยแม่ตาล ห้วยแม่เฮือง และห้วยแม่ฮ่อง⁹

สภาพในปัจจุบัน

จากการสำรวจคลองคูเมืองและห้วยแม่แก้วในฐานะลำเหมือง และระบบการผันน้ำ เข้าสู่ทุ่งนาและชุมชนพบว่า

ทิศตะวันออก สภาพทั่วไปของคลองคูเมืองในปัจจุบัน มีลักษณะขาดตอนไม่ต่อเนื่องเป็นระบบลำเหมืองอีกแล้ว คลองคูเมืองในด้านทิศตะวันออกมีลักษณะตื้นเขิน ไม่สามารถเชื่อมต่อกับ ห้วยแม่แก้วในทิศตะวันออกเฉียงใต้ได้อีกต่อไป

ทิศเหนือ คลองคูเมืองในทิศเหนือมีสภาพค่อนข้างดี มีบางส่วนขาดการเชื่อมต่อไปบ้างและมีทางหลวงตัดผ่าน

ทิศตะวันตก คลองคูเมืองในทิศนี้มีลักษณะสภาพค่อนข้างดี และมีการขุดแ่งน้ำขนาดใหญ่โดย อบต. เพื่อไว้ใช้ในชุมชนอีกด้วย ถัดเลยออกไปจากคลองคูเมืองเป็นท้องทุ่งนาซึ่งมีการขุดเป็นลำเหมืองเชื่อมออกไปด้วย

ทิศใต้ คลองคูเมืองในทิศใต้มีสภาพการใช้งานที่สมบูรณ์ที่สุด น้ำสามารถไหลเชื่อมต่อกันได้เป็นระบบลำเหมืองสองฝากฝั่งมีต้นไม้อุดมแน่นเนื่องมาจากลักษณะความชุ่มชื้นที่ได้มาจากระบบลำเหมือง

ห้วยแม่แก้ว เป็นลำห้วยบริเวณทิศตะวันออกเฉียงใต้ของชุมชนลำปางหลวง มีลักษณะขุดเคียวไหล จากทิศตะวันตกเฉียงใต้ บรรจบกับคูเวียง ไปแยกกับบริเวณตะวันตกเฉียงเหนือ ซึ่งต่อเชื่อมจากลำห้วยอื่นๆมาเป็นทอดๆจากแม่น้ำวัง สภาพปัจจุบันของลำห้วยแม่แก้ว อบต. ได้ทำการสำรวจแล้วพบว่าห้วยแม่แก้วมีลักษณะสภาพที่ตื้นเขิน¹⁰และไม่สามารถเชื่อมต่อกับลำน้ำสายใหญ่เช่นลำน้ำขนาดใหญ่ แม่น้ำวังได้ ลักษณะทางกายภาพของระบบลำเหมืองที่เปลี่ยนไปในปัจจุบันทำให้ศักยภาพของการผันน้ำลดต่ำลง ความแห้งแล้งที่เกิดขึ้นตามมา อาจทำให้สภาพในปัจจุบันไม่เอื้ออำนวยกับการทำนาเท่าในอดีต ทำให้จำนวนประชากรที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมในพื้นที่บริเวณนี้ลดต่ำลง¹¹ อย่างไรก็ตามอาจจะพิจารณาได้ในทางกลับกันว่าสภาพ ระบบลำเหมืองที่ไม่ได้รับการดูแลรักษาอาจจะมาจากความเลื่อมความนิยมของอาชีพเกษตรกร ซึ่งปัจจัยเหล่านี้เอื้อต่อกันและกันในลักษณะของมรดกทางวัฒนธรรมที่มองไม่เห็น กับ มรดกทางวัฒนธรรมที่มองเห็น ส่งผลกลับไปมาซึ่งกันและกัน

⁹ อ.บ.ต., ตำบลลำปางหลวงแผนพัฒนาชุมชนลำปางหลวง, (ลำปาง: ม.ป.ท., 2547), หน้า 3.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 2.

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 3.

4.2.2.2 โครงสร้างของมรดกทางวัฒนธรรม

มรดกทางวัฒนธรรมที่มองเห็น (Tangible Heritage) สภาพท้องทุ่งนา คลองคูเมือง และ ระบบโครงข่ายของลำเหมืองเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มองเห็นที่ยังคงหลงเหลืออยู่ ซึ่งสภาพในปัจจุบันยังสามารถสังเกตเห็นได้ มีน้ำขังอยู่บางส่วน และยังมีศักยภาพในการฟื้นฟูให้ใช้งานได้ นอกจากนี้นี้ยังเมื่อพิจารณาถึงคุณภาพของดินในบริเวณนั้นซึ่งเป็นดินตะกอนที่ได้จากการพัดพาของแม่น้ำวัง ซึ่งมีคุณสมบัติเหมาะสมกับการเพาะปลูก

มรดกทางวัฒนธรรมที่มองไม่เห็น (Intangible Heritage) ภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรน้ำเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มองไม่เห็นเช่น ทำชลประทาน การทำเกษตรกรรม เทคโนโลยีที่ใช้ในการเก็บกักน้ำ และประสิทธิภาพของการระบายน้ำในฤดูฝน ในปัจจุบันองค์ประกอบที่เกิดจากเทคโนโลยีดังกล่าวยังสามารถทำงานได้บางส่วน เช่นคลองคูเวียงในบริเวณด้านทิศตะวันตกและทิศใต้ นอกจากนี้องค์การบริหารส่วนตำบลยังได้ตระหนักถึงความสำคัญของระบบลำเหมืองรอบเวียงโดยได้มีนโยบายในแผนพัฒนาประจำปีเพื่อขุดลอก ลำเหมืองบางส่วนให้ใช้ได้¹²

กิจกรรมที่เชื่อมมรดกทางวัฒนธรรมเข้าด้วยกัน (Activities) กิจกรรมการทำกรเกษตรกรรม และการดำรงอยู่ของอาชีพเกษตรกรเป็นกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่เชื่อมมรดกทางวัฒนธรรมทั้งสองส่วนเข้าด้วยกัน ซึ่งการประกอบอาชีพดังกล่าวนั้นในปัจจุบันเริ่มมีปริมาณที่ลดน้อยลง เนื่องจากความนิยมในการไปทำงานในภาคอุตสาหกรรม อันเนื่องมาจาก การเติบโตของภาคอุตสาหกรรม และค่าตอบแทนที่ดีกว่า ประกอบกับ รัฐบาลไม่มีนโยบายในการสนับสนุนการทำกรเกษตรในพื้นที่นี้

ตารางที่ 5 ตารางแสดงความสัมพันธ์ระหว่างภูมิทัศน์เชิงวัฒนธรรมและภูมิปัญญาในการทำกรเกษตร

ภูมิทัศน์เชิงวัฒนธรรม	การเกษตรกรรม	ภูมิปัญญาในการทำกรเกษตร
ห้วยแม่แก้ว	การทำนา	การนำน้ำจำแม่น้ำวังมาใช้ในการทำกรเกษตรโดยการขุดลำห้วย
ระบบลำเหมือง	การทำนา	การกระจายน้ำจากห้วยแม่แก้วและคลองคูเวียงสู่ทุ่งนา

¹² เรื่องเดียวกัน.

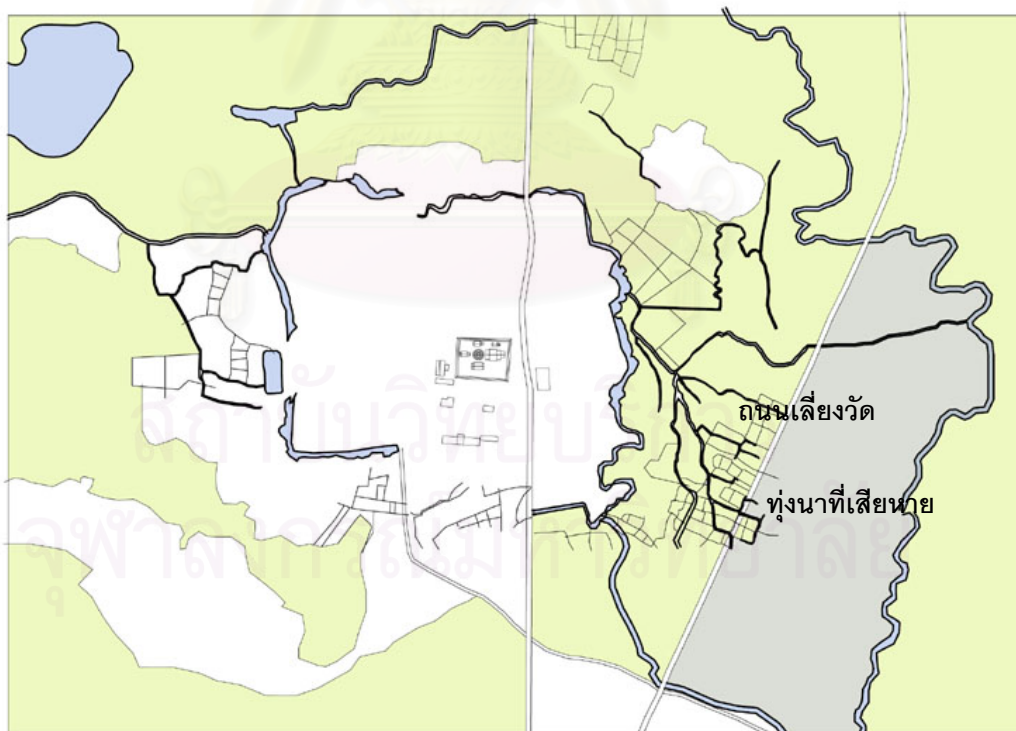
4.2.2.3 ปัญหา

ปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบันเป็นปัญหาขององค์ประกอบเชิงโครงสร้างและความสัมพันธ์ของมรดกทางวัฒนธรรมทั้งสามองค์ประกอบคือ ภูมิทัศน์สภาพแวดล้อม การทำการเกษตร และ ภูมิปัญญาในการทำการเกษตร โดยแต่ละองค์ประกอบมีสถานภาพดังนี้

ปัญหาที่ 1 มรดกทางวัฒนธรรมที่มองเห็นคือ ภูมิทัศน์สภาพแวดล้อมเช่น ลำเหมือง คูเมือง และ คลองที่ต่อเนื่องกับห้วยแม่แก้ว ที่เป็นหลักฐานทางกายภาพของวัฒนธรรมการทำการเกษตรในอดีต มีสภาพเสื่อมโทรมเนื่องจากปราศจากการใช้งาน แต่ยังสามารถพบหลักฐานได้ในปัจจุบัน

ปัญหาที่ 2 มรดกทางวัฒนธรรมที่มองไม่เห็นคือภูมิปัญญาในการทำการเกษตรกรรม จากการพิจารณาสถานภาพของภูมิทัศน์และสภาพแวดล้อมชี้ให้เห็นถึง นัยยะที่แสดงวิธีการทำการเกษตรกรรมที่ได้เปลี่ยนไปจากอดีต และ ขาดความต่อเนื่องกับศักยภาพเดิมของพื้นที่เดิม

ปัญหาที่ 3 กิจกรรมทางวัฒนธรรมคือ จากการสำรวจของ อ.บ.ต. การทำการเกษตรกรรมเสื่อมความนิยม เนื่องจากผลตอบแทนในการประกอบอาชีพที่ต่ำกว่าการทำงานในภาคอุตสาหกรรม

แผนผังที่ 17 แผนผังแสดงพื้นที่เสียหายเนื่องจากการตัดถนน

รูปที่ 66 รูปแสดงระบบลำ ห้วย ลำเหมือง และ แม่น้ำวัง พร้อมทั้งปัญหาของมรดกทางวัฒนธรรมในปัจจุบัน

แผนที่แสดง แม่น้ำวัง ห้วยแม่แก้ว และ ลำห้วยต่างๆ และ คลองคูเวียงในบริเวณชุมชนประวัติศาสตร์ เวียงพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งถนนสาย 1034 ได้ตัดผ่านคลองคูเวียงทำให้คลองคูเวียงในด้านซ้ายน้ำแห้งไป (ภาพที่2) ในขณะที่ทางด้านขวาของถนนยังมีน้ำอยู่ (ภาพที่1)

4.2.3 วัฒนธรรมการกัลปนาและกรรมสิทธิ์ที่นา

พื้นที่นาส่วนหนึ่งที่ใช้ทำเกษตรกรรมในบริเวณโดยของชุมชนเป็นที่ดินของวัดพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งได้มาแต่ครั้งอดีตในพิธีกัลปนา ถวาย ที่ดินและแรงงานให้วัด พิธีเหล่านี้กระทำโดยเจ้าเมือง และกษัตริย์ ผู้ปกครองเมืองเชียงใหม่ มีหลักฐานปรากฏอยู่หลายสมัยเช่น

พระนางจามเทวี พ.ศ. 1200

เจ้าหมื่นคำเพชร จ.ศ. 838 หรือ พ.ศ. 2019

เจ้าหาญสีห์ตถะ จ.ศ. 858 หรือ พ.ศ. 2039

สมัยเจ้ากาวิละ จ.ศ. 1158 หรือ พ.ศ. 2339¹³

หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดลำปางได้ทำการสำรวจชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง และได้สัมภาษณ์พ่อนานเมือง สิงห์ทอง¹⁴เกี่ยวกับพิธีกรรมกัลปนา และได้เล่าถึงที่ดินของวัดซึ่งมีบันทึกไว้ในใบลานว่า พื้นที่ของวัดในอดีตมีอาณาบริเวณกว้างขวาง

“ทิศตะวันตกมีอาณาเขต ลำปางหลวงถึงบ้านนาโง่หาญ

ทิศใต้มีอาณาเขต ถึงบ้านสองแคว

ทิศตะวันออกถึงบ้านศาลา บ้านลำปางกลาง

ทิศตะวันตกเฉียงใต้บ้านม่วงน้อยศรีลาและบ้านน้ำล้อมหนองเนียน”

เมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยวจะเกณฑ์แรงงานจาก อำเภอแม่ทะ และจะมีชาวบ้านจากบ้านหนอง บ้านกิ้ว บ้านป่าตัน บ้านป่าจ้ำ และบ้านน้ำใจ โดยชาวบ้านชาวบ้านในหมู่บ้านเหล่านี้จะมาช่วยเป็นแรงงานให้กับวัด อย่างไรก็ตามพ่อนานเมือง สิงห์ทอง ได้เล่าต่อไปว่าในปัจจุบันวัดมีที่ดินลดลง ดังนั้นขอบเขตของการทำพิธีกัลปนาจึงลดลงตามไปด้วย ปัจจุบันหมู่บ้านที่ยังสืบสานพิธีนี้อย่างเหนียวคือ หมู่บ้านลำปางหลวง และหมู่บ้านใกล้เคียงเท่านั้น¹⁵

วัฒนธรรมการทำนา กรรมสิทธิ์ที่ดิน และวัฒนธรรมการกัลปนา เป็นวัฒนธรรมที่มีความสัมพันธ์กันในเชิงโครงสร้างที่เกี่ยวเนื่องกัน เมื่อชาวบ้านไม่มีที่ทำกิน และวัดไม่สามารถทำนา บนที่ดินของตนเองได้ วัดจึงให้ชาวบ้านมาทำนาบนที่ดินของวัด และชาวบ้านก็ตอบแทนวัดกลับคือข้าวที่ได้จากการทำนา

¹³ ระวีวรรณ ภาคภรต, “การกัลปนาในล้านนาไทยตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), หน้า 128.

¹⁴ หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดลำปาง, การสำรวจแหล่งชุมชนโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวง, (ลำปาง: ม.ป.ท., 2542), หน้า 19.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 19.

ส่วนหนึ่งกลับไปในรูปแบบของการกัลปนา หนึ่งในภาคเหนือโดยทั่วไปมีวัฒนธรรมการเช่าที่ในการทำนาโดยผู้ให้เช่าจะไม่เก็บค่าเช่าที่นาเป็นตัวเงิน แต่จะมีธรรมเนียมปฏิบัติโดยแบ่งผลประโยชน์ที่ได้จากที่นาแปลงนั้นให้เจ้าของที่ดินครึ่งหนึ่ง และผู้เช่าเก็บไว้ครึ่งหนึ่ง¹⁶

สภาพในปัจจุบัน

ความสัมพันธ์ดังกล่าวก่อเกิดเป็นโครงสร้างที่เกี่ยวคู่กันและพึ่งพากันระหว่างวัดกับชาวบ้านที่ดี แต่เมื่อองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่งบกพร่องลงไปอีกองค์ประกอบหนึ่งก็จะพาทุดโทรมลงไปด้วย ดังเช่น เมื่อชาวบ้านเลิกทำนาที่นาด้วยเหตุผลหลายๆ ประการดังเช่น การเสื่อมความนิยมของอาชีพเกษตรกรรม หรือ การเติบโตในภาคอุตสาหกรรม ที่นาของวัดในบางบริเวณก็จะรกร้างไม่สามารถก่อเกิดผลประโยชน์ในรูปแบบของผลิตผลทางการเกษตรขึ้นมาได้ หรือในทางกลับกันถ้าวัดชายที่ดินดังกล่าว ด้วยเหตุผลใดเหตุผลหนึ่งชาวบ้านส่วนหนึ่งก็จะขาดที่ดินทำกินละเกิดปัญหาทางสังคมและเศรษฐกิจตามมา

รูปที่ 67 ที่ดินกัลปนาของวัดตามคำบอกเล่าของพ่อหนานเมือง

¹⁶ ธีระวิวัฒน์ ภาคภรต, “การกัลปนาในล้านนาไทยตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), หน้า 128.

ภาพแสดง ที่ดินกัลปนาของวัดตามคำบอกเล่าของ พ่อหนานเมือง ทิศตะวันตกจรด นาไปงหาญ ทิศตะวันตกเฉียงใต้จรด บ้านม่วงน้อยศรีลา ทิศให้จรด บ้านสองแคว ทิศตะวันออกจรดบ้านศาลามีเนื้อที่ประมาณ 26.07 ตารางกิโลเมตร

มรดกทางวัฒนธรรมที่มองเห็น (Tangible Heritage) ที่่งนาที่เป็นกรรมสิทธิ์ของวัด เคยมีปรากฏหลักฐานอยู่โดยรอบเวียงประวัติศาสตร์ แต่ปัจจุบันไม่สามารถกำหนดแนวเขตที่ดินซึ่งเป็นของวัดได้ชัดเจนอีกแล้ว อาศัยจากคำบอกเล่าสามารถจะกำหนดบริเวณได้อย่างคร่าวๆ เท่านั้น

มรดกทางวัฒนธรรมที่มองไม่เห็น (Intangible Heritage) กรรมสิทธิ์ที่นาของวัด และความศรัทธาในพุทธศาสนา ก่อเกิดเป็นพิธีกรรมการกัลปนา ซึ่งพิธีเหล่านี้ เป็นพิธีกรรมที่มีมาตั้งแต่อดีต ก่อกำเนิดมาจากพื้นฐานความเชื่อทางพุทธศาสนา เรื่องผลบุญของการถวายทาน และการพึ่งพากันระหว่าง ศาสนา(ที่ดินทำกิน)กับชุมชน (แรงงาน)

กิจกรรมที่เชื่อมมรดกทางวัฒนธรรมเข้าด้วยกัน (Activities) การเก็บเกี่ยวผลผลิต และ พิธีการกัลปนากวายเป็นข้าวให้วัด จะกระทำภายหลังจากฤดูเก็บเกี่ยว ภายใต้วความเชื่อทางพุทธศาสนา กิจกรรมดังกล่าวเป็นกิจกรรมที่เชื่อมมรดกทางวัฒนธรรมทั้งสองส่วนเข้าด้วยกันความเชื่อและศรัทธาที่มีต่อพุทธศาสนา เป็นปัจจัยหลักที่ทำให้กิจกรรมนี้ดำรงอยู่ต่อไปในปัจจุบันเมื่อเยาวชนรุ่นใหม่ในชุมชนขาดศรัทธาและความรู้เกี่ยวกับพิธีกัลปนาทำให้สิทธิ์ในการทำการเกษตรบนที่ดินของวัดพระธาตุลำปางหลวงถูกเพิกเฉยและจะส่งผลกระทบต่อสภาพสังคมและเศรษฐกิจของชุมชนในที่สุด

ตารางที่ 6 ตารางแสดงความสัมพันธ์ระหว่าง วัฒนธรรมในการทำนา และ กรรมสิทธิ์ในที่นา

มรดกทางวัฒนธรรมที่มองไม่เห็น	การกัลปนากิจกรรมเชิงวัฒนธรรม	มรดกทางวัฒนธรรมที่มองเห็น
กรรมสิทธิ์ในการทำนา	การแก้ม่อนนาในเดือนที่ 8	ทุ่งนาอันเนื่องมาจากการกัลปนาที่เป็นกรรมสิทธิ์ของวัด

4.2.4 องค์พระธาตุลำปางหลวง และ วัฒนธรรมการนับถือพุทธศาสนา

ประวัติขององค์พระธาตุลำปางหลวงมีตั้งแต่สมัยพุทธกาลซึ่งถูกกล่าวถึงไว้ในชินการณมาลีปกรณ์ ซึ่งกล่าวถึงการเสด็จมาของพระพุทธเจ้าในภูมิภาคแถบนี้ และ ต่อเนื่องมาจนถึงพระพุทธเจ้าทรงเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระยาศรีธรรมมาโคกราชได้ทรงมอบพระบรมสารีริกธาตุให้แก่ภูมิภาคต่างๆเพื่อที่จะได้นำมาประดิษฐานไว้และทำการสักการบูชา ซึ่งพระกุมาระกัศสะปะ และ พระเมฆิยะเถระ ได้นำพระอัฐิส่วนพระนลาตเบื้องขวา และ พระอัฐิส่วนพระศอด้านหน้าและด้านหลังนำมาประดิษฐานไว้ที่องค์พระธาตุลำปางหลวงนี้ ลักษณะของสถานที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุได้มีรูปแบบที่เป็นพัฒนาการตั้งแต่การเป็นเนินดินมีเจดีย์ขนาดเล็ก การปลูกต้นชะจาวเพื่อเป็นสัญลักษณ์ ดำเนินสืบมาจนถึงอาณาจักรหริภุญไชยของพระนางจามเทวีได้มีการกล่าวถึงการมาสักการะองค์พระธาตุของพระนาง และในช่วงพ.ศ. 1992 ซึ่งอยู่ในสมัยของอาณาจักรล้านนาเริ่มมีการสร้างเป็นเจดีย์ที่ขนาดใหญ่ขึ้นและรูปแบบที่ชัดเจนอันปรากฏหลักฐานอยู่ในศิลาจารึกหลักที่ 1 วัดพระธาตุลำปางหลวง

4.2.4.1 การสร้าง บูรณะองค์พระธาตุลำปางหลวง และ มูลเหตุแห่งศรัทธาทางพุทธศาสนา

จากประวัติศาสตร์ที่กล่าวโดยสรุปข้างต้นสามารถอธิบายถึงพัฒนาการขององค์พระธาตุลำปางหลวงในแต่ละยุคสมัยตั้งแต่สมัยพุทธกาลมาจนถึงสมัยปัจจุบันที่มีมูลเหตุมาจากความศรัทธาในพระพุทธศาสนาอันเป็นปัจจัยก่อให้เกิด การสร้าง, การต่อเติม, การบูรณะและ การฟื้นฟู องค์พระธาตุลำปางหลวงซึ่งสามารถกล่าวในรายละเอียดของความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยข้างต้นได้ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 7 ตารางแสดงความสัมพันธ์ระหว่าง สมัย, มูลเหตุแห่งความศรัทธา และ การสร้าง องค์พระธาตุลำปางหลวง

สมัย / ผู้ทำการบูรณะ	มูลเหตุแห่งความศรัทธา	การสร้าง การต่อเติม การบูรณะ การฟื้นฟู	องค์พระธาตุลำปางหลวง
สมัยพุทธกาล	พระพุทธเจ้าทรงเสด็จมาในบริเวณนั้นชาวบ้านผู้พบพระองค์ท่าน เกิดความศรัทธา	สร้างที่ประดิษฐานพระเศวตของพระพุทธเจ้า	บรรจุพระเศวต พระพุทธเจ้าในระอบทองและชุดหุ้มขนาด กว้าง 5 วา ลึก 5 วา แล้วอันเชิญพระเศวตมาประดิษฐานท่ามกลางหลุมนั้น
พ.ศ. 218	พระยาศรีธรรมมาโคกราชมีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา พระองค์ปรารถนาจะสร้างพระเจดีย์เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุให้ได้ 84,000 องค์	ทรงสร้างพระเจดีย์	ไม่ปรากฏหลักฐานรูปแบบของเจดีย์

ตารางที่ 7 ตารางแสดงความสัมพันธ์ระหว่าง สมัย, มูลเหตุแห่งความศรัทธา และ การสร้าง องค์พระธาตุลำปางหลวง (ต่อ)

สมัย / ผู้ทำ การบูรณะ	มูลเหตุแห่งความศรัทธา	การสร้าง การต่อเติม การบูรณะ การฟื้นฟู	องค์พระธาตุลำปาง หลวง
พระเจ้าจัน ทนะเทวราช	แต่เดิมพระองค์ทรงอยากได้พระ ธาตุจึงพยายามที่จะขุดเอาพระ ธาตุแต่พระธาตุได้แสดงปาฏิหาริย์ ให้เห็นจึงเกิดความศรัทธาขึ้น	ทรงทำการบูรณะ และ สร้างฐานพระธาตุ ขึ้นมาใหม่	ฐานองค์พระธาตุมีขนาด กว้างด้านละ 10 วา ลึก 20 วา ก่อด้วยอิฐเงิน และ อิฐทอง สูงเหนือพื้นดิน 4 ศอก
พระยาพละ เจ้าเมือง แพร์	พยายามจะขุดเอาพระธาตุแต่ไม่ ประสบความสำเร็จ		ปลูกไม้ชะจาว
พระนางจาม เทวี พ.ศ. 1200 โดยประมาณ	ทรงทอดพระเนตรเห็นพระธาตุ แสดงปาฏิหาริย์ และ ทรงทำการอธิ ฐานจิต และได้ผลดังที่พระองค์ทรง หวังไว้ ทำให้เกิดจิตศรัทธา	ทรงทำการสมโภชองค์ พระธาตุ เป็นเวลา 7 วัน	ไม่ได้กล่าวถึงรูปแบบของ องค์พระธาตุในขณะนั้น
เจ้าหาญแต่ ห้อง พ.ศ. 1992	ความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธศาสนา เถรวาทลัทธิลังกาวงศ์ ในสมัยพระ เจ้าติโลกราช	สร้างพระเจดีย์	ขอพระราชทานที่ดินจาก พระเจ้าติโลกราช ตัด ไม้ชะจาวที่พระยาพละ ปลูกไว้ทั้ง และ สร้างพระ เจดีย์ขนาดฐานกว้าง 15 วา สูง 9 วา
เจ้าหมีคำ เป็ก พ.ศ. 2019	ปรารถนาที่จะเป็นพระพุทธเจ้าองค์ หนึ่งในอนาคต	ทำการบูรณะและฟื้นฟู องค์พระธาตุลำปาง หลวง	ทำถนนมายังองค์พระธาตุ ลำปางหลวง

ตารางที่ 7 ตารางแสดงความสัมพันธ์ระหว่าง ยุคสมัย, มูลเหตุแห่งความศรัทธา และ การสร้าง องค์พระธาตุลำปางหลวง (ต่อ)

สมัย / ผู้ทำ การบูรณะ	มูลเหตุแห่งความศรัทธา	การสร้าง การต่อเติม การบูรณะ การฟื้นฟู	องค์พระธาตุลำปาง หลวง
เจ้าหาญ ศรีทัต พ.ศ. 2039	ความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา นิกายเถรวาทลัทธิลังกาวงศ์	ต่อเติมส่วนฐานของ องค์พระธาตุ	ก่อสร้างขององค์พระธาตุ ลำปางหลวงกว้าง 12 วา และ สูง 21 วา
มหาอุปราช พระยาหลวง นครชัยบุรี พ.ศ. 2145	มีความศรัทธาต่อองค์พระธาตุ ลำปางหลวง	บูรณะลำเวียง (รั้ว) ของ องค์พระธาตุลำปาง หลวง	สร้างฉัตรประดับยอดองค์ พระธาตุลำปางหลวง สร้างลำเวียงขึ้นมาใหม่ จำนวน 512 เล่ม
คณะ พระสงฆ์ พ.ศ. 2375	ปรารถนาที่จะสืบต่ออายุ พระพุทธศาสนาในครบ 5000 ปี	ต่อเติมและประดับองค์ พระธาตุลำปางหลวง	สร้างฉัตรประดับองค์พระ ธาตุลำปางหลวง ติดแผ่นทองคำเปลว ประดับองค์พระธาตุ

จากการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ข้างต้นระหว่างมูลเหตุแห่งศรัทธาใน

พระพุทธศาสนาซึ่งขับเคลื่อนก่อให้เกิด การสร้าง, การต่อเติม, การบูรณะองค์พระธาตุลำปางหลวง ในยุคสมัย
ต่างๆ ตั้งแต่ในยุคเริ่มต้น ซึ่งดำเนินสืบเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าความศรัทธาทางพุทธศาสนาจึง
เป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อลำดับพัฒนาการขององค์พระธาตุลำปางหลวง และ ในอีกนัยยะหนึ่งองค์พระธาตุ
ลำปางหลวงก็เองมีฐานะเป็นสถาปัตยกรรมอันเนื่องด้วยศาสนาด้วยเช่นกัน

นอกจากความศรัทธาที่มีผลต่อการสร้าง และ บูรณะองค์พระธาตุลำปางหลวงใน
ยุคสมัยต่างๆแล้ว ในตำนานพระบรมธาตุลำปางหลวง และ ในศิลาจารึกหลักที่ 1 ถึง หลักที่ 3 วัดพระธาตุลำปาง
หลวงยังได้กล่าวถึงแนวคิด และวิธีการในการสืบอายุองค์พระธาตุลำปางหลวง ในรูปแบบของการกัลปนา
แรงงาน และเข้าวัดให้ดูแลองค์พระธาตุ ซึ่งการกัลปนาข้างต้นนี้ก็มีมูลเหตุมาจากความศรัทธาในพุทธศาสนา
เช่นกัน อันมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ตารางที่ 8 ตารางแสดงความสัมพันธ์ระหว่าง สมัย, มูลเหตุแห่งความศรัทธา และ การวิธีการรักษาองค์พระธาตุลำปางหลวง

สมัย / ผู้ทำการ กัลปนา	มูลเหตุแห่งศรัทธา / สาเหตุในการ รักษา	แนวคิดและวิธีการในการรักษา องค์พระธาตุลำปางหลวง
พระนางจามเทวี พ.ศ. 1200 โดยประมาณ	ทรงทอดพระเนตรเห็นพระธาตุแสดง ปาฏิหาริย์ และ พระนางทรงทำการอธิ ฐานจิต และได้ผลดังที่พระนางทรงหวัง ไว้ ทำให้เกิดจิตศรัทธาต่อองค์พระธาตุ ลำปางหลวง	พระนางทรงถวาย (ในสมัยนั้นยังไม่ได้ ใช้คำว่ากัลปนา) ข้าทาสชายหญิง จำนวน 8 ครวให้รักษาพระบรม สารีริกธาตุ และ ทรงถวายนาราคา 1 ล้านเบี้ยไว้กับองค์พระธาตุ
เจ้าหมื่นคำเป็ก พ.ศ. 2019	ทรงปรารถนาที่จะเป็นพระพุทธรูปองค์ หนึ่งในอนาคต	พระองค์ทรงถวายนาแก่พระพุทธรูปเจ้า (องค์พระธาตุลำปางหลวง) จำนวน 20 พันธุ์ข้าวปลูก
กรมศิลปากร พ.ศ. 2487	เพื่อรักษาโบราณสถานในเชิงฝัังของเขต พุทธาวาสทั้งหมด	ประกาศในพระราชกิจจานุเสกษา เพื่อ ขึ้นทะเบียนเขตพุทธาวาสวัดพระธาตุ ลำปางหลวง
กรมศิลปากร พ.ศ. 2523	กำหนดขอบเขตโบราณสถานในวัดพระ ธาตุลำปางหลวง	กำหนดขอบเขตโบราณสถานในเขต พุทธาวาสและขึ้นทะเบียนทั้งหมดเป็น กลุ่มโบราณสถาน
สมัยปัจจุบัน	เพื่อรักษาวัดพระธาตุลำปางหลวงทั้งวัด	จ้างคนมาดูแลวัดทั่วทั้งวัด ค่าจ้าง ประมาณ 2,000 บาท และในเวลา กลางคือจ้างยาม ในวัด 2 คน นอกวัด 2 คน ซึ่งคนดังกล่าวนี้มาจากชุมชน ลำปางหลวงเอง ¹⁷

¹⁷ ศักดิ์นรินทร์ ชาวใจ, "ข้าวัด"ในล้านนา[Online], วิชาการ, แหล่งที่มา:

จากการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ข้างต้นระหว่างมูลเหตุแห่งศรัทธา และวิธีการในการดูแลซึ่งปรากฏในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ แสดงให้เห็นวิธีการในการรักษาองค์พระธาตุลำปางหลวงอย่างมีระบบ โดยการกำหนดหน้าที่ดูแลที่ชัดเจนในแต่ละหน้าที่ เช่น หน้าที่การดูแลองค์พระธาตุ นอกจากนี้แล้วยังมีข้าวัดที่จะต้องทำหน้าที่ดูแลวิหาร และดูแลพระสงฆ์ ซึ่งจะกล่าวในหัวข้อ 4.2.5

ในสมัยพระนางจามเทวีนั้นหน้าที่การดูแลองค์พระธาตุลำปางหลวงปฏิบัติกันเป็นตระกูล ในลักษณะที่หน้าที่นี้จะสืบทอดไปยังลูกและ หลาน¹⁸ อันมีหลักฐานปรากฏในครอบครัวที่พระนางจามเทวีทรงอุทิศให้แก่พระธาตุลำปางหลวงจำนวน 8 ครัว ลักษณะดังกล่าวนี้จะแสดงให้เห็นถึงหน้าที่อันสืบเนื่องในการดูแลองค์พระธาตุลำปางหลวงซึ่งก็อาจจะนับได้ว่าเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้องค์พระธาตุลำปางหลวงยังคงดำรงอยู่มาได้จนถึงทุกวันนี้

นอกจากความศรัทธาที่ก่อให้เกิดการสร้างองค์พระธาตุลำปางหลวงแล้ว และ ความศรัทธาที่ก่อให้เกิดวิธีการดูแลรักษาองค์พระธาตุลำปางหลวงอย่างเป็นระบบแล้ว องค์พระธาตุลำปางหลวงยังเป็นพระธาตุประจำปีเกิด ของคนที่เกิดในปีฉลูอีกด้วยซึ่งความเชื่อเกี่ยวกับพระธาตุปีเกิดมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ชาวล้านนามีความศรัทธาในการบูชาพระธาตุ และเชื่อในอานิสงค์ของการบูชา ดังกล่าว ซึ่งปรากฏในรูปของประเพณีที่ปฏิบัติสืบกันมาคือ การบูชาพระธาตุประจำปีเกิดตามประเพณีเชื่อว่าคนเกิดปีไหนต้องไปบูชาพระธาตุประจำปีนั้นเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตัวเอง และเพื่อจะได้มีอายุยืนและได้อานิสงค์มาก ซึ่งประเพณีการไหว้พระธาตุปีเกิดมีในช่วงวันเพ็ญเดือนแปด¹⁹ ซึ่งลำดับของพระธาตุประจำปีเกิดมีดังต่อไปนี้

ปีชวด	พระธาตุประจำปีเกิดคือ	พระธาตุจอมทองจังหวัดเชียงใหม่
ปีฉลู	พระธาตุประจำปีเกิดคือ	พระธาตุลำปางหลวง
ปีขาล	พระธาตุประจำปีเกิดคือ	พระธาตุช่อแฮ จ.แพร่
ปีเถาะ	พระธาตุประจำปีเกิดคือ	พระธาตุแช่แห้ง จ.น่าน
ปีมะโรง	พระธาตุประจำปีเกิดคือ	พระพุทธรูปสิหิงค์ วัดพระสิงห์ จ. เชียงใหม่
ปีมะเส็ง	พระธาตุประจำปีเกิดคือ	พระศรีมหาโพธิ์ ที่พุทธคยา อินเดีย
ปีมะเมีย	พระธาตุประจำปีเกิดคือ	พระธาตุย่างกุ่มพม่า
ปีมะแม	พระธาตุประจำปีเกิดคือ	พระธาตุดอยสุเทพ จ.เชียงใหม่
ปีวอก	พระธาตุประจำปีเกิดคือ	พระธาตุพนม นครพนม
ปีระกา	พระธาตุประจำปีเกิดคือ	พระธาตุหริภุญไชย จ. ลำพูน

¹⁸ เรื่องเดียวกัน .

¹⁹ พรพรรณ ปิณฑวิณิต, “การศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมวัดพระธาตุลำปางหลวง,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546), หน้า 59.

ปีจอ	พระธาตุประจำปีเกิดคือ	พระธาตุจุฬามณี บนสวรรค์
ปีกุน	พระธาตุประจำปีเกิดคือ	พระธาตุดอยตุง จ. เชียงราย

ความเชื่อเกี่ยวพระธาตุปีเกิด ทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างรัฐต่างๆและเกิดการ
เดินทางไปมาระหว่างเมืองดังกล่าว ในลักษณะของการเดินทางสาริกแสวงบุญทางพุทธศาสนา อีกทั้งยัง
ก่อให้เกิดความบริบูรณ์ในแว่นเดียวกัน ในเรื่องของศาสนาและระบบความเชื่อกล่าวคือไม่มีความจำเป็นต้อง
เดินทางไปยังแว่นอื่น²⁰

ปัจจุบันประเพณีการไหว้พระธาตุปีเกิดยังคงเป็นที่ปฏิบัติกันในภูมิภาคล้านนาและ
ความเชื่อดังกล่าวนี้อาจได้ส่งอิทธิพลไปยังภูมิภาคต่างๆของประเทศไทย ยังผลให้กลุ่มคนที่เดินทางจาริกแสวงบุญ
ไปยังพระธาตุดังกล่าวเองมีมากขึ้น ซึ่งก็รวมถึงวัดพระธาตูลำปางหลวงเองที่เป็นพระธาตุประจำคนที่เกิดปีฉลู

4.2.4.2 ความสัมพันธ์ระหว่างองค์พระธาตูลำปางหลวง และ วัฒนธรรมการนับถือ พุทธศาสนาในเชิงมรดกทางวัฒนธรรม

มูลเหตุแห่งความศรัทธามรดกทางวัฒนธรรมที่มองไม่เห็น จากการศึกษาวิเคราะห์ข้างต้น
สามารถสรุปได้ว่ามูลเหตุแห่งความศรัทธาทางพุทธศาสนาที่คือ ความเชื่อและความศรัทธาในความศักดิ์สิทธิ์
ของพระธาตุ,ความเชื่ออันเกิดมาจากความปรารถนาพุทธภูมิ,ความเชื่อเรื่องการเสื่อมของพุทธศาสนาเมื่ออายุ
ศาสนาครบ 5000 ปี และ ความเชื่อเกี่ยวกับอันนิสงค์ของการกราบไหว้พระธาตุ ความเชื่อดังกล่าวข้างต้นความ
เชื่อที่มีคุณค่าและ สืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล ต่อเนื่องมาเป็นพุทธศาสนิกายมหายานในสมัยอาณาจักร
หริภุญไชย และ พุทธศาสนิกายเถรวาทลัทธิลังกาวงศ์ในสมัยอาณาจักรล้านนา จนสืบเนื่องมาจนถึงทุกวันนี้
ดังนั้น มูลเหตุแห่งความศรัทธาจึงเป็นการแสดงออกทางวัฒนธรรมที่มองไม่เห็นที่สำคัญของชุมชน รวมถึง
ภูมิภาคใกล้เคียง

องค์พระธาตูลำปางหลวงมรดกทางวัฒนธรรมที่มองเห็น ดังที่กล่าวมาข้างต้นองค์
พระธาตูลำปางหลวงมีพัฒนาการมาตั้งแต่สมัยที่เป็นสถานที่ประดิษฐานเกศาของพระพุทธเจ้าสืบเนื่องมาจน
เป็นเนินดินและกลายมาเป็นเจดีย์ขนาดเล็กที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุในสมัยที่พระพุทธเจ้าปรินิพพาน
องค์พระธาตูลำปางหลวงมีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมต่อเนื่องมาตามมูลเหตุแห่งความศรัทธาและความเชื่อทาง
ศาสนาอันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มองไม่เห็น องค์พระธาตูลำปางหลวงเป็นการแสดงออกที่เป็นรูปธรรมของ
ความศรัทธาข้างต้นตั้งแต่สมัยพุทธกาล, สมัยหริภุญไชย, สมัยล้านนา สืบเนื่องมาจนถึงสมัยปัจจุบัน ดังนั้นองค์
พระธาตูลำปางหลวงจึงเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีความสำคัญ

²⁰ ศรีศักร วัลลิโภดม, ความหมายพระบรมธาตุในอารยธรรมสยามประเทศ, (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2546), หน้า 103.

การสร้าง, การต่อเติม, การบูรณะและ การกัลปนาข้าพระธาตุ ประเพณีที่สำคัญ กิจกรรมข้างต้นเป็นประเพณีปฏิบัติที่เชื่อมระหว่าง มูลเหตุแห่งความเชื่อทางศาสนามรดกทางวัฒนธรรมที่มองไม่เห็นกับ องค์พระธาตุลำปางหลวงเข้าไว้ด้วยกัน ประเพณีข้างต้นเป็นประเพณีที่สำคัญเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงผ่านจากความศรัทธาไปสู่การกระทำที่เป็นการแสดงออกทางรูปธรรม และทำให้องค์พระธาตุลำปางหลวงยังคงดำรงสืบมาจนถึงทุกวันนี้

ตารางที่ 9 ตารางแสดงความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างทางวัฒนธรรมระหว่างมรดกทางวัฒนธรรมที่มองไม่เห็น, มรดกทางวัฒนธรรมที่มองเห็น และ กิจกรรมทางวัฒนธรรม

มูลเหตุแห่งความศรัทธาทาง พุทธศาสนา มรดกทาง วัฒนธรรมที่มองไม่เห็น	กิจกรรมทางวัฒนธรรม	มรดกทางวัฒนธรรมที่มองเห็น
ความปรารถนาพุทธภูมิ	การสร้าง, การต่อเติม และ การบูรณะ	องค์พระธาตุลำปางหลวง
ความศรัทธาที่ต้องการจะสืบอายุ พุทธศาสนาในถึง 5,000 ปี	การกัลปนาแรงงาน และ ข้าพระธาตุ	องค์พระธาตุลำปางหลวง
ความเชื่อในอันศักดิ์ของการ กราบไหว้พระธาตุ	การเดินทางจาริกแสวงบุญมาบูชา พระธาตุ	องค์พระธาตุลำปางหลวง

4.2.4.3 ปัญหา

ปัญหาที่ 1 ความเชื่อทางศาสนาของชุมชนในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตอย่างชัดเจน จากผลการสำรวจของหน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ศิลปกรรมท้องถิ่นพบว่า มีแต่ผู้สูงอายุเท่านั้นที่ไปประกอบ พิธีกรรมทางศาสนาในวัดพระ และ วันสำคัญทางศาสนา ซึ่งสถานการณ์ของมูลเหตุแห่งศรัทธามรดกทาง วัฒนธรรมที่มองไม่เห็นในลักษณะนี้มีโอกาสส่งผลไปสู่วัดพระธาตุลำปางหลวงได้ กล่าวคือ เมื่อความเชื่อ และ ประเพณีทางศาสนาเริ่มเสื่อมสูญไป สถานที่ซึ่งเป็นที่รองรับประเพณีดังกล่าวก็จะทรุดโทรมตามไปด้วย

ปัญหาที่ 2 ประเพณีศาสนาเป็นกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่เชื่อมมรดกทางวัฒนธรรมทั้งสอง ส่วนเข้าด้วยกัน สถานของกิจกรรมทางศาสนาจะแปรตาม ความเชื่อทางศาสนาของชุมชน ซึ่งขณะนี้ความเชื่อ ดังกล่าวเริ่มจำกัดอยู่ในแวดวงของผู้สูงอายุแล้วทำให้สามารถคาดการณ์ได้ว่าในอนาคตประเพณีทางศาสนาก็ จะลดถอยลงไปตาม

จากสถานการณ์ข้างต้นถึงแม้ว่า มรดกทางวัฒนธรรมยังคงดำรงอยู่ แต่ก็มีแนวโน้มที่จะลดลง ซึ่งจะส่งผลต่อโครงสร้างทางวัฒนธรรมของทั้งระบบได้ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องทำให้องค์ประกอบ ความเชื่อทางศาสนามีความมั่นคง กล่าวคือการสนับสนุนมูลเหตุแห่งความศรัทธา และ ความเชื่อทางพุทธศาสนาอัน เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มองไม่เห็น

4.2.5 สถาปัตยกรรมในเขตพุทธาวาส และ การสร้างสรรค์งานของสกุลช่างลำปาง

สถาปัตยกรรมวัดพระธาตุลำปางหลวงมีพัฒนาการในทางรูปแบบตั้งแต่สมัยพระเจ้าติโลกราชที่เริ่มสร้างและบูรณะวัดในอาณาจักรล้านนาซึ่งพัฒนาการทางรูปแบบของสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมของวัดพระธาตุลำปางหลวงเป็นผลโดยตรงมาจากทัศนคติและอุดมการณ์ของช่างผู้สร้างสรรค์งานซึ่งอุดมการณ์ดังกล่าวซึ่งมีความแตกต่างกันในแต่ละยุคสมัยขึ้นกับสภาพปัจจัยแวดล้อมของสังคมในขณะนั้น ซึ่งยุคสมัยของอาณาจักรล้านนาสามารถแบ่งได้เป็น 4 สมัยคือ

- สถาปัตยกรรมและศิลปกรรม ในช่วงอาณาจักรล้านนาสมัยราชวงศ์มังราย (พ.ศ.1839-2100) นับตั้งแต่สมัยพญามังรายสร้างเมืองเชียงใหม่ จนถึงสมัยพญาเมกุฎี ก่อนที่พม่าจะปกครองล้านนา
- สถาปัตยกรรมและศิลปกรรม ในช่วงสมัยอาณาจักรล้านนาอยู่ภายใต้การปกครองของพม่า (พ.ศ. 2101-2316)
- สถาปัตยกรรมและศิลปกรรม ในสมัยที่ล้านนาเป็นประเทศราชของสยาม (พ.ศ. 2317-2441) ตั้งแต่การสวามิภักดิ์ต่อไทยของพระเจ้ากาวิละ ราชวงศ์เจ้า 7 ตนเจ้าเมืองลำปางในสมัยพระเจ้าตากสิน
- สถาปัตยกรรมและศิลปกรรม ในสมัยการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลถึงปัจจุบัน ตั้งแต่พ.ศ. 2442 ถึงปัจจุบัน

โดยในแต่ละยุคสมัยอิทธิพลของศาสนา และการเมืองได้ส่งผลโดยตรงต่ออุดมการณ์ของสถาปนา (ช่าง) และการสร้างงานในล้านนารวมถึงสถาปัตยกรรมวัดพระธาตุลำปางหลวงซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

ในช่วงเวลาที่ 1 ล้านนาในสมัยราชวงศ์มังราย ล้านนาในยุคนี้กษัตริย์ใช้นโยบายการปกครองแบบธรรมราชาที่สนับสนุนพุทธศาสนา และ วัดพระธาตุลำปางหลวงได้รับการสถาปนาอย่างเป็นทางการในสมัยพระเจ้าติโลกราช

ปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งในการกำหนดกระบวนการสร้างสรรค์งานพุทธสถาปัตยกรรมในสมัยราชวงศ์มังรายคือ แรงงานข้าวัด การกัลปนาข้าวัดก่อนสมัยพญาแก้ว เจ้าเมืองมือนีระในการจัดสรรคนในปกครองให้เป็นข้าวัดได้โดยไม่ต้องขอพระบรมราชานุญาตจากกษัตริย์ ทำให้พุทธศาสนาและสถาปัตยกรรมเนื่องด้วยพุทธศาสนาสามารถขยายตัวได้อย่างรวดเร็ว²¹

²¹ พรพรรณ ปิณฑวิณิช, “การศึกษาแบบทางสถาปัตยกรรมวัดพระธาตุลำปางหลวง,”

(วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546), หน้า 279.

ในช่วงเวลาที่ 2 อาณาจักรล้านนาตกอยู่ใต้การปกครองของพม่ามากกว่า 200 ปี การเข้ามาปกครองของพม่านั้นยังคงรักษาและปฏิบัติตามจารีตของท้องถิ่น การศาสนาจึงไม่เสื่อมลงมากนัก อีกทั้งพม่าต้องการให้พื้นที่ในนครลำปางสถานที่สถาปนาพระศาสนาใหม่ และมีการกัลปนานครลำปางเป็นศาสนจักร²²

ถึงแม้ว่าล้านนาจะตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าก็ตามแต่หลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้แสดงถึงความเจริญของพุทธศาสนาในสมัยที่ล้านนาตกอยู่ใต้การปกครองของพม่านี้ โดยสามารถพิจารณาได้จากการสร้างสถาปัตยกรรมเพิ่มในวัด การบูรณะพระธาตุ ในวัดบริเวณใกล้เคียงกับวัดพระธาตุลำปางหลวงเช่น พ.ศ. 2226 สร้างวิหารวัดไหล่หินหลวง พ.ศ. 2263 สร้างวิหารวัดปงยางคค²³

ในช่วงเวลานี้ รูปแบบสถาปัตยกรรมยังเป็นสถาปัตยกรรมของล้านนาบริสุทธิ์ ยังไม่มีการเข้ามาของ อิทธิพลสกุลช่างความนิยมแบบรัตนโกสินทร์ นักวิชาการสถาปัตยกรรม เรียกสถาปัตยกรรมล้านนายุคนี้ว่า “ยุครุ่งเรืองของสถาปัตยกรรมล้านนา” และยังเชื่ออีกว่า สถาปัตยกรรมที่เก่าแก่ที่สุดและยังหลงเหลืออยู่ในปัจจุบันในวัดพระธาตุลำปางหลวงสร้างขึ้นมาในยุคนี้เช่นกัน²⁴

ในช่วงเวลาที่ 3 สถาปัตยกรรมและศิลปกรรม ในสมัยที่ล้านนาเป็นประเทศราชของสยาม เมื่อพระเจ้ากาวิละได้เข้ามาสวามิภักดิ์ต่อสยามประเทศในปี พ.ศ. 2317 ความพยายามฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่ซึ่งทิ้งร้างไปนาน โดยพระเจ้ากาวิละได้พยายามปฏิบัติตามจารีตเดิมตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังรายเพื่ออ้างความเท่าเทียมกันในการปกครองล้านนาประเทศ พระองค์ได้พยายามฟื้นฟูศรัทธาและความเชื่อทางศาสนาเพื่อที่สร้างฐานพระราชอำนาจของพระองค์ดังเช่นศรัทธาและความเชื่อจักรวาลดังเห็นได้จากการย้ายมาอยู่ใจกลางเวียงอันเป็นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นศูนย์กลางรัฐและจักรวาลเช่นเดียวกับราชวงศ์มังราย

ในสมัยนี้วัดพระธาตุลำปางหลวงได้รับการทะนุบำรุงอยู่อย่างสม่ำเสมอ เนื่องจากเป็นวัดที่สำคัญของเจ้าผู้ครองนครฝ่ายเหนือ ลายละเอียดการบูรณะซ่อมแซมมีหลักฐานปรากฏชัดเจนคือ มีการสร้างรั้วรอบพระธาตุเจดีย์ การสร้างบันไดนาคและการก่อสร้าง 2 ตัวหน้าวัด และการบูรณะในส่วนองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม และ ศิลปกรรมไม่มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบหลัก โดยยังคงรักษานัยความหมายเชิงสัญลักษณ์ของแบบแผนดั้งเดิมไว้อย่างครบถ้วน²⁵

ล้านนามายุคนี้จึงเป็นยุคฟื้นฟูจึงเป็นยุคฟื้นฟูพุทธศรัทธาพยายามสร้างความชอบธรรม โดยพยายามใช้แนวคิดระบบจักรวาล และ แนวคิดธรรมราชาดังเช่น สมัยราชวงศ์มังราย พุทธศาสนาจึงได้รับการฟื้นฟูเป็นอย่างดี รวมถึงวัดพระธาตุลำปางหลวงด้วย

²² เรื่องเดียวกัน, หน้า 293.

²³ วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์, วิหารล้านนา, (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2544), หน้า 259.

²⁴ พรรณนิภา ปิลทวิณิช, “การศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมวัดพระธาตุลำปางหลวง”

(วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546), หน้า 278.

²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 302.

ในช่วงเวลาที่ 4 สมัยการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลถึงปัจจุบันความเปลี่ยนแปลงของการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจของล้านนา เป็นการเปลี่ยนแปลงตามพลวัตการเมืองของดินแดนรอบข้าง เช่น อิทธิพลของตะวันตกที่มีในพม่า และ ล้านช้าง และการปฏิรูปทางสังคมของสยามประเทศเองการเปลี่ยนแปลงการปกครองแบบหัวเมืองประเทศราชก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองไปในระบบ มณฑลเทศาภิบาล

การไหลบ่าของระบบทุนนิยมและการปฏิรูปการปกครองอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมใน พ.ศ. 2442 รัฐบาลกลางมีนโยบายปฏิรูปทั้งระบบการปกครอง การศาสนา และ การศึกษา มีผลทำให้กระบวนการสร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรมในช่วงเวลานี้เปลี่ยนแปลงไป แนวคิดในการสร้างและซ่อมแซมวัด นิยมการสร้างวัดอุทิศเพื่อเป็นบุญกุศลของผู้สร้างเป็นสำคัญกลุ่มคนแต่เดิมที่มีอำนาจในการสร้างวัดขนาดใหญ่ คือ กษัตริย์ เจ้านาย พระสงฆ์ ได้เปลี่ยนไปสู่ผู้มีอำนาจทางการเงิน เช่น พ่อค้าชาวจีน²⁶ ดังนั้นลักษณะสถาปัตยกรรมจึงแตกต่างจากยุคก่อน มีการใช้เทคนิควิธีการก่อสร้างสมัยใหม่ ในสมัยนี้มีการจัดการสัมปทานป่าไม้เกิดขึ้นทำให้ไม่สามารถหาไม้มาสร้างหรือซ่อมแซมอาคารได้

นโยบายการสร้างโดยมีระบบทุนเป็นตัวขับเคลื่อนนี้เป็นการสร้างที่มีลักษณะเป็นความต้องการของผู้สร้างโดยสำคัญกลุ่มสร้างวิหารเปลี่ยนบทบาทจากสถาปัตยกรรมในวัดเพื่อมุ่งอุทิศให้พระพุทธศาสนาไปสู่การตั้งกลุ่มสถาปัตยกรรมที่สร้างตามแต่ที่วัดหรือเจ้าภาพต้องการ²⁷

การเข้ามาของระบบทุนนิยม ทำให้โครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่าง กษัตริย์ เจ้านาย ศาสนา และ สถาปนิกผู้สร้างสถาปัตยกรรมเสื่อมลง ปัจจัยการขับเคลื่อนพุทธศาสนาซึ่งแต่เดิมคือศรัทธาของผู้สร้างและเจ้าผู้ปกครองนครได้เปลี่ยน ไปเป็นการว่าจ้างของประชาชนเพื่อจุดประสงค์ในการมุ่งหมายการทำบุญ

4.2.5.1 กรรมวิธีทางศิลปกรรมในเขตพุทธาวาสวัดพระธาตุลำปางหลวง และภูมิปัญญาสร้าง สรรค์ของสกุลช่างลำปาง

กรรมวิธีทางศิลปกรรมที่สามารถพบเห็นได้โดยมากในเขตพุทธาวาสคือ งานปูนปั้น, งานจิตรกรรม, งานสลักไม้, งานโลหะ, งานฉลุปิดทอง ซึ่งจากการวิเคราะห์ในบทที่ 3 พบว่ากรรมวิธีทางศิลปกรรมดังกล่าวเกิดจากแนวคิดและภูมิปัญญาที่หลากหลายของสกุลช่างลำปาง ซึ่งสามารถสรุปเชิงความสัมพันธ์ระหว่างกรรมวิธีทางศิลปกรรม กับ แนวคิดหรือภูมิปัญญาสร้างสรรค์ได้ดังตารางต่อไปนี้

²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 310.

²⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 311.

ตารางที่ 10 ตารางแสดงความสัมพันธ์ของกรรมวิธีทางศิลปกรรม และ ภูมิปัญญาของสกุลช่างลำปาง

กรรมวิธีทางศิลปกรรม	แนวคิด / ภูมิปัญญาสร้างสรรค์ของสกุลช่างลำปาง
งานปูนปั้นที่ทาด้วยน้ำปูนขาว	งานศิลปกรรมประเภทนี้โดยมากตั้งอยู่ที่แจ้งตั้งนั้น กรรมวิธีที่ใช้จึงเป็นกรรมวิธีที่มีแนวคิดถึงเรื่องความทนทาน
งานปูนปั้นปิดทอง หรือ ประดับกระจกสี	งานศิลปกรรมประเภทนี้โดยมากตั้งอยู่ใน วิหารหรือ อุโบสถที่มีหลังคาคลุม ซึ่งงานปิดทองประดับกระจกสี จะให้ผลทางศิลปกรรมที่สวยงามในพื้นที่บริเวณดังกล่าว
งานจิตรกรรม	งานศิลปกรรมประเภทนี้ตั้งอยู่บริเวณฝ้าย้อยของวิหารหลวง และ วิหารน้ำแต้ม แสดงถึงความสามารถของสกุลช่างลำปางในการถ่ายทอดเรื่องราวทางพุทธศาสนาให้ชาวบ้านเข้าใจได้
งานสลักไม้	งานสถาปัตยกรรมในเขตพุทธาวาสโดยมากเป็นเครื่องไม้ ซึ่งงานศิลปกรรมประเภทนี้เกิดจากการสร้างสรรค์ไปบนโครงสร้างของสถาปัตยกรรมให้เกิดความสวยงาม แสดงถึงทักษะ และจินตนาการของสกุลช่างลำปาง

ตารางที่ 10 ตารางแสดงความสัมพันธ์ของกรรมวิธีทางศิลปกรรม และ ภูมิปัญญาของสกุลช่างลำปาง (ต่อ)
(ต่อ)

กรรมวิธีทางศิลปกรรม	แนวคิด / ภูมิปัญญาสร้างสรรค์ของสกุลช่างลำปาง
<p>งานโลหะ</p> <p>งานฉลุปิดทอง</p>	<p>งานศิลปกรรมประเภทโลหะนี้อยู่ในบริเวณองค์พระธาตุลำปางหลวง เนื่องจากโลหะ สามารถสร้างงานได้ละเอียดอ่อน และ เป็นวัสดุที่มีคุณค่า จึงถูกนำมาใช้ในบริเวณที่มีความสำคัญที่สุด และลักษณะงานที่ออกมาประณีตแสดงถึงความสามารถของสกุลช่างลำปาง</p> <p>งานศิลปกรรมประเภทการฉลุปิดทองใช้ในวิหาร เป็นงาน งานประเภทนี้จะก่อให้เกิดความประทับใจ และความศรัทธา ซึ่งโดยส่วนมากแล้วจะมีพื้นฐานมาจากลายพฤกษชาติ ซึ่งสะท้อนโลกทัศน์ทางเกษตรกรรม</p>

4.2.5.2 ลักษณะทางสถาปัตยกรรมวิหาร และ อุโบสถในเขตพุทธาวาส, ภูมิปัญญาสร้างสรรค์ของสกุลช่างลำปาง และ อิทธิพลที่มีผลต่องานสร้างสรรค์

จากที่กล่าวมาข้างต้นลักษณะของสังคมส่งผลโดยตรงต่อการทำงานของสถาปนิกและผลดังกล่าวได้แสดงออกผ่านทางรูปแบบงานสร้างสรรค์ ซึ่งในที่นี้คือ การสร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรม อันเนื่องจากการวิเคราะห์ในบทที่ 3 ในหัวข้อ 3.2.4.3 ซึ่งสรุปลักษณะทางสถาปัตยกรรมวิหาร และ อุโบสถในเขตพุทธาวาสไว้ 5 แบบ ดังนั้นในหัวข้อนี้จะได้ทำการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ดังกล่าวเข้าด้วยกันระหว่าง ลักษณะทางสถาปัตยกรรมวิหาร และ อุโบสถในเขตพุทธาวาส กับ ภูมิปัญญาสร้างสรรค์ และ อิทธิพลที่มีผลต่องานสร้างสรรค์เข้าด้วยกันดังตารางเปรียบเทียบต่อไปนี้

ตารางที่ 11 ตารางแสดงความสัมพันธ์ระหว่าง ลักษณะทางสถาปัตยกรรมวิหาร และ อุโบสถในเขตพุทธาวาส กับ ภูมิปัญญาสร้างสรรค์ และ อิทธิพลที่ผลต่องานสร้างสรรค์

พ.ศ. / วิหาร/ อุโบสถ	ลักษณะทางสถาปัตยกรรม วิหาร และ อุโบสถในเขต พุทธาวาส	ภูมิปัญญาที่ใช้สร้างสรรค์	อิทธิพลที่มีผล ต่องาน สร้างสรรค์
พ.ศ.2029 วิหารพระ พุทธ	วิหารปิด มีลักษณะเป็น สถาปัตยกรรมเครื่องไม้ มีการยก เก็จด้านหน้า 1 ช่วง ด้านหลัง 1 ช่วง	ใช้การลดขนาดด้านกว้างของผัง พื้นตามการลดเก็จของหลังคา และใช้เสาปีกนอกแนบข้างเสาหลวง	ช่วงเวลาที่ 1 อุดมการณ์ของ สังคมเป็นไปเพื่อ พุทธศาสนา
พ.ศ. 2039 วิหารหลวง	วิหารโถงขนาดใหญ่ มีลักษณะ โครงหลังคาเป็นเครื่องไม้ มีการ ยกเก็จด้านหน้า 2 ช่วง และลด เก็จลงด้านหลัง 1 ช่วง	<ul style="list-style-type: none"> - ใช้โครงสร้างไม้ต่างใหม่ในการ ถ่ายแรง - ใช้โครงสร้างเสาปีกนอกในการลด หรือขยายช่วงกว้างของหลังคา - ใช้โครงสร้างข้อซ้อนข้อในการ- แก้ปัญหาการยกเก็จในห้องที่ 1 และ ห้องที่ 2 - แก้ปัญหาขนาดใหญ่ของวิหาร ด้วยการแบ่งหลังคาช่วงปีกนก ออกเป็น 2 ช่วง โดยการตั้งเสาสะ โก้น 	ช่วงเวลาที่ 1 อุดมการณ์ของ สังคมเป็นไปเพื่อ พุทธศาสนา
พ.ศ. 2044 วิหารน้ำ แต้ม	วิหารโถง มีลักษณะโครงหลังคา เป็นเครื่องไม้ มีการยกเก็จ ด้านหน้า 2 ช่วง และลดเก็จ ด้านหลัง 1 ช่วง	<ul style="list-style-type: none"> - ใช้โครงสร้างไม้ต่างใหม่ในการ ถ่ายแรง - ใช้โครงสร้างเสาปีกนอกในการลด หรือขยายช่วงกว้างของหลังคา - ใช้โครงสร้างข้อซ้อนข้อในการ- แก้ปัญหาการยกเก็จในห้องที่ 1 	ช่วงเวลาที่ 1 อุดมการณ์ของ สังคมเป็นไปเพื่อ พุทธศาสนา

ตารางที่ 11 ตารางแสดงความสัมพันธ์ระหว่าง ลักษณะทางสถาปัตยกรรมวิหาร และ อุโบสถในเขตพุทธาวาส กับ ภูมิปัญญาสร้างสรรค์ และ อิทธิพลที่ผลต่องานสร้างสรรค์ (ต่อ)

พ.ศ. / วิหาร/ อุโบสถ	ลักษณะทางสถาปัตยกรรม วิหาร และ อุโบสถในเขต พุทธาวาส	ภูมิปัญญาที่ใช้สร้างสรรค์	อิทธิพลที่มีผล ต่องาน สร้างสรรค์
พ.ศ. วิหารพระเจ้า ศิลา	วิหารโถง มีลักษณะโครงหลังคาเป็นเครื่องไม้ มีการยกเก็จด้านหน้า 2 ช่วง และลดเก็จด้านหลัง 1 ช่วง แต่มีความแตกต่างกับวิหารน้ำแต้มที่ระยะห่างระหว่างเสาหลวงในท้องที่ 1 และ ท้องที่สองไม่เท่ากัน	<ul style="list-style-type: none"> - ใช้โครงสร้างไม้ต่างใหม่ในการถ่ายแรง - ใช้โครงสร้างเสาปีกในการลดหรือขยายช่วงกว้างของหลังคา - ใช้การขยายช่วงเสาในท้องที่ 1 และ ท้องที่ 2 แทนการใช้โครงสร้างข้อซ้อนข้อ 	ช่วงเวลาที่ 1 อุดมการณ์ของสังคมเป็นไปเพื่อพุทธศาสนา
พ.ศ. 2275 วิหารต้นแก้ว	วิหารโถง มีลักษณะโครงหลังคาเป็นเครื่องไม้ มีการยกเก็จด้านหน้า 2 ช่วง และลดเก็จด้านหลัง 1 ช่วง สมมติฐานว่าจำลองแบบมาจากวิหารน้ำแต้ม	<ul style="list-style-type: none"> - ใช้โครงสร้างไม้ต่างใหม่ในการถ่ายแรง - ใช้โครงสร้างเสาปีกในการลดหรือขยายช่วงกว้างของหลังคา - ใช้โครงสร้างข้อซ้อนข้อในการแก้ปัญหาการยกเก็จในท้องที่ 1 	ช่วงเวลาที่ 3 ยุค พื้นฟูล้านนา
พ.ศ. 2445 (โดยประมาณ) พระอุโบสถ	อาคารทรงโรง มีโครงหลังคาเป็นเครื่องไม้ มีการยกเก็จของหลังคา ด้านหน้า 1 ช่วง ด้านหลัง 1 ช่วง แต่ไม่มีการลดหรือเพิ่มขนาดความกว้างของผังพื้นตาม	<ul style="list-style-type: none"> - ใช้โครงสร้างไม้ต่างใหม่ในการถ่ายแรง - เนื่องจากขนาดช่วงกว้างของเสาหลวงไม่ได้ลด หรือ เพิ่มตามการยกเก็จของหลังคา แนวของแปดอกก็ยังคงอยู่ตำแหน่งเดิม - ปานลมใช้โครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก - หน้าหน้าบตีไม้ปิดโครงสร้างไม้ 	ช่วงเวลาที่ 4 ยุค มณฑลเทศาภิบาล

ตารางที่ 11 ตารางแสดงความสัมพันธ์ระหว่าง ลักษณะทางสถาปัตยกรรมวิหาร และ อุโบสถในเขตพุทธาวาส กับ ภูมิปัญญาสร้างสรรค์ และ อิทธิพลที่ผลต่องานสร้างสรรค์ (ต่อ)

พ.ศ. / วิหาร/ อุโบสถ	ลักษณะทางสถาปัตยกรรม วิหาร และ อุโบสถในเขต พุทธาวาส	ภูมิปัญญาที่ใช้สร้างสรรค์	อิทธิพลที่มีผล ต่องาน สร้างสรรค์
พ.ศ. 2466 บูรณะวิหาร หลวง	เปลี่ยนหน้าแหวนวิหารหลวง และทำบ้านลมแบบภาคกลาง	- บ้านลมใช้โครงสร้างคอนกรีต เสริมเหล็ก - หน้าแหวนตีไม้ปิดโครงสร้างไม้ ต่างใหม่และ ชี้อ่อนชื่อ - ติฝ้ายไม้ปิดโครงสร้างหลังคา	ช่วงเวลาที่ 4 ยุค มณฑล เทศาภิบาล
พ.ศ. 2511 บูรณะวิหารต้น แก้ว	เปลี่ยนลักษณะการประดับ หลังคาเป็นแบบภาคกลาง มีการ ใช้ช่อฟ้า รวยระกาและหางหงส์		

จากการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะทางสถาปัตยกรรม ภูมิปัญญาที่ใช้
สร้างสรรค์ และ อิทธิพลที่มีผลต่องานสร้างสรรค์ พบว่าช่วงเวลาที่สถาปัตยกรรมวิหารและอุโบสถในเขต
พุทธาวาสวัดพระธาตุลำปางหลวงมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวและมีรูปแบบที่สวยงามตรงกับช่วงเวลาที่ 1 ซึ่ง
อุดมการณ์ของสังคมในยุคสมัยนั้นเป็นไปเพื่อพุทธศาสนา สถาปัตยกรรมในยุคสมัยนี้ประกอบไปด้วย วิหารพระ
พุทธ, วิหารหลวงและ วิหารน้ำแต้ม ลักษณะของโครงสร้างที่สะท้อนถึงลักษณะเฉพาะตัวของวิหารข้างต้น
ประกอบไปด้วย การใช้เสาปีกเพื่อลดหรือ ขยายช่วงกว้างของหลังคาในการลดเงา การใช้ช่อช่อนชื่อเพื่อ
แก้ปัญหาเรื่องขนาดระยะระหว่างเสาหลวงในห้องที่ 1 ของวิหารหลวง และวิหารน้ำแต้ม ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นการ
แสดงออกถึงภูมิปัญญาสร้างสรรค์ของสกุลช่างลำปางที่มีคุณค่า

วิหารต้นแก้ว ซึ่งเป็นการจำลองแบบวิหารน้ำแต้ม ซึ่งวิหารต้นแก้วนี้เป็นผลงาน
สร้างสรรค์ในยุคที่ 3 ซึ่งเป็นยุคฟื้นฟูอาณาจักรล้านนา จึงอาจกล่าวได้ว่าแนวคิดของการฟื้นฟูอาณาจักรล้านนา
ในสมัยนั้นเห็นถึงคุณค่าของรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของล้านนาในยุครุ่งเรือง ดังนั้นการสร้างวิหารต้นแก้วจึง
ไม่ใช่การสร้างใหม่แต่เป็นการจำลองรูปแบบที่พิจารณาแล้วว่ามีคุณค่า

การบูรณะวิหารหลวงและวิหารต้นแก้ว ในยุคสมัยที่ 4 แสดงถึงอุดมการณ์ทาง
สังคมที่เปลี่ยนไป ส่งผลถึงการเห็นคุณค่าของรูปแบบสถาปัตยกรรมในยุครุ่งเรือง และการเข้ามามีอิทธิพลของ
รูปแบบศิลปกรรมแบบภาคกลาง อันได้แก่ การเปลี่ยนลักษณะการประดับหลังคาของวิหารดังกล่าว

4.2.5.3 การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมในเขตพุทธาวาส

ในปี พ.ศ. 2487 กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนสถาปัตยกรรมในเขตพุทธาวาส โดยมีรายละเอียดดังนี้คือ องค์พระธาตุเจดีย์, วิหารหลวง, วิหารพระพุทธรูป, พระอุโบสถ, หอพระพุทธรูปบาท, วิหารพระเจ้าคิลลา, วิหารน้ำแต้ม, ซุ้มประตูโขง บันไดนาคด้านหน้า, วิหารต้นแก้ว ต่อมาในปี พ.ศ. 2523 กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนทั้งพื้นที่บริเวณในเขตพุทธาวาสในลักษณะของการเป็นกลุ่มอาคาร ซึ่งกรมศิลปากรได้ระบุความสำคัญไว้ว่า

“ลักษณะขององค์เจดีย์ซึ่งเป็นอิทธิพลของเจดีย์ทรงกลมสุโขทัยมีความสำคัญคือแสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ของบ้านเมืองในแคว้นล้านนาที่ย้ายความสำคัญของเมืองที่รองลงไปจากเชียงใหม่จากเชียงใหม่รายด้านทิศตะวันออก ยังลำปางทางทิศใต้

นอกจากนั้นสิ่งก่อสร้างอื่นๆภายในวัดทางโบสถ์วิหารและหอพระพุทธรูปบาท ซึ่งเป็นเครื่องไม้ เป็นศิลปการก่อสร้างสมัยล้านนาไทยที่สวยงาม วัดนี้จึงเป็นแหล่งรวบรวมงานศิลปกรรมสมัยล้านนาไทยไว้เป็นจำนวนมาก”²⁸

การกำหนดความสำคัญของสถาปัตยกรรมในเขตวัดพระธาตุลำปางหลวงข้างต้นนี้ปราศจากการกล่าวถึงภูมิปัญญาของสกุลช่างลำปางซึ่งเป็นสิ่งที่มีความสำคัญเช่นกัน อนึ่งอาคารที่ทำการขึ้นทะเบียนจะได้รับความคุ้มครองตาม พ.ร.บ. ซึ่งกล่าวว่า

“มาตรา 10 ห้ามมิให้ผู้ใดซ่อมแซม แก้ไข เปลี่ยนแปลง รื้อถอน ต่อเติม ทำลาย เคลื่อนย้ายโบราณสถานหรือส่วนต่าง ๆ ของโบราณสถาน หรือชุดคันสิ่งใด ๆ หรือปลูกสร้างอาคารภายในบริเวณโบราณสถาน เว้นแต่จะกระทำตามคำสั่งของอธิบดีหรือได้รับอนุญาตเป็นหนังสือจากอธิบดี และถ้าหนังสืออนุญาตนั้นกำหนดเงื่อนไขไว้ประการใด ก็ต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขนั้นด้วย “

การควบคุมโบราณสถานในลักษณะนี้จึงทำให้โอกาสที่ช่างในท้องถิ่นจะทำการซ่อมแซมอาคารได้มีน้อยลง และส่งผลต่อสถาปัตยกรรมในเขตพุทธาวาสวัดพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งมีความสัมพันธ์กับภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์ของสกุลช่างลำปาง

²⁸ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดลำปาง, ทะเบียนโบราณสถาน[Online], สำนักงานวัฒนธรรม, แหล่งที่มา: <http://intranet.m-culture.go.th/lampang/Information/ancient/bo21.html> [2550, พฤษภาคม 1]

4.2.5.4 ความสัมพันธ์สถาปัตยกรรมในเขตพุทธาวาส กับ การสร้างสรรค์งานของสกุลช่างลำปางในเชิงมรดกทางวัฒนธรรม

อุดมการณ์ของสังคม และ ภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์มรดกทางวัฒนธรรมที่มองไม่เห็น อุดมการณ์ของสังคมในแต่ละยุคสมัยส่งผลถึงรูปแบบทางสถาปัตยกรรมโดยตรง ดังนั้นอุดมการณ์ในช่วงที่ 1 ของสังคมที่เป็นไปเพื่อพุทธศาสนา จึงนับว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญที่อยู่เบื้องหลังการขับเคลื่อนสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาที่ก่อเกิดรูปแบบที่มีคุณค่า ผ่านทางภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์งานที่มีความสำคัญและมีลักษณะเฉพาะตัวทางโครงสร้าง ภูมิปัญญาดังกล่าวได้ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นและได้รับการฟื้นฟูในยุคฟื้นฟูอาณาจักรล้านนา ก่อให้เกิดเป็นภูมิปัญญาสกุลช่างลำปางซึ่งสิ่งดังกล่าวเหล่านี้เป็นการแสดงออกของมรดกทางวัฒนธรรมที่มองไม่เห็นอันมีคุณค่า

สถาปัตยกรรมในเขตพุทธาวาสวัดพระธาตุลำปางหลวงมรดกทางวัฒนธรรมที่มองเห็น สถาปัตยกรรมในเขตพุทธาวาสเป็นการแสดงออกทางวัฒนธรรมที่มองเห็นของ อุดมการณ์ทางสังคม และ ภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์ ซึ่งสถาปัตยกรรมดังกล่าวได้ดำรงอยู่มาตั้งแต่ล้านนาในยุครุ่งเรือง และสืบเนื่องมาจนถึงยุคปัจจุบันนี้จึงเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่า

การสร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรมกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่สำคัญ การสร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรมเป็นสิ่งที่เปลี่ยนอุดมการณ์ทางสังคมให้เป็นรูปธรรม และ เชื่อมภูมิปัญญาของสกุลช่างลำปางเข้าด้วยกันกับสถาปัตยกรรมในเขตพุทธาวาสวัดพระธาตุลำปางหลวง

4.2.6 วัฒนธรรมการอยู่อาศัย และสถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัยในชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง

4.2.6.1 ความหมายทางวัฒนธรรมขององค์ประกอบในเรือนพักอาศัยในชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง

ลักษณะทางกายภาพที่มีปรากฏขึ้นและมีร่วมกันในสังคม เป็นการบ่งชี้ถึงการให้ลำดับความสำคัญ รูปแบบที่ยอมรับกัน อันเป็นสิ่งที่แสดงถึงระบบคุณค่าที่มีร่วมกันในสังคม²⁹ ในชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง รูปแบบการอยู่อาศัยยังมีลักษณะ ตามการวิเคราะห์การจัดการที่ว่างในบทที่ 3 เป็นการจัดการที่ว่างซึ่งมีลักษณะแสดงถึงความหมายของการวัฒนธรรมการอยู่อาศัยแบบล้านนา ประเพณี ซึ่งองค์ประกอบทางกายภาพดังกล่าวสามารถวิเคราะห์ถึงความหมายทางวัฒนธรรมได้ดังต่อไปนี้

²⁹ Amos Rapoport, *House Form and Culture*, (USA: Prentice-Hall, 1969), p.6.

ความหมายทางวัฒนธรรมของรั้ว

จากการสำรวจทางกายภาพในชุมชน พบรั้ว 3 ประเภท ประกอบด้วย รั้วคอนกรีต รั้วไม้ไผ่ และ รั้วต้นกระถิน ซึ่งรั้วไม้ไผ่ซึ่งมีไม้เลื้อยขึ้นอยู่ และต้นกระถิน ซึ่งพืชข้างต้นนี้เป็นพืชที่สามารถใช้ประกอบอาหารพื้นเมืองของภาคเหนือ โดยผักดังกล่าวสามารถใช้จิ้ม กิน กับน้ำพริก และใช้ประกอบอาหารในการทำแกงต่างๆ รั้วต้นไม้ และ รั้วไม้ไผ่ผสมไม้เลื้อย จึงมีความหมายทางวัฒนธรรม ในฐานะของการเป็นแหล่งอาหาร และ ความสามารถในการพึ่งพาตัวเองได้³⁰

คอนกรีตบล็อกเป็นวัสดุสมัยใหม่ ถูกใช้ในเรือนพักอาศัยย่านพาณิชยกรรมหลังวัดพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งย่านดังกล่าวเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ และ เป็นอาคารที่จัดวางประโยชน์ใช้สอยสำหรับรองรับพาณิชยกรรม ซึ่งการละทิ้งรั้วไม้ไผ่ที่ปลูกไม้เลื้อย และ การละทิ้งรั้วกระถินนี้ได้ แสดงให้เห็นถึงการสูญเสียองค์ประกอบบางประการในการพึ่งพาตัวเองได้

ความหมายทางวัฒนธรรมของลานบ้าน (ชั่วง)

เมื่อพิจารณาจากผังของชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวงลานบ้าน เป็นทำหน้าที่เป็นที่ว่างอย่างหนึ่งของเวียง เป็นจุดเปลี่ยนผ่านจากเส้นทางสัญจรนอกบ้านเข้าสู่ในบ้าน ซึ่ง การเคลื่อนไหวของที่ว่าง ดังกล่าว จะก่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์กันของคนในพื้นที่ซึ่งมีที่ว่างต่อเชื่อมกัน

ลานบ้านในชุมชน ยังเป็นพื้นที่ว่างอเนกประสงค์ที่สามารถใช้ประกอบกิจกรรมร่วมกัน จากการจากการสำรวจและ เก็บข้อมูล พบการใช้ลานดังกล่าวประกอบกิจกรรม 2 ประเภทคือ งานทำบุญบ้านและ งานมงคลสมรส ดังนั้นลานบ้านดังกล่าวจึงถือได้ว่าเป็นพื้นที่ซึ่งรองรับกิจกรรมทางประเพณีต่างๆของชุมชน

ความหมายทางวัฒนธรรมของใต้ถุนเรือน

ใต้ถุนเรือนเป็นพื้นที่ซึ่งรองรับการใช้ประโยชน์ในเวลากลางวันเนื่องจากบนเรือนมีอากาศร้อนอันมีสาเหตุมาจากเรือนพักอาศัยในชุมชน ไม่มีการใช้ฉนวนกันความร้อนเป็นผ้าเพดาน ความร้อนจึงส่งผ่านเข้าสู่ปริมาตรภายในอาคาร ชาวบ้านไม่มีความจำเป็นต้องใช้เทคโนโลยีที่มีความซับซ้อนในการแก้ปัญหา ดังกล่าว เพียงแต่ปรับเปลี่ยนเวลาในการใช้พื้นที่บนตัวเรือนเป็นเวลากลางคืน และ ใช้พื้นที่ใต้ถุนเรือนในเวลากลางวัน ปัญหาดังกล่าวข้างต้นก็จะไม่เกิดขึ้น

จากที่กล่าวมาข้างต้นบริเวณใต้ถุนเรือนจึงเป็นพื้นที่ซึ่งจะรองรับกิจกรรมต่างๆที่จะเกิดขึ้นมาในเวลากลางวันเช่น การทำงานหัตถกรรม การนอนพักผ่อนในเวลากลางวัน การรับประทานอาหาร รวมถึงการนั่งพูดคุยกันระหว่างคนในชุมชน กิจกรรมดังกล่าวข้างต้นนี้คือ กิจกรรมการอยู่อาศัยนั่นเอง

ดังนั้นใต้ถุนจึงเป็นการแสดงออกของความหมายทางวัฒนธรรม 2 นัยยะคือ เป็นพื้นที่รองรับวัฒนธรรมการอยู่อาศัย และเป็นปัจจัยที่แสดงออกถึงการแก้ปัญหาที่เกิดจากสภาพภูมิอากาศ

³⁰ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ธรรมศาสตร์, 2539), หน้า 65.

ความหมายทางวัฒนธรรมของบันได

บันไดเป็นประโยชน์ใช้สอยที่รองรับการสัญจรแนวตั้งเพื่อเชื่อมพื้นที่นอกเรือน กับ เข้ากับพื้นที่บนเรือนชั้นสอง โถงบันไดเป็นองค์ประกอบที่เกิดจากการแก้ปัญหาทางวัฒนธรรมในการทำเรือนสอง ชั้น เพื่อแบ่งประโยชน์ใช้สอยในเวลากลางวันและเวลากลางคืนคือ

ระบบการทำโถงบันได สามารถพบได้ในเรือนพักอาศัยของชุมชนซึ่ง รูปแบบที่เป็น เอกลักษณะของการทำโถงบันไดจะประกอบไปด้วย เสาแหล่งหมา หลังคาลดระดับ และ บันไดในการเปลี่ยน ระดับ 1.5-1.6 เมตร ซึ่งรูปลักษณะของบันไดดังกล่าวเป็นรูปแบบที่กันว่าเป็นคุณค่าร่วมของชุมชนแห่งนี้

ความหมายทางวัฒนธรรมของสวนบันได

สวนบันไดการแสดงออกถึงสุนทรียภาพของชาวบ้านที่ได้รับการกล่อมเกลาจิตใจ ด้วยธรรมชาติ³¹ ในการจัดวางพื้นที่ทางขึ้นเรือน น้ำจากอ่างล้างเท้าสามารถใช้ในการรดต้นไม้ในบริเวณ สวน บันไดเป็นองค์ประกอบที่มีร่วมกันของเรือนหลายหลังในชุมชนประวัติศาสตร์แห่งนี้ ดังนั้นสวนบันไดจึงเป็นหนึ่ง ในรูปแบบที่ชุมชนเห็นคุณค่าร่วมกัน

ความหมายทางวัฒนธรรมของเสาแหล่งหมา

จากการสำรวจพบเสาแหล่งหมาในเรือนพักอาศัยของชุมชนตั้งแต่ เรือนพักอาศัย รูปแบบประเพณี เรือนพักอาศัยที่สร้างในช่วง พ.ศ. 2516 จนถึงเรือนพักอาศัยที่เพิ่งสร้างในปัจจุบัน การพบเสา แหล่งหมาในเรือนพักอาศัยในหลายช่วงเวลา แสดงให้เห็นว่าชุมชนเห็นความสำคัญของเสาแหล่งหมาในฐานะ เป็น องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของเรือน ดังนั้นเสาแหล่งหมาจึง แสดงออกถึงคุณค่าที่ชุมชนเห็นร่วมกัน

ความหมายทางวัฒนธรรมของเรือนพักอาศัยสถาปัตยกรรมไม้

ในอดีตจังหวัดลำปางเคยเป็นพื้นที่ซึ่งมีป่าไม้อยู่นานแน่น สถาปัตยกรรมเรือนพัก อาศัยในชุมชนแห่งนี้ใช้ไม้เป็นองค์ประกอบหลักในการก่อสร้าง จึงเป็นการสะท้อนถึงถึงบริบททางสิ่งแวดล้อม ทางธรรมชาติในขณะที่บ้านเรือนดังกล่าวได้ถูกสร้างขึ้น

เรือนพักอาศัยในชุมชนเกิดจากการใช้เทคโนโลยีในการก่อสร้างจนเกิดเป็นรูปทรง แบบประเพณีโดยใช้โครงสร้างไม้แก้ปัญหาเพื่อให้อุณหภูมิและความชื้นสัมพัทธ์และ วัฒนธรรมต่างๆของ ชุมชน

³¹ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล อ่างใน อนุวิทย์ เจริญศุภกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, เรือนล้านนาไทยและ ประเพณีการปลูกเรือน, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ธรรมศาสตร์, 2539), หน้า69.

4.2.6.2 สรุปความหมายทางวัฒนธรรมของเรือนพักอาศัยของชุมชนประวัติศาสตร์ เวียงพระธาตุลำปางหลวง

ความหมายทางวัฒนธรรมของรูปแบบสถาปัตยกรรมเรือนพักอาศัยในชุมชน
ประวัติศาสตร์สามารถอธิบายได้ด้วยแนวคิดผลรวมทางระบบ สังคม-วัฒนธรรม (genre de vie) อันประกอบไปด้วย วัฒนธรรม (Culture) ชุดของศีลธรรม (Ethos) โลกทัศน์ (World View) และ ลักษณะเฉพาะทางชาติพันธุ์ (Ethnic)³² ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

วัฒนธรรม วัฒนธรรมอันก่อให้เกิดรูปแบบเรือนพักอาศัยในชุมชนแห่งนี้ประกอบไปด้วย วัฒนธรรมการอยู่อาศัย วัฒนธรรมการกิน และวัฒนธรรมในการมองระบบคุณค่าร่วมกันของชุมชน

ชุดของศีลธรรม กรอบปฏิบัติของล้านนาโบราณ ที่เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องบรรพบุรุษ และ กรอบของศีลธรรมทางพุทธศาสนา

โลกทัศน์ โลกทัศน์ที่มีอยู่ในสถาปัตยกรรมเรือนพักอาศัยของชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวงคือ โลกทัศน์ของสังคมเกษตรกรรมอันมีแนวคิดเรื่องของแนวแกนแห่งความสมบูรณ์ ซึ่งแสดงออกมาในการวางเรือนพักอาศัยในแนวแกนเหนือ-ใต้

โลกทัศน์ทางคติจักรวาลที่สร้างความเคารพต่อพระธาตุลำปางหลวง เปรียบเสมือนศูนย์กลางจักรวาลที่ตั้งอยู่บริเวณใจกลางชุมชน และ เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจของชาวบ้าน

ลักษณะทางชาติพันธุ์ ชาวพื้นเมืองในลำปางประกอบด้วย ลัวะ ซึ่งในชนิการณืมาตีปรกรณ์เรียกว่า มิลักขุ (แปลว่าคนป่า) และชนพื้นเมืองเผ่าอื่นๆ แต่เชื่อว่าชาว ลัวะ น่าจะเป็นกลุ่มใหญ่ ซึ่งอยู่มาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์³³

รูปทรงสถาปัตยกรรมเรือนพักอาศัยของชุมชนเกิดจากผลรวมของปัจจัยพื้นฐานทางวัฒนธรรมข้างต้น ซึ่งได้พัฒนาต่อมาจนเกิดเป็นรูปทรงแบบประเพณีและ รูปทรงแบบประเพณีซึ่งรูปทรงประเพณีดังกล่าวได้ ค่อยๆ ถูกปรับแต่งด้วย ภูมิอากาศ และระบบการก่อสร้าง

4.2.6.3 ปัญหาที่เกิดขึ้นกับเรือนพักอาศัยแบบประเพณีของชุมชนประวัติศาสตร์ เวียงพระธาตุลำปางหลวง

ในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2548 ผู้วิจัยได้ไปสำรวจสถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัยในชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวงเพื่อที่จะศึกษาถึงอัตราการเปลี่ยนแปลงในชุมชน ผู้วิจัยได้พบการเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรมพักอาศัยที่สำคัญอย่างหนึ่ง คือ บ้านของนางสวย คำลือไทร ได้ถูกลื้อทิ้งไป

³² Redfield cited in Amos Rapoport, *House Form and Culture*, (USA: Prentice-Hall, 1969), p.48.

³³ หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดลำปาง, *การสำรวจแหล่งชุมชนโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวง*, (ลำปาง: ม.ป.ท., 2542), หน้า 9.

เนื่องจากมีสภาพทรุดโทรมมาก หนึ่งบ้านของนางสวย เป็นสถาปัตยกรรมพักอาศัยที่มีอายุมากกว่า 70 ปี ใช้ไม้เป็นวัสดุในการก่อสร้าง เป็นสถาปัตยกรรมล้านนาในรูปแบบ “เรือนไม้จริงที่วิวัฒนาการไปจากเรือนกาแล”³⁴ สถาปัตยกรรมพักอาศัยของนางสวยที่สร้างขึ้นมาแทนที่ เป็นอาคารก่ออิฐ หลังคาเป็นโครงถักเหล็ก (Truss)

รูปที่ 68 บ้านนางสวย คำลือไทร ที่สร้างขึ้นมาใหม่

จากการสัมภาษณ์ นางสวยกล่าวว่า ตนเองมีความต้องการที่จะซ่อมแซมและ ต่อเติมบ้านพักอาศัยหลังนี้แต่ไม่สามารถที่จะซ่อมแซมและต่อเติมได้เนื่องจากไม่มีช่างที่มีความรู้ ความสามารถในการสถาปัตยกรรมไม้เหลืออยู่ อีกทั้งถ้าจะต้องไปว่าจ้างช่างจากภายนอกมา ค่าใช้จ่ายจะสูงมากตนเองไม่สามารถรองรับได้อีกทั้งตนเองยังมีลูกอีกสองคน เก่งกว่าเมื่อลูกโตขึ้นอาจจะลำบากในการอยู่อาศัย

จากสถานการณ์ที่เกิดขึ้นกับบ้านของนางสวยสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาของภูมิปัญญา ในการสร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรมไม้แบบประเพณีซึ่งส่งผลโดยตรงกับการสูญสลายของสถาปัตยกรรม ในการที่จะวิเคราะห์เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับบ้านของนางสวย จำเป็นต้องแนวคิดการเชื่อมความนิยม สถาปัตยกรรม ประเพณี ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

การเชื่อมความนิยมของสถาปัตยกรรมประเพณี มี 3 สาเหตุคือ ปริมาณประเภท ของสถาปัตยกรรมมากขึ้นรูปแบบประเพณีไม่สามารถรองรับได้, การสูญเสียคุณค่าที่มีร่วมกันในสังคม และ การสูญสิ้นของธรรมเนียมปฏิบัติที่ใช้ในการก่อสร้าง³⁵

จากแนวคิดข้างต้นสามารถนำมาอธิบายอธิบายปัญหาที่เกิดขึ้นของบ้านนางสวย คำลือไทร คือ นางสวยผู้เป็นเจ้าของบ้านยังมีความปรารถนาที่จะซ่อมแซมบ้านพักของตน เพราะเห็นคุณค่า และมีความรู้สึกผูกพันกับรูปแบบดังกล่าวซึ่งสามารถอธิบายบนพื้นฐานแนวคิดปัจจัยในการล่มสลายของ สถาปัตยกรรมแบบประเพณี ได้ว่า คุณค่าที่มีอยู่ร่วมกันในสังคมแห่งนี้ยังมีเหลืออยู่ แต่ธรรมเนียมปฏิบัติในการก่อสร้างอาคารแบบประเพณีได้สูญสิ้นไปแล้วทั้งนี้เพราะปริมาณผู้คนที่เห็นคุณค่าอาจจะยังไม่พอ ปัญหาเรื่อง

³⁴ วิวัฒน์ เตมียพันธ์ุ, “เรือนไทยภาคเหนือ,” ใน เรือนไทย, (กรุงเทพฯ: ชลของรัตน์, 2536), หน้า74.

³⁵ Amos Rapoport, House Form and Culture, (USA: Prentice-Hall, 1969), p.6.

การขยายตัวของครอบครัวเมื่อลูกของนางสวย โตขึ้นไม่ใช่ปัญหาเรื่อง ประเภทของสถาปัตยกรรมที่มีความซับซ้อน แต่เป็นเรื่อง ภูมิปัญญาที่เชี่ยวชาญในธรรมเนียมปฏิบัติเพียงพอที่จะสามารถกลับไปตีความสถาปัตยกรรมพักอาศัยหลังเดิมเพื่อที่จะสร้างส่วนขยายของบ้าน การตีความสถาปัตยกรรมแบบประเพณี จึงถือว่าเป็นอีกปัจจัยที่สำคัญในการทำให้สถาปัตยกรรมแบบประเพณีดำรงอยู่ต่อไปได้ เพราะวัฒนธรรมการอยู่อาศัยไม่ใช่สิ่งที่คงตัว แต่เป็นสิ่งที่มีการพลวัตและเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา³⁶

จากกรณีปัญหาที่เกิดขึ้นกับสถาปัตยกรรมพักอาศัยของนางสวย คำลือไทร อาจจะเกิดขึ้นได้กับสถาปัตยกรรมพักอาศัยแบบประเพณีหลังอื่นในชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง เนื่องจากเป็นสังคมเดียวกันมีองค์ประกอบที่เป็นโครงสร้างทางวัฒนธรรมอย่างเดียวกันภูมิปัญญาหรือธรรมเนียมปฏิบัติในการก่อสร้างถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มองไม่เห็น และเป็นโครงสร้างที่เกื้อหนุน สถาปัตยกรรมพักอาศัยที่เป็นโครงสร้างที่มองเห็น โดยผ่านกิจกรรมการก่อสร้าง

มรดกทางวัฒนธรรมที่มองไม่เห็น (Intangible Heritage) ภูมิปัญญา และ ธรรมเนียมปฏิบัติในการก่อสร้างเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มองไม่เห็น ซึ่งเป็นโครงสร้างรองรับสถาปัตยกรรมพักอาศัยอยู่ และยังเป็นสิ่งที่แสดงออกถึงค่านิยมทางสังคม ภูมิปัญญาดังกล่าวเป็นสิ่งที่สั่งสมมาตั้งแต่อดีตมีพัฒนาการและพลวัตในตัวเอง

มรดกทางวัฒนธรรมที่มองเห็น (Tangible Heritage) สถาปัตยกรรมพักอาศัยแบบประเพณีเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มองเห็น เป็นผลงานสร้าง สรรค์ของสังคม และสะท้อนวิถีชีวิตของชุมชนรูปแบบสถาปัตยกรรมมีการพัฒนาผ่านควบคู่ไปกับภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์

กิจกรรมที่เชื่อมมรดกทางวัฒนธรรมเข้าด้วยกัน (Activities) การก่อสร้างเป็นกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่เชื่อม องค์ประกอบทางวัฒนธรรมทั้ง 2 ส่วนเข้าด้วยกัน โดย กิจกรรมนี้เป็นอาชีพเฉพาะ และภูมิความรู้ที่เป็นความสามารถเฉพาะตัวสูง เมื่อโครงสร้างทางวัฒนธรรมข้างต้นถูกฟื้นฟูมาความสามารถในการก่อสร้างสถาปัตยกรรมแบบประเพณี สามารถใช้ส่งเสริมสภาพสังคมและเศรษฐกิจของชุมชนได้

4.3 สภาพในปัจจุบันของระบบโครงสร้างมรดกทางวัฒนธรรม

จากการวิเคราะห์ข้างต้นชี้ให้เห็นว่าโครงสร้างของมรดกทางวัฒนธรรม ต้องอาศัยองค์ประกอบพื้นฐานในการดำรงอยู่ที่เกื้อหนุนกันของมรดกทางวัฒนธรรมที่มองเห็น และ มรดกทางวัฒนธรรมที่มองไม่เห็น โดยมีกิจกรรมทางวัฒนธรรมเป็นตัวประสาน ปัจจุบันมรดกทางวัฒนธรรมที่มองเห็นมีสภาพเสื่อมโทรมลงเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบพื้นฐานของมรดกทางวัฒนธรรมที่มองไม่เห็น เช่น ปัญหาเรื่องการเสื่อมสภาพของภูมิทัศน์เชิงวัฒนธรรมโดยรอบชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลง หรือ ขององค์ประกอบพื้นฐานของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ นั่นก็คือเรื่องค่านิยมอัน

³⁶ Christian Norberg-Schulz, *Nightlands*, (Massachusetts: MIT Press, 1965), p.27.

เกี่ยวกับการทำการเกษตร หรือ การเสื่อมสภาพของวัดพระธาตุลำปางหลวง อันเนื่องมา การแทรกแซงและ ค่านิยมที่เปลี่ยนไปของกลุ่มช่าง (สล่า) หรือ การสูญสลายของภูมิปัญญาในการก่อสร้างของสถาปัตยกรรม ซึ่ง นับว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ที่สำคัญ เป็นต้น

ในปัจจุบันโลกทัศน์และแนวคิดของสังคมได้เปลี่ยนไปจากอดีต รวมถึงความเสื่อมความนิยม หรือ ความน่าเชื่อถือของวัฒนธรรมที่ขั้บตันให้เกิดวิกฤตทางวัฒนธรรมดังกล่าว การเปลี่ยนแปลงเชิงโลกทัศน์เบื้องต้น ทำให้มนุษย์ในปัจจุบันขาดความเข้าใจ ทั้งในมิติของมรดกทางวัฒนธรรม และ สภาพแวดล้อมรอบตัว ส่งผลให้ ให้เกิดการเพิกเฉยต่อคุณค่าได้ ของสิ่งดังกล่าวได้ และอาจส่งผลให้เกิดความแปลกแยกระหว่างตนเองกับ สภาพแวดล้อมในที่สุด

จากการวิเคราะห์ในบทนี้ ชี้ให้เห็นได้ชัดเจนว่าปัญหาดังกล่าวเป็นปัญหาเชิงโครงสร้าง ของ ความสัมพันธ์ที่ส่งผลต่อกันไปมาเป็นเชิงพลวัตระหว่างมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้และมรดกทางวัฒนธรรม ที่จับต้องไม่ได้ ซึ่งรวมถึง โลกทัศน์เชิงวัฒนธรรมและการทำความเข้าใจในวัฒนธรรม เพื่อให้มรดกทาง วัฒนธรรมข้างต้นสามารถดำรงอยู่ต่อไปได้จำเป็นต้องเสริมโครงสร้าง และ ทดแทนองค์ประกอบพื้นฐานที่ สูญเสีย หรือเสื่อมความนิยมลงในเวลาปัจจุบัน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 5

แนวคิดในการอนุรักษ์ชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวงโดยใช้พื้นฐานทางวัฒนธรรม

5.1 แนวคิดในการฟื้นฟูองค์ประกอบของโครงสร้างทางวัฒนธรรม

การวิเคราะห์ในบทที่ 4 เรื่องโครงสร้างทางวัฒนธรรม และ ความหมายของชุมชนประวัติศาสตร์ พบว่า องค์ประกอบของโครงสร้างทางวัฒนธรรมที่สำคัญที่ต้องทำการฟื้นฟูคือ ความรู้ทางประวัติศาสตร์ โลกทัศน์ล้านนา และ ข้าววัด / แรงงานวัด และกลุ่มผู้ดูแลสถาปัตยกรรมทางศาสนาเพื่อใช้ออกประกอบข้างต้นเป็นพื้นฐานเพื่อฟื้นฟูโครงสร้างทางวัฒนธรรมของชุมชนประวัติศาสตร์ เวียงพระธาตุลำปางหลวงต่อไป

5.1.1 แนวคิดในการฟื้นฟูความรู้ทางประวัติศาสตร์ และโลกทัศน์

ความหมาย และ คุณค่าของชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวงอยู่ใน หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ปรากฏอยู่ทั้งในรูปแบบที่เป็นวัตถุทางกายภาพ เช่น วัดพระธาตุลำปางหลวง, รูปแบบการตั้งถิ่นฐานเป็นต้น และ หลักฐานทางประวัติศาสตร์ ที่เป็นเอกสาร เช่น ศิลาจารึก หรือ ตำนานพื้นเมืองโบราณ (ชินการณมาลีปกรณ์) เป็นต้น

หลักฐานทางกายภาพดังกล่าวเป็นวัตถุทางวัฒนธรรมต้องใช้โลกทัศน์ในยุคสมัยที่สร้างขึ้นเหล่านั้นขึ้นมาในการทำความเข้าใจ ซึ่งก็คือ โลกทัศน์แบบล้านนา โลกทัศน์ทางเกษตรกรรม และ การนับถือพุทธศาสนา ในการตีความถึงจะสามารถเข้าใจความหมายที่แฝงอยู่ ในหลักฐานทางกายภาพข้างต้นได้ ดังนั้น การฟื้นฟูโลกทัศน์แบบล้านนา จึงเป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องทำการฟื้นฟูโลกทัศน์ดังกล่าวก่อนที่จะสามารถตีความหลักฐานทางประวัติศาสตร์ข้างต้นได้

การฟื้นฟูโลกทัศน์ สามารถทำได้โดยการศึกษาศาสตร์ประวัติศาสตร์และตำนานพื้นเมืองซึ่งในปัจจุบันนี้มีชมรมที่ศึกษาเรื่องดังกล่าวอยู่คือ กลุ่มผู้สนใจศิลปวัฒนธรรมภาคเหนือ ในจังหวัดเชียงใหม่ชื่อว่ากลุ่ม “ชมรมส่งเสริม สลาล้านนา” ซึ่งชมรมนี้มีจุดประสงค์²

- เพื่อฟื้นฟู และ เผยแพร่ ภูมิปัญญาพื้นบ้านของสล่าเมืองล้านนา
- เพื่อจรรโลงและสร้างสรรค์ ผลงานทางด้านทัศนศิลป์พื้นบ้าน
- เพื่อเป็นการสืบสานภูมิปัญญาให้คงอยู่สืบทอดต่อเนื่องแก่อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาค้นคว้า

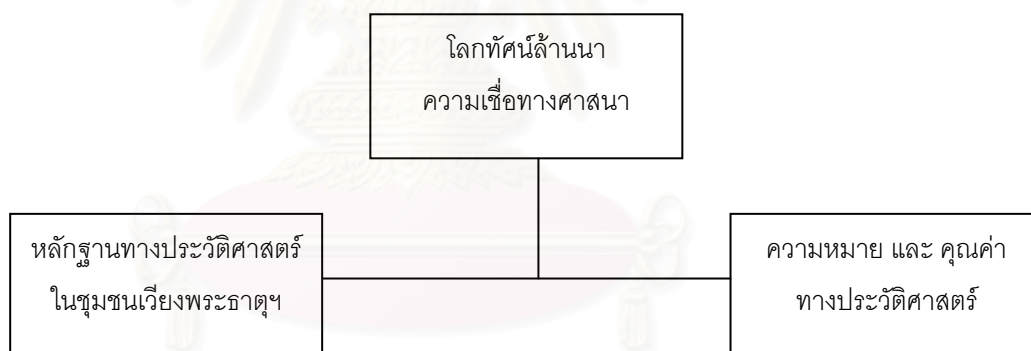
¹ Christian Norberg-Schulz, *Intention in Architecture*, (Massachusetts: MIT Press, 1965), p.112.

² สล่า ล้านนา

- เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกที่ดีแก่เยาวชน ให้เกิดความรักความห่วงใยเกิดความภาคภูมิใจในศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาของบรรพบุรุษและนำมาสร้างสรรค์ พัฒนาสิ่งใหม่ที่ดีต่อไป
- เพื่อศูนย์กลางในการส่งเสริม สนับสนุน และเผยแพร่การทำงานวิชาช่าง ศิลปหัตถกรรมของศิลปะพื้นบ้าน
- เพื่อจัดสรรรายได้ส่วนหนึ่งจากการจัดนิทรรศการเพื่อร่วมบริจาคแก่สถานสงเคราะห์เด็กตามองค์กรต่างๆ เชียงใหม่ และเป็นกองทุนช่วยเหลือสนับสนุน สล่าเขตภาคเหนือ

ในชมรมนี้จะมีการทำการประชุม “เรื่องเล่าล้านนา” ซึ่งการศึกษา ตำนานเมืองต่าง และเรื่องเล่าพื้นบ้านต่างๆ เช่น ตำนานพระบรมธาตุลำปางหลวง, ตำนานพระแก้วมรกต, ตำนานเจ้าทิพย์ช้าง การศึกษาตำนานเหล่านี้จะสร้างความเข้าใจ ในโลกทัศน์และความเชื่อดั้งเดิมของสังคมล้านนาได้

เมื่อมีความรู้ทางโลกทัศน์ และ ความเชื่อดั้งเดิมของสังคมล้านนาถูกฟื้นฟูขึ้นมาความรู้ทางประวัติศาสตร์ก็สามารถฟื้นฟูตามขึ้นมาได้ โดยผ่านทางแบบจำลองการตีความ ความหมาย และ ความรู้ทางประวัติศาสตร์ดังต่อไปนี้

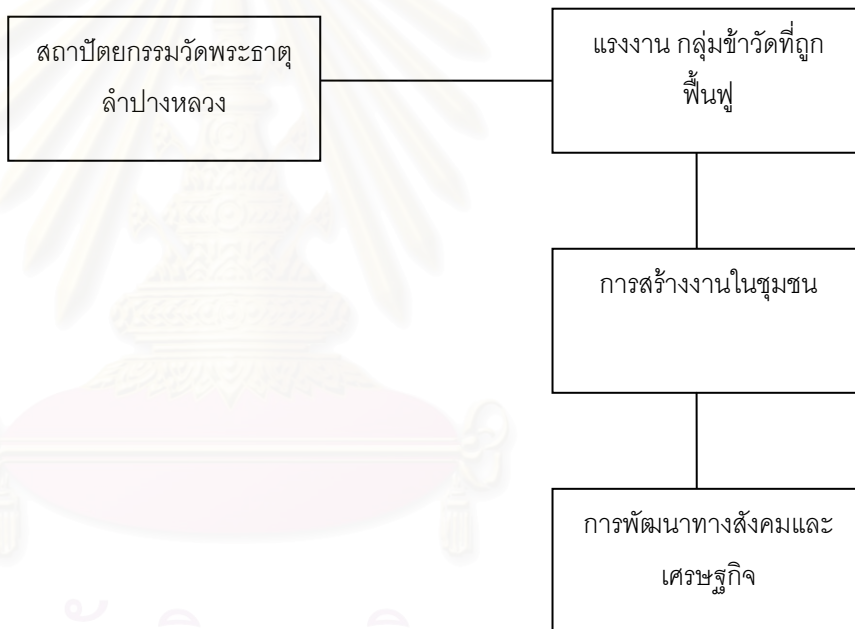
แผนภาพที่ 4 แบบจำลองการฟื้นฟูโลกทัศน์

5.1.2 พระ ข้าวัด กลุ่มในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม

จากการศึกษาโครงสร้างของสังคมโดย UNESCO ผ่านทางโครงการ LEAP เพื่อหาองค์ประกอบของโครงสร้างทางวัฒนธรรมที่มีหน้าที่รองรับสถาปัตยกรรมทางศาสนาของหลวงพระบาง ซึ่ง UNESCO พบว่า ในประวัติศาสตร์พระ และ สังคม “สังฆะ” ของหลวงพระบางเคยทำหน้าที่นี้อยู่ ซึ่งในปัจจุบัน ความรู้ความสามารถในการดูแล ซ่อมแซมวัดในระดับของการ ปฏิสังขรณ์ได้เสื่อมลงแล้ว แต่ก็ยังพอที่จะมีศักยภาพที่จะฟื้นฟูได้ โดยผ่านกรอบความคิดของ LEAP

ในประวัติศาสตร์ของล้านนา มีหลักฐานจารึกไว้ชัดเจนเกี่ยวกับโครงสร้างการดูแลรักษา สถาปัตยกรรมทางศาสนา อันมีวัดพระธาตุลำปางหลวงเป็นต้น กลุ่มคนที่มีหน้าที่ดูแลสถาปัตยกรรมทางศาสนา ไม่ใช่พระดังเช่นหลวงพระบาง แต่เป็นกลุ่มคนที่เรียกว่า “ข้าวัด” ข้าวัดนี้คือคนที่ขึ้นกับเจ้า ผู้มีศักดินา และได้ กัลปนาให้กับวัดเพื่อทำหน้าที่ดูแลรักษา วัด ระบบข้าวัดได้ยกเลิกไปในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อทรงประกาศเลิกทาส

สิ่งชะ ใน หลวงพระบาง และ ข้าวัดในล้านนาทำหน้าที่เป็นองค์ประกอบของโครงสร้างทาง วัฒนธรรมที่มองไม่เป็นรองรับสถาปัตยกรรมทางศาสนาอยู่ การฟื้นฟูองค์ประกอบทางโครงสร้างดังกล่าวจะ ส่งผลต่อการฟื้นฟูของสภาพทางกายภาพของสถาปัตยกรรมทางศาสนา อีกทั้งความรู้ทางศิลปกรรมและ สถาปัตยกรรมที่สั่งสมผ่านมาทางสถาปัตยกรรมทางศาสนาเป็นความรู้ที่มีคุณค่าสามารถใช้เป็นการสร้างงาน เพื่อตอบสนองต่อการเติบโตของสถาปัตยกรรมแบบประเพณีในอนาคตได้

แผนภาพที่ 5 การฟื้นฟูกลุ่มข้าวัด แรงงานวัด

กลุ่มข้าวัดที่ฟื้นฟูขึ้นมาพิจารณาเป็นกลุ่มอาชีพที่ได้คำตอบแทนและมีความสามารถเฉพาะ ทางในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมทางศาสนา และสามารถขยายผลไปสู่การพัฒนาแนวคิดในการอนุรักษ์ สถาปัตยกรรมทางศาสนาในประเทศไทยโดยผ่านทางพื้นฐานโครงสร้างทางวัฒนธรรม ซึ่งการพัฒนาดังกล่าว ข้างต้นจะนำไปสู่พัฒนาการทางสังคมและเศรษฐกิจตามมา

จากการทบทวนวรรณกรรมข้างต้น เกี่ยวกับ ลักษณะทางสถาปัตยกรรมและ ศิลปกรรม รวมถึงโครงสร้างทางสังคมของอาณาจักรล้านช้างอันมี หลวงพระบางเป็นต้นและอาณาจักรล้านนาอันมี ชุมชน ประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวงเป็นต้น พบว่ามีความคล้ายคลึงกันในหลายระดับ ดังเช่น ระดับของ

กายภาพ ระดับโครงสร้างทางสังคม และ ระดับของระบบคุณค่าของสังคม ดังนั้นในการ จึงมีความเป็นไปได้ที่จะ นำแนวกรอบความคิดของ LEAP ที่ใช้ในการฟื้นฟูโครงสร้างทางวัฒนธรรมของเมืองหลวงพระบางนำมา ประยุกต์ใช้กับ ชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวงได้

5.2. แนวคิดในการฟื้นฟูโครงสร้างทางวัฒนธรรม

5.2.1 รูปแบบการตั้งถิ่นฐานและวัฒนธรรมในการอยู่อาศัยของชุมชนทางประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง

รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวงเป็นมรดกทาง วัฒนธรรมที่มองเห็นซึ่งมีวัฒนธรรมการอยู่อาศัยและคติความเชื่อของสังคมล้านนาเป็นตัวก่อกำเนิด รูปแบบการ ตั้งถิ่นฐานสามารถอธิบายได้โดยการวิเคราะห์ลักษณะทางกายภาพของชุมชนในบทที่ 3 และความหมายทาง วัฒนธรรมของรูปแบบการตั้งถิ่นฐานผลการวิเคราะห์ในบทที่ 4 ซึ่งผลการวิเคราะห์ดังกล่าว ชี้ให้เห็นถึง ความสำคัญของการตั้งถิ่นฐานและ ความสัมพันธ์กับระบบวัฒนธรรมการอยู่อาศัยในรูปแบบของ รูปแบบการตั้งถิ่น ฐานกับภูมิทัศน์และ ระบบทางจินตภาพ กับคติความเชื่อของสังคมล้านนา ซึ่งแสดงออกมาเป็นลักษณะ เฉพาะตัวของพื้นที่

ความสัมพันธ์ของระบบการตั้งถิ่นฐานและภูมิทัศน์ ความสัมพันธ์ของระบบการตั้งถิ่นฐาน และภูมิทัศน์ สามารถแสดงได้ใน 2 ระดับคือในระดับกายภาพ และ ในระดับของคติความเชื่อ ความสัมพันธ์ใน ระดับกายภาพแสดงออกในการวางผังที่สัมพันธ์กับสังคมเกษตรกรรมเช่นการกำหนดขอบเขตของเวียงด้วยคลอง คูเวียงซึ่งคลองคูเวียงนี้ก็เป็นส่วนหนึ่งของระบบลำเหมืองที่ใช้ในการทำ และ คลองคูเวียงนี้ก็เป็นองค์ประกอบ ทางกายภาพที่ใช้แยกบริเวณพักอาศัยกับท้องทุ่งนาออกจากกัน ในระดับของคติความเชื่อของสังคมที่ทำการ เกษตรกรรมเป็นหลักที่ส่งผลต่อกายภาพ มีตัวอย่างคือการวางตัวเวียงหันหน้าไปทางทิศเหนือตามความเชื่อเรื่อง การวางผังเมืองของล้านนาโบราณ³

วัฒนธรรมการอยู่อาศัยกับระบบทางจินตภาพ ความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมการอยู่อาศัยกับ ระบบทางจินตภาพสามารถสามารถอธิบายได้โดยองค์ประกอบทางจินตภาพต่างๆ ทั้ง 5 คือ จุดหมายตา ศูนย์ รวม ขอบเขต เส้นทางสัญจร และ ย่าน ชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวงเป็นเวียงทางศาสนา ดังนั้นศาสนาและวัฒนธรรมการอยู่อาศัยจึงมีฐานะเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มองเห็นซึ่งก่อให้เกิดลักษณะ เฉพาะตัวของพื้นที่

³ ศรีศักร วัลลิโภดม, ค้นหาอดีตเมืองโบราณ, (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2538), หน้า 208.

ในการวิเคราะห์โดยระบบทางจิตภาพ องค์พระธาตุลำปางหลวงคือจุดหมายตาที่โดดเด่นที่สุดของชุมชนแห่งนี้ ซึ่งเส้นทางสัญจรหลักต่างๆ ล้วนเปิดมุมมองไปสู่องค์พระธาตุลำปางหลวงทั้งสิ้น ลักษณะเฉพาะทางจิตภาพที่เกิดขึ้นจึงแสดงถึงนัยยะทางศาสนาซึ่งหมายถึงความเป็นศูนย์กลางของจักรวาลตามคติความเชื่อของล้านนา

ลานกลางชุมชน และ บ่อน้ำเลี้ยงพระนางจามเทวี เป็นพื้นที่เปิดโล่งที่อยู่กลางชุมชนและทำหน้าที่เสมือนเป็นตัวแฉกเส้นทางสัญจรไปสู่บริเวณต่างๆ ตามประวัติศาสตร์เชื่อว่าบ่อน้ำแห่งนี้เกิดขึ้นในสมัยพระนางจามเทวีซึ่งมีมาก่อนการขุดคลองคูเวียงของชุมชนและพระธาตุลำปางหลวงองค์ปัจจุบัน แต่อย่างไรก็ตาม ลานที่ว่างบริเวณบ่อน้ำพระนางจามเทวีก็เชื่อมไปสู่วัดพระธาตุลำปางหลวงเช่น กับด้วยทางสัญจรในแกนเหนือ-ใต้กลางชุมชน ลักษณะดังกล่าวแสดงถึงพัฒนาการทางรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง

คลองคูเวียงเป็นองค์ประกอบของระบบทางจิตภาพที่ใช้กำหนดขอบเขตของชุมชนคลองคูเวียงนี้เป็นส่วนหนึ่งของระบบลำเหมืองดังที่กล่าวมาข้างต้น อีกทั้งคลองคูเวียงยังแสดงถึงลักษณะทางสังคมและเศรษฐกิจในประวัติศาสตร์ที่ก่อเกิดระบบทางจิตภาพ

ย่านในฐานะขององค์ประกอบทางจิตภาพของชุมชน แสดงออกมา 3 ลักษณะในชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวงกล่าวคือ ย่านการท่องเที่ยว ย่านพาณิชย์กรรม และย่านพักอาศัย การขยายตัวของย่านสำหรับรองรับการท่องเที่ยวเป็นผลมาจากลักษณะโลกทัศน์ของสังคมที่เปลี่ยนไปจากสังคมที่มีอุดมการณ์ของสังคมเกษตรกรรมมาสู่สังคมอุตสาหกรรม การเปลี่ยนแปลงของย่านดังกล่าวจะส่งผลถึงลักษณะเฉพาะของพื้นที่ด้วย

คุณค่าที่มีร่วมกันในสังคม (Common Shared Values) และภาพลักษณะของโลกที่มีร่วมกันในชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวงคือ ความเชื่อทางศาสนากับคติที่เกี่ยวข้อง และวัฒนธรรมการอยู่อาศัย เป็นพื้นฐานทางวัฒนธรรมที่ก่อให้เกิดลักษณะทางกายภาพอันประกอบไปด้วย รูปแบบการตั้งถิ่นฐานและ ระบบทางจิตภาพของชุมชนถ้าคุณค่าที่มีร่วมกันของสังคมดังกล่าวสูญเสีย ไปตามอุดมการณ์ของยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงจะส่งผลทำให้รูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่เป็นลักษณะเฉพาะทางกายภาพของชุมชนสูญเสียตามไปด้วย⁴

ดังนั้นแนวทางในการอนุรักษ์ลักษณะทางกายภาพและรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนจึงจำเป็นต้องเริ่มจากการรักษาพื้นฐานทางวัฒนธรรมที่เป็นคุณค่าร่วมกันของสังคม และความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมดังกล่าวกับองค์ประกอบทางกายภาพ ซึ่งสามารถแยกเป็นองค์ประกอบได้ดังนี้

⁴ Amos Rapoport, House Form and Culture, (USA: Prentice-Hall, 1969), p. 7.

5.2.1.1 การฟื้นฟูความสัมพันธ์ขององค์ประกอบทางกายภาพของรูปแบบการตั้งถิ่นฐานและพื้นฐานทิวทัศน์ธรรมชาติของเมืองอยุธยา

การวางตำแหน่งเวียง

รูปแบบเวียงพระธาตุลำปางหลวงเป็นมีรูปแบบการวางผังที่มีลักษณะเฉพาะตัวหัวเวียงหันขึ้นไปทางทิศเหนือรูปแบบของเวียงเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มองเห็นซึ่งมีคติความเชื่อเรื่องทิศทางแห่งความอุดมสมบูรณ์อยู่เบื้องหลังซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มองไม่เห็น สภาพในปัจจุบันสัณฐานของเวียงที่อยู่ในสภาพที่ค่อนข้างสมบูรณ์แต่ ตามคติความเชื่อในการวางตำแหน่งเวียงแต่โบราณในยุคสมัยล้านนาได้สูญหายไปตามอุดมการณ์ของสังคมที่เปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรมไปสู่สังคมอุตสาหกรรม

ในการฟื้นฟูจึงต้องเริ่มที่การศึกษาคติความเชื่อดังกล่าวและให้ความรู้แก่เกี่ยวกับคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของรูปแบบการตั้งถิ่นฐานการสวนกลางเพื่อป้องกันนโยบายและแผนพัฒนาที่จะส่งผลกระทบต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชน หนึ่งสวนกลางได้ตระหนักถึงวัดพระธาตุลำปางหลวงในฐานะมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าแต่สภาพแวดล้อมของวัดซึ่งเป็นสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรมยังไม่ถูกตระหนักถึง

การวางตำแหน่งอาคาร

รูปแบบการวางเรือนพักอาศัยในชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวงเป็นรูปแบบเชิงประเพณี ซึ่งทิศการวางเรือนตามแนวแกนเหนือ-ใต้ สะท้อนถึงโลกทัศน์ทางเกษตรกรรมดังผลจากการวิเคราะห์ในบทที่ 3 ดังนั้นการรักษาการวางทิศทางของเรือนจึงมีความสำคัญซึ่งสามารถทำการรักษาไว้ได้โดยการทำการสื่อความหมายของรูปแบบการหันทิศเรือนในลักษณะนี้ให้เจ้าของเรือนได้ทราบถึงคุณค่าดังกล่าว และ ควรที่จะจัดทำเป็นข้อแนะนำ ผ่านทาง อ.บ.ต. ผู้ซึ่งทำหน้าที่ออกใบอนุญาตในการก่อสร้างอาคารสำหรับการวางทิศทางของเรือนซึ่งจะทำการก่อสร้างขึ้นในชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวงในอนาคต

ระบบที่ว่าง

ระบบที่ว่างของชุมชน เกิดจากลานที่ว่างบ่อน้ำพระนางจามเทวี และ ลานด้านหลังวัดพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งที่ว่างบริเวณบ่อน้ำพระนางจามเทวีเกิดมาจากความเชื่อเรื่องต้นกำเนิดของชุมชนแห่งนี้ดังนั้นความเชื่อดังกล่าวเป็นข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่มีคุณค่า และ แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของที่ว่างรอบบ่อน้ำ การรักษาความรู้ทางประวัติศาสตร์ดังกล่าวมีความจำเป็นและต้องแสดงออกในรูปของการตีความและการสื่อความหมายเพื่อขยายฐานความรู้ไปสู่สังคมในวงกว้าง

พื้นที่บริเวณนี้เป็นบริเวณที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ และมีกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องเช่นประเพณีลอยกระทง ดังนั้นพื้นที่ในบริเวณนี้จึงควรที่จะขึ้นทะเบียนโบราณสถานในลักษณะของกลุ่มอาคารโดยกำหนดพื้นที่ คือบ่อน้ำพระนางจามเทวี, ลานรอบบ่อน้ำ และ ลานทางด้านทิศตะวันตกของบ่อน้ำซึ่งมีพื้นที่เปิดโล่งเชื่อมถึงกัน เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการพัฒนาที่ไม่เหมาะสมในบริเวณนี้

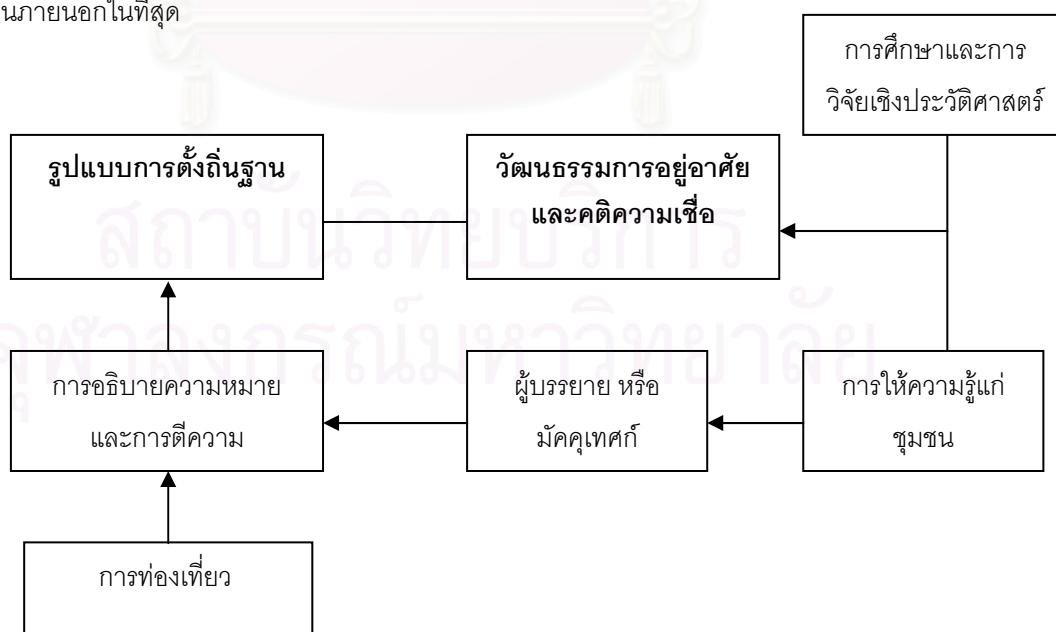
5.2.1.2 การฟื้นฟูความสัมพันธ์ของระบบทางจิตภาพ และพื้นฐานทางวัฒนธรรมของการอยู่อาศัย

องค์ประกอบต่างๆของระบบทางจิตภาพทั้ง 5 ทำงานร่วมกันก่อเกิดเป็นลักษณะเฉพาะของพื้นที่เป็นการแสดงออกอย่างหนึ่งที่ปรากฏขึ้นของมรดกทางวัฒนธรรมที่มองเห็น ซึ่งมีพื้นฐานทางวัฒนธรรมอันประกอบไปด้วย ความเชื่อทางพุทธศาสนา คติของกลุ่มชนล้านนา และวัฒนธรรมการอยู่อาศัย อันเป็นปัจจัยพื้นฐานในการก่อกำเนิดซึ่งสิ่งเหล่านี้นับได้ว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มองไม่เห็นดังนั้นการรักษา ระบบทางจิตภาพของชุมชนจำเป็นต้องเริ่มจากการฟื้นฟูปัจจัยพื้นฐานทางวัฒนธรรมที่เป็นตัวก่อกำเนิด ลักษณะทางจิตภาพดังกล่าว

จากการวิเคราะห์ในบทที่ 3 พบว่า การอยู่อาศัยของชุมชนในปัจจุบันยังอิงกับวัฒนธรรมการอยู่อาศัยของล้านนาและคติความเดิยังคงอยู่แต่สิ่งดังกล่าวยังไม่ได้ถูกให้ความสำคัญจากสังคมภายนอก อันได้แก่ การบริหารจัดการของส่วนกลาง และ นักท่องเที่ยว ซึ่งความไม่เข้าใจถึงพื้นฐานทางวัฒนธรรมดังกล่าวจะส่งผลถึงระบบในเชิงจิตภาพของชุมชนได้ ดังเช่น การทำพื้นที่ลานจอดรถขนาดใหญ่หน้าวัดพระธาตุลำปางหลวง และการเติบโตของกลุ่มอาคารพาณิชย์กรรมเพื่อรองรับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว

ดังนั้นการฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรมที่มองไม่เห็น และ ความที่รู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมจึงเป็นปัจจัยสำคัญ เพื่อสร้างความตระหนักรู้ ต่อสังคมในวงกว้างและ เพื่อสร้างจิตสำนึกให้แก่เยาวชนรุ่นใหม่ของชุมชนแห่งนี้

การฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรมที่มองไม่เห็นจำเป็นต้องสร้างองค์ประกอบมาสนับสนุนองค์ประกอบเดิม 2 อย่างคือ การศึกษาและการทำวิจัยทางประวัติศาสตร์เพื่อสร้างความเข้าใจ ความหมายของมรดกทางวัฒนธรรมที่มองไม่เห็นและ การเผยแพร่ความรู้ดังกล่าวไปสู่ชุมชน รวมถึงนักท่องเที่ยวและผู้คนภายนอกในที่สุด

แผนภาพที่ 6 แบบจำลองการฟื้นฟูโครงสร้างโครงสร้างของมรดกทางวัฒนธรรมรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน

มนุษย์ในยุคสมัยใหม่ได้สูญเสียความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องคติความเชื่อและจักรวาลทัศน์⁵ ดังนั้นการที่นักท่องเที่ยวจะสามารถทำความเข้าใจรูปแบบการตั้งถิ่นฐานได้จึงจำเป็นต้องมีการอธิบายพื้นฐานทางวัฒนธรรมเพื่อที่นักท่องเที่ยวและคนจากภายนอกจะสามารถทำความเข้าใจมรดกทางวัฒนธรรมที่มองเห็นและ มองไม่เห็นดังกล่าวได้ ดังนั้นการสื่อความหมายต่อนักท่องเที่ยวจึงต้องแบ่งเป็นสองส่วนด้วยกันคือ

- นักท่องเที่ยวและคนภายนอกสามารถเข้าใจโลกทัศน์อันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มองไม่เห็นได้จากการอธิบายของมัคคุเทศก์ในท้องถิ่น
- นักท่องเที่ยวและคนภายนอกสามารถรับรู้ลักษณะเฉพาะของพื้นที่ได้โดยการเที่ยวชมชุมชนประวัติศาสตร์โดยผ่านมุมมองของชุมชนซึ่งมีรายละเอียดดังนี้
 - ก) การเปลี่ยนการเข้าถึงวัดพระธาตุลำปางหลวงจำเป็นต้องเข้าถึงจากจากทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของเวียงในลักษณะเช่นเดียวกับพฤติกรรมกรการเข้าสู่วัดพระธาตุลำปางหลวงของชาวบ้าน
 - ข) การเปลี่ยนทางเข้าสู่วัดพระธาตุลำปางหลวงทำให้นักท่องเที่ยวมีความจำเป็นต้องเดินผ่านพื้นที่ว่างบ่อน้ำนางจามเทวี ซึ่งเป็นพื้นที่เปิดโล่งกลางเวียงซึ่งมัคคุเทศก์สามารถอธิบายถึงความหมายในทางประวัติศาสตร์และความเชื่ออันเกี่ยวกับการก่อกำเนิดเวียงในสมัยพระนางจามเทวีได้
 - ค) กลุ่มอาคารพักอาศัยในหมู่ 11 บ้านจามเทวี จะพบเห็นบ้านพักอาศัยแบบล้านนาประเพณีซึ่งก่อให้เกิดจินตภาพของความเป็นย่าน
 - ง) การเปลี่ยนทางเข้าสู่วัดพระธาตุลำปางหลวงจะทำให้นักท่องเที่ยวสามารถรับรู้ได้ถึงสัณฐานของเวียงจากทางด้านทิศเหนือไปสู่ด้านทิศตะวันตก และมัคคุเทศก์ท้องถิ่นสามารถอธิบายความหมายทางประวัติศาสตร์ของคลองคูเวียงทางด้านทิศตะวันตกที่ยังมีสภาพที่สมบูรณ์ได้
 - จ) จากทางคลองคูเวียงด้านทิศตะวันตกนักท่องเที่ยวจะสามารถเดินกลับมาเข้าสู่วัดพระธาตุลำปางหลวงได้โดยผ่านทางสัญจรที่ชาวบ้านใช้เดินสู่วัดพระธาตุลำปางหลวงซึ่งทางเดินดังกล่าวจะเปิดมุมมองเห็นวัดพระธาตุลำปางหลวงอย่างชัดเจน
 - ฉ) จากทางสัญจรข้างต้นนักท่องเที่ยวจะเห็นวัดพระธาตุลำปางหลวงอย่างชัดเจนเนื่องจากการเปิดมุมมองของทางเดิน ซึ่งนักท่องเที่ยวจะสามารถรับรู้ถึงวัดพระธาตุลำปางหลวงในลักษณะของความเป็นจุดหมายปลายทางที่สำคัญ องค์พระธาตุลำปางหลวงจะปรากฏขึ้นเด่นท่ามกลางอาคารพักอาศัยของชาวบ้าน

⁵ Ibid.,p.127.

เปรียบเสมือนท่ามกลางมวลชีวิตที่ดำเนินไปท่ามกลางศูนย์กลางซึ่งจักรวาล
ทัศน์ปรากฏขึ้นที่นั่น⁶

ลำดับการรับรู้องค์ประกอบข้างต้นก่อให้เกิดการรับรู้ถึงระบบทางจินตภาพของ
ชุมชน และลักษณะเฉพาะของชุมชนและเป็นภาพสะท้อนของทัศนคติในการมองโลก⁷ ของสังคมล้านนาที่ยังคง
ปรากฏเป็นหลักฐานอยู่ที่ชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวงซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นมรดกทางทาง
วัฒนธรรมที่มองไม่เห็นของชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง และ เมื่อคนโดยทั่วไปเข้าใจพื้นฐาน
ทางวัฒนธรรมอันประกอบไปด้วย ความเป็นสังคมทางศาสนา และวัฒนธรรมการอยู่อาศัย ความเข้าใจดังกล่าว
จะทำให้มรดกทางวัฒนธรรมที่มองไม่เห็นเหล่านี้ยังคงอยู่ต่อไปได้

แผนผังที่ 18 แผนผังการเดินทางของนักท่องเที่ยวที่เดินเพื่อชมชุมชนและเข้าสู่วัดพระธาตุลำปางหลวง⁸

⁶ Christian Norberg-Schulz, *Nightlands*, (Massachusetts: MIT Press, 1965), p.75.

⁷ Amos Rapoport, *House Form and Culture*, (USA: Prentice-Hall, 1969), p.6.

5.2.2 วัฒนธรรมในการทำการเกษตรและ ภูมิทัศน์เชิงวัฒนธรรม

แนวคิดในการอนุรักษ์ วัฒนธรรมในการทำการเกษตร และ ภูมิทัศน์เชิงวัฒนธรรมสามารถแบ่งได้เป็น 2 ส่วน คือ แนวคิดในการอนุรักษ์เชิงกายภาพของภูมิทัศน์เชิงวัฒนธรรม อันมีตัวอย่างคือคือ ห้วยแม่แก้ว, ลำเหมือง และ แนวคิดในการอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาในการทำการเกษตร

แนวคิดในการอนุรักษ์เชิงกายภาพ

แนวคิดในการอนุรักษ์ห้วยแม่แก้ว ห้วยแม่แก้วมีความสำคัญในฐานะของหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในสมัยล้านนาและมีความสำคัญในการเป็นระบบชลประทานในปัจจุบัน เนื่องจากห้วยแม่แก้วยังเป็นลำห้วยที่ใช้กันอยู่ดังนั้นก็จึงควรที่จะทำแผนพัฒนาลำห้วยผ่านทาง อ.บต. เช่น การขุดลอกลำห้วยในบริเวณที่ตื้นเขิน, การทำทางระบายน้ำได้ถนน 1034 เพื่อให้ระบบลำห้วยสามารถทำหน้าที่ในฐานะระบบชลประทานได้อย่างสมบูรณ์

แนวคิดในการอนุรักษ์ลำเหมือง ในปัจจุบันชุมประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวงยังทำการเกษตรกรรมเป็นหลัก และลำเหมืองข้างต้นยังมีการใช้งานอยู่ แต่ในบางบริเวณได้เสียหายไปเนื่องจากการตัดถนนเลี้ยววัด ในทางทิศตะวันออกของตัวเวียง ดังนั้นแนวคิดในการอนุรักษ์ลำเหมืองจึงควรเป็นแนวคิดในเชิงแผนพัฒนา เช่นการทำทางระบายน้ำลอดใต้ถนนดังกล่าวเพื่อให้พุน้ำในบริเวณนั้นสามารถที่จะฟื้นฟูขึ้นมารองรับการทำการเกษตรกรรมของชุมชนได้

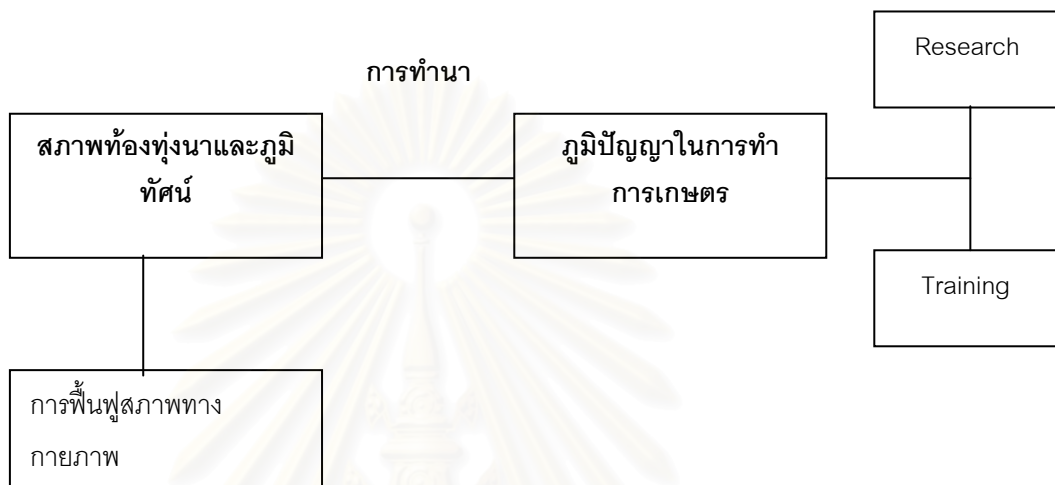
แนวคิดในการอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาในการทำการเกษตร

ภูมิทัศน์เชิงวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมของชุมชนประวัติศาสตร์เวียง พระธาตุลำปางหลวง เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ถูกจัดสรรสร้างขึ้นบนพื้นฐานของ เทคโนโลยีและภูมิปัญญาการทำเกษตรกรรมซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มองไม่เห็น โดยมีกิจกรรมการทำเกษตรกรรมของชุมชนเป็นองค์ประกอบที่เชื่อมมรดกทางวัฒนธรรมทั้งสองประเภทเข้าไว้ด้วยกัน

ภูมิปัญญาในการทำการเกษตรกรรม และ ค่านิยมในการทำการเกษตร ขาดความต่อเนื่องสภาพการดังกล่าวจำเป็นต้อง ในปัจจุบันเข้าไปศึกษาและตีความ และเผยแพร่ความรู้ดังกล่าวโดยใช้ระบบของการทำวิจัย (Research) และ การนำเสนอความรู้ที่ได้จากการทำวิจัยในรูปแบบของการฝึกอบรม (Training) โดยโครงสร้างของการวิจัยและ เผยแพร่ความรู้ี้ จะเป็นเหมือนโครงสร้างที่มีอยู่เพื่อรองรับภูมิปัญญาในการทำการเกษตรซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มองไม่เห็น

เมื่อภูมิปัญญา และ ความรู้ในการทำการเกษตรได้รับการฟื้นฟู และเผยแพร่สู่ชุมชน ค่านิยมในการทำการเกษตรก็จะหวนคืนกลับมา สภาพทางกายภาพในรูปของระบบ ลำเหมือง และคลองคูเวียง จำเป็นต้องได้รับการฟื้นฟูในเชิงกายภาพ กล่าวคือ ระบบลำเหมือง และ คลองคูเวียง ควรจะได้รับการขุดลอกให้เชื่อมถึงกัน และผลักดันให้สามารถนำกลับมาใช้งานได้ อีกทั้งยังมีความจำเป็นต้องให้ความรู้แก่ชุมชน ในแง่ความหมายทางประวัติศาสตร์ของสภาพแวดล้อม ทางภูมิทัศน์เชิงวัฒนธรรมอีกด้วย

การสนับสนุนการทำการเกษตรที่เป็นกิจกรรมทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่สำคัญ จำเป็นต้องให้ชุมชนเชื่อมั่นในศักยภาพของพื้นที่ และ เชื่อในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมต่อไป โดยรัฐมีความจำเป็นต้องเข้ามาช่วยเหลือในแง่ของนโยบายเพื่อการเกษตร และ การให้เงินสนับสนุน

แผนภาพที่ 7 แบบจำลองการฟื้นฟูโครงสร้างโครงสร้างของมรดกทางวัฒนธรรมการทำการเกษตร

5.2.3 ที่นา วัฒนธรรมการกัลปนาและกรรมสิทธิ์ที่นา

แนวคิดในการอนุรักษ์ ที่นา วัฒนธรรมการกัลปนาและกรรมสิทธิ์ที่นาสามารถแบ่งได้เป็น 2 ส่วนคือ แนวคิดในการอนุรักษ์ทางกายภาพ และ แนวคิดในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู วัฒนธรรมการกัลปนา (การแก้ม้อนา) และ กรรมสิทธิ์ในที่นา

แนวคิดในการอนุรักษ์ทางกายภาพ

แนวคิดในการอนุรักษ์ทุ่งนาอันเป็นกรรมสิทธิ์ของวัดพระธาตุลำปางหลวง ทุ่งนาอันเป็นกรรมสิทธิ์ของวัดพระธาตุลำปางหลวงเป็นทุ่งนาที่มีประวัติศาสตร์มาตั้งแต่สมัยทวารวดีที่พระนางจามเทวีทรงทำการกัลปนาไว้ เรื่อยมาจนถึงในยุคปัจจุบัน ดังนั้นทุ่งนาเหล่านี้จึงมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ และ ในปัจจุบันยังมีความสำคัญในฐานะการเป็นพื้นที่ในการทำการเกษตรของชุมชนลำปางหลวง และ ชุมชนโดยรอบ ดังนั้นแนวคิดในการอนุรักษ์จึงควรที่จะแบ่งเป็น 2 ส่วนคือ การกำหนดขอบเขตของทุ่งนาที่ชัดเจน พร้อมทั้งขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งโบราณคดีที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ และ การฟื้นฟูวัฒนธรรมการกัลปนาแก้ม้อนาคือการถวายข้าวคืนวัดส่วนหนึ่งของผู้ที่ทำกินบนที่ดินดังกล่าว เพื่อให้ที่ดินในกรรมสิทธิ์ของวัดได้กลับมามีการใช้งาน และเป็นพื้นฐานในการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจของชุมชนสืบไป

แนวคิดในการอนุรักษ์ฟื้นฟูวัฒนธรรมการกัลปนา

ที่นา การประกอบอาชีพเกษตรกรรม และวัฒนธรรมในการกัลปนา เป็นระบบโครงสร้างมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง ในการทำการเกษตรบนที่นาอันเป็นกรรมสิทธิ์ของวัดพระธาตุลำปางหลวงระบบทางวัฒนธรรมดังกล่าวเป็นการเกี่ยวคู่กัน ของวัด กับชุมชน โดยชุมชนจะทำการเกษตรบนที่ดินดังกล่าวและถวายผลผลิตคืนแก่วัดส่วนหนึ่งในพิธีการกัลปนา

การฟื้นฟูโครงสร้างจำเป็นต้องเริ่มต้นที่การเข้าใจสิทธิ์ในการทำนาบนที่ดินอันเป็นกรรมสิทธิ์ของวัดและพิธีการกัลปนา โดยผ่านการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ทาง (Historical Research) และเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนที่มีมาตั้งแต่อดีต ซึ่งการให้ความรู้ดังกล่าวสามารถจัดการขึ้นมาเป็นโครงสร้างที่รองรับ ความรู้และความเข้าใจกรรมสิทธิ์ในการทำนาได้ดังนี้ การศึกษา การตีความประวัติศาสตร์ (Historical Interpretation) และ การให้ความรู้จากการวิจัยดังกล่าวไปสู่ชุมชน (Education)

แผนภาพที่ 8 แบบจำลองการฟื้นฟูโครงสร้างโครงสร้างของมรดกทางวัฒนธรรมการกัลปนา

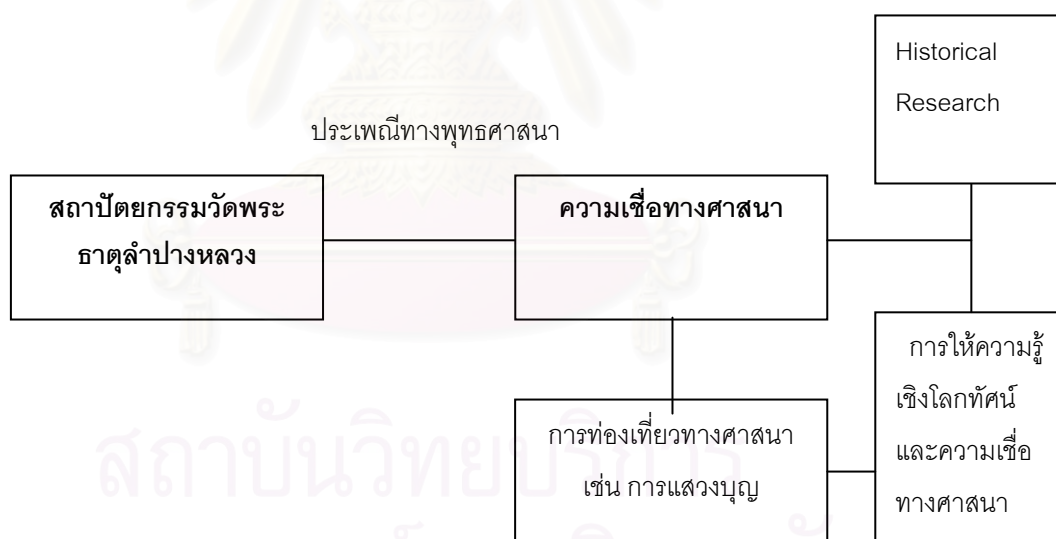
จากการฟื้นฟูความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมการทำเกษตรและระบบภูมิทัศน์เชิงวัฒนธรรม ในข้อ 5.2.2 สามารถทำให้ภูมิปัญญาในการทำเกษตรกรรม และการให้ความรู้เกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ในการทำนาจะเป็นปัจจัยเบื้องต้นในการกลับมาปลูกฝังค่านิยมในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมของชุมชน

ที่นา ในฐานะของมรดกทางวัฒนธรรมที่มองเห็นจำเป็นต้องได้รับการฟื้นฟูในเชิงกายภาพ โดย เริ่มจากปัญหาของการกำหนดขอบเขตของที่นาซึ่งเป็นของวัดให้ชัดเจน ในเชิงกายภาพ และ เนื่องจากที่นาของวัดพระธาตุลำปางหลวง เป็นที่ดินที่สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตในยุคที่กษัตริย์ หรือ เจ้าเมืองกัลปนาที่ดินถวายวัด ที่นาดังกล่าวจึงมีความจำเป็นต้องได้รับการอนุรักษ์ในฐานะหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่มีคุณค่าอีกด้วย

5.2.4 วัฒนธรรมการนับถือพุทธศาสนาและ พระธาตุลำปางหลวง สถาปัตยกรรมอันเนื่องมาจากศาสนา

องค์พระธาตุลำปางหลวงเป็นสถาปัตยกรรมอันเนื่องด้วยศาสนา และ พุทธศาสนาเป็นระบบโครงสร้างทางวัฒนธรรมซึ่งมีกิจกรรมทางศาสนาเป็นตัวเชื่อมองค์ประกอบทั้งสองส่วนเข้าไว้ด้วยกัน มรดกทางวัฒนธรรมทั้งสองส่วนนี้เกี่ยวพันซึ่งกันและกัน ปัจจุบันวัดพระธาตุลำปางหลวงยังเป็นวัดสำคัญที่ชาวพุทธทั่วประเทศไทยยังคงมาประกอบพิธีกรรมทางศาสนาอยู่

ชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง เป็นเวียงทางศาสนาในอดีต ดังนั้นเพื่อสร้างความมั่นคงให้กับความเชื่อทางศาสนาของชุมชนอันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มองไม่เห็น จึงสมควรที่จะพัฒนาศักยภาพดั้งเดิมโดยใช้พื้นฐานทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับศาสนา พัฒนาไปสู่ ความเป็นชุมชนทางศาสนาในปัจจุบัน ซึ่งสามารถทำให้สัมฤทธิ์ผลได้โดย การสร้างโครงสร้างสนับสนุน ความเชื่อทางศาสนาเดิม โดยโครงสร้างที่สร้างขึ้นมานี้ประกอบด้วยองค์ประกอบ การศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์ (Historical Research) การให้ความรู้เชิงโลกทัศน์ (Education & World view) และการท่องเที่ยวทางศาสนา (Tourism) อันมีการแสวงบุญ และการรณรงค์เพื่อให้เกิดการเข้ามา ชื่นชมคุณค่าทางศาสนาของคนภายนอกเป็นต้น ซึ่งการพัฒนาการท่องเที่ยวข้างต้นจะส่งผลให้สังคม เศรษฐกิจของชุมชนประวัติศาสตร์พัฒนาขึ้นตามไปด้วย

แผนภาพที่ 9 แบบจำลองการฟื้นฟูโครงสร้างโครงสร้างของมรดกทางวัฒนธรรมการนับถือพุทธศาสนา

การฟื้นฟูโครงสร้างทางวัฒนธรรม วัดพระธาตุลำปางหลวงในฐานะวัดอันเนื่องด้วยศาสนา จำเป็นต้องได้รับการดูแลอย่างเป็นระบบเพื่อจะรักษาระบบโครงสร้างทางวัฒนธรรมเอาไว้ซึ่ง ระบบดังกล่าวได้เคยมีอยู่ในประวัติศาสตร์ของวัฒนธรรมการสร้างวัดในล้านนา สล่า(กลุ่มช่าง) และ สถาปัตยกรรมวัดพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งจะกล่าวโดยละเอียดในหัวข้อถัดไป

5.2.5 วัฒนธรรมการสร้างวัดในล้านนา สล่า(กลุ่มช่าง) และ สถาปัตยกรรมวัดพระธาตุลำปางหลวง

สถาปัตยกรรมวัดพระธาตุลำปางหลวงในฐานะ มรดกทางวัฒนธรรมที่มีอายุตั้งแต่ พุทธศตวรรษที่ 21 ซึ่งผ่านการพัฒนารูปแบบทางสถาปัตยกรรม และ ศิลปกรรมมาเป็นเวลากว่า 400 ปี นอกจากนี้ สถาปัตยกรรมวัดพระธาตุลำปางหลวงยังเปรียบเสมือนหลักฐานทางกายภาพที่แสดงออกถึงภูมิปัญญา โลกทัศน์ รวมถึงจินตนาการของช่าง (Artistic Expression) ในแต่ละยุคสมัยอีกด้วย ซึ่งภูมิปัญญาดังกล่าวนั้นที่สั่งสมอยู่ใน งานสถาปัตยกรรม และ ศิลปกรรม ดังนั้นสังคมในปัจจุบันจำเป็นต้องเข้าไปศึกษา และตีความเพราะสิ่งเหล่านี้คือ มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ซึ่งอยู่คู่มากับการพัฒนาการทางกายภาพของวัดพระธาตุลำปางหลวง

สถานการณ์ในปัจจุบันของโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสถาปัตยกรรมวัดพระธาตุลำปางหลวง กับภูมิปัญญาของสกุลช่างล้านนา และ การสร้างงานศิลปะ และ งานสถาปัตยกรรม ซึ่งเป็นกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงองค์ประกอบของมรดกทางวัฒนธรรมทั้งสองส่วนเข้าไว้ด้วยกัน ขาดความต่อเนื่องและภูมิปัญญาในการสร้างงานของช่างสูญหายไปอันเนื่องมาจากหลายๆ สาเหตุ อีกทั้งการสร้างงานศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม ยังถูกรบกวนจากกฎหมายการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมที่ควบคุมกิจกรรมต่างๆที่จะเกิดขึ้นกับสถาปัตยกรรมวัดพระธาตุลำปางหลวงไว้ ปัญหาข้างต้นเกิดขึ้นกับทุกองค์ประกอบของมรดกทางวัฒนธรรมอันมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

สถาปัตยกรรมวัดพระธาตุลำปางหลวงเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีอายุกว่า 400 ปี และ ใช้ไม้เป็นองค์ประกอบเป็นส่วนมาก ซึ่งสภาพการณ์ในปัจจุบันอยู่ในสภาพที่ทรุดโทรม และได้มีการทำการดัดแปลงองค์ประกอบทางศิลปกรรม และ สถาปัตยกรรมไปอย่างมาก อีกทั้งสถาปัตยกรรมยังถูกคุ้มครองจากกฎหมายอาคารอนุรักษ์ทำให้ ช่างพื้นบ้านไม่สามารถเข้าไปปฏิบัติงานซ่อมแซมได้

ภูมิปัญญา และ แนวคิดในการสร้างงานของสล่า กลุ่มช่างในภาคเหนือ เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มองไม่เห็น ซึ่งพัฒนาแนวคิดขึ้นมาพร้อมกับพัฒนาการทางกายภาพของสถาปัตยกรรมวัดพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งปัจจุบันภูมิปัญญาดังกล่าว ได้แตกกระจายเนื่องจากการเสื่อมความนิยมในการสร้างงานแบบประเพณี ทำให้ ช่าง หรือ สล่า ขาดแหล่งงานในพื้นที่และจำเป็นต้องเดินทางไปแหล่งงานในที่อื่น เช่น ไปทำงานเพื่อรองรับการเจริญเติบโตของภาคการท่องเที่ยว ซึ่งมีการออกแบบโรงแรมเป็นต้น และ ภูมิปัญญาดังกล่าวได้สูญหายไปเนื่องจากไม่สามารถส่งต่อไปถึงรุ่นลูกหลานได้

การสร้างสรรคงาน ศิลปกรรม และ สถาปัตยกรรม อันเป็นกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงองค์ประกอบของมรดกทางวัฒนธรรมทั้งสองส่วนเข้าไว้ด้วยกัน ไม่สามารถเกิดขึ้นได้เนื่องจาก สถาปัตยกรรมวัดพระธาตุลำปางหลวงถูกควบคุมกิจกรรมต่างๆที่จะเกิดขึ้นกับวัด ด้วยกฎหมายคุ้มครองอาคารอนุรักษ์ จากที่กล่าวมาข้างต้นสามารถสรุปแนวคิดในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมในเขตพุทธาวาสวัดพระธาตุลำปางหลวงได้เป็น 2 ส่วนคือ แนวคิดในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมในเขตพุทธาวาสในทางกายภาพ และ แนวคิดในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาสร้างสรรค์ของสกุลช่างลำปาง

แนวคิดในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม

สถาปัตยกรรมในวัดพระธาตุลำปางหลวงได้ขึ้นทะเบียน เป็นโบราณสถานใน พ.ศ. 2487 และได้ขึ้นรับการขึ้นทะเบียนเป็นกลุ่มอาคารใน พ.ศ. 2523 ซึ่งการขึ้นทะเบียนดังกล่าวเป็นการกำหนดวิธีการอนุรักษ์วัดพระธาตุลำปางหลวงในเชิงกายภาพเท่านั้นยังไม่ได้กล่าวถึง การอนุรักษ์ภูมิปัญญาสกุลช่างลำปางซึ่งประกอบไปด้วย ประเภทของงาน 2 ส่วนคือ งานสถาปัตยกรรม และ งานศิลปกรรม ซึ่งภูมิปัญญาใน 2 ส่วนข้างต้นนี้มีความจำเป็นต้องได้รับการอนุรักษ์ไว้ในเชิงมรดกทางวัฒนธรรมที่มองไม่เห็น โดยการจัดการอบรม และ ฝึกสอนโดยใช้วัดพระธาตุลำปางหลวงเป็นกรณีศึกษา ความรู้ที่ควรจะทำกรฟื้นฟูมีรายละเอียดดังนี้คือ ในเชิงสถาปัตยกรรมคือ ความรู้เกี่ยวกับโครงสร้างของหลังคา การใช้ระบบซื่อไม้ต่างใหม่, การใช้เสาปอก, การใช้เสาสะโก้น และ ความรู้ในเชิงศิลปกรรมได้แก่ กรรมวิธีทางปูนปั้น, กรรมวิธีทางโลหะ, กรรมวิธีทางงานจิตรกรรม, กรรมวิธีทางงานไม้, กรรมวิธีทางการฉลุปิดทอง

ระดับในการอนุรักษ์ (Level of intervention) ของสถาปัตยกรรมในเขตพุทธาวาสวัดพระธาตุลำปางหลวงในปัจจุบัน เป็นการรักษาอาคารให้คงรูป, การสงวนรักษา และ การปฏิสังขรณ์ลงไปเนื้อผิว (Fabric) เดิมขององค์ประกอบอาคารเช่น การปฏิสังขรณ์หน้าแหวนของวิหารพระพุทธ ซึ่งจากการวิเคราะห์และ การทบทวนวรรณกรรมของงานวิจัยฉบับนี้พบว่าภูมิปัญญาในการสร้างสรรคงานสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมสามารถฟื้นฟูได้ อันนำมาสู่การผลิตซ้ำ และ การพัฒนารูปแบบด้วยกรอบความคิดแบบประเพณี หรือวิธีแบบประเพณี ซึ่งโดยมากวัสดุที่ใช้เป็นพื้นฐานในการสร้างสรรคงานสถาปัตยกรรมข้างต้นนี้ทำมาจากไม้ซึ่งสามารถถอดประกอบแยกส่วนได้โดยไม่กระทบองค์ประกอบรอบข้าง

ดังนั้นงานวิจัยฉบับนี้จึงขอเสนอแนวคิดการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมในเขตพุทธาวาสโดยการจำลองแบบองค์ประกอบเดิมที่ชำรุด หรือเสื่อมสภาพลงไปบนวัสดุใหม่ (ไม้) แล้วใช้ข้อได้เปรียบในรูปแบบของสถาปัตยกรรมในความสามารถของการถอดประกอบได้ของสถาปัตยกรรมในการเปลี่ยนองค์ประกอบข้างต้นหนึ่งเมื่องานวิจัยที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับวัดพระธาตุลำปางหลวงในอนาคตพบรูปแบบ หรือ กรรมวิธีสร้างงานที่เหมาะสมกว่า และเห็นว่าองค์ประกอบที่นำเข้าไปติดตั้งนั้นมีความไม่เหมาะสมก็สามารถถอดออกได้ และ การถอดเปลี่ยนองค์ประกอบทั้งชิ้นนี้จะไม่ส่งผลกระทบต่อองค์ประกอบเดิมที่ทำการถอดออกในฐานะของการเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์

การฟื้นฟูภูมิปัญญาสกุลช่างลำปาง

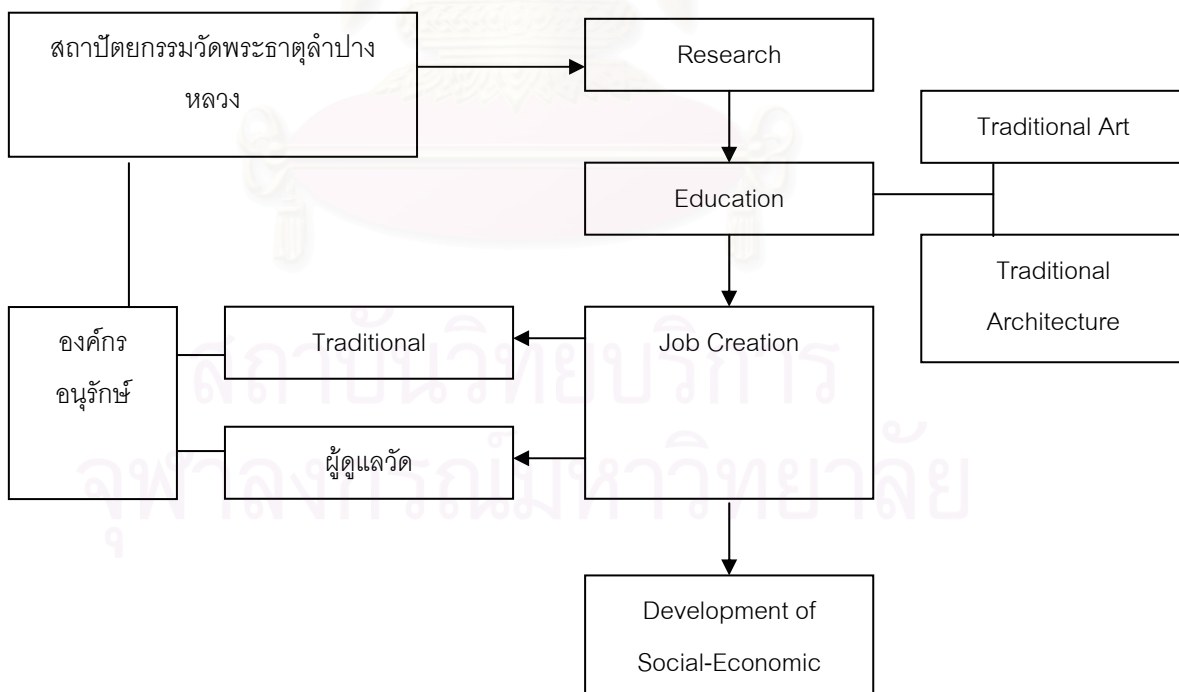
การฟื้นฟูภูมิปัญญา เป็นพื้นฐานในการฟื้นฟูงานสร้างสรรค์ของสถาปัตยกรรมวัดพระธาตุลำปางหลวง โดยจำเป็นต้องสร้างระบบโครงสร้างใหม่มาช่วยเกื้อหนุนระบบของความรู้และ ภูมิปัญญาโดยการโครงสร้างใหม่ที่สร้างขึ้นมานี้ ใช้แนวทางของคิดของโครงการ LEAP ที่จัดทำโดย องค์การ UNESCO โดยโครงสร้างใหม่ที่สร้างขึ้นมานี้ ประกอบด้วย

- การศึกษาวิจัยรูปทางสถาปัตยกรรม และ ศิลปะทั้งในด้านที่มา และ พัฒนาการทางสถาปัตยกรรม
- การนำความรู้ที่ได้จากการศึกษา มาจัดเป็นหลักสูตรเพื่อฝึกอบรม ในเชิงสถาปัตยกรรม และ ในเชิงกรรมวิธีทางศิลปกรรม

การให้การศึกษาดังกล่าวข้างต้น เป็นการสอนพื้นฐานทางศิลปะและสถาปัตยกรรม และเมื่อช่างมีความรู้เริ่มเชี่ยวชาญและ จำเป็นต้องเปิดโอกาสให้ช่างสามารถแสดงออกถึงแนวคิดและโลกทัศน์ของตน ผ่านงานสร้างสรรค์ได้ การสอนในที่นี้ไม่ใช่การสอนให้ผลิตซ้ำแต่เป็นการสอนให้สามารถสร้างสรรค์งานได้ เพราะ การสอนให้ผลิตงานซ้ำนั้นอาจเป็นการแก้ปัญหาอย่างหนึ่งในวิธีที่อาจจะประสบปัญหาอีกอย่างหนึ่ง (Dilemma) ในงานอนุรักษ์ ซึ่งการผลิตซ้ำแต่อย่างเดียวนี้อาจจะส่งผลไม่ให้เกิดการพัฒนาในงานเชิงประเพณีได้

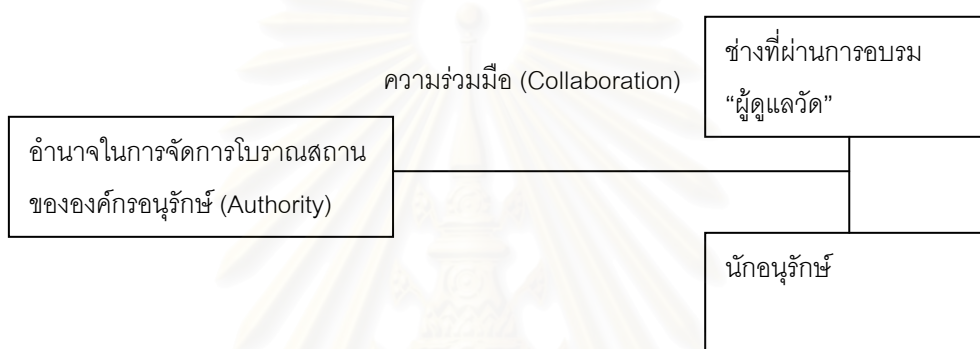
การสร้างงานให้แก่ชุมชน ภูมิปัญญาช่างในการสร้างงาน เป็นทั้งความรู้ที่มีคุณค่าและยังสามารถสร้างรายได้ขึ้นจากความรู้ดังกล่าว ได้โดยผู้มีความรู้ในเบื้องต้นสามารถทำงานได้สองประเภทคือ การเป็นช่างผู้มีความรู้ในภูมิปัญญาดั้งเดิม ซึ่งช่างสามารถทำงานรองรับการฟื้นฟูทางภูมิปัญญาได้ทั้งภูมิภาค ล้านนา สร้างเป็นระบบเครือข่าย กับ ช่างกลุ่มอื่นก่อนเกิดเป็นกลุ่มช่างผู้มีความรู้ในภูมิปัญญาดั้งเดิมได้ และอาชีพอีกอย่างที่สำคัญคืออาชีพการทำหน้าที่เป็นผู้ดูแลรักษาวัด เทียบเท่ากับ ช่างวัดในระบบวัฒนธรรมเดิม

โครงสร้างที่สำคัญอย่างหนึ่งที่รองรับสถาปัตยกรรมในเชิงการดูแลรักษาวัดพระธาตุลำปางหลวงในอดีตคือ ช่างวัด/แรงงานวัด ซึ่งโครงสร้างความสัมพันธ์อันนี้ได้สูญสิ้นไปในสมัยการเลิกทาส ในแนวคิดของฟื้นฟูความรู้ในภูมิปัญญาดั้งเดิม ประชาชนผู้มีความรู้ในชุมชนสามารถทำหน้าที่เป็นผู้ดูแลรักษาวัดได้ ซึ่งองค์ประกอบใหม่ตัวนี้จะทำหน้าที่เสมือนช่างวัดในอดีต ซึ่งสามารถจัดให้เป็นอาชีพที่มีความเชี่ยวชาญพิเศษ สถา และสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน(Job Creation) อันจะเป็นพื้นฐานในการพัฒนาทางสังคมและเศรษฐกิจของชุมชนต่อไปได้

แผนภาพที่ 10 แบบจำลองการฟื้นฟูโครงสร้างของมรดกทางวัฒนธรรมภูมิปัญญาการสร้างสรรค์งาน

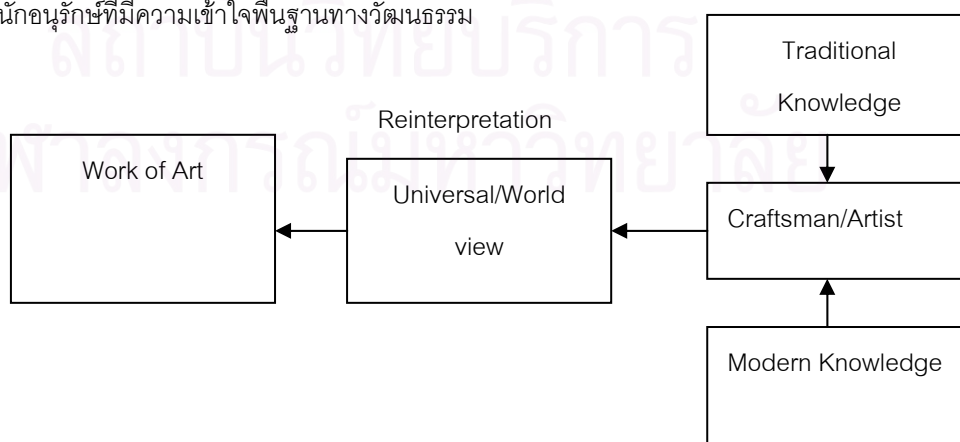
การสร้างโครงสร้างมาสนับสนุนมรดกทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์งานศิลปะ และสถาปัตยกรรมเป็นกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่เชื่อมมรดกทางวัฒนธรรมทั้งสองส่วนเข้าไว้ด้วยกันแต่ในกรณีของสถาปัตยกรรมวัดพระธาตุลำปางหลวงนี้ ช่างไม่สามารถสร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรม และ ศิลปะได้โดยตรง เพราะถูกควบคุมด้วยกฎหมายอนุรักษ์สถาปัตยกรรม อย่างไรก็ตามการสร้างสรรคงานสามารถทำได้โดยผ่านระบบของการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมสมัยใหม่ โดยการร่วมมือกันระหว่างนักอนุรักษ์ และช่างผู้มีความรู้ในภูมิปัญญาดั้งเดิม การทำงานในลักษณะนี้นักอนุรักษ์ กับช่างจะทำในฐานะผู้ร่วมงาน (Collaboration) นักอนุรักษ์จะให้ข้อมูลและจุดประสงค์ กับช่างเท่านั้นแต่จะไม่ไปจำกัดรูปแบบของผลงานและ เปิดโอกาสให้ช่างสามารถสร้างงานได้ในลักษณะของการสร้างงานศิลปะ (Artistic Expression)บนพื้นฐานของภูมิปัญญาเดิม

แผนภาพที่ 11 แบบจำลองการโครงสร้างการสร้างสรรคงานผ่านอำนาจการอนุรักษ์โบราณสถาน

นอกจากนี้การพิจารณารณี ศึกษา เจตย์สุลลิมาทำให้เห็นข้อคิดถึงพัฒนาการในงานแบบประเพณี การกลับไปตีความ (Re Interpretation) และพัฒนาในเชิงรูปแบบขึ้นไปไม่ใช่การทำซ้ำของเดิมซึ่งสามารถพบเห็นได้ในการปฏิสังขรณ์แบบเป็นวงรอบ (Periodical Restoration)

มรดกทางวัฒนธรรมและทำการออกแบบใหม่บนพื้นฐานของภูมิปัญญา และ โลกทัศน์แบบเดิมสามารถทำได้ ช่างผู้มีความรู้ในภูมิปัญญาแบบเดิม ซึ่งทำได้โดยอาศัยความร่วมมือกันกับ องค์กรอนุรักษ์และนักอนุรักษ์ที่มีความเข้าใจพื้นฐานทางวัฒนธรรม

แผนภาพที่ 12 แบบจำลองการพัฒนาางสร้างสรรคผ่านทางการตีความโลกทัศน์และจักรวาลทัศน์

5.2.6 สถาปัตยกรรมเรือนพักอาศัย กับ ภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์เรือนพักอาศัยแบบประเพณี

สถาปัตยกรรมพักอาศัยในชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มองเห็นที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง หนึ่ง สถาปัตยกรรมบ้านพักในชุมชนนี้นับว่าเป็นสิ่งแวดล้อม (context) ของ วัดพระธาตุลำปางหลวงมาตั้งแต่ครั้งอดีต เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่และมีความสัมพันธ์ในลักษณะของการเกื้อกูลกันกับวัดมาตั้งแต่อดีต แนวคิดในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมเรือนพักอาศัย กับ ภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์เรือนพักอาศัยแบบประเพณี

แนวคิดในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมเรือนพักอาศัย

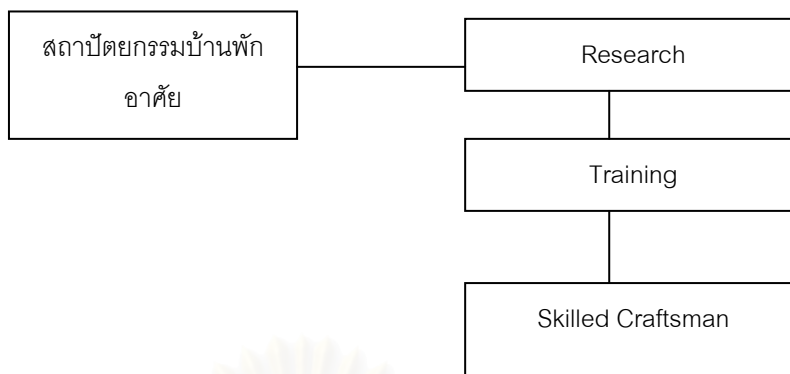
จากการวิเคราะห์ในบทที่ 3 พบว่า ลักษณะเฉพาะของเรือนประเพณีในชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวงมีคือ วางตัวเรือนไปในทิศเหนือ-ใต้, เรือนสร้างจากโครงสร้างไม้, มีใต้ถุน, หลังคาจั่ว, มีการทำเสาลอยรับหลังคาโถงบันไดเรียกว่า “เสาแหล่งหมา” และ มีสวนบันได ชาวบ้านในชุมชนแห่งนี้ยังมีความผูกพันกับรูปแบบของเรือนในลักษณะดังกล่าวซึ่ง สามารถพบหลักฐานได้จากเรือนที่เพิ่งสร้างขึ้นมาใหม่ยังคงพยายามรักษารูปแบบดังกล่าวข้างต้น ดังนั้นแบบแผนทางประเพณีของเรือนในชุมชนจึงควรได้รับการสนับสนุนในลักษณะของการจัดทำรูปแบบเพื่อเป็นข้อเสนอแนะสำหรับเรือนที่สร้างขึ้นใหม่ในอนาคต

รั้วในบริเวณเรือนรูปแบบประเพณีเป็นรั้วไม้ไผ่ ที่มีไม้เลื้อยที่สามารถนำมาประกอบอาหารได้ประดับอยู่ และรั้วกระถิน ซึ่งลักษณะของรั้วประเภทนี้มีลักษณะของการเป็น “รั้วกินได้” ซึ่งรูปแบบของรั้วในลักษณะนี้จึงเป็นรูปแบบที่มีคุณค่า มีความจำเป็นต้องอนุรักษ์และรักษาไว้ การอนุรักษ์รั้วข้างต้นสมควรที่จะทำใน 2 ระดับคือ ระดับชุมชนได้แก่การอธิบายความหมายของให้ชุมชนเข้าใจเพื่อให้ตระหนักถึงคุณค่า, การสื่ออธิบายความหมายในระดับของส่วนกลาง เช่น อ.บ.ต เพื่อจะหลีกเลี่ยงแผนพัฒนาที่ไม่เหมาะสม

อีกหนึ่งลักษณะทางแบบแผนของเรือนบางประการไม่สอดคล้องกับ กฎหมายควบคุมอาคาร ซึ่งอาจส่งผลให้อาคารไม่สามารถขออนุญาตได้ตามกฎหมาย คือ ความสูงของใต้ถุนเรือนในชั้นหนึ่งในชุมชนมีความสูง 1.50-1.60 เมตร ซึ่งกฎหมายควบคุมอาคารกำหนดความสูงของอาคารในชั้น 1 ไว้ 2.50 เมตร ซึ่งถ้าสร้างตามกฎหมายอาคารสูงจะทำให้อาคารผิดสัดส่วนจากรูปแบบประเพณีไป ผู้วิจัยขอเสนอให้เรือนในชั้นใต้ถุนนี้ มีความสูง 1.50-1.60 เมตร ตามรูปแบบประเพณีแต่ไม่ต้องทำการหล่อพื้นคอนกรีตสำเร็จเพื่อที่จะได้ไม่ต้องนับเป็นพื้นที่อาคารในการขออนุญาต แต่ให้ทำเป็นพื้นดินอัดแน่น ซึ่งอาจจะปูอิฐเป็นองค์ประกอบและ ขออนุญาตเป็นงานภูมิสถาปัตย์ไป

แนวคิดในการอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์เรือนพักอาศัยแบบประเพณี

การสนับสนุนโครงสร้างทางวัฒนธรรมเดิม ภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมพักอาศัยแบบประเพณีสามารถฟื้นฟูได้โดยการสร้างองค์ประกอบบางอย่างขึ้นมาเพื่อหรือฟื้นฟูองค์ความรู้แบบดั้งเดิม โดยองค์ประกอบดังกล่าวประกอบขึ้นจากด้วย การศึกษาสถาปัตยกรรมพักอาศัย การตีความสถาปัตยกรรมพักอาศัย ทั้งในเชิงประโยชน์ใช้สอยและความรู้ในเชิงช่าง และการจัดการฝึกอบรมหรือ สัมมนา เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน

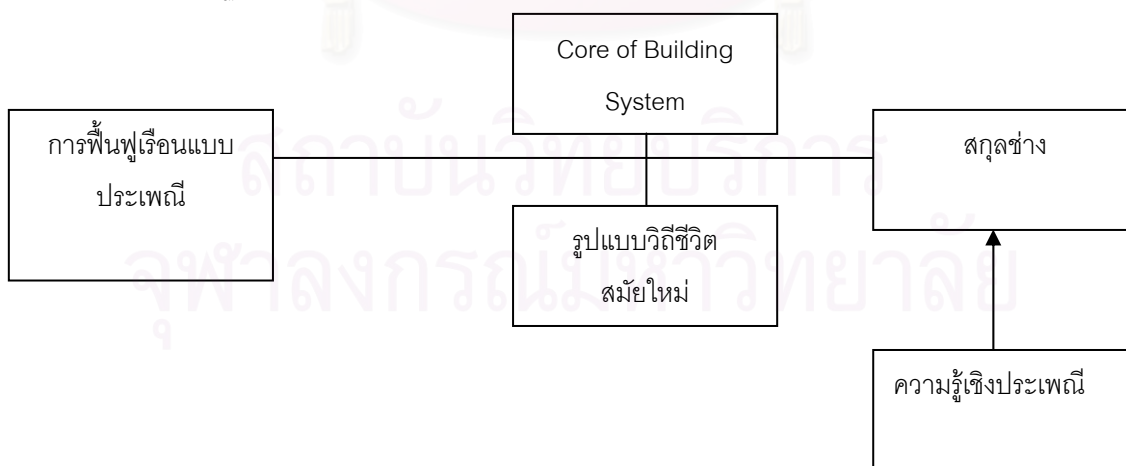

แผนภาพที่ 13 แบบจำลองการฟื้นฟูภูมิปัญญาสกุลช่าง

ในการตีความสถาปัตยกรรมพักอาศัยใหม่ เป็นสิ่งที่สำคัญ ซึ่งChristian Norberg-Schulz ได้เสนอแนวคิดดังกล่าวไว้ว่า วิธีชีวิตและสภาพแวดล้อมในการอยู่อาศัยไม่ใช่ความสัมพันธ์ที่คงตัว (Static) ความสัมพันธ์ดังกล่าวมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา (Dynamic) ซึ่งการย้อนกลับไปตีความสถาปัตยกรรมพักอาศัยใหม่ (Re Interpretation) เป็นสิ่งสำคัญแต่ถึงอย่างไร แก่นสาระที่ไม่เปลี่ยนแปลง (Core of Building Tradition)⁹

การปรับรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบประเพณีให้มีความเหมาะสมกับรูปแบบวิถีชีวิตสมัยใหม่ ในปัจจุบันเป็นประเด็นที่สำคัญในการตีความใหม่ระหว่าง ความหมายของรูปแบบที่เป็นแก่นสาระ ที่จะต้องประนีประนอมกับวิถีชีวิตในปัจจุบันของชุมชน

จากโครงสร้างเชิงการจัดการข้างต้นจะทำให้ช่างท้องถิ่นมีความรู้ความสามารถในการสร้างสรรค์งานแบบสถาปัตยกรรมพักอาศัยประเพณี ซึ่งความสามารถดังกล่าวสามารถนำไปขยายผลเพื่อการก่อตั้งขึ้นเป็นสร้างกลุ่มของช่างเป็นโครงข่าย ซึ่งนับว่าเป็นกลุ่มวิชาชีพที่สำคัญต่อการส่งเสริมการพัฒนาด้านสังคมและเศรษฐกิจของชุมชนในอนาคต

แผนภาพที่ 14 แบบจำลองการตีความสถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัยรูปแบบประเพณี

⁹ Ibid.,p. 51.

สถาปัตยกรรมพักอาศัยแบบประเพณีที่เหลืออยู่ในชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวงเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ต้องได้รับการดูแล จากการจัดตั้งกลุ่มช่างที่มีความรู้ที่ได้รับการฟื้นฟูขึ้นมาในหัวข้อข้างต้นจะมีความสามารถในการแก้ปัญหาความทรุดโทรมทางกายภาพได้อีกด้วย เมื่อสถาปัตยกรรมพักอาศัยอันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มองเห็นในชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวงกลับมารุ่งเรือง จะสามารถขยายผลไปสู่การพัฒนาสถาปัตยกรรมพักอาศัยโดยรวมในภูมิภาคล้านนาได้

รูปที่ 69 ความสอดคล้องทางภูมิทัศน์ระหว่างองค์พระธาตุลำปางหลวงกับชุมชน

สถาบันวิจัยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

5.3 บทสรุป

โครงสร้างของมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวงประกอบ โครงสร้างของทางวัฒนธรรมจำนวน 6 ชุดคือ รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน กับ วัฒนธรรมการอยู่อาศัย, ภูมิทัศน์เชิง วัฒนธรรม กับ วัฒนธรรมในการทำการเกษตร, ที่นา วัฒนธรรมในการกัลปนา กับ กรรมสิทธิ์ที่นา, องค์พระธาตุ ลำปางหลวง กับ วัฒนธรรมการนับถือพุทธศาสนา, สถาปัตยกรรมในเขตพุทธาวาสวัดพระธาตุลำปางหลวง กับ การสร้างสรรค์งานของสกุลช่างลำปาง, สถาปัตยกรรมเรือนพักอาศัย กับ ภูมิปัญญาในการสร้างเรือนพักอาศัย แบบประเพณี

แนวคิดในการอนุรักษ์ใช้แนวคิดการรักษาองค์ประกอบของโครงสร้างของมรดกทางวัฒนธรรมที่ได้จาก การสังเคราะห์กรณีศึกษา 3 โครงการตัวอย่าง โดยมุ่งหวังว่ามรดกทางวัฒนธรรมที่มองไม่เห็นจะสามารถฟื้นคืน ขึ้นมาและขับเคลื่อนสังคมของชุมชนให้ดำเนินไปได้ในโลกยุคปัจจุบันที่มีระบบทุนเป็นตัวขับเคลื่อน และการ ฟื้นฟูโครงสร้างของมรดกทางวัฒนธรรมดังกล่าวจะช่วยฟื้นคืนภาพของโลก (Image of the World) และคุณค่า ทางสังคมที่อันเป็นประสบการณ์ที่มีร่วมกัน (Collective Memory) มาตั้งแต่อดีตในสมัยล้านนา

เมื่อ "ภาพของโลก" และ คุณค่าร่วมของสังคมถูกฟื้นคืนขึ้นมาจะช่วยกระตุ้นความทรงจำของผู้ที่ผ่าน โลกดังกล่าวมาให้หวนระลึกถึงเหตุการณ์ และ ประสบการณ์ในอดีต ซึ่งสิ่งเหล่านั้นจะทำให้ชีวิตในปัจจุบันมีของ คนเหล่านั้นกลับมีความหมาย และสร้างความหวังที่จะดำเนินชีวิตอันสดใสต่อไปในอนาคต¹⁰

นอกจากนี้แนวทางการฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรมที่มองไม่เห็นยังมีจุดมุ่งหมายที่จะนำเอามรดกทาง วัฒนธรรมดังกล่าวมาขยายผลทางด้านสังคม และ เศรษฐกิจ ตามแนวทางของการสร้างงาน และ การฟื้นฟูการทำเกษตรกรรม และยังสามารถที่จะนำสิ่งเหล่านั้นมาสร้างเอกลักษณ์ให้กับชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุ ลำปางหลวงเพื่อเตรียมความพร้อมของการก้าวไปสู่เมืองสมัยใหม่ที่ยังคงมีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมอยู่

5.4 ข้อเสนอแนะในการศึกษาและวิจัยต่อ

- วิทยานิพนธ์ฉบับนี้วิเคราะห์ชุมชนประวัติศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวงในฐานะของวัตถุ ทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นผลมาจากการประมวลปัจจัยพื้นฐานเพื่อตอบสนองความต้องการพื้นฐานของชาวล้านนา ที่ปรากฏออกมามรดกทางวัฒนธรรม 7 องค์ประกอบ ซึ่งวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ไม่ได้กล่าวถึง แนวคิดเชิงรัฐศาสตร์ คือ วัดพระธาตุลำปางหลวงในฐานะของการสร้างฐานอำนาจทางการเมือง, องค์พระธาตุลำปางหลวงในฐานะ ของการสร้างสัญลักษณ์ผ่านระบบ "พระธาตุปีเกิด" เพื่อถ่วงดุลอำนาจกับส่วนกลาง อย่างไรก็ตาม ประเด็น ดังกล่าวเป็นประเด็นที่มีความน่าสนใจ และสามารถนำมาขยายผลให้ศึกษาต่อไปได้

- วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ยังไม่ได้ศึกษาในรายละเอียดของการบูรณะ ปฏิสังขรณ์วัดพระธาตุลำปาง หลวงในเชิงเทคนิควิธี ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าเป็นสิ่งที่จำเป็น การวิจัยต่อไปควรเป็นการวิจัยเชิงการปฏิบัติจริง

¹⁰ สถาบันเทคโนโลยีพระเจ้าเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง, สถาปัตยกรรมไทยพื้นถิ่น, (กรุงเทพฯ: ม.ป.ก, 2525), หน้า 13.

(Implementation) และวัดผล เพื่อที่จะสามารถลงรายละเอียดและสร้างแบบจำลองของการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมภูมิปัญญาช่างที่มีความชัดเจนมากขึ้น

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กิตติ วัฒนะมหาตม์. จามเทวี จอมนางหริภุญไชย. กรุงเทพมหานคร: มติชน, 2544.
- ธีรศักดิ์ วงศ์คำแน่น. หมู่บ้านลำปางหลวง. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523. .
- พรรณนิภา ปิณฑวิณิช. “การศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมวัดพระธาตุลำปางหลวง”.
วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546.
- พระรัตนปัญญา. ชินกาลมาลีปกรณ์. อ้างถึงใน ระวีวรรณ ภรต. การกัลปนาในล้านนาไทยตั้งแต่
กลางพุทธ ศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต,
สาขาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526.
- พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. ประตู่ผีและหน้าที่ของพระแก้วมรกต. ศิลปวัฒนธรรม ๑.02 (ธันวาคม
2546): 145-150.
- เพื่อ หริพิทักษ์. จิตรกรรมในวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง. ใน สังคมศาสตร์ปริทัศน์.
หน้า กรุงเทพมหานคร: ศิลปากร, 2509
- ไมเคิล ไรท์. ฝรั่งคลั่งสยาม. กรุงเทพมหานคร: มติชน. 2541.
- ระวีวรรณ ภครต. “การกัลปนาในล้านนาไทยตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษ
ที่ 22”. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2526.
- โรเบิร์ต เบลลิง. หุบเขาและทุ่งราบ. แปลโดย ปราณี วงศ์เทศ. กรุงเทพฯ: เจ้าพระยา, 2522.
- วรัญญ์ บุณยสุรัตน์. วิหารล้านนา. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, 2539.
- วรัญญ์ บุณยสุรัตน์. ชื่นชมสถาปัตยกรรม: วัดในหลวงพระบาง. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ,
2547.
- วัดพระธาตุลำปางหลวง. ตำนานพระธาตุลำปางหลวงลำปาง. ลำปาง: จิตวัฒนาการพิมพ์ลำปาง,
2544.
- วิวัฒน์ เตมียพันธ์. เรือนไทยภาพเหนือ. ใน เรือนไทย, กรุงเทพมหานคร: อลองรัตน์, 2535.
- วิวัฒน์ เตมียพันธ์. อันเนื่องมาแต่ปก. อาษา 6-2512 (มิถุนายน 2512): 107-117.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. ค้นหาอดีตเมืองโบราณ. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, 2538.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. ความหมายของพระบรมธาตุในอารยธรรมสยามประเทศ. กรุงเทพมหานคร:
เมืองโบราณ, 2546.

ศิลปากร, กรม. ประชุมจารึก ศิลปจารึกเลขทะเบียน ล.ป/1 จารึกวัดพระธาตุลำปางหลวง จ.ศ 774, อ้างถึงใน ระเบียบวาระ ภาคภรต. การกัลปนาในล้านนาไทยตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526.

ศิลปากร, กรม. ประชุมจารึก ศิลปจารึกเลขทะเบียน ล.ป. /1 จารึกวัดพระธาตุลำปางหลวง, อ้างถึงใน ระเบียบวาระ ภาคภรต. การกัลปนาในล้านนาไทยตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526.

ศิลปากร, กรม. ประชุมจารึก ศิลปจารึกเลขทะเบียน ล.ป. /2 จารึกวัดพระธาตุลำปางหลวง, อ้างถึงใน ระเบียบวาระ ภาคภรต. การกัลปนาในล้านนาไทยตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526.

ศิลปากร, กรม. ประชุมจารึก ศิลปจารึกเลขทะเบียน ล.ป/9 จารึกวัดพระธาตุลำปางหลวง จ.ศ 774 อ้างถึงใน ระเบียบวาระ ภาคภรต. การกัลปนาในล้านนาไทยตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2526.

ศิลปากร, กรม. ประชุมจารึก ศิลปจารึกเลขทะเบียน ล.พ/9 จารึกกษัตริย์ราชวงศ์มังราย พ.ศ. 1954 อ้างถึงใน ระเบียบวาระ ภาคภรต. การกัลปนาในล้านนาไทยตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526.

ศิลปากร, กรม. ประชุมจารึก ศิลปจารึกเลขทะเบียน ล.ป/27 จารึกวัดพระธาตุลำปางหลวง จ.ศ 774 อ้างถึงใน ระเบียบวาระ ภาคภรต. การกัลปนาในล้านนาไทยตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526.

สถาบันเทคโนโลยีพระเจ้าเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง. สถาปัตยกรรมไทยพื้นถิ่น. กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ก, 2525.

สร้อยดี อ่องสกุล. ประวัติศาสตร์ล้านนา. กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์บุ๊คเซนเตอร์, 2529.

สุวิทย์ รัศมิภูมิ. สิ่งที่ได้จากการประชุมช่างเทคนิคในการบูรณะโบราณสถาน. ข่าว 6-2512 (มิถุนายน 2512): 35-49.

แสง มนวิฑูร. ชินกาลมาลีปกรณ์. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2515.

หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดลำปาง. การสำรวจแหล่งชุมชนโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวง. ลำปาง: ม.ป.ก., 2541.

อนุวิทย์ เจริญศุภกุล และ วิวัฒน์ เตมีย์พันธ์. เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539.

อ.บ.ต. แผนพัฒนาชุมชนลำปางหลวง พ.ศ. 2547. ลำปาง: ม.ป.ก., พ.ศ. 2546.

ภาษาอังกฤษ

Ching, D.K. Francis. Architecture form space and order. New York: Van Nostrand Renhold, 1979.

Feilden, M. Bernard. Conservation of historic building. Oxford: Butterworth-Heinewann, 2002.

Graham, M. Thai wood. Bangkok: Amarin Press, 1996.

Grenville, J. Managing the historic rural landscape. London: Routledge, 1999.

Institute of Asian Cultures. A new methodology of Historical Site Engineering. Tokyo: n.p., 1993.

Ito, N. Authenticity Inherent in cultural heritage in Asia and Japan. In Nara conference on authenticity, Japan: UNESCO world heritage center, 1995.

Ito, N. Intangible cultural heritage involved tangible cultural heritage. In Heritage place living tradition, Mexico: UNESCO word heritage center, 2003.

Jokilehto, J. A history of architectural conservation. Bath: Butterworth, 2002.

Khanjanusthiti, P. "Conservation of historic building in Thailand". Manusaya. Bangkok: Chulalongkorn, 1997

Larsen, K. E. Conservation of timber structures : an ecological approach. Bath: Butterworth, 2002.

Larsen, K. E. The Test of Authenticity. In Nara conference on authenticity, Japan: UNESCO world heritage center, 1995.

Menon, A.G. K. Conservation as a critical activity the Sulima story. In The Sulima Pagoda, Bangkok: Orchid Press, 2003.

Norberg-Schulz, C. Existence, space&architecture. London: Studio Vista, 1971.

Norberg-Schulz, C. Genius loci. London: Studio Vista, 1980.

- Norberg-Schulz, C. Intention in architecture. Massachusetts: MIT Press. 1965.
- Norberg-Schulz, C. Nightlands. Massachusetts: MIT Press., 1996.
- Oliver, P. Shelter, sign & symbol. New York: TheOverlook Press, 1980.
- Rapoport, A. House form and culture. New Jersey: Prentice-Hall, 1968.
- Rapoport, A. Meaning of built environment. California: Sage Publication Inc., 1968.
- Theophile, E. and Gutschow, A. The Suliman strut a conservation design problem illustrating global Issues. Bangkok: Orchid Press. 2003.
- Theophile, E. Sulima Strut. In The Sulima Pagoda, Bangkok: Orchid Press, 2003.
- UNESCO. Nara conference on authenticity. Japan: UNESCO world heritage center, 1995.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

ผู้วิจัยชื่อ นายสุชล มัลลิกะมาลย์ เกิดเมื่อวันที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2522 เข้าศึกษา
ระดับชั้นปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรบัณฑิตที่ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยี
พระจอมเกล้าฯ ในปี พ.ศ. 2539 และเข้าศึกษาระดับชั้น สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิตที่ คณะ
สถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปี พ.ศ. 2546 ปัจจุบันทำงานด้านการออกแบบ
ที่บริษัทสำนักงาน โฟสเอส จำกัด

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย